

БАҲРОМ ИРЗАЕВ

**МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА
ЎЗБЕКИСТОНДА МУСИҚА:
МАДАНИЯТИНИНГ
РИВОЖЛАНИШИ**

ТОШКЕНТ
«Янги аср авлоди»
2015

УЎК: 78.01(575.1)

КБК: 85.31 (5Ў)

И-72

Ирзаев Баҳром Шаймаматович.

Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда мусиқа маданиятининг ривожланиши / Б.Ш.Ирзаев; масъул муҳаррир Б.В.Ҳасанов. ЎзР ФА Тарих институти. — Тошкент: Янги аср авлоди, 2015, — 344 б.

ISBN 978-9943-27-531-7

Китобда мустақиллик йилларида Ўзбекистон Республикасида мусиқа маданиятини ривожлантириш борасида олиб борилган ислохотлар, зиёлиларнинг мусиқа илмини юксалтиришдаги ҳиссаси, ўзбек мусиқа маданиятининг жаҳон мусиқа маданияти тараққиётидаги ўрни ва роли илк бор тадқиқ этилган. Монографияда истиқлол йилларидаги Ўзбекистоннинг мусиқа маданияти тараққиёти, мусиқий таълим ва ўзбек мусиқа маданияти намояндаларининг халқаро маданий жараёнлардаги иштироки масалалари тарихшуносликнинг янги таъомиллари асосида ҳолислик, тарихийлик, илмийлик нуқтаи назаридан комплекс равишда ўрганилган.

Монографиядаги айрим маълумот ва тақлифлар мусиқий йўналишлардаги давлат ислохотлари ҳамда мазкур соҳани модернизация қилишда қўлланиши мумкин. Шунингдек, тадқиқотдан таълим тизимининг барча поғоналарида Ватан тарихи фани, Маданиятшунослик фани, Мусиқа маданияти тарихи ва маънавият асослари фанларини ўқитишда фойдаланилади. Китобда илгари сурилган роя, илмий фикр-мулоҳазалар, амалий тақлифлар ва тавсиялар маданий-маърифий, мусиқий, педагогик ҳамда санъат соҳасига ихтисослашган ўрта махсус ва олий таълим даргоҳлари ёшларини тарбиялашда қўшимча манба бўлиб хизмат қилади, деган умиддамиз.

Масъул муҳаррир: Б.В. ҲАСАНОВ, т.ф.д.,

Тақризчилар: А. МАВРУЛОВ, т.ф.д., проф.
Ҳ. ҲАМИДОВ, т.ф.д., проф.

*Монография Ўзбекистон Республикаси
Фанлар Академияси «Қатағон қурбонлари
хотираси» музейи илмий Кенгашининг 2015 йил
24 январдаги кенгайтирилган йиғилиши Қарорига асосан
нашрга тавсия этилган.*

ISBN 978-9943-27-531-7

© Ирзаев Баҳром. «Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда мусиқа маданиятининг ривожланиши». «Янги аср авлоди», 2015.

СЎЗБОШИ

Мамлакатимизнинг мустақилликни қўлга киритиши миллий ўзликни англаш ва миллий қадриятларнинг тикланишига улкан туртки бўлди. Мустақилликнинг дастлабки кунларидан жамиятда юксак маънавий фазилатларни қарор топтириш, халқимизни, жумладан, ёшларни умуминсоний қадриятларга ҳурмат, истиқлол ғояларига садоқат руҳида тарбиялаш мамлакатда олиб борилаётган ислохотларнинг ҳал қилувчи омилига айланди. Ушбу тарихий жараёнда миллий ўзликни англаш, миллий мафқуранинг қарор топиши ва унинг ҳар бир фуқаро онгида мустаҳкам ўрин олишида, халқимизнинг қадим қадриятлари-ю анъаналари акс этган миллий муסיқа маданиятининг аҳамияти беқиёсдир. Ўзбекистон Республикаси раҳбариятининг ўзбек халқининг тарихий-маданий ва маънавий меросини тиклаш, тарихни холисона баҳолаш билан боғлиқ тадбир ва қарорлари¹ тарих фани ривожига сезиларли таъсир кўрсатди. 1998 йил 27 июлдаги Вазирлар Маҳкамасининг «ЎЗР ФА Тарих институти фаолиятини такомиллаштириш тўғрисида»ги Қарори асосида 1999 йилда «Ўзбек халқи ва давлатчилиги тарихи концепцияси»² ишлаб чиқилди ва унда ўзбек давлатчилиги тарихининг барча

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистоннинг янги тарих марказини ташкил этиш тўғрисида»ги фармойиши // Халқ сўзи. 1996 йил 19 сентябрь; Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Ўзбекистоннинг янги тарихини яратиш тўғрисида»ги қарори // Халқ сўзи. 1996 йил 17 декабрь.

² Ўзбек халқи ва давлатчилиги тарихи концепцияси // O'zbekiston tarixi. — Тошкент: 1999 й. № 1. — Б. 31-34.

босқичлари қаторида истиқлол даври тарихи ҳам холислик, ҳаққонийлик тамойилларига асосланган ҳолда ўрганилишига алоҳида эътибор қаратилди. Президентимиз Ислоҳ Каримов: «Давлатимиз, мамлакатимизнинг ҳаққоний илмий тарихини яратиш кенг жамоатчилигимиз учун ғоят муҳим ва долзарб масалага айланиши лозим»¹, — деганди. Айниқса, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 27 январдаги «Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ҳузурида Ўзбекистоннинг энг янги тарихи бўйича Жамоатчилик Кенгабини тузиш тўғрисида»ги Қарорида Ўзбекистоннинг энг янги тарихини тизимли равишда тарихийлик ва холислик принципларига асосланган ҳолда ўрганишни ташкил этиш масаласи қўйилди. Бунда буюк тарихий-маданий меросга эга бўлган ва жаҳон цивилизациясининг ривожига улкан ҳисса қўшган ўзбек халқининг тарихий ўтмиши, энг янги тарихини умумжаҳон ва минтақавий жараёнлар билан, шунингдек, ҳозирги Ўзбекистон ҳудудида шакланган халқлар ва давлатлар цивилизациясининг тарихий-маданий мероси билан узвий боғлиқ ҳолда кўриб чиқишни таъминлаш каби устувор вазифалар белгилаб берилди. Бу борада китобимизга Юртбошимизнинг «Биз ҳамма вақт кенг аҳоли қатламларининг ҳам мумтоз, ҳам замонавий миллий маданиятнинг энг яхши намуналаридан баҳра олишга имкон бериб келган маданият сарчашмаларига авайлаб муносабатда бўлишни ўрганиб олишимиз лозим. Ўзбекистонда мусиқа, тасвирий, монументал ва амалий санъат соҳаларида катта муваффақиятларга эришилганлиги тасодифий эмас. Бу санъат турлари чет элда эътироф этилган. Миллий ва жаҳон мадания-

¹ Каримов И.А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурамыз. — Асарлар, 7-жид. Тошкент: 1999 й. — Б. 154.

тининг энг яхши намуналарини кенг тарғиб қилиш ва оммалаштириш, ёш авлодни, ҳозирги ёшларимизни маънавий тарбиялашнинг асоси бўлмоғи керак»¹, — деган фикрлари асос бўлиб хизмат қилди.

Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда тарихий адолатнинг тикланишига, яъни миллий зиёлиларнинг ўзбек мусиқа маданияти ривожига тарихий хизматларини кўрсатиб беришга алоҳида аҳамият қаратилди. Боиси, узоқ вақт мобайнида сталинча қатағон сиёсатининг қурбонига айлантирилган ўзбек миллий зиёлиларининг ўзбек халқи мусиқий маданиятидаги беназир хизматлари атайлаб камситиб келинган эди. Шунингдек, янги даврнинг мусиқа маданияти ривожини учун асосий тўсиқ бўлаётган масалалар ва уларнинг кўламини аниқлаш, муаммоларнинг асл илдизини ўрганиш муҳим аҳамиятга молик. Бу борада ҳам тоталитар тузум даврида совет мусиқа маданиятини ривожлантириш соҳасида амалга оширилган тадбирларни қайтадан чуқур илмий, танқидий ўрганиш ўз самарасини беради.

Китобда Ўзбекистон Республикасининг мустақиллик йилларида мусиқа маданиятини ривожлантириш борасидаги давлат сиёсати ва унинг йўналишлари, соҳада амалга оширилган ислоҳотлар хилма-хил манбалар асосида ўрганилган. Бу борада, аввало, Ўзбекистон Республикасининг бозор иқтисодиётига ўтиши шароитида мамлакатимиз ижодий зиёлиларининг жамиятдаги мавқеи, мавжуд қатлам сифатида уларга берилган эътибор ва маданият ходимларининг ижтимоий ҳимоясига йўналтирилган ислоҳотлар бирламчи ўрин тутди. Ўтган қисқа тарихий даврда миллий мусиқий меросни асраш ва тарғиб этиш билан боғлиқ кенг кўламли тадбирлар, замонавий мусиқа маданияти

¹ Каримов И.А. Ўзбекистон ХХI аср бўсағасида. — Т.: Ўзбекистон, 1997 й. — Б. 150.

ва миллий эстрада санъатини ривожлантиришга қаратилган қатор кўрик-танловлар, фестиваллар ташкил этилди. Шунингдек, мусиқий таълимнинг барча босқичлари тубдан ислоҳ этилди. Айниқса, мусиқа соҳасида етук кадрлар тайёрлашда замонавий услубларни, мусиқа фанининг тараққиётида инновацион тадқиқотлар ва жаҳон тажрибаларини ўрганишга устувор аҳамият қаратилди. Ўзбекистон тарихининг энг янги даврини ўрганишда асосий эътибор миллий мустақилликни мустаҳкамлаш, мамлакатнинг суверен давлат сифатида жаҳон ҳамжамиятига кириб бориши жараёнларини ҳам ўзида акс эттиради. Кенг қўламли ислоҳотлар натижасида Ўзбекистон мусиқа маданиятини тараққий эттириш борасида мустаҳкам иқтисодий ва ҳуқуқий асослар тўлиқ шакллантирилди.

Мусиқа — улкан таъсир кучига эга бўлган тарбия воситаси бўлиб, инсон руҳиятига ҳаётбахш куч беради. Инсондаги гўзаллик туйғусини тараққий эттирмай туриб, маънавий баркамоллик ҳақида гапириш ноўрин. Яъни, одам ўзи яшаётган жамиятда, инсонларда, тарихан шакланган ва муайян даврда амал қилаётган бадиий ижод намуналарида мужассамлашган гўзалликни ҳис қила олмас экан, уни маънавий баркамол инсон деб бўлмайди. Мусиқа ана шу нозик туйғуларни шакллантириш ва тарбиялаш воситасидир. Бу борада, Президентимиз И.А. Каримов «Шарқ мусиқаси, Шарқ фалсафаси Шарқ дунёсининг узвий бир қисмидир. Шарқ мусиқасининг жаҳон меросида тутган ўрни бениҳоя буюк... Бу мусиқа минг-минг йиллардан бери одамлар дилини поклаб, уларни руҳан юксалтириб келмоқда. Ўзининг нозик жозибаси билан дунё маданиятига озуқа бериб, умумбашарий қадриятларга муносиб ҳисса қўшмоқда»¹, — деган эди.

¹ Каримов И.А. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида. — Т.: Ўзбекистон, 1998 й. — Б. 322.

Сизнинг эътиборингизга ҳавола этилаётган мазкур китобда мамлакатимиз мустақиллигининг 24 йиллик тарихида Ўзбекистон Республикаси ҳукумати томонидан мусиқа маданиятини ривожлантириш соҳасида амалга оширилган ислоҳотлар, кенг кўламли тадбирлар ва уларнинг жамият ижтимоий, маънавий ҳаётидаги ўрни комплекс равишда ўрганилган.

МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕКИСТОНДА МУСИҚА САНЪАТИ РИВОЖЛАНИШИНИНГ ШАРТ-ШАРОИТЛАРИ ВА ОМИЛЛАРИ

1.1. Истиқлолгача Ўзбекистон мусиқа маданияти тарихи: тенденциялар ва муаммолар

Мусиқий маданият тарихи инсоният тарихи каби қадимий ҳисобланади. Ўзбек халқининг мусиқий маданияти илдизлари археологик тадқиқотларда, энг қадимий маънавият сарчашмаларидан бўлган Авестода, зардуштийлик дини анъаналарини ўрганиш жараёнларида кузатилади. Манбаларнинг гувоҳлик беришича, Зардуштнинг ўзи ҳам танбурда куйлар ижро этган. Зардуштийларнинг муқаддас китоби Авестода танбур, виниг, чанг, най каби кўплаб чолғу созлари эсланади. Шунингдек, Афросиёб харобаларидан топилган най, сурнай, доира, ушпуллаклар ҳозирги шаклидан деярли фарқ қилмайди¹. Қадимги Хоразмнинг Қўйқирилганқалъа, Тупроққалъа ва Далварзинтепа каби ёдгорликларидан топилган чанг қолдиқлари ҳам дунёдаги энг қадимий чолғу созлари ҳисобланади. Қадимий Хоразмда аскарлар ичида ҳарбий оркестрлар бўлиб, археологик тадқиқотларда VI асрга тегишли бурғу сурати топилган. Бу соз Амир Темур армиясида ҳам бўлиб, даҳшатли овози билан ном чиқарган, сўнгра Европага ёйилган эди.

Шарқда биринчи касбий мусиқашунос, бастакор, ҳофиз ва шоир Борбад Марвазий (Фалаҳбад²) дир. У мақом санъатининг асосчиларидан бўлиб, шоҳ Хисрав Парвез саройининг кўпгина машҳур созаңда ва ҳофизларига устозлик қилиш билан

¹ Назаров А. Антик давр мусиқа маданияти. — Тошкент: 2003. СИТИ, М(м) Н — 19. — Б. 19.

² Сокин Ш. Мағрур садо // Санъат, № 9, 1990 й. — Б. 9-10.

бир пайтда ҳафтанинг етти кунига нисбат бериб, «Хусравоний» оҳанглар тўпламини, оининг ўттиз кунига қиёслаб ўттиз лаҳн (куй, мақом йўлини), йилнинг 360 кунига бағишлаб шунча тарона яратган эди. Борбад яратган куй ва тароналарининг кўпчилиги номлари бизнинг замонамизгача ўзгаришсиз етиб келган. «Шашмақом» оҳанглари силсиласидаги «Зерафқанд», «Хусравоний», «Наврўзи бўзруг», «Наврўзи ажам», «Наврўзи Хоро» мақом йўлларида Борбад ижодининг анъаналари бевосита давом этмоқда¹. Шарқнинг буюк мутафаккирларидан «Араблар файласуфи» сифатида ном таратган Ал-Киндий (801 – 866) фалсафа, математика, тарих ва астрономия соҳаларида ўз даврининг буюк алломаси бўлиб қолмай, у мусиқа билан ҳам жиддий шуғулланган. Унинг фикрича, мусиқа ўз мувозанатини йўқотган кишилар ахлоқини тузатиб, уларни ёмонликдан тияди. Мусиқа кишиларнинг соғлом яшаши учун фойдали ҳамда мусиқа садолари воситаси билан қалб кучлари тартибга тушади. Хуллас, мусиқа инсонни тарбиялайди. Ал-Киндий Шарқ олимлари орасида биринчилардан бўлиб мусиқа назарияси бўйича рисолалар ёзиб, мусиқанинг бадий-эстетик ва тарбиявий жиҳатларига ҳам катта эътибор қаратган эди. Шунингдек, буюк алломаларимиздан ал-Хоразмийнинг «Мифтоҳ ул-улум» китобида мусиқага махсус боб ажратилган. Буюк қомусий олим Фаробий мусиқа илмида назарий қарашлар билангина чекланмасдан ўз даврида янги бир мусиқа сози яратган, моҳир созанда ва бастакор сифатида танилган эди. Фаробийнинг мусиқашунослиқдаги буюк хизматлари ўлароқ Шарқ мусиқа илмига асос солинди, касбий мусиқа амалиёти

¹ Файзиев О. Раҳимов Қ. «Борбад — Шарқ санъати асосчиларидан бири». Санъат йўналишларида ёшларни маънавий-ахлоқий тарбиялаш: изланиш, ечим ва истиқболлар». Республика илмий-амалий конференцияси материаллари тўплами. — Бухоро. 2013. — Б. 12-14.

янги босқичга кўтарилди¹. Абу Али ибн Синонинг «Китоб уш-шифо» қомусий тўпламига 3 та мусиқий рисоласи киритилган, унинг фикрича, «мусиқа инсонда ҳаётбахш, олижаноб ахлоқий хусусиятларни ривожлантиради, у инсонга хизмат қилади, унинг интеллектуал ва ахлоқий қиёфасини шакллантиради». У мусиқани инсоннинг гўдаклигидан то умрининг охиригача зарур ва фойдали бўлган бадиий-эстетик ва тарбиявий қадрият деб ҳисоблайди. Ибн Синонинг ўзи ҳам мусиқа билан шуғулланган, ҳатто, сурнайнинг яратилишини унга нисбат берадилар². Ал-Мааррий, Зайниддин Муҳаммад Ғаззолий каби шарқнинг буюк алломалари ҳам мусиқанинг қудратли кучи ҳақида ёзиб кетган. «Мусиқа наинки гўзал, уни ман этиш ҳам мумкин эмас. Фақат тубан ҳиссиётлар қўзғовчи куйлар бўлмаса, бас!» дейди Ғаззолий. Кайковус «Қобуснома» асарининг ўттиз олтинчи бобини «Ҳофиз ва созандалар зикрида» деб номлаб, уни ҳофиз ва созандаларнинг одоб-ахлоқига бағишлайди. Мусиқа чолғучилигида илк нота ёзуви ҳам шарқда ихтиро этилган эди. Улардан бири озарбайжон мутафаккири Сафиуддин Урмавий томонидан Уд чертма сози учун мўлжалланган ёзув воситасида яратилган табулатурадир. С.Урмавий 13 асрдаёқ 12 мақом тизимини илк бор тасниф этганди. Яна бир Шарқнинг буюк мусиқашуноси Абдулқодир Мароғий бўлиб, у дастлаб Боғдода Султон Увайсий, Султон Аҳмад саройларида хизмат қилган. Боғдод Амир Темур томони-

¹ Иброҳимов О.А. IX – XI асрлар ўзбек мусиқа маданияти // «Санъат йўналишларида ёшларни маънавий-ахлоқий тарбиялаш: изланиш, ечим ва истиқболлар». Республика илмий-амалий конференцияси материаллари тўплами. — Бухоро, 2013. — Б. 10.

² Чориев Т.Р. Худоев Ф.М. Садриддин Айний ижодида мусиқа санъати ва мусиқашунослик // «Санъат йўналишларида ёшларни маънавий-ахлоқий тарбиялаш: изланиш, ечим ва истиқболлар». Республика илмий-амалий конференцияси материаллари тўплами. — Бухоро, 2013 й. — Б. 15-16.

дан бўйсундирилгач, дастлаб Самарқандда Темур саройида, сўнгра Ҳиротда Шоҳрух саройида хизмат қилган. Абдуқодир Мароғий Шарқ мусиқасининг етук билимдони сифатида «Куйлар хазинаси», «Тароналар тўплами», «Куйлар ҳақида китоб» каби асарларини яратганди¹. Тасаввуф аҳли ҳам мусиқа ва унинг сеҳридан унумли фойдаланганликлари тарихдан маълум. Жомий «Рисолаи мусиқий» аса-рида, мусиқани зарурий билимлар сирасига кири-тади, уни «халққа хизмат қилувчи, унинг ҳаётини безовчи илмдир», дейди. Жомий мақом мусиқала-рини шундай маънавий тарбия воситаси эканлиги-га ишора қилади ва «Мусиқадан лаззат топмаслик, инсон руҳининг ҳузурбахш кайфиятга бурканмас-лиги, унинг руҳий олами жисмоний нафсоният даражасида қолиб кетганидан, маънавий барка-моллик сари қадам ташламаганидан дарак беради» дейди. Навоийнинг «Маҳбуб ул-қулуб» асарларида мусиқанинг инсон фаолиятидаги ўрнига алоҳида эътибор қаратади. У мусиқа илми билан шуғуллан-ган инсонларга ғамхўрлик қилган, кўплаб асарлари ўз давридаёқ кўшиққа айланиб кетган эди. Навоий му-сиқа илмини чуқур билган ва ўзи ҳам чолғу созла-рида куйлар ижро этиб, ҳатто «Исфаконий» номли мусиқа басталагани тарихдан маълум. Кавкабий Бухорий, Дарвеш Али Чангий каби алломаларнинг мусиқий рисолалари ҳам ўз даври мусиқа илми ҳақида атрофлича маълумот беради. Юқоридаги фикрларга асосланиб, айтиш мумкинки, ватани-миз Шарқ мумтоз мусиқий маданияти шакланган ва ривож топган марказлардан бири ҳисобланади. Бироқ асрлар давомида халқимиз маънавий ме-росининг асосига айланган миллий ва мумтоз му-сиқа маданияти, чор мустамлакачилиги ва собиқ иттифоқ даврида маълум тазйиқларни бошидан

¹Йўлдошева С.Ҳ. Ўзбекистонда мусиқа тарбияси ва таъ-лимининг ривожланиши. — Т.: Ўқитувчи, 1985. — Б. 13.

ўтказди. Туркистон ўлкаси Россия империяси мустамлакасига айлантирилгач, рус ва Европа мусиқа санъатини тарғиб этиш мақсадида ҳамда мустамлакачилар эҳтиёжи боис ўлкада дастлабки европача мусиқа муассасалари ташкил этила бошланган эди. Жумладан, мусиқа жамияти томонидан 1884 йил Тошкентда симфоник оркестр ва хор тўғараги тузилганди. Тошкентда 1898 йил «Лира» хор тўғараги тузилиб, шундан сўнг бошқа марказларда ҳам ғарб мусиқасеварлари томонидан бир қатор тўғарақлар иш бошлаган¹. Совет даври адабиётларида ўзбек мусиқа санъатининг дунёга танилиши ва тан олинишини шўро ҳукуматининг хизмати сифатида жар солинса-да, аслида бу ҳодиса анча олдинроқ содир бўлган эди. 1905 йилда Мулла Тўйчи Тошмуҳаммедов (1868 – 1943) Москва ва Рига шаҳарларига сафар қилиб, Шарқ мусиқаси шинавандалари томонидан унинг ижросида «Илғор», «Янги Курд», «Сувора» каби 20 дан ортиқ кўшиқлар граммофон пластинкаларига ёзиб олинган ва тарқатилганди². Унинг хизматлари ўлароқ Туркистоннинг бир қанча шаҳарларида граммофон пластинкалар сотувчи дўконлар ташкил этилди³. 1909 йили Хўжад мақом мактабининг забардаст ҳофизларидан, бетакрор хонанда ва бастакор, ўзининг «ишками» усуддаги жарангдор овози билан Бухоро амири саройида ҳам машҳур бўлган Содирхон ҳофиз томонидан ижро этилган кўпгина ашулалар Англиянинг «Пищуший Амур» граммофон фирмаси томонидан ёзиб олиниб, дунёга тарқалиб кетган эди⁴.

¹ История узбекской советской музыки. I том. – Ташкент, Фафур Фулом, 1972 й. – Б. 380.

² История узбекской советской музыки. I том. – Ташкент, Фафур Фулом, 1972 й. – Б. 45.

³ Бадалов М. Умрбоқийлик // Нафосат, № 9-10, 1993 й. – Б. 18-19.

⁴ Сокин Ш. Содирхон ҳофиз // Совет Ўзбекистони санъати, № 6, 1983 й. – Б. 25.

Ўлкада совет тузуми ўрнатилгач, 1918 апрелда Туркистон халқ Университетининг бўлими сифатида Европа таълим тизими асосидаги илк мусиқа билим юрти очилди. 1918 йил июль ойида унга Туркистон Халқ консерваторияси деб ном берилди. Бу муассаса асосан Европа мусиқаси вакилларида иборат бўлиб, маҳаллий халқ зиёлиларининг саъй-ҳаракати билан 1919 йил 28 мартда консерваториянинг эски шаҳар бўлими тантанали тарзда очилди¹. Натижада миллий мусиқани илмий ўрганиш учун янги бир марказ вужудга келди. Унда К.Абдуллаев, М.Зияуддинов, М.Дўстмуҳаммедов, И.Лутфиллаев каби маҳаллий чолғу созлари ижрочилари иш бошладилар. Замондош мусиқашунос О.С.Поликарповнинг эслашича, бу ерда ҳеч қандай қулайликлар бўлмаган, миллий чолғу созлари етишмас, зах ва хароба йўлақлар, совуқ хоналар, ёритиш мосламалари кам бўлган бир шароитда маҳаллий ёшлар зўр ғайрат ва тиришқоқлик билан илм ўрганишар эдилар². Ана шу шароитда таълим олган талабалардан Юнус Ражабий, Р.Ражабий, И.Икромов, С.Калонов, П.Раҳимов каби кўпгина санъат арбоблари етишиб чиқдилар. Шундан сўнг бундай мактаблар тез орада минтақанинг бошқа ҳудудларида ҳам ташкил этила бошлади. 1919 йил Самарқанд ва Фарғона шаҳарларида, 1921 йилда Фитрат ташаббуси билан Бухорода Шарқ мусиқа мактаби очилди. 1924 йил Туркистон Халқ консерваторияси Тошкент мусиқа техникуми номини олди. 1925 йил Р.Глиэр номидаги махсус интернат мактаби ташкил этилди.

1928 йил Ўзбекистоннинг биринчи пойтахти бўлган Самарқанд шаҳрида Мусиқа ва Хореография илмий текшириш институти очилиб, унинг асосий мақсади ўзбек миллий мусиқий меросини

¹ «Наша газета», 28 март 1919 йил.

² История узбекской советской музыки. I том. — Ташкент: Фафур Фулом, 1972 й. — Б. 106.

илмий ўрганиш ва уни нотага олиб келажак авлодга соф ҳолда етказиш эди. Шу мақсадда илмий жамоага Ўзбекистоннинг барча ҳудудларидан келган энг билимдон санъат дарғалари тўпланди. Улар ичида аввал Бухоро Амири ҳофизлари йиғини — «рикоб» раиси бўлган Ота Жалол Носиров (1845—1928)¹ бор эди. У В.А.Успенский таърифлаганидек: «Ҳофиз Бухородаги «Шашмақом»ни чуқур билган ва уни сақлаб қолган энг сўнги ва ягона вакилдир, у охирги уч нафар амирнинг собиқ сарой хонандаси бўлиб хизмат қилган. Ота Жалол 16 ёшидан Амир созандалари гуруҳида иштирок этган»², инсон эди. Унинг шогирди Ҳожи Абдулазиз Абдурасулов (1855—1936)³, нафақат Шашмақом билимдонни, балки «хоразм санъатини бир уста воситасида урганчилик Ёқуб Дорчидан, Фарғона йўллари Ашурали Маҳрамдан таълим олган»⁴ ва миллий санъаткор даражасига эришган киши эди. У 1923 йилда Самарқандда очилган мусиқа факультетида Т.Содиқов, Н.Ҳасанов, С.Юсуповларга, кейинроқ ўқитувчи сифатида Тошкентдан ташриф буюрган Юнус Ражабий, Р.Ражабий, И.Икромовларга ҳам устозлик қилган. Шунингдек, даргоҳда Ота Гиёс Абдуғаниев, Левича ҳофиз, Домла Ҳалим Ибодов, Ҳожи Абдурахмон, Абдуқодир Исмоилов, Матюсуф Харратов, Содирхон Бобошарифов (1847—1931)⁵ каби кўпгина мақом билимдонлари тўплан-

¹ Бухоро мақом мактаби // Нафосат», № 7-8, 1992 й. — Б. 15.

² Успенский В.А. Классическая музыка узбеков // В.А.Успенский. — Т.: 1980 г. — Б. 33.

³ Исматиий И. «Маориф ва ўқитувчи» журнали, № 7-8 сон., 1927 й.

⁴ МИ З — 37. Инв. 168. № 62. Зафарий Ф., Ўзбек музикаси тўғрисида // Аланга. 1930. — Б. 10.

⁵ Сокин Ш. Содирхон ҳофиз // Совет Ўзбекистони санъати, № 6, 1983 й. — Б. 25., Эргашева Ч. Содирхон ушшоғи // Театр. № 2. 2013. — Б. 30-31.

ган эдилар. Улар институтда Мухтор Ашрафий, М.Бурҳонов, Д.Зокиров каби қатор ёш иқтидорли ўзбек композиторларининг янги авлодини тарбиялаб чиқариш ишига ҳам ўз ҳиссасини қўшдилар¹. Уларнинг шарофати билан «Ўзбек мусиқаси», «Ўзбек ва бошқа Шарқ халқлари мусиқа маданияти ҳақида», «Тожик мусиқаси», «Фарғона, Бухоро ва Хива қўшиқлари» каби йирик асарлар дунё юзини кўрди². Ўзбек миллий мусиқий меросининг энг муҳим қисми бўлган мақом мусиқасини Хоразмнинг маърифатпарвар хони Феруз ташаббуси билан XIX асрдаёқ, Комил Хоразмий танбур чизиги орқали ноталаштиришни бошлаб берган эди. Шашмақом илк бор Ф.Хўжаев ва Фитратларнинг ташаббуси билан В.А.Успенский томонидан 1923 йил нотага олиниб, 1924 йил Москвада нашр этилди. 1934 йил Е.Е.Рамановская томонидан Хоразм мақомлари қайтадан Европа нотасига олиниб, 1939 йилда нашр эттирилди.

Шўролар ўз ҳоқимиятини мустаҳкамлашнинг дастлабки босқичида «социалистик миллий маданият» яратиш шиори остида кенг кўламли тадбирларни амалга оширди. Унда ҳар бир халқнинг мусиқий меросини, фольклори ва чолғу созларини ўрганишга алоҳида эътибор қаратди. Ўзбек халқининг «Алла», «Ёр-ёр», «Ялла», «Лапар», «Йиғи», «Садр»лардан тортиб, дostonлари мақом санъатигача чуқур ўрганишга киришдилар³. Шу

¹ Хусанов О. Самарқанд булбули, — Т.: Ғафур Ғулом, 1970 й. — Б. 47.

² Миронов Н. номи остида «Ўзбек мусиқаси», «Ўзбек ва бошқа Шарқ халқлари мусиқа маданияти ҳақида», «Бухоро, Фарғона ва Хива қўшиқлари»

³ Беляев В.М. «Музыкальные инструменты Узбекистана». — М.: 1933. И.Акбаров, Ю.Кон. «Узбекская народная инструментальная музыка» Сб. «Узбекская народная музыка» Т. I, III. — Т.: 1959. Ф.М.Караматов «Узбекская домкбровая музыка», — Т.: 1962.

мақсадда 1919 йилнинг иккинчи ярмидан Туркистон Республикаси Маориф Халқ Комиссарлиги қошида санъат бўлими ташкил этилиб, унда махсус бадий-этнографик комиссия тузилди. В.А.Успенский, Ф.Зафарий, Э.М.Мелнгайлис, Е.Е.Романовская, Н.Миронов ва бошқалардан иборат гуруҳ Ўрта Осиё халқлари мусиқий меросини ўрганиш ва ёзиб олиш ишларини бошлаб юборди¹. Ҳатто, 1929 йил Тошкент мусиқа техникумида халқ кўшиқларини ёзиш ва қайта ишлаш учун махсус гуруҳ тузилганди².

1918 йилдаёқ Ўрта Осиё халқлари мусиқий маданиятини ўрганиш мақсадида Тошкентта В.А.Успенский (1879—1949) юборилганди. У дастлаб 1921—1922 йилларда, сўнг 1931 йилдан яна Фарғона водийси ва Исфарада халқ мусиқий меросини ўрганиш бўйича тадқиқот ишларини олиб борди³. Шунинг учун у 1936—1956 йилларда яратилган совет адабиётларида ўзбек мусиқашунослигининг тамал тошини қўйган ва асосий йўналишларини белгилаб берган «ягона арбоб» сифатида талқин этилганди. 30-йилларда ўзбек халқ фольклор меросини тўплаш, ёзиб олиш ва тарғиб этиш баробарида кўпгина машҳур халқ санъати вакиллари етишиб чиқди ҳамда бадий ҳаваскорлик жамоалари сони тинимсиз ортиб борди. Шу жараёнда И.Акбаров, Мухтор Ашрафий, Т.Содиқов, Юнус Ражабий, Т.Жалилов каби маҳаллий миллат вакилларида иқтидорли, ёш мусиқашунос бастакор миллий кадрлар етишиб чиқди. 20-30 йиллардан ўзбек мусиқий меросини Европа чолғу созлари би-

¹ История узбекской советской музыки. I том. — Т.: Фафур Фулом, 1972 й. — Б. 51.

² История узбекской советской музыки. I том. — Т.: Фафур Фулом, 1972 й. — Б. 61.

³ Виктор Александрович Успенский. — Тошкент: 1959 й. — Б. 230.

лан уйғунлаштириш ва куйга солиш ишлари бошлаб юборилди. Илк ўзбек симфоник оркестри учун яратилган асарлар бу В.Дешевовнинг «Самарқанд сюитаси» (1930 й.) ва М.Ипполитов-Ивановнинг «Ўзбекистон мусиқий тасвири» сюиталаридир. Кейинроқ, Мухтор Ашрафийнинг «Қурилиш» марши, М.Бурҳоновнинг «Ўзбекистон қизи» сюиталарини келтириб ўтиш мумкин. Ўзбек миллий оҳанглари асосидаги дастлабки камер жанридаги асарлар В.А.Успенский ижододига тегишлидир. Айниқса, унинг «Фарҳод ва Ширин» драмасига басталаган мусиқаларида камер жанри ютуқларидан кенг фойдаланилган эди. Шўро композиторлари ўз асарларини яратишда халқ куйларидан кенг фойдаландилар. Жумладан, А.Козловский 1936 йил Ўзбекистонга келиб, умрининг охиригача ўзбек мусиқасининг асирига айланди. У халқ мусиқалари асосида 300 га яқин мусиқий асар яратди¹. Унинг халқ куйлари асосида симфоник оркестр орқали ижро этилган «Тановор» балети, «Ўзганча» асарлари Ҳ.Носирова ижросида бутун совет мамлакати доирасида шухрат қозонди. Н.Мироновнинг «Туркистон сюитаси» ҳам машҳур бўлиб, у 4 та ўзбек («Сарбозлар», «Азизим», «Лайзонгул», «Ғайро-Ғайро») ва 4 та қозоқ кўшиқлари оҳанглиридан фойдаланган ҳолда яратилган эди.

20-йиллардан халққа шўро сиёсатини кенг тарғиб этиш мақсадида кўплаб мусиқий ҳаваскорлик тўғарақлари ташкил этилди. Бу даврда деярли ҳар бир йирик ташкилотда бадийий ҳаваскорлик тўғараги тузилиб, ҳатто қишлоқ ҳудудларидаги колхозларда ҳам хор жамоаларини ташкил этишга зўр берилди. Мазкур жараёнларда шўро мафкураси қуролига айланган концерт ҳаётининг янги шакли

¹ Раҳимов А. Қалбга сингган наволар // Совет Ўзбекистони санъати, 4-сон, 1981 й. — Б. 27.

қарор топди. 1936 йилга келиб Ўзбекистон давлат Филармонияси ташкил этилди. 1936 йил Тошкент давлат консерваторияси очилганда уни миллий олийгоҳ бўлсин деган шахслар кейинчалик кескин таъқиб остида қолди. Шу йилларда машғум сталинча қатағон сиёсатининг кульминацияси бўлган, «Катта қирғин» қатор санъат арбобларини ҳам тортиб кетди. Айниқса, 1937 йил бошиданоқ М.Қориёкубов қатағонга учради. Бироқ Ф.Хўжаев, Й.Охунбобоевлар ўртага тушиб тенгсиз санъаткорни сақлаб қолдилар. Лекин ўзбек мусиқа маданиятининг билимдон ва жонкуярларидан Фитрат, Ғ.Зафарий, Чўлпон, Қ.Рамазонлар маҳв этилди. С.Муғанний, Ю.Шарлама, М.Харратов, О.Сафаров, Ф.Норхонов каби кўплаб миллий маданият ходимларининг қатағонга дучор этилиши, бу ўзбек миллий мусиқа маданиятининг кейинги тараққиётига салбий таъсир кўрсатди.

1937 йил Тошкентда Халқ ижодиёти уйи очилди. 1938 йил бадий ҳаваскорлик жамоаларининг олимпиадаси ташкил этилиб, унда республикадаги 18 шаҳар ва 700 қишлоқдан ҳаваскор жамоалар ташриф буюрди. Уларнинг энг яхши қатнашган 100 нафар ғолиб иштирокчисига мавжуд билим юртларида таълим олиш ва театрларда тажриба ортириш учун йўлланмалар берилди¹. 1939 йил Ўзбек Филармонияси қошида Л.Саримсоқова томонидан илк дуторчи қизлар ансамбли тузилди². Шу йили Москвада ўтказилган Бутуниттифоқ қишлоқ хўжалиги кўргазмасида ўзбек санъаткорлари халқнинг мусиқий меросини намойиш этиб, катта муваффақият қозондилар. Шу билан бир қаторда Ҳамза, Т.Жалилов, Т.Содиқов, Мухтор Ашрафий асар-

¹ История узбекской советской музыки. I том. — Т.: Факультет Филологии, 1972 г. — Б. 130.

² Расултоев Ж.К. Ўзбек дутор дасталари. СИТИ. М(м) Р — 24. 1007/1. — Т.2004. — Б. 12.

ларини ҳам ижро этдилар. Консерваторияда 1948 йилдан А.Петросянц раҳбарлигида миллий чолғу созлари кафедраси иш бошлаб, миллий созларга эътибор кескин пасайтирилди. У баъзи қадимий халқ чолғу созларини истеъмолдан олиб ташлади, Европа нотасига мослаш баҳонасида миллий созлар қайта ишланди, айримларининг тузилиши ўзгартирилди. Натижада миллий чолғу созлари ижрочилигида кадрлар тайёрлаш соҳасида маълум маънода инқироз юз берди. М.Қориёқубов 1952 йилги Сталин қатағонининг иккинчи тўлқинидан қутула олмади¹. 50-йилардан Европа мусиқасига сажда қилиш авж олдирилиб, ҳатто миллий созлар тарафдори деб, ўша пайтдаги давлат раҳбари бўлган У. Юсупов жиддий танқид қилинди ва унинг фаолиятини текшириш бўйича махсус комиссия тузилди².

Шу ўринда, ўзбек мусиқа маданияти тараққиётида радиоэшиттиришларнинг ҳам ўрни катта. Жумладан, 1926 йил Ўзбекистон Радио қўмитаси тузилган. 1927 йилда унинг қошида Юнус Ражабий раҳбарлигида 12 кишилик «Ўзбек миллий чолғу созлари оркестри» очилганди. Унда Мулла Тўйчи Тошмуҳаммедов, Домла Ҳалим Ибодов, Ҳожи Абдурахмон, Матюсуф Харратов, Сапо Муғанний, Назира Аҳмедова каби бир қанча халқ мусиқий мероси билимдонлари иш бошладилар³. Филармония очилгач, унинг базасида хор капелла ва халқ чолғулари оркестри каби янгича ижро жамоалари ташкил этилди. Улар давлат буюртмаси асосида иш юритса-да, мазкур даврда санъатда маълум даражада миллийлик устувор эди. Сталин қатағон си-

¹ Сокин Ш., Алп сиймо ёхуд М.Қориёқубовнинг учинчи ўлими // Санъат, № 6, 1990 й. — Б. 3-6.

² Зокиров Р. Кўза синдирган азизу... // Нафосат, № 2, 1992 й. — Б. 18-20.

³ История узбекской советской музыки. I том. — Т.: Фа-
фур Фулом, 1972 й. — Б. 47.

ёсати авж олдирилиши билан бу жамоалар ўз фаолиятини тўхтатди. Бироқ жамиятда мусиқанинг ўрнини чуқур англаган совет сиёсатчилари 1937 йилда Ўзбекистон Радио қўмитаси қошида янгидан симфоник оркестр ташкил этди ва у 1938 йилда-ёқ катта жамоага айлантирилди. Умуман, бу жамоа кейинчалик Ўзбекистон композиторлари ижодий лабораториясигина эмас, балки барча Марказий Осиё республикаларида касбий мусиқа маданиятининг шаклланишида ҳам катта роль ўйнади. Дастлабки миллий симфоник асарлар бўлган Мухтор Ашрафий, Ф.Содиқов, И.Акбаров, М.Бурҳонов, С.Юдаков, А. Козловский, Шаҳидий, Сайфиддинов ва бошқа композиторларнинг ижодий ишларининг ижросини ана шу жамоа амалга оширган эди¹.

1952 йилга келиб янгидан Ўзбекистон Хор капелласи ташкил этилди ва жамоанинг шаклланишида композиторлар М.Бурҳонов, И.Акбаров, С.Юдаковлар фаол иштирок этдилар. Бироқ бу янги жамоалар миллий халқ куй қўшиқларини шўро мафкураси тазйиқи асосида камайтириб, аксинча, рус ва «қардош» республикалар бастакорларининг асарларини кўпайтириб борди. Мазкур жараёнда шўролар ўзининг янги мусиқий маданиятини қарор топтирди ва бунда энг аввало мусиқа қудрати билан халқнинг катта қисмини ўз томонига оғдиришни мақсад этган эди. Натижада халқнинг миллий мусиқий мероси бўлган фольклор, дostonлар, айниқса, мақом санъати келажаги оғир аҳволга тушиб борди.

Ўтган асрнинг бошларида Туркистонлик жаҳид зиёлиларининг заҳматли курашлари эвазига ўзбек миллий театр санъати дунёга келган эди. 20–30-йилларда ўзбек театр санъати ўзининг

¹ ЎЗР МДА., Фонд Р-2487 Опис 3 Йиф. Жилд 5974 Материалы о работе Узбекской государственной филармонии им. М.Кариякубов и РГКО «Узбекконцерт» Л — 76. — Б. 4-6.

янги тараққиёт босқичига кўтарилди ва мусиқали театр асарлари пайдо бўлди¹. Ўзбек мусиқали драма театрларининг тамал тошини қўйган устоз санъаткорларнинг фидокорона меҳнатлари самараси ўлароқ мусиқали драма жанри тарихан қисқа давр мобайнида катта муваффақиятларни қўлга киритди. Айниқса, Фулом Зафарийнинг 1919–1926 йилларда ўндан ортиқ сахна асарлари томошабинлар ўртасида шуҳрат қозонди². Унинг «Ҳалима» спектакли 1920–1936 йиллар давомида сахнадан тушмади. Асар муваффақиятини таъминлаган омилар жуда кўп эди. Биринчидан асар мусиқаси Мулла Тўйчи Тошмуҳаммедов, Ш.Шоумаров, Ш.Шоюсуповдек санъат дарғалари томонидан ёзилган бўлиб, унда «Тошкент Ироқи», «Кўча боғи», «Баёт III» каби халқ кўшиқлари, «Ёр-ёр», «Муборак», «Омон-омон» каби маросим кўшиқлардан жуда ўрнида фойдаланилган. Иккинчидан, ролларда М. Қориева, С.Нажмуддинова, 20-йилларнинг охирларидан Ҳ.Носирова, А.Ҳидоятлов каби иқтидорли санъаткорларнинг иштироки ҳам асар муваффақиятига етарли таъсир кўрсатган эди. 1922 йил Ш.Хуршиднинг Навоий асарлари асосида яратган «Фарҳод ва Ширин» мусиқали драмаси сахнага чиқди. Рақслар Али Ардобус Иброҳимов томонидан сахналаштирилиб, аввалига барча ролларнинг эркаклар томонидан ижро этилганлигига қарамай, асар муваффақиятли чиқди. Драманинг мусиқаси Ш.Шоумаров ва Юнус Ражабийлар томонидан яратилиб, Тошкент-Фарғона

¹ Каримов Н. Қорасоч ва Олтойхон // Совет Ўзбекистони санъати, № 3, 1989 й. — Б. 5-6.

² У.А.Ҳайдаров. Мусиқали драмада тарихий мавзу талқини. Санъат йўналишларида ёшларни маънавий-ахлоқий тарбиялаш: изланиш, ечим ва истиқболлар». Республика илмий-амалий конференцияси материаллари тўплами. — Бухоро. 2013. — Б. 44-45.

мақомлари «Баёт I, II, V», «Ушшоқ», «Гулёр», «Чоргоҳ» каби халқ севган ашулалар ҳам асарнинг муваффақиятини таъминлади¹, дейиш мумкин.

1926 йил 1 апрель М.Қориёқубов раҳбарлигида Юсуфжон Қизик, Уста Олим Комилов, Ж.Султонов, Мамадбува Сатторов, Тамарахоним ва бошқа санъат усталаридан, жами 18 аъзоси бўлган илк концерт жамоаси ташкил этилганди. 1927 йил баҳорида бу жамоа Ўзбекистон давлат концерт-этнографик труппаси номини олди ва 1926–1929 йиллар давомида мусиқа санъатининг барча жанрларида тинимсиз ижод қилди. Айнан шу Давлат этнографик мусиқа труппаси базасида 1929 йилнинг октябрида биринчи Ўзбек давлат мусиқали театри пайдо бўлди. Унда М.Қориёқубов ҳам актёр, ҳам директор ва бадиий раҳбар вазифаларини бажарар эди. Унинг репертуаридаги «Аршин моллон», «Ҳалима», «Ўртоқлар», Чўлпоннинг «Хужум» каби кўпгина асарлар миллий мусиқалар асосида халққа етказиб берилди². 1931 йил бу театр Самарқанддан Тошкентга кўчирилди ва В.А.Успенский куй басталаган «Фарҳод ва Ширин», миллий оҳанглар асосида Р.Глиэр мусиқа басталаган «Ичкарида» (1935 йилдан «Гулсара») спектакллари мусиқали драма жанри талабларига мукамал жавоб берадиган асарлар сифатида дунё юзини кўрди. Б.Мирзаев, К.Зокиров, Л.Саримсоқова, Тамарахоним, 1932 йилдан Ҳ.Носировалардек иқтидорли санъат арбоблари мусиқали драма театри сахнасида ижод қилди. М.Қориёқубов, К.Зокиров ва Ҳ.Носировалар ташаббуси билан Москва консерваторияси қошида ўзбек опера студияси ташкил этилиб, ўзбек театр-

¹ История узбекской советской музыки. I том. – Т.: Факультет Фулом, 1972. – Б. 88.

² Шарафиддинов О. Чўлпон драмалари // Санъат, № 4, 1990 й. – Б. 8-10.

лари учун миллий вокал хонандаларини тайёрлашга асосий эътибор қаратилди. 1937 йил Москвада ўтказилган санъат декадасида жамоа ўзининг «Гулсара» ва «Фарҳод ва Ширин» мусиқали драмалари билан иштирок этди. М.Қориёқубов, Ҳ.Носирова, Л.Саримсоқова (Ойсара, Ёсуман), К.Зокировлар бутун шўро мамлакатининг энг яхши талантлари сифатида тан олинди ҳамда нафақат санъат ихломанглари, балки мусиқашунос мутахассисларнинг ҳам бир овоздан таҳсинига сазовор бўлдилар¹.

Ўзбек миллий кино санъати ва кино мусиқаси ҳам айнан ўтган асрнинг бошларида пайдо бўлган эди. Хиванинг маърифатпарвар хони Феруз ҳомийлигида 1907—1908 йиллардаёқ Хива ва Урганч бозорларида фото-кино асарлари намойиш этилганди. Ўзбек кино санъатига тамал тошини қўйган киши Худойберган Девоновдир. Унинг 1913 йил суратга олган «Ўрта Осиё архитектура бойликлари», 1916 йилда «Туркистон кўринишлари» каби асарлари орқали ўзбек миллий кино санъати дунёга келган эди². Шўролар томонидан 1924 йил олинган «Мусилмон аёл», «Ажал минораси» каби илк ўзбек кинолари халқ томонидан яхши кутиб олинмади. Бойси асарлар тўлиқ европалик актёрлар томонидан ижро этилиб, унда миллий маданиятни тушунмаслик, ҳатто уни таҳқир этувчи ҳолатларга йўл қўйилганди. 1927 йил олинган «Работ қашқирлари» фильми илиқ кутиб олинди. Фильмда С.Хўжаев ҳам маслаҳатчи, ҳам актёр бўлиб қатнашди³. Яна бир омил сифатида фильмга мусиқа бастала-

¹ Қаранг: «Правда», 1937 й. 6 май, «Советское искусство», 1937 йил 5 июнь, «Правда Востока», 1937 йил 2 июн

² Шокиров Ў. Ашрафий Ф. Шокирова И. Ўзбекистон маданияти намояндалари. —Т.: А.Қодирий, 2001. — Б. 61.

³ Каримов Н. Ўзбек киносининг қалдирғочи // Нафосат», № 1, 1992 й. — Б. 24-26.

ган В.А.Успенский кўплаб фольклор намуналари ва 6 та халқ қўшиғи («Қари наво», «Собиржон», «Илғор», «Насруллоий», «Заркокил», «Дилрабо») оҳангларидан фойдаланган эди¹.

Миллий опера яратиш кўпгина миллий зиёлиларнинг, жумладан, Бехбудийдан сўнг Туркистонлик ватанпарвар зиёлиларнинг етакчиларидан бири бўлган Фитратнинг улкан орзуси эди. 1921 йилдаёқ у Ф.Зафарийнинг «Ҳалима» асари ҳақида газетада тақриз ёзиб, уни ўзбек «операси»нинг туғилиши билан қутлаганди. Ҳамза ҳам 1925–1926 йилларда «Қорасоч» номли опера ёзгани, ҳатто 1927 йил Самарқандда уни сахнага олиб чиқиш устида ишлари олиб боргани тарихдан маълум². Биринчи операни ёзишни Фитратнинг сюжети асосида Мухтор Ашрафий 1934–1935 йилларда бошлаб юборганди. Фитрат 1935 йил «Восеъ қўзғолони» номли либретто ёзиб, Мухтор Ашрафийга берганди³. Фитрат қатафон этилганидан сўнг унинг «Тўлқин»и илк ўзбек операси «Бўрон» учун асосий манба бўлиб хизмат қилди. 1938 йил С. Василенко Ўзбекистон ҳукумати томонидан таклиф олгач биринчи ўзбек операсини яратиш устида иш бошлади, бироқ у на ўзбек тилини, на ўзбек халқ мусиқасини билар эди. Мухтор Ашрафий асосан Тошкентда мусиқани ёзиб, вақти-вақти билан Москвага бориб маслаҳатлашиб турган. Айтиш мумкинки, Ўзбекистонда ўзбек мусиқали театр санъати ва миллий опера жанрларининг пайдо бўлишида рус композиторларининг хизматларини асло камситмаган ҳолда, бу туркистонлик миллий

¹ История узбекской советской музыки. I том. – Т.: Фа-
фур Гулом, 1972. Б – 61.

² Каримов Н. Қорасоч ва Олтойхон // Совет Ўзбекис-
тони санъати, № 3, 1989 й. – Б. 5-6.

³ Раҳмонов М. Фитрат драматургияси ва унинг сахна та-
рихи // Санъат, № 3, 1991 й. – Б. 17-21.

зиёлиларнинг истаклари ҳамда интилишлари меваси сифатида дунёга келган эди, дейиш мумкин.

Ўзбек миллий театри сахнасида биринчи марта Миртемир таржимаси асосида Бизенинг «Кармен» операси қўйилиб, у Ҳ.Носирова, К.Зокиров, Н.Аҳмедова каби кўпгина опера ижрочиларини дунёга келтирди. «Бўрон» (К.Яшин либреттоси)нинг биринчи премьераси 1939 йил 11 июнь куни бўлиб ўтди ва шу куннинг ўзидаёқ Ўзбек мусиқали драма театри Ўзбекистон давлат опера ва балет театри деб номланди¹. Унгача ҳам опера йўналишида айрим асарлар яратилган, бироқ улар жанр талабларига тўлиқ жавоб бермасди. «Бўрон» ҳақиқий опера сифатида дунёга келди ва унинг сюжети мазмунидан қатъи назар бугунги кунда ҳам ҳақиқий миллий опера сифатида барча талабларга жавоб беради. Унинг хор ижроларида «Гул ўйин», «Гиря қозоқ», «Чаманда гул» каби халқ кўшиқлари оҳанглиридан унумли фойдаланилган, қаҳрамонлари М.Қориёқубов, К.Зокиров, Ҳ.Носировалар опера сахнасидаги ҳақиқий миллий образларни кўрсатиб бера олганлиги билан ҳам катта аҳамиятга эгадир. 1940 йил сахна юзини кўрган Р.Глизэр ва Т.Содиқовларнинг «Лайли ва Мажнун» (Ш.Хуршид либреттоси) операсида Навоий шеърлари М.Т.Тошмухаммедов, Домла Ҳалим Ибодов каби уста санъаткорлар ижросидаги кўшиқлардан фойдаланилди. Шунингдек, Қайс ариясида «Ироқ» ва «Сегоҳ»дан, Лайли ариясида «Ушшоқ», «Чорзарб», Навфал ариясида «Чапандози гулёр», Лайли ва Қайс дуэти «Қаландар II» кўшиқларига мосланди². Уруш йилларида тарихий мавзуда асарлар яратиш имконияти юзага

¹ История узбекской советской музыки. I том. — Т.: Фаофур Фулом, 1972., — Б. 178.

² История узбекской советской музыки. I том. — Т.: Фаофур Фулом, 1972., — Б. 180.

келиши билан 1942 йил А.Козловскийнинг «Улуғбек» операси саҳна юзини кўрди. Унинг доврў қозонишида М.Қориёқубовнинг беназир хизмати-ни муаллифнинг ўзи ҳам таъкидлаган эди¹. Сўнгги йилларда «Маҳмуд Таробий» (Ойбек либреттоси)², «Гулсара» (Т.Содиқов, Р.Глиэр), «Дилором», «Ҳамза» миллий опералари яратилди³. Ўзбек му-сиқа маданиятини замонавийлаштириш баробари-да миллийлигини сақлаган йирик санъат дарғаси М.Қориёқубов эди. У яратган тарихий шахслар образида миллийлик уфуриб турарди. Айниқса, унинг Улуғбек образи бу борада таҳсинга сазовор-дир⁴. Шунингдек, «Навфал», «Таробий» образлари-ни эслаш мумкин. Ўзбек опера саҳнасининг биринчи «корифей»лари М.Қориёқубов («Бўрон»да губернатор, «Ер Тарфин»да Тарфин, «Лайли ва Мажнун»да Навфал, «Улуғбек»да Улуғбек, «Маҳ-муд Таробий»да Таробий), Х.Носирова⁵ («Бўрон»да Норгул, «Улуғбек»да Сан Дун фан) ва К.Зокиров-лар («Бўрон»да Бўрон, «Улуғ канал»да Тўхтасин, «Кармен»да Эспанильо) ҳисобланади. Шунингдек, ўзбек миллий опера ижро мактабининг шакллани-шида устоз санъаткорлар С.Ярашев, С.Қобулова, Н. Ҳошимов, Қ. Муҳиддинов ва бошқаларнинг ҳам хизматлари катта бўлди⁶.

¹ Сокин Ш. Алп сиймо ёхуд М.Қориёқубовнинг учинчи ўлими // Санъат, № 6, 1990 й. — Б. 3-6.

² История узбекской советской музыки. I том. — Т.: Фақ-фур Фулом, 1972., — Б. 327.

³ Сардор // Совет Ўзбекистони санъати, № 1, 1980 й. — Б. 6-7.

⁴ Қориев Р. Яловбардор // Совет Ўзбекистони санъати, № 10, 1986 й. — Б. 4-6.

⁵ Мирзо М. Ўзбекистон булбули // Театр. № 1. 2012. — Б. 24-26.

⁶ Орифжонов Х. Ўзбекистонда опера санъати. Санъат йўна-лишларида ёшларни маънавий-ахлоқий тарбиялаш: изланиш, ечим ва истиқболлар». Республика илмий-амалий конферен-цияси материаллари тўплами. — Бухоро, 2013. — Б. 110-111.

Шўролар 20-йилларда саводсизликка қарши кураш баҳонаси билан халқнинг қадим тарихига, унинг миллий қадриятларига нисбатан аёвсиз кураш бошлади. Аслида, ўзбек халқининг миллий маданияти жуда юқори бўлиб, мусиқа санъатини ниҳоят нозик ҳис этар эди. Аввалига араб ёзувидан воз кечилиши ва лотин алифбоси, сўнгра кирилл алифболарига ўтилиши ҳам авлодларнинг аждодлар билан, тарихнинг келажак билан ўзаро таъсирланиш алоқасини узиб, саводсизликнинг юзага келишига сабаб бўлди. Тарихнинг теран илдизларига зарба берилди. Бундан мусиқий маданият, айниқса, катта зиён кўрди. Натижада азалий устоз-шогирд анъаналари асосида шаклланган беназир мақом мактаби тиклаб бўлмас даражада инқирозга юз тутди. Шўролар санъатни қўлга олиш мақсадида санъаткорларни оммавий тайёрлашни бош вазифа қилиб олди. Бу йўлда европача таълим тизимини йўлга қўйди. Шарқда бундай тизим мавжуд бўлмай, созанда ва хонандалар индивидуал асосда тайёрланиб, битта йирик санъаткорнинг шаклланиши учун 10—15 йил керак бўлар эди¹. Халқнинг катта қисми бўлган ёшлар учун юқори илм ва тафаккур талаб этувчи мақом санъатини англаш оғирлашиб борди. Йил сайин миллий мусиқий меросга паст назар билан қараш, авлодларда аждодларнинг бебаҳо меросига нисбатан бефарқ муносабат шакллана борди.

Ўзбек мусиқа ҳаваскорлиги жамоалари тарихи ўтган асрнинг 20-йилларига бориб тақалади, дастлабки ҳаваскорлик тўғарақлари халқнинг уста санъаткорлари эвазига бир оз вақт юқори марраларни қўлга киритган эдилар. Бироқ бир-икки авлоднинг алмашиши билан улар аввалги мавқеини қўлдан чиқарди. Совет ҳукумати 50—60 йилларга

¹ Акбаров И. Таҳсил ва анъана // Совет Ўзбекистони санъати, № 5, 1986 й. — Б. 8-9.

келиб, ҳаваскорликни ривожлантиришга катта куч ташлади. Тошкент Давлат тиббиёт институти қошида академик Юнус Ражабий раҳбарлигида, Тошкент тўқимачилик комбинати қошидаги Маданият саройида — И.Оқилов, М.Турғунбоева, М.Мирзаевлар раҳбарлигида мусиқа ҳаваскорлик жамоалари ташкил этилди. 1961 йилдан бошлаб мусиқа ҳаваскорлиги тўғарақларига халқ ансамбли унвони берилди бошланди. Ҳаваскорлик жамоаларининг сонини оширишда янги йўл тутилди. Бунда халққа яқин анъаналарга ҳурмат ва уларнинг давомийлигини таъминлаш мақсадида оилавий дасталар, бахши шоирлар, лапарчилар, халфалар, масхарабозаскиячилардан оилавий ҳаваскорлик ижод дасталари ташкил этишга эътибор қаратилди. Бу жуда тўғри йўл бўлиб, улар бебаҳо меросни ўзи билан олиб юрадиган инсонлардир. Шундай оилавий ҳаваскорлик жамоаларидан «Аваз», «Достон» фольклор этнографик гуруҳларининг фаолияти, айниқса, муваффақиятли бўлди. Шунингдек, Фарғона вилоятида — Ғойиб ота Тўйчиевлар, Бувайда туманидан Шерқўзиевлар, Намангандан Маллабоевлар, Бухородан Бобохоновлар, Пинхасовлар, Ғиждувондан Фаттоҳовлар, урганчлик Бола бахши Абдуллаевлар, Сурхондарёдан чанқовузчи Абрайқуловлар оилалари бўлиб, улар жойларда ҳаваскорлик жамоалари сифатида иш олиб бордилар¹. Умуман, советлар сиқуви остида мажбуран тиқиштирилган оммабоп санъат халқ орасида ўз тингловчиларини топа олмади. Уларнинг халқ куйларига солиб айтиладиган «Фабрика яллеси», «Октябрь тонги», «Ҳой, ишчилар» каби «асар»лари халқ томонидан қабул қилинмади. Янги шўро мусиқа маданияти ана шундай бўш негизда ярала бошлади. Ҳаваскорлик даража-

¹ Иноятов М.Ж. Ўзбек оилавий ансамллари фаолиятида халқ ижодиёт анъаналаридан фойдаланишнинг маданий-тарбиявий асослари. Педагогика фанлари номзоди диссертация.

сидаги бу маданият аввалбошданок саводсизлик ва енгил-елпилик устида қад кўтарган эди¹. Натижада 80-йилларнинг бошига келиб, бир пайтлар баландпарвоз шиорлар остида ташкил этилган кўплаб халқ ҳаваскорлик жамоалари амалда ўз фаолиятини тўхтатиб, фақат қоғоздагина мавжуд бўлиб қолди. Ўзбекистон ССР маданият министрлиги томонидан 1982 йил ҳаваскорлик жамоалари аттестациядан ўтказилди². Аттестациянинг асосий шартлари сифатида репертуарнинг бадиий-ғоявий даражаси, ижро маҳорати ва аъзолар таркибининг талаб даражасида эканлиги каби ҳолатларга урғу берилди. Таҳлиллар натижаси шу бўлдики, кўпчилик жамоаларда жанрларнинг барчаси ривожланмаган, ёш ижодкорлар етишмайди, етук жамоалар билан тажриба алмашиш сафарлари амалга оширилмаганди. Жамоаларда малакали раҳбарлар, айниқса, рақс балетмейстери ва режиссёрлари, муסיқа созлари, сахна кийимлари, овоз кучайтириш ва ёритиш асбоблари, транспорт воситалари етишмасди³.

1986 йил мавжуд 160 та халқ ҳаваскорлик жамоаларидан Бойсуннинг «Шалола», Хоразм вилояти, Боғот туманидаги «Қалдирғоч»⁴, Бухоронинг «Лола», Тошкентнинг «Баёт», Шаҳрисабзнинг «Шодиёна»⁵, Андижон вилоятининг Хўжаобод туманидаги «Армуғон» жамоалари айниқса, катта шуҳрат қозонган эди. Республикада 1988 йилга келиб мавжуд 2686 та клубнинг 713 таси қишлоқ ҳудудлари-

¹ Султонова Р. Муסיқа сарчашмаларида // Санъат, № 6, 1991 й. — Б. 9.

² ЎзР МДА, Фонд 2487. Рўйхат 3. Йил. Жилд, 6438. — Б. 64-65.

³ Сотиболдиева М. Силжиш бўладими? // Санъат, № 5, 1990 й. — Б. 8-9.

⁴ Бекниёзов Р. Қалдирғоч // Совет Ўзбекистони санъати, № 8, 1981 й. — Б. 8-9.

⁵ Шодлик гулдастаси // Совет Ўзбекистони санъати, № 9, 1981 й. — Б. 9.

да эди¹. Уларнинг 20 фоизи таъмирга муҳтож, 66 таси вайрона ҳолда, 13 фоизида томоша заллари йўқ эди. Муаммоларнинг асл сабаби бу ҳаваскорлик жамоаларининг репертуари халқдан, унинг орзу-умидлари ва қувончларидан узоқлиги бўлиб, давлат мафкураси қуролига айланиб қолганди. Шу боис ҳам аҳвол ўнганмади. Телевидениенинг оммалашуви, видео ва магнитофонлар одамларни клублардан узоқлаштирди. Бир пайтлар янги-янги талантлар билан тўлиб тошган ҳаваскорлик тўғрақлари эндиликда одамсиз қолаётган, борларида ҳам қариялар қолаётган эди.

Миллий мусиқий мероснинг энг улкан ва энг тенгсиз қисми мақом санъатини сақлаб қолиш ва уни авлодларга етказиб бериш ишлари советлардан анча олдин бошланган эди. Дастлаб, бу ҳаракат Хоразмда йирик олим, маърифатпарвар Комил Хоразмий қадимий аънаналар асосида ўзининг «Хоразм танбур чизифи» нота услубини ихтиро қилиб, у орқали Хоразм мақомларини ёзиб олиш ишларини бошлаб берганди. 1899 йил унинг вафотидан сўнг ўғли Мирза Матрасулбой давом эттирди². Шўро даврида мақом санъатига нисбатан эскилик сарқити деган муносабат шакллантирилди. Бироқ миллий зиёлиларнинг фидокорона меҳнатлари эвазигагина бу санъат сақланиб қолди. 1955 йил ЎзКП МК томонидан қабул қилинган махсус қарор асосида 12 жилддан иборат «Ўзбек халқ музикаси» номли фундаментал асар яратиш ишлари бошланган эди³. Бу ишга йирик олим, бастакор, академик

¹ Аҳмад М. Маданият кошонаси // Нафосат, № 1, 1992 й. — Б. 11.

² Юсупов М. Устоз мақомдонлар // Совет Ўзбекистони санъати, № 3, 1980 й. — Б. 12-13.

³ Сокин Ш. Улкан тадқиқот // Совет Ўзбекистони санъати, № 5, 1989 й. — Б. 12-13.

Юнус Ражабий раҳбарлик қилди. У 1966—1975 йилларда «Шашмақом» тўпламининг (Илём Акбаров таҳрири остида) 6 жилдлик мукамал варианты нашр этди. Шу билан биргаликда Юнус Ражабий 1959 йилда Ўзбекистон телерадиоси қошида ташкил этилган «Мақом» ансамбли ижросида 1960—1969 йилларда 21 грампластинкадан иборат «Шашмақом» ижросини ҳам яратди. Йирик мусиқашунос олим, мақомдон Исҳоқ Ражабов (1927—1982) нинг «Мақомлар масаласига доир» монографик илмий тадқиқот асари 1963 йил нашр этилиб, бу мақом санъатининг илмий ўрганилишига бўлган йирик қадам эди. М.Юсупов Хоразм мақомларининг биринчи вариантыни 1947—1949 йилларда ёзган эди. Унинг янги вариантыни олим 1951—1980 йилларда олиб борган тинимсиз тадқиқотлари натижасида яратди. У 1980 йил I томи «Рост ва Бузурк мақоми», 1982 йил II томи «Наво», 1984 йил III томи «Дугоҳ», 1986 йил «Сегоҳ мақоми» IV том, 1988 йил «Ироқ ва Панжгоҳ мақоми» V томини ёзиб тугалади. Жами 200 босма тобоқдан иборат улкан асар дунёга келди. Унда Хоразм мақомларининг Шашмақомдан фарқли томонларини кўрсатиб берганди¹. Бу ишлар қанчалик шўро мафкура-сига уйғунлаштирилмасин, аслида миллий мусиқий меросни асраб-авайлашга қаратилган улкан жасорат эди. Шўролар ҳукмронлиги шароитида Хоразм мақом санъатининг йирик намояндаларидан М.Харратов Чоқар (1889—1953)², М.Ёқубов Шерозий (1890—1973)³, Ҳ.Болтаевлар ижод қилди. Уларнинг иштирокида Хоразм мақом ансамбли узок

¹ Хоразм мақомлари. I том. — Тошкент: Фафур Фулом нашриёти, 1980 й. — Б. 18.

² Матюсуф Харратов // Санъат, № 10, 1989 й. — Б. 22.

³ Раҳимов Д. Халқ булбули // Совет Ўзбекистони санъати, № 8, 1980 й. — Б. 13.

йиллар муваффақиятли фаолият кўрсатди. Бироқ эътиборсизлик натижасида уларнинг овозини ёзиб олиш ишлари амалга оширилмади¹. Бу албатта, халқ миллий муסיқий меросига нисбатан кечириб бўлмас хато эди. Хоразм мақом мактабининг йирик вакилларида бири К.Отаниёзов (1917–1975)²дир. Бу инсоннинг хизматлари ўлароқ, нафақат республика, балки бутун Марказий Осиё Хоразм муסיқа санъатининг мухлисига айланди.

Ўзбек халқи муסיқий меросининг яна бир йирик йўналиши Катта ашула ёки патнисаки ашуладир. Халқнинг бу бетакрор миллий муסיқий мерос турлари ҳам узоқ вақт эътиборсизлик, аксинча тазйиқ ва тақиқлар ҳукмронлиги шароитида яшаб келди. Соҳанинг тараққиёти ва ёшларнинг бу санъат турлари билан шуғулланиши учун бирорта ўқув даргоҳи ташкил этилмади. На мактаб таълимида ва на махсус муסיқа билим юрларида миллий муסיқанинг бу йўналишларига мутлақо вақт ажратилмади. Ҳатто, миллий чолғу созлари учун ҳам ниҳоятда кам вақт ажратилиб, бу даврда бирорта созни ўрганиш учун имконият бермас эди. Мақом санъатига халқаро доирада қизиқишнинг ортиб бориши муносабати билан 1975 йил Тошкентда бўлган «Мақом, муғом ва замонавий композиторлар ижоди» мавзусидаги Бутуниттифоқ конференцияси, айниқса, 1978 йил октябрда Самарқандда «Ўрта ва Яқин Шарқ халқларининг оғзаки анъаналаридаги профессионал муסיқаси ва замонавийлик» мавзусидаги жаҳон симпозиумлари ўтказилди³. 1983

¹ Сокин Ш. Ҳожихондай ҳофиз ўтди дунёда... // Санъат, № 9, 1989 й. — Б. 22–24.

² Юсупов М. Сабот // Совет Ўзбекистони санъати, № 6, 1987 й. — Б. 18.

³ Мақом мусобақаси // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. — Тошкент: № 5. 1983 йил 28 январь.

йил Самарқандда «Яқин ва Ўрта Шарқ халқлари мусиқа маданияти, анъаналари ва замонавийлик» номи билан Иккинчи Халқаро симпозиум ташкил этилди¹. Унда дунёнинг 20 дан ортиқ мамлакатидан ташриф буюрган мусиқашуносларнинг² 55 дан ортиқ маърузалари тингланди³. 1987 йил Учинчи Халқаро мусиқа симпозиумида 25 мамлакатдан келган олимларнинг 400 дан ортиқ маърузалари тингланди⁴. Мазкур тадбирлар фақат назарий жиҳатдан мақом санъатини ўрганар, амалда миллий созлар усталари ҳам, мақомдон ҳофизлар ҳам йил сайин камайиб борди. Сабаби уни чуқур ўрганувчи илмий марказ ҳам, давлатнинг молиявий ҳимояси ҳам ташкил этилмаган эди. Эстрада санъати гуркираб ривожланаётган бир шароитда мақомдон ҳофизлар сони йилдан-йилга камайиб борди. Шўро ҳукумати ўз умрининг сўнгги йилларига келибгина мақом санъаткорларининг кўрик-танловини ташкил этишга рухсат берди. 1983 йил Тошкент давлат консерваториясида Мақом ижрочиларининг I Республика танлови ўтказилди. Танловга Санъатшунослик фанлари доктори, профессор Ф.М.Кароматов раҳбарлигида профессор А.Адилов, О.Алимахсумов, Ф.Мамадалиев, М.Тожибоев кабилардан иборат нуфузли жамоа ҳакамлик қилди⁵. Танловда биринчи ўринга Р.Қурбонов, кейинги ўринларни М.Тожибоев, Ҳ.Исмоиловалар, чолғучилардан

¹ Караматов Ф. Анъанавий музика ва замонавийлик // Совет Ўзбекистони санъати, № 9, 1983 й. — Б. 17.

² Абдуллаев Р. Ўлмас наво мушоираси // Совет Ўзбекистони санъати, № 12, 1983 й. — Б. 2-3.

³ ЎзР МДА., Фонд 2744. Рўйхат 1. Йиф. Жилд. 469. — Б. 11—18.

⁴ Анъана ва новаторлик // Совет Ўзбекистони санъати, № 12, 1987 й. — Б. 19-21.

⁵ Матёкубов О. Қадимий ва навқирон санъат // Совет Ўзбекистони санъати, № 4, 1983 й. — Б. 10-12.

А.Исмоилов ва Ў.Расуловлар мутлақ голиб деб топилди¹. 1987 йилда Мақом ижрочиларининг II Республика танловида А.Холтожиев, ижрода М.Эрматов, М.Тожибоевлар голиб бўлди². Амалда мақом санъатининг келажаги мана шу ҳар уч-тўрт йилда ўтказиладиган танловга ташлаб қўйилган эди.

Ўтган асрнинг 80-йилларида Р.Мамадалиев³, О.Отахонов⁴, Ф.Мамадалиев⁵, Б.Давидова⁶, М.Каримов⁷, О.Ҳотамов⁸, О.Алимахсумов, К.Исмоилова каби кўпгина ўзбек мақом усталари фаолият олиб бордилар. Мақомнинг тингловчи томонидан қабул қилинишида мақом созандаларининг ҳам ўрни беқиёсдир. Бу даврда йирик созандалардан А.Исмоилов⁹, Т.Алиматовдек беназир созандалар мавжуд эди. Устозлар мактабининг давомчилари сифатида шўро давлатида мақом йўлида ижод этувчи ёшлардан М.Йўлчиева¹⁰, Ҳ.Исроиловалар¹¹

¹ ЎЗР МДА, Фонд 2487 опис 3-йиф. жид 5978. Материалы о проведение I Республиканского танлова исполнителей макамов.

² Матёқубов О. Танлов яқунланди, танлов давом этади // Совет Ўзбекистони санъати, № 4, 1987 й. — Б. 25.

³ Сокин Ш. Оташнафас ҳофиз // Совет Ўзбекистони санъати, № 4, 1987 й. — Б. 23-24.

⁴ Узоқов Ҳ. Қўшиқларда ҳаёт завқи // Совет Ўзбекистони санъати, № 5, 1982 й. — Б. 24-25.

⁵ Шодмоналиев Д. Қўшиқчининг умри қўшиқда // Совет Ўзбекистони санъати, № 6, 1981 й. — Б. 8-9.

⁶ Ҳазратқулов М. Умри боқий қўшиқлар // Совет Ўзбекистони санъати, № 6, 1983 й. — Б. 18-19.

⁷ Узоқов Ҳ. Уйга қайғу келмагай // Совет Ўзбекистони санъати, № 1, 1982 й. — Б. 15.

⁸ Тожибоев М. Ижоднинг уч қирраси // Совет Ўзбекистони санъати», № 8, 1988 й. — Б. 15.

⁹ Жумаев Т. Абдуқодир Найчи // Совет Ўзбекистони санъати, № 7, 1982 й. — Б. 21-23.

¹⁰ Комилов К. Куйла, Муножат! // Совет Ўзбекистони санъати, № 5, 1980 й. — Б. 19.

¹¹ Хушев И. Куйла, Хуррият! // Совет Ўзбекистони санъати, № 7, 1980 й. — Б. 15.

етишиб чикди. Бироқ улар ҳам кўпроқ катта ашула йўналишида ижод қилиб, соф мақом, айниқса, «Шашмақом» ижрочилари камайиб борди. Ҳатто, шашмақомнинг ватани Бухоронинг ўзида 80-йилларнинг охирларига келиб, шаҳар атрофларида яшовчи айрим ҳаваскорларни инобатга олмаганда, бирорта ҳам мақом устаси қолмаган эди¹.

Бахшилиқ санъати ўзбек мусиқий меросининг энг залворли қисмидир. Шўро тузумининг дастлабки йилларида кўплаб дostonлар ёзиб олинди. Бироқ куй қисми қоғозга туширилмаганлиги боис, уларнинг ҳам маълум қисми тарих қаърида қолиб кетди. Айниқса, «сталинча» қатағон йилларида кўпгина беназир санъаткорлар йўқ қилинган эди. Улардан хоразмлик Аҳмад бахши Матназар ўғли (1891—1937)² 1937 йил «ман этилган асарларни тарғиб этишда айбланиб» лагерга юборилган ва у ерда вафот этган. Бухородан Мурод жиров (Саидмурод Паноҳ ўғли) (1858—1945)³, Наманганнинг Қирғизистон билан чегарадош Қўлбуқон қишлоғидан Раззоқ бахшилар⁴ фаолият олиб борди. Миллий меросга нисбатан адолатсиз муносабат натижаси ўлароқ, кейинги даврларда Бухоро, Самарқанд, Наманган бахшилиқ мактаблари умуман йўқ бўлиб кетди. Бу санъат чуқур иддис отган Хоразм, Қашқадарё ва Сурхон воҳаларидагина сақланиб қолди. Бироқ уларнинг репертуарларини кенгайтириш ва ривожлантириш ва тарғиб этиш масалаларига етарли эътибор кўрсатилмади⁵. Шундай бўлса-да, ста-

¹ Бўронов М. Бухоро мақомининг тақдири // Совет Ўзбекистони санъати, № 3, 1987 й. — Б. 14.

² Аҳмедов М. Бобомни билган борми? // Санъат, № 9, 1990 й. — Б. 26-27.

³ Сатторов У. Дostonлар хазинаси // Совет Ўзбекистони санъати, № 7, 1981 й. — Б. 6-7.

⁴ Муродов М. Раззоқ бахши // Совет Ўзбекистони санъати, № 5, 1981 й. — Б. 7.

⁵ Сўфиев Н. Бахшичилик муаммолари // Совет Ўзбекистони санъати, № 9, 1987 й. — Б. 11.

линизм фoш этилгач, юзага келган «илиқлик» дав-рида мусиқашунос олимларнинг ташаббуси билан бахшилар кўрик-танловини тиклашга эришилди. Гарчи, 30-йилларда мавжуд бўлган «Халқ бахшиси» унвонини қайта тиклашнинг иложи бўлмаган бўлса-да, кўрик-танловнинг ўзи ҳам катта тадбир эди. Бахшилар танлови илк бор 1967 йил Тошкентда ўтказилди. Танлов 1972 – 1976 йилларда торроқ доирада бўлса-да, Самарқандда уч бор ташкил этилди. 1983 йил апрелда Шаҳрисабзда Бахши-шоирларнинг V Республика танлови¹, 1985 йил май ойида Хоразм вилоятининг Шовот туманида Бахши шоирларнинг VI Республика кўрик-танловлари бўлиб ўтди. Бу гал танлов халқаро кўриниш касб этиб, Озарбайжон ва Қозоғистондан ҳам мутахассислар келди ва эндиликда танловни Кавказ, Ўрта Осиё миқёсида ўтказиш мақсадга мувофиқ деб топилди². Шўро сиёсатининг заифлашиб бориши жараёнида халқнинг миллий маданиятга нисбатан қизиқиши тобора ортиб борди.

Ўзбекистонда касбий мусиқанинг асоси ҳисобланган композиторлар фаолияти ўтган асрнинг 80-йилларига келиб, икки тенденция асосида ўсиб борганини кузатиш мумкин. Биринчидан, ёш композиторларнинг ижодида миллийлик иккинчи даражага тушиб борган бўлса, иккинчидан, иқтисодий қийинчиликларнинг ортиб борганини кўрамиз. 1980 йиллар Композиторлар уюшмасида М.Бурҳонов³, Х.Изомов, С.Юдаков, Г.Мушель, Р.Абдуллаев, Э.Солиҳов, Д.Зокиров, Зейдман, Ф.Янов-Яновский, С.Варелас каби кўплаб йирик композиторлар фаолият олиб борди. Ўзбек халқининг мусиқий ме-

¹ Муродов М. Қорабоев У. Бахшилар халқ қалби // Совет Ўзбекистони санъати, № 7, 1983 й. — Б. 4-5.

² Бахшилар мушоираси // Совет Ўзбекистони санъати, № 7, 1985 й. — Б. 8-9.

³ Жабборов А. Наволарга тўлиқ бу кўнгиш // Совет Ўзбекистони санъати, № 1, 1989 й. — Б. 6-7.

росига нисбатан муносабатнинг ўзгариши натижа-сида бастакорлар ижодида уни ўрганишга бўлган қизиқишнинг ортиб бориши кузатилди. Жумладан, 1980 йил Ибн Синонинг 1000 йиллик тантанала-ри муносабати билан яратилган асарлар И.Акба-ровнинг «Ибн Сино» симфоник достони, Н.Зоки-ровнинг Ибн Сино шеърлари асосида «Мен буюк» симфоник-вокал дostonлари яратилди. Шунинг-дек, М.Бафоевнинг Ибн Сино рубойлари асоси-да «Фреска» хор достони, М. Бафоевнинг мақом оҳангларидан унумли фойдалаган ҳолда яратган «Бобур ғазали» симфоник достони¹ каби қатор янги асарлари дунё юзини кўрди. Булардан ташқа-ри, юксак савиядаги асарлар сифатида М. Бафоев-нинг «Гўзал» симфонияси, Ф.Алимовнинг дoston-Симфонияси, Икром Акбаровнинг Увертюра ва «Вальс» асарларини ҳам келтириб ўтиш мумкин². Айниқса, 80-йилларнинг бошларида Ҳ.Раҳимов³, С.Абдусаломов, Т.Қурбонов, К.Комилов, В.Кров-ченко каби ёш композиторлар ҳам баракали ижод қилдилар.

Жамиятнинг музикаий оламида эстрада ва як-кахон қўшиқчиларнинг концертларига талаб юқо-рилашиб боргани ҳолда, оркестрларнинг ижодига қизиқувчилар сони кескин қисқариб борди. Бунга турли хил омиллар сабаб бўлиб, энг асосийси, ор-кестрлар ижодида миллий куйларнинг камлиги ва халқнинг қизиқишларини узоқ вақт давомида на-зар-писанд этмаслик натижасида орада тушунмов-чилик юзага келганлиги, шунингдек, жамиятнинг қашшоқлашуви ҳамда оммавий равишда музика саводхонлигининг пасайиб борганлиги кабиларни

¹ ЎЗР МДА., МДА., Фонд 2744. Рўйхат 1. Йиф. Жилд. 441. — Б. 1-6.

² ЎЗР МДА., Фонд 2744. Рўйхат 1. Йиф. Жилд. 441. — Б. 61-69.

³ Юнусов Р. Навқиронлик // Санъат, № 9, 1990 й. — Б. 8.

кузатиш мумкин. Мисол тариқасида, 1989 йилда Давлат симфоник оркестри режадаги 110 марта концерт бериш ўрнига 93 марта концерт уюштириб, уларда 51200 сўм кирим қилгани ҳолда 248 минг сўм миқдорида харажат қилган эди. Бу эса мусиқий жамоани сақлаб туриш давлатга бир йил учун 197 минг сўмга тушган деганидир¹. Хор капелласи йил давомидаги концертлари орқали 20 минг сўм (рубль) кирим қилган бўлса, унинг харажати 95 минг сўмни, Миллий чолғу созлар оркестрида 35,4 минг сўм кирим бўлгани ҳолда, харажати 110 минг сўмни ташкил этган. «Шодлик», «Лазги» каби кўп кишилиқ жамоаларнинг харажати ниҳоятда тезлик билан ортиб борди ва уларни сақлаб туриш масаласи давлат учун йилдан-йилга оғирлашиб бораётган эди². Композиторларнинг асарларини нашр этиш ва кўпайтириш масалалари эса йилдан-йилга камайиб борди. Бу 1940 йил 300 босма тобоқ, 1980 йилда 183 босма тобоқ, 1985 йилга келиб 60 босма тобоққа тушиб кетди. Нотали адабиётларни нашр этиши мумкин бўлган Фафур Фулом нашриёти, уларнинг сотилиши масаласи оғирлигини баҳона қилиб, нашрни имкон қадар қисқартиришга ҳаракат қилди. Натижа шу даражага бориб етдики, театрларнинг хор оркестрларида ҳам ноталар етишмас эди³. Ана шу жараёнлар ҳам шўро мамлакатининг сиёсий инқирозидан олдинроқ, унинг мусиқий маданияти таназзули бошланганлигини англатади. Композиторлар уюшмаси ўзининг 50 йиллик фаолияти давомида кўп ҳолларда асосан шўро ҳукуматининг Маркази томонидан берилган буйруқларни бажариш борасида иш олиб бориб,

¹ ЎЗР МДА., Фонд 2366. Рўйхат 2. Йил. Жилд. 641. — Б. 1.

² ЎЗР МДА., Фонд 2366. Рўйхат 2. Йил. Жилд. 641. — Б. 25-29.

³ Истиқбол дебочаси // Совет Ўзбекистони санъати, № 8, 1986 й. — Б. 6-10.

миллий асарлар яратишдек аслий вазифасидан четлашиб кетди. Айниқса, 80-йилларга келиб айрим ёш композиторларнинг асарларида миллийлик иккинчи даражага тушиб, уларнинг ижросида сўзларни тушунмаслик оқибатида нотўғри талаффуз этиш ҳоллари кўпайиб борди¹.

80-йилларнинг бошига келиб республикада муסיқали драма жанрида ҳам композиторлар томонидан яратилаётган муסיқалар ҳар бир образга ўзига хос вазифани бера олинмаётгани ва яратилаётган асарларнинг жанр талабларидан узоқлашиб бориши ҳолатлари кузатилди². Айниқса, яратилаётган асарларнинг мазмунан саёзлашгани, ижро маҳорати, саҳна маданияти масалаларида заифлик кўзга ташланди³. Натижада театр томошаларида мухлислар ташрифи йил сайин камайиб борди ва муаммонинг ечими сифатида театрлар саҳналарида турли концертларнинг сони ортиб борди. Тез орада деяри барча театрларда томошабин муаммоси пайдо бўлиб, бундай даргоҳлар деяри бўшаб қолди. Мисол тариқасида, 1985 йил Андижон муסיқала драма театри томошабинларининг 60 фоизи, Бухоро муסיқали драма театрининг 70 фоиз томошабинлари театр саҳнасида концерт кўриш учун кирганлар. Театрга келганларнинг ҳам асосий қисми «Олтин девор», «Келинлар қўзғолони» каби комедияларни кўрган. Мисол сифатида, Ленинграддаги Пушкин номидаги театр ҳар бир постановкага 24700 сўм (рубль), Москвадаги Таганька театри 24000 сўм сарфлагани ҳолда, Ҳамза театри 3-4 минг сўм, ви-

¹ Сокин Ш. Давримизни куйга солиб // Совет Ўзбекистони санъати», № 1, 1989 й. — Б. 2-3.

² Ҳамидова М. Музиқали драма муаммолари // Совет Ўзбекистони санъати, № 2, 1980 й. — Б. 8-9.

³ Театр танқидчилиги: бурч ва масъулият // Совет Ўзбекистони санъати, № 7, 1985 й. — Б. 4-7.

лоятларда эса бор-йўғи 100—400 сўм сарфлаганлар. Бу муаммолар театрларнинг моддий аҳволини аянчли ҳолга солди¹. Ўзбекистондаги мавжуд 28 театрнинг 11 таси мусиқали драма театрлари бўлиб, уларда на овоз, на мусиқачи, на бир томошабин, на тайинли актёрлар қолмаган эди². 80-йилларда бир пайтлар ўзбек миллий зиёлиларининг орзуси рўёби сифатида дунёга келган опера санъати соҳасида ҳам айрим ўзгаришлар кузатилди.

Шубҳасиз, бу янги санъат жанри, ўзбек миллий маданиятининг улкан ютуғидир. Театрнинг 1984 йилги репертуаридан Фарбий Европа ва рус классикларининг 14 та операси ва 6 та балети, ўзбек ва собиқ иттифоқ композиторларининг 10 та опера ва 17 та балети ўрин олган эди³. Жамоа 80-йилларнинг бошларидан опера театри репертуарини янги ўзбек спектакллари билан бойитиш мақсадида режиссёр Ф.Сафаров, дирижёр Д.Абдурахмонова ва балетмейстер Г.Измаиловалар И.Акбаров, С.Жалил, М.Бафоев, М.Тожиев, Р.Абдуллаев каби композиторлар билан фаол ижодий ҳамкорликни йўлга қўйиб, «Ўткан кунлар», «Зебунисо», «Умар Хайём» опералари, «Хамса», «Нодирабегим» ва бошқа бир қанча балетларни яратиш устида иш олиб бордилар. Шунингдек, Мухтор Ашрафийнинг «Бўрон», С.Юдаковнинг «Майсаранинг иши», С.Бобоевнинг «Ҳамза» операларини қайта ишлаб, янги таҳрирда 1985—1990 йиллар давомида саҳнага олиб чиқиш ва миллий кадрларга кенг йўл бериш масалалари кўтарилди⁴. 80-йилларда И.Акбаровнинг «Суғд элининг

¹ Раҳмонов М. Ечилмаган муаммолар // Совет Ўзбекистони санъати, № 11, 1986 й. — Б. 8-9.

² Мусиқали драма жанри: имконият ва истак // Совет Ўзбекистони санъати, № 1, 1983 й. — Б. 2-7.

³ ЎЗР МДА., Фонд 2487. Опис 3. Йиф. Жилд. 5976. — Б. 18.

⁴ ЎЗР МДА., Фонд 2487. Опис 3. Йиф. Жилд. 5976. — Б. 15-16.

қоплони» операси, «Орзу» балети¹, Р.Абдуллаевнинг О.Матжон либреттоси асосидаги шоира Зулфиянинг ҳаётига бағишланган «Садоқат» опералари яратилди². «Тошкент ҳақиқати» газетасида «Нега янги операларимиз кам» номли мақола чоп этилди³. Бу масала матбуотда кенг муҳокама этилди, лекин асл сабаб бўлган миллий кадрларнинг камлиги ҳеч кимнинг хаёлига келмади. Дарҳақиқат, опера шундай мураккаб санъат турики, уни бутун жамоа бир мақсадда бирлашгандагина яратиши мумкин. Айниқса, миллий асарларни дунёга келтираётган солист ўзбек тилини билмаса, раққоса миллий рақсни англамаса, безакчи миллий анъаналарни тушунмаса, дирижёр миллий мусиқани қалбан ҳис этмасдан ижро этиши мумкин эмасди. Ваҳоланки, 80-йилларда бундай кадрлар кўп эмас эди. Демак, бу жамоалар билан миллий операларни яратишнинг хаёлда ҳам иложи йўқ эди.

Умуман, операнинг келажаги унинг ижрочиларини етказиб бериш билан боғлиқдир. Бунда кўпгина кўрик-танловлар, жумладан, 1986 йил Тошкентда вокал ижрочиларининг IV Республика танлови⁴, 1987 йил Бокуда М.Глинка номидаги XII Бутуниттифоқ вокалчилар танловида ўзбекистонлик вокалчилар муваффақиятли қатнашдилар⁵. 1989 йил вокал ижрочиларининг V Республика танлови бўлиб ўтди ва унда М.Раззоқова ва М.Оринбоевалар голиб деб топилди⁶. 1989 йил Ригадаги XIII Бутуниттифоқ вокалчилар танловида М.Раззоқова, Л.Бондаренко ва Л.Негматовалар муваффақиятли

¹ Жабборов А. Музыка сеҳри // Совет Ўзбекистони санъати, № 5, 1982 й. — Б. 18-19.

² Мирхўжаева С. Замондошимиз опера қаҳрамони // Совет Ўзбекистони санъати, № 1, 1986 й. — Б. 7,11.

³ Жўраева Ф. Нега янги операларимиз кам? // Тошкент ҳақиқати, 1984 йил 12 октябрь. — Б. 3.

⁴ ЎЗР МДА., Фонд 2487. Опис 3. Йиф. Жилд. 6458. — Б. 38.

⁵ ЎЗР МДА., Фонд 2487. Опис 3. Йиф. Жилд. 6809. — Б. 83.

⁶ ЎЗР МДА., Фонд 2487. Опис 3. Йиф. Жилд. 6726. — Б. 12.

иштирок этди¹. Умуман, шўро даврида ҳам ўзбекис-тонлик вокал ижрочиларининг мавқеи юқори эди. Бироқ муаммо уларнинг ўзбек тилини билмаслиги ва халқ миллий маданиятидан узоқ эканлиги, уларнинг миллий асарлар ярата олмаслигига олиб келар эди. Натижада театрларда фақат чет эл асарларини кўриш мумкин эди². Бу муаммо шўро замонида ҳар доим ўткир ва лекин ҳеч қачон чораси қидирилма-ган, ҳаммага таниш, бироқ ҳеч қачон тан олинма-ган масала бўлиб яшаб қолди.

Ўзбек замонавий мусиқа маданиятининг шакл-ланишида Ўзбекистон давлат Филармониясининг ҳам ўзига хос ўрни бор. Замонавий қўшиқчилик санъатининг ривожланишида мусиқа ҳаваскорла-ри орасидан етишиб чиққан, кейинчалик миллий мусиқий меросни чуқур ўрганиб, ўзининг мактаб-ларига асос солган етук санъат дарғаларига айлан-ган К.Отаниёзов³, Ф.Умаровлар⁴, кейинчалик улар-нинг шогирдлари сифатида Б.Ҳамдамов⁵, Т.Қоди-ров⁶, Х.Лутфиллаев⁷, Ш.Жўраев⁸, О.Отажонов⁹, К.Раҳимов¹⁰, Ҳ.Ҳамидов, Ф.Ёқубовлар етишиб чиқ-

¹ ЎЗР МДА., Фонд 2487. Опис 3. Йиф. Жилд. 6809. — Б. 71.

² Давра суҳбати, Вокал санъати қай аҳволда // Совет Ўзбекистони санъати, № 7, 1983 й. — Б. 6-9.

³ Худойберганов М. Сўнмас соз, ўчмас овоз // Совет Ўзбекистони санъати, № 8, 1981 й. — Б. 7.

⁴ Юсупов Ш. Соз ила ҳамроҳ // Совет Ўзбекистони санъати, № 8, 1987 й. — Б. 19.

⁵ Маҳкамов А. Муқешни Тошкентдан топдим // Совет Ўзбекистони санъати, № 11, 1987 й. — Б. 19.

⁶ Акбаров М. «Ушшоқ»дек умр мазмуни // Совет Ўзбекистони санъати, № 4, 1983 й. — Б. 21.

⁷ Мўмин П. Қўшиқ айтиб етди муродга // Совет Ўзбекис-тони санъати, № 8, 1988 й. — Б. 18-19.

⁸ Жўрабоев А. Яшасин санъат ва ҳақиқат // Совет Ўзбекистони санъати, № 9, 1985 й. — Б. 20-21.

⁹ Отаметов А. Ҳаёт таронаси // Совет Ўзбекистони санъати, № 4, 1988 й. — Б. 12-13.

¹⁰ Сокин Ш. Халқим камолин куйлаб ўтарман // Совет Ўзбекистони санъати, № 8, 1986 й. — Б. 14, 21.

ди. Уларнинг ижоди анъанавий ижронинг замонавий концерт шаклини яратиб, халқ томонидан жуда илиқ қарши олинди. Бу санъаткорларга нисбатан ўзбек кўшиқчилик санъатини янги босқичга олиб чиқди, дейиш мумкин. Уларнинг ансамблларида миллий созлар билан бирга янги созлар, яъни тор, гармон, жаз чолғулари, замонавий электр ускуналар ҳам кенг ишлатилиб, ижро оҳангларида миллийлик устувор эди. Биргина 1983 йилда Ўзбекистон давлат филармониясининг йирик жамоалари бўлган «Лазги» ашула ва рақс ансамбли¹, «Шодлик» ашула ва рақс ансамбли (Ф.Ёқубов билан)², «Гўзал» ашула ва рақс ансамбли (О.Ҳайитова)³лари 500 га яқин концерт уюштирди. Улар Украина, Молдова, Туркменистон, Қозоғистон ва Қирғизистонларда бўлиб, ўзбек мусиқа ва рақс санъатини намоиш этдилар. Шунингдек, «Достон» гуруҳи⁴, Ш. Фозиевнинг «Ханда» ансамбли, «Ёр-ёр» ансамбллари фаолият олиб борди⁵. «Садо», «Наво», «Ялла» вокал чолғу ансамбллари, корейсларнинг «Гаягым», «Хайтарма» крим-татар ансамбллари мавжуд эди. Мусиқа маданиятининг бошқа жанрларининг муттасил инқирози баробарида кўшиқчилик ва эстрада йўналиши аҳолининг тобора кенг қатламларини ўзига торта борди.

Дастлабки жаз мусиқаси гуруҳлари советлар мамлакатада ўтган асрнинг 40-50-йилларида ташкил топа бошлаган эди. 1958 йил ўзбек эстрада оркестри ташкил этилиб, унда миллий созларни жаз жанри учун мослаш ишларини олиб борди. 60-йиллардан эстрада йўналиши бутун собиқ иттифоқ даражасида тарғиб этила бошланди. 1968 йили

¹ ЎЗР МДА, Фонд Р-2487 Опис 3 Йиф. Жилд 5974 Материали о работе Узбекской государственной филармонии им. М.Кариякубов и РГКО «Узбекконцерт» Л — 76. — Б. 34.

² Ўша манба. — Б. 35.

³ Ўша манба. — Б. 36.

⁴ Ўша манба. — Б. 39-41.

⁵ Ўша манба. — Б. 138.

«Тошкент — 68» I жаз мусиқаси фестивали ўтказилди. 60-йиллардаёқ Рано Шарипова¹ илк эстрада хонандаси сифатида сахнага чиқди. 1971 йилда Тошкент давлат консерваторияси талабаларидан иборат жаз-рок ансамбли «Интер», 70-йилларда «Ялла»², «Синтез» каби бир қатор янгича эстрада жамоалари халққа ўз ижодларини тақдим эта бошлади³. Биринчи эстрада юдузлари деб Б.Зокиров, Ю.Тўраев, Л.Зокировларни эслаш мумкин. Б.Зокиров «Араб тангоси», «Ҳабиба», «Қочоқ қиз», «Раъно», «Мафтун бўлдим» кўшиқлари билан ўзбек миллий эстрада санъати тарихида ўчмас из қолдирди ва уни жаҳонга танитди. 1983 йил Ялта шаҳрида «Крымское зори» тантаналари доирасида энг яхши кўшиқ ижрочиси III Бутуниттифоқ танловида Тошкентдан М.Асалхўжаева, Н.Нурмухамедова, Н.Мушеев, Хоразмнинг «Сабо» ансамбллари муваффақиятли иштирок этдилар⁴. 1987 йил Москвада VIII Бутуниттифоқ эстрада хонандалари танловида Р.Султонова, Г.Мансурхўжаевалар учинчи ўринга лойиқ топилди⁵. Демак, ўтган асрнинг 80-йилларига келиб, ўзбек эстрада кўшиқчилиги санъати мустақил йўналиш сифатида шаклланди ва ўзбек анъанавий ижрочилик санъатининг янги босқичи бўлган лирик кўшиқчилик санъати (Ф.Умаров, Б.Ҳамдамов, Т.Қодиров, Ҳ.Ҳамидов, К.Раҳимов, О.Отажонов, Ш.Жўраев, Ф.Ёқубов, О.Ҳайитова) би-

¹ Ҳусанов О. Куйла давр қизи // Совет Ўзбекистони санъати, № 3, 1982 й. — Б. 13.

² Ботирова Ҳ. «Ялла»нинг янги парвози // Совет Ўзбекистони санъати, № 10, 1988 й. — Б. 22-23.

³ Юсупов Л. Ўзбекистонда жаз мусиқаси // Совет Ўзбекистони санъати, № 1, 1989 й. — Б. 10-11.

⁴ МДА, Фонд 2487 Опис 3 Йиф. Жилд. 5980. Материалы о проведении III Всесоюзного танлова на лучшее исполнение песен стран социалистического содружества в гор. Ялте. — Б. 16.

⁵ ЎЗР МДА., Фонд 2487. Опис 3. Йиф. Жилд. 6457. — Б. 18.

лан рақобатлаша бошлади. Бироқ лирик қўшиқчилик илдири ниҳоят чуқурлиги боис эстрада йўналишига осонгина ўз ўрнини бўшатиб бермас эди.

1984 йилда Ўзбекистон давлат Филармониясига қарашли мусиқий жамоалар томонидан 2386 марта концерт уюштирилиб, унда асосан «Шодлик», «Гўзал», «Лазги» ва симфоник оркестрнинг ҳиссаси катта бўлди. Қишлоқ ҳудудларида 400 концерт режалаштирилган бўлса, амалда 288 таси ўтказилди. Болалар учун бор-йўғи 75 марта концерт ташкил этилди. Улар ҳам симфоник оркестр ва Миллий чолғулар оркестри томонидан махсус зали бўлган мусиқа мактабларида ўтказилди¹. Қишлоқ аҳолиси ва болалар учун ташкил этиладиган концертлар сони ниҳоятда кам ўтказилган. Аҳолисининг 70 фоиз қишлоқ ҳудудларда яшовчи, аҳоли нуфусида болаларнинг сони юқори минтақа учун жуда адолатсиз ҳолат эди. Бу келажакда ҳақиқатан мусиқий маданиятдан бебаҳра бўлган авлоднинг кўпайиб боришига олиб келди. «Гўзал» ансамблининг 1984 йил амалий режасидаги репертуарида акс этган қўшиқлар мазмун мундарижасига назар солсак. Қўшиқлар асосан Навоий, Увайсий, Нодира, Муқимий, Чустий, Ҳабибий ва Хислат ғазаллари, Халқ шоирлари П.Мўмин, Н.Нарзуллаев, О.Матжон, Э.Самандарларнинг шеърлари ва халқ лапарларига басталанган Т.Жалилов, М.Левиев, М.Мирзаев, Ш.Мирзаев каби йирик бастакорларнинг мусиқалари ва халқ куйларидан ташкил топган эди². Айтиш мумкинки, бу даврда мазкур ансамблларнинг репертуарларида мумтоз мусиқий меросга садоқат мавжуд эди. Улар халқнинг олдига маълум маънода халқ мусиқий меросидан узоқ бўлмаган ва етук бастакорлар томонидан яратилган асарларни

¹ ЎзР МДА., Фонд 2366. Рўйхат 2. Йиф. Жилд. 624. — Б. 19.

² ЎзР МДА., Фонд Р-2487 Опис 3 Йиф. Жилд 6139. — Б. 30-31.

олиб чиқар эди. Бироқ яккахон ижроларда айрим мазмунан саёз, тингловчига маънавий баҳра бериш ўрнига, унинг эмоциясига таъсир этиб, кайфиятини кўтарувчи асарлар сони кўпайиб борди. Йиллар ўтиши билан нафақат тингловчилар, балки ижрочилар, ҳатто, композиторларнинг ҳам мумтоз адабиёт намуналарига мурожаати камайиб борди¹. Республикада бадий ҳаваскорлик жамоалари ва яккахон ижрочилар учун «Ўзбекистон куйлагай» радио танлови, «Марҳабо талантлар» телефестиваллари мунтазам ўтказиб борилди². Бу танловлар кўпгина янги кўшиқлар ва янги талантларни кашф қилди Улардан 1972 йил «Марҳабо талантлар» телефестивали ғолиби С.Раҳмонова³, «Дуторчи қизлар» ансамблининг ёш хонандаси, яккахон З.Суюновалар⁴ мумтоз ижрода машҳур бўлиб, эстрада йўналишида эса Н.Абдуллаева⁵, К.Қаюмов⁶, «Камолот — 89» танлови ғолиби О.Мадалиев⁷, Ю.Усмонова каби ёш умидли хонандалар етишиб чиқди.

Ўтган асрнинг 80-йилларига келиб, Ўзбекистон муסיқий таълим тизимида 200 дан ортиқ 7 йиллик муסיқага ихтисослашган мактаб, 2 та 11 йиллик махсус муסיқа мактаби, 20 та муסיқа билим

¹ Ҳасан Ражабий, Сўзнинг гўзаллиги // Совет Ўзбекистони санъати, № 2, 1980 й. — Б. 14.

² ЎЗР МДА., Фонд 2487 Опис 3 Йиф. Жилд. 6143. Материалы о проведении III Всесоюзного фестиваля искусств «Ташкентская золотая осень». — Б. 7.

³ Мақсуд Т. Санобар Раҳмонова // Совет Ўзбекистони санъати, № 11, 1981 й. — Б. 21.

⁴ Хушев И. Ёниқ кўшиқлар // Совет Ўзбекистони санъати, № 9, 1980 й. — Б. 21.

⁵ Сокин Ш. Кўшиқ соҳилларида // Совет Ўзбекистони санъати, № 1, 1986 й. — Б. 22-23.

⁶ Ҳошимхонова Ф. Эътироф // Совет Ўзбекистони санъати, № 11, 1988 й. — Б. 7.

⁷ Кўшиқчилик юксак санъат // Санъат, № 5, 1991 й. — Б. 18.

юртлари фаолият олиб борди¹. Бироқ уларда олий маълумотли мутахассис кадрлар етишмас, борларнинг ҳам ёши улғайиб борар эди. Мусиқа таълимида минтақанинг ўзига хос жиҳатлари инobatга олинмади ва бу ҳолат халқ томонидан мусиқа дарсларига нисбатан эътиборнинг пасайишига олиб келди. Бунга кўпгина сабаблар мавжуд бўлиб, улардан асосийси аҳолининг асосий қисми ўзбеклар бўлишига қарамай, мусиқий таълимда педагоглар орасида ўзбеклар жуда кам эди. Маҳаллий ёшлар ўртасида миллий чолғу созлари йўналишларига қизиқиш юқори бўлиб, таълимда эса Европа созлари етакчилик қилар эди. Бу ҳолат мактабларда таълим савиясига кескин таъсир этди. Мусиқа ривожланган минтақа бўлган Урганч мусиқа билим юртида пианино ижрочиси йўналишига 1981 йилда 10 ўринга 6 нафар талабгор, уларнинг билим даражаси ўта паст эканлиги, имтиҳонларнинг номигагина ўтказилганлиги ҳам мактабларда юзага келган ачинарли аҳволнинг меваси эди².

Шу ўринда республикада мавжуд мусиқа билим юртларидаги аҳволни ўрганиш ҳам муҳим аҳамиятга эга. 80-йиллардан бошлаб ўрта махсус таълимдаги таназзул кучайиб борди. Бунинг олдини олиш мақсадида мусиқа билим юртларида янги йўналишлар очилиб, санъат билим юртларига айлантирилди. Бу йўл билан муаммонинг олдини олиб бўлмади, аксинча йил сайин ҳужжат топширувчилар сони камайиб, ўқитувчи бор йўналишларга талабгор йўқ, талабгори кўп бўлган миллий чолғу созлари йўналишларида деярли барча илм масканларида ўқитувчилар етишмас эди. Ҳолатни йиллар

¹ Туйғун Б. Умарова Ф. Шахснинг мусиқий маданияти // Совет Ўзбекистони санъати, № 5, 1986 й. — Б. 23.

² Зокиров С. Мактаблар талаб даражасидами? // Совет Ўзбекистони санъати, № 8, 1983 й. — Б. 8-9.

кесимида ўрганиш мақсадида айрим билим юр-ларининг фаолияти мисол қилиб олинди. Муסיқа билим юртлари орасида энг нуфузли даргоҳлардан бўлган Наманган давлат муסיқа билим юрти 1980 йилдан санъат билим юрти деб номланди ва ўқув масканида муסיқа мутахассислигидан ташқари «Бадий безакчи» ва «Халқ рақс ансамллари артисти» йўналишлари очилди¹. Ўқув даргоҳида 1982–1983 ўқув йили давомида ўнга йўналишда таълим олиб борилган. Ўқув йили бошида 528 ўқувчи билан ўқишни бошлаб, ўқув йили охирида 399 нафар ўқувчи қолган эди. Бу ҳолат муסיқа билим юртларининг деярли ҳаммасига тегишли бўлиб, ўқувчиларнинг кўпчилиги ўзлаштира олмаслик, кўчиб кетиш ва бошқа турли сабаблар туфайли юз берар эди. Контингентдаги бундай катта ўзгариш бошқа таълим даргоҳларида учрамайди. Наманган санъат билим юрти педагогик жамоасида аёллар етакчилик қиларди. 89 нафар аёл мураббийларнинг 20 нафари маҳаллий миллатларга мансуб эди².

1921 йилда очилган Бухоро муסיқа мактаби, 1934 йилдан муסיқа техникуми, 1951 йилдан муסיқа билим юрти деб номланган. 1976 йилдан унга Мухтор Ашрафий номи берилди. 1982–1983 ўқув йилидан муסיқа билим юрти санъат билим юртига айлантирилган. Билим юртида ўқув йилида 90 та ўқитувчига талаб бўлгани ҳолда 59 нафар ўқитувчи бор эди³. 1924 йил ташкил этилган Ҳамза номидаги Тошкент давлат муסיқа билим юртини 1982–1983 ўқув йилида 56 нафар битирувчи якунлади⁴. 286 нафар ўқитувчи ишлаган билим юртида 1982–1983 ўқув йилида 176 нафар ўқувчи фортепиано йўналишида

¹ ЎзР МДА., Фонд 2487. Опис 3. Йиф. Жилд. 6051. – Б. 5.

² ЎзР МДА., Фонд 2487. Опис 3. Йиф. Жилд. 6051. – Б. 14.

³ ЎзР МДА., Фонд 2487. Опис 3. Йиф. Жилд. 6048. – Б. 3.

⁴ ЎзР МДА., Фонд 2487. Опис 3. Йиф. Жилд. 6060. – Б. 4.

таълим олса, бор-йўғи 81 нафар ўқувчи ўзбек халқ чолғу созлари йўналишида таълим олар эди. Ўқувчиларнинг миллий таркибида ўзбеклар 30 фоиздан юқорироқни ташкил этар эди¹. Умуман, хулоса қилиш мумкинки, 80-йилларнинг бошларида республика мусиқа билим юртларида ўқитувчиларнинг ҳам, ўқувчиларнинг ҳам асосий қисми Европа миллатлари вакилларидан иборат бўлиб, кейинги йилларда маҳаллий миллат фарзандларининг кўпайиб бориши асносида муаммолар ортиб борди. Боиси, улар асосан миллий чолғу созлари йўналишларига ҳужжат топширишар, билим юртларида миллий созлар ҳам, улардан дарс берувчи муаллимлар ҳам етишмас эди. Шўро тарихида «Қайта қуриш» йиллари деб аталадиган 1985 йилдан кейинги даврда ижтимоий ҳаётда кескин таназзул даври бошланиб кетди. Бу жамиятнинг маданий ҳаётида изсиз кетмади. Айниқса, ижодий зиёлиларнинг ҳаёт тарзи ва меҳнат шароитлари кескин оғирлашиб борди. Мисолларга мурожаат этадиган бўлсак, Бухоро давлат мусиқа билим юртида 1986 — 1987 ўқув йилида янги «Қўғирчоқ театри актёри» йўналиши ташкил этилиб, йўналишлар сони ўнтага етди². Ўқув йилида талабгорларнинг йўқлиги сабабли фортепиано, хор дирижёри, бадий безакчи йўналишларига умуман қабул бўлмади, халқ чолғу созлари йўналишига қизиқувчилар сони кескин ортиб кетди³. Янги йўналишларнинг очилиши ҳам фавқулодда тадбир бўлиб, на ўқитувчи, на зарурий адабиётлар бўлмаган бир шароитда кадрларни тайёрлашни бошлашарди. Шундай ҳолатлар ҳам юз бердики, айрим санъат билим юртларида «рақс йўналишлари» очилди, ваҳоланки, на махсус ойнали рақс зали, на мута-

¹ ЎЗР МДА., Фонд 2487. Опис 3. Йиф. Жилд. 6060. — Б. 24.

² ЎЗР МДА., Фонд 2487. Опис 3. Йиф. Жилд. 6644. — Б. 3.

³ ЎЗР МДА., Фонд 2487. Опис 3. Йиф. Жилд. 6644. — Б. 11.

хассис ўқитувчилар, на овоз ускуналари, бўлмаган бир шароитда «раққоса»ларни тайёрлаб чиқарар эдилар.

Муסיқа соҳасида етук матахассисларни етиштиришда кўрик-танловларнинг ўрни, айниқса, каттадир. Шу мақсадда мактаб, ўрта махсус ва олий таълимда маълум ёш билан чегараланган кўплаб кўрик-танловлар ташкил этилган. Шундай танловлардан бири 1971 йилда асос солинган «Санъат йўналишидаги ўрта махсус билим юртлиари ёш созанда ва ижрочиларнинг Республика кўрик-танлови»дир. Танлов ҳар икки йилда ўтказилиб, 1984 йил апрелда VIII маротаба ташкиллаштирилди. Танловда 17 та ўрта махсус билим юртидан 172 та иштирокчи қатнашди. Иштирокчиларнинг 68 нафари Тошкентдан ва 47 нафари Фарғона водийси вилоятларидан эканлиги, айниқса, Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятларидан бор-йўғи 5 нафар ижрочининг қатнашгани¹ республиканинг турли ҳудудларининг ўқувчилари бирдай муסיқий тайёргарликка эга эмаслигини кўрсатади. Марказ ва минтақалардаги бу фарқ йил сайин катталашиб борди. Танловларда шу нарса кўзга ташланадики, халқ чолғу созларига қизиқувчилар сони йилдан-йилга ортиб бораётган бўлса, альт, виолончель, кантробас йўналишларида иштирокчилар сони қисқариб борди. Вилоятларда симфоник ва камер оркестрлар бўлмаганлиги сабабли уларни иш билан таъминлашнинг иложи йўқ эди².

Яна бир йирик тадбир 30 ёшгача бўлган «Ёш ўзбек халқ чолғу созлари ва баян ижрочиларининг Республика танлови» эди. Жуда катта аҳамиятга эга бўлган бу танловнинг ҳам йилдан-йилга савияси пасайиб борди. Масалан, Ўзбек халқ чолғу созлари ва баян ижрочиларининг биринчи Респуб-

¹ ЎЗР МДА., Фонд 2487. Опис 3. Йиф. Жилд. 6145. — Б. 44.

² ЎЗР МДА., Фонд 2487. Опис 3. Йиф. Жилд. 6728. — Б. 72.

лика танлови 1971 йил ўтказилганда 101 иштирокчи қатнашган бўлса, иккинчи бор 1974 йилда 96 иштирокчи, учинчи марта 1980 йил февралда 90 нафар иштирокчи, 1984 йил февралда тўртинчи марта ўтказилганда 87 нафар иштирокчи ташриф буюриб, уларнинг ҳам 12 нафари қуръага келмади¹. Танлов бешинчи марта 1988 йилда ўтказилди ва унда 57 нафар ёш созанда иштирокчилар ўзаро баҳс олиб бордилар. Қатнашчиларнинг 38 нафари Тошкент давлат консерваторияси талабалари, 7 нафари Р.Глиэр ўқувчилари бўлиб, кўпгина вилоятлардан талабгорлар умуман келмади. Ҳатто, бу гал танлов тарихида биринчи бор, бирор бир иштирокчи фахрли биринчи даражага лойиқ топилмади². 1989 йил пианиночиларнинг саккизинчи Республика танлови ва торли соз ижрочиларининг олтинчи Республика танлови ўтказилди. Бу танлов кенг тарғиб этилишига қарамай, аввалгиларига қараганда ҳам кам сонли, 40 га яқин талабгор ўртасида ўтказилди. Альт сози ижроси бўйича бирор иштирокчи учинчи босқичга ҳам етиб бормади³. Шунга қарамай, мусиқа соҳасига пойтахтдаги яхши педагог кадрларнинг хизматлари ўлароқ, бир қатор иқтидорли ёш ижрочилар етишиб чиқди. Улардан Г.Назарова, Н.Аҳмедова, Э.Мирсодиқова каби ёш пианиночилар нафақат мамлакатда, балки Европа мамлакатлари саҳналарида ҳам ўз маҳоратлари билан кўпчилиكنинг олқишига сазовор бўлдилар⁴.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, Ўзбекистон худуди Шарқ мусиқа маданиятининг шакл-

¹ Неъматов Р. Исломов Қ. Созлар соз бўлсин // Совет Ўзбекистони санъати, № 4, 1984 й. — Б. 6-8.

² ЎзР МДА., Фонд 2487. Опис 3. Йиф. Жилд. 6725. — Б. 38.

³ ЎзР МДА., Фонд 2487. Опис 3. Йиф. Жилд. 6810. — Б. 18.

⁴ Юсупова О. Нозик бармоқлар // Совет Ўзбекистони санъати, № 6, 1986 й. — Б. 13.

ланиш бешикларидан бири ҳисобланади. Азадан мусиқий маданият юксак даражада ривож топган минтақада чор мустамлакачилик тузуми, айниқса, советлар ҳукмронлиги шароитида ривожланишнинг зиддиятли ҳолатлари кузатилди. Шу маънода совет давлатининг маданият соҳасидаги сиёсатини икки босқичга бўлиб ўрганиш мумкин. Биринчи босқич XX асрнинг 20–30-йилларини ўз ичига олиб, «социалистик миллий маданият» яратиш шiori остида амалга оширилди. Унда маҳаллий раҳбарлар жасорати ва миллий зиёлиларнинг ташаббуси, фидокорона меҳнатлари эвазига кенг кўламли ишлар амалга оширилди. Натижада бу йилларда ўзбек театр санъати ўзининг янги тараққиёт босқичига кўтарилди¹. Ўзбек мусиқали драма театрларининг тамал тошини қўйган устоз санъаткорлар Ф.Зафарий, Ҳамза, Ш.Хуршид, Чўлпон, М.Уйғур, М.Қориёқубовларнинг заҳматли меҳнатлари самараси ўлароқ бу жанр тарихан қисқа давр мобайнида катта муваффақиятларга эришди. Айнан М.Қориёқубов ташкил этган Давлат этнографик мусиқа труппаси базасида 1929 йилнинг октябрида биринчи Ўзбек давлат мусиқали театри пайдо бўлди. Унда Б. Мирзаев, К.Зокиров, Тамарахоним, Л.Саримсоқова, 1932 йилдан Ҳ.Носировалардек иқтидорли санъат арбобларининг мусиқали драма театри саҳнасида ижод қилиши ҳам соҳанинг равнақи учун муҳим аҳамият касб этди. М.Қориёқубов, К.Зокиров ва Ҳ.Носировалар ташаббуси билан 1935 йил Москва консерваторияси қошида ўзбек опера студияси ташкил этилди. Шу йилларда Париж (1925 йил), Лондон (1935 йил), Москва (1937 йил) саҳналарида ўзбек мусиқа маданиятининг энг ёрқин асарлари куйланди, ижро қилинди.

¹ Каримов Н. Қорасоч ва Олтойхон // Совет Ўзбекистони санъати, № 3, 1989 й. — Б. 5-6.

Айтиш мумкинки, Ўзбекистонда ўзбек мусиқали театр санъати ва миллий опера жанрларининг пайдо бўлиши миллий зиёлиларнинг истаклари ҳамда ингилишлари меваси сифатида дунёга келган эди. Биринчи операни ёзишни Фитратнинг сюжети асосида Мухтор Ашрафий 1934–1935 йилларда бошлаб юборганди. Фитрат қатағон этилганидан сўнг унинг «Тўлқин»и илк ўзбек операси «Бўрон» учун манба бўлиб хизмат қилди. Албатта, миллий опера яратиш учун барча шароит мавжуд эди. Босиси, мақомлардаги чолғу йўлларининг ўзи симфоник асар бўлса, ашула йўллари эса тайёр миллий опера, мусиқали драмадир. Лекин совет ҳукумати миллий мусиқий меросни ўрганиш ишларини маълум жойга келгач тўхтатиб қўйди. Шўролар ўз фаолиятининг дастлабки даврида миллий маданиятни ривожлантириш ҳақида гапирса-да, аслида асосий эътиборни ўз кадрлар захирасини шакллантириб, миллий оҳанглар асосида яратилган мусиқий асарлар орқали совет мафкурасини халқнинг онига муҳрлаш мақсадини кўзда тутган эди. Миллий маданиятни тараққий эттириш ҳаракатини қўллаб-қувватлаган Ф.Хўжаев, А.Икромов каби ҳукумат раҳбарлари, Фитрат, Чўлпон, Ф.Зафарий каби кўплаб соҳа фидойилари сталинча қатағонларнинг авж олдирилиши натижасида маҳв этилди. М.Қориеқубов каби зиёлилар таъқибга олинди. Натижада соҳа ривожланишдан тўхтаб, мусиқий маданият тараққиёти маълум жойда депсиниб қолди.

Иккинчи босқич XX асрнинг 30-йиллари охиридан 80-йилларгача бўлган даврни ўз ичига олади. Маъмурий-буйруқбозлик тизимининг тўлиқ қарор топиши натижасида советлар давлатининг «ривожланган» босқичида, маданий ривожланишда «секинлаштириш» позицияси амалга оширилди мустаҳкам қарор топди. Миллий мусиқий

меросга нисбатан эскилик сарқити деган муносабат шакллантирилди ва унинг барча жанрлари тазйиққа олинди. На мактаб таълими, на ўрта махсус таълим ва на олий таълим дастурларида миллий муסיқий мерос ўз ўрнини топа олмади. Натижада мақом санъати, бахшилик ва миллий рақс санъати, халқ чолғу созлари соҳасида ҳам ўта кўнгилсиз аҳвол юзага келиб қолди. Ўтказилган илмий экспедициялар натижалари тор доирада ўрганилиб, амалий жиҳатлари деярли жорий этилмади. Консерваториянинг ўқув дастурида дастлаб халқ профессионал муסיқасига етарли ўрин берилмади. Натижада консерватория ўзининг ярим асрдан ортиқ фаолияти давомида Т.Алиматовдек танбурчи, сато ижрочисини, Исмоил найчидек найчини, Домла Ҳалим ёки Маъмуржондек бирорта ижрочини етказиб бера олмади. Бунинг асл сабаби таълимнинг миллийликдан узоқ эканлигида эди¹. Машҳур рус композитори М.Глинка «Муסיқани халқ яратади, биз эса унга сайқал берамиз», деган эди². Аслида Европа муסיқа маданиятига хос барча жанрлар — опера, симфония, камер ансамбллари, фортепиано ёки вокал миниатюралари асосида ҳам ўша халқларнинг фольклор мероси ётади. Машҳур композиторлар Шопен, Лист, М.Глинка, П.Чайковскийлар ижодий меросининг негизини ҳам халқ қўшиқчилиги ташкил этади³. Ўзбек миллий оҳангларини Европа муסיқа созларига мослаштириш композитордан ўз тарихини чуқур билиши, унинг қалбан ўзбек бўлишини талаб қилади, ўшандагина у то-

¹ Мерос ва замонавий муסיқа // Совет Ўзбекистони санъати, № 8, 1979 й. — Б. 8-10.

² Ҳақназаров З. Халқдан олиб халққа // Совет Ўзбекистони санъати, № 7, 1980 й. — Б. 10-11.

³ Воҳидов А. Ихломбахш манба // Совет Ўзбекистони санъати, № 7, 1983 й. — Б. 20-21.

монидан яратилган асарлар халқ онгига етиб бориши мумкин эди. Билимдон санъаткорлар илм даргоҳларига йўлатилмади. Аксинча, соҳада мутахассислар етишмас, миллий мусиқа созлари учун дарс соатлари умумий дарс юкламасининг атиги 5 фоизи миқдорда ажратилган эди¹. Натижада азалий устоз-шогирд анъаналари асосида шакланган беназир мақом мактаби тиклаб бўлмас даражада инқирозга юз тутди. 50-йилларда сталинча қатафоннинг сўнгги тўлқини ҳам изсиз кетмади. Халқ чолғу ансамблларида танбур, сато, дутор каби миллий созлар олиб ташланди. Сталинизм «фош» этилди, аммо шўро ҳокимиятининг сўнгги кунларигача қатафон этилган миллий созлар ўз ўрнига қайтарилмади.

Шўролар оммавий санъатни ривожлантириш мақсадида ҳаваскорлик тўғарақлари тузишни авж олди. Бироқ давлат сиқуви остида мажбуран тиқиштирилган оммабоп санъат, халқ орасида ўз тингловчиларини топа олмади. Натижада 80-йилларнинг бошига келиб, бир пайтлар баландпарвоз шиорлар остида ташкил этилган кўплаб халқ ҳаваскорлик жамоалари амалда ўз фаолиятини тўхтатиб, фақат қоғоздагина мавжуд бўлиб қолди. Халқнинг бетакрор миллий мусиқий мероси узоқ вақт эътиборсизлик, аксинча, тазйиқ ва тақиқлар ҳукмронлиги шароитида яшаб келди. Соҳанинг тараққиёти ва ёшларнинг бу санъат турлари билан шуғулланиши учун бирорта ўқув даргоҳи ташкил этилмади. Фақатгина 1972 йилга келиб, Тошкент давлат консерваториясида «Шарқ мусиқаси» кафедраси очилди. Мақом санъатига халқаро доирада қизиқишнинг ортиб бориши муносабати би-

¹ Ижрочилик санъати юксалиши керак // Совет Ўзбекистони санъати, № 8, 1985 й. — Б. 2-4.

лан 1978 йил октябрда Самарқандда «Ўрта ва Яқин Шарқ халқларининг оғзаки анъаналаридаги профессионал мусиқаси ва замонавийлик» мавзусидаги жаҳон симпозиуми ўтказилди¹. Мазкур тадбирлар фақат назарий жиҳатдан мақом санъатини ўрганар, амалда миллий созлар усталари ҳам, мақомдон ҳофизлар ҳам йил сайин камайиб борди. Умуман, Евроцентризм ғоялари асосида ташкил этилган мусиқий таълим тизимининг нобоплиги боис, мусиқа мактаблари ва мусиқа билим юртларида етишиб чиқаётган ўқувчилар талабга жавоб бермас эди. Таълим миллийликдан узоқ бўлиб, маълум мақсадни ифодаламасди. Барча таълим даргоҳларида миллий созлар бўлимида европалик композиторларнинг бегона — скрипка, альти, виолончелга мўлжалланган асарлари дастурга киритилгани номантиқий ҳодиса эди. Миллий мусиқий меросни ўрганишга жиддий эътибор берилмаслиги сабабли бу таълим даргоҳлари миллий чолғу созлари бўйича етук созандалар етиштириб бера олмади². Халқ чолғу созлари ижрочилигида ҳам қатор муаммолар бўлиб, бу соҳада педагогларнинг малакаларини ошириб боришнинг тизимли фаолиятининг йўлга қўйилмагани, илмий адабиётларнинг камлиги ва чолғу созларининг етишмаслиги ҳолатларида намён бўларди³. Натижада жиддий муаммоларнинг сони ортиб борди.

¹ Мақом мусобақаси // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. № 5, 1983 йил 28 январь.

² Қосимов Р. Таъзимдамиз // Совет Ўзбекистони санъати, № 5, 1989 й. — Б. 22.

³ ЎЗР МДА., Фонд 2487. Опис 3. Йиғ. Жилд. 6728. — Б. 77.

1.2. Мустақил Ўзбекистонда муסיқа маданиятини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асосларининг такомиллашуви

1990 йил 20 июнда эълон қилинган «Мустақиллик декларацияси» истиқлол сари қўйилган дадил қадам бўлди¹. Ўша кунлардан тарихий адолатни тиклаш, миллий ўзликни англаш ва миллий меросни асраб-авайлаш масалалари давлат сиёсати даражасига кўтарила бошлади. Халқимизнинг азалий қадриятларидан бўлган Наврўз Миллий байрам сифатида қайта тикланди². Собиқ иттифоқ даврида турли хил тазйиқлар орасида қолган миллий қадриятлар ўз ўрнини эгаллай бошлади³. «Ўзбекистон Республикаси Давлат мустақиллиги асослари тўғрисида»ги Қонун орқали дунё харитасида янги, демократик давлат — Ўзбекистон Республикаси пайдо бўлди⁴ ва уни жаҳон мамлакатлари бирин-кетин тан ола бошлади. Ўзбекистон Республикасининг БМТга қабул қилиниши ҳам улкан сиёсий ҳодисадир⁵. Ўзбекистоннинг истиқлол шарофати билан қабул қилган Конституцияси жаҳон конституциячилигининг энг яхши ютуқларини ўзида ифода этди. У миллий ва умуминсоний қадриятларга садоқат рамзига айланди. Бу хусусда Президентимиз И.А.Каримов: «Конституция ўзининг туб моҳияти, фалсафаси, ғоясига кўра янги ҳужжат-

¹ Мустақиллик декларацияси. 1990 йил 20 июн. Ўзбекистоннинг энг янги тарихи. III том. — Тошкент, 2008 й.

² Республикада Наврўз халқ байрамига тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш тўғрисида. № УП-143 Ўз.ССР Президенти фармони. 1991 йил 12 февраль. [http:// www. Lex.uz // pages](http://www.Lex.uz//pages)

³ 1990 йил 2 майдан Рўза ҳайити, Қурбон ҳайитлари, 1990 йил 2 июндан Ҳаж сафари очилди

⁴ Ўзбекистон Республикаси Давлат мустақиллиги асослари тўғрисидаги Қонун. 1991 йил 31 август. № 336-ХII. [http:// www. Lex.uz // pages](http://www.Lex.uz//pages)

⁵ 1992 йил 2 март. [http:// www. Lex.uz // pages](http://www.Lex.uz//pages)

дир. Унда... жамики дунёвий неъматлар ичида энг улуғи — инсон деган фикрни илгари сурдик ва шу асосда «фуқаро — жамият — давлат» ўртасидаги ўзаро муносабатнинг оқилона ечимини топишга интилдик», — деганди¹. Миллий давлат рамзлари қаторида Ўзбекистон мадҳияси миллий мусиқий маданиятнинг истиқлол давридаги энг янги тарихини бошлаб берди².

Мустақил Ўзбекистонда юксак маънавий фазилатларни камол топтириш, халқимизни, жумладан, ёшларни умуминсоний қадриятларга ҳурмат, истиқлол ғояларига садоқат руҳида тарбиялаш мамлакатда амалга оширилаётган барча ислохотларнинг ҳал қилувчи омилига айланди. Одамларнинг ўзликларини чуқур англашини, миллий тафаккурнинг кенгайиши ва такомиллашувини таъминлаш мақсадида 1994 йил 23 апрелда «Маънавият ва маърифат» жамоатчилик маркази тузилди³. 1996 йил «Маънавият ва маърифат» жамоатчилик маркази фаолиятини янада такомиллаштириш ва самарадорлигини ошириш тўғрисидаги Президент Фармони⁴ ҳамда марказ қошида «Олтин мерос» халқаро жамғармасининг ташкил этилиши маънавий соҳадаги ислохотларни мувофиқлаштириш ва тўғри йўналтиришда муҳим аҳамият касб этди. Мустақил Ўзбекистон Республикаси ўз олдида де-

¹ Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. Т.: 1. — Т. Ўзбекистон; 1993. — Б. 120.

² Ўзбекистон Республикаси Давлат мадҳияси тўғрисидаги Қонун. 10.12.1992 йил. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1993 йил, № 1, 52-модда.

³ «Маънавият ва маърифат» Республика жамоатчилик марказини тузиш тўғрисида. ПФ-843. 23.04.1994 й. Халқ сўзи. 1994 йил 24 апрель

⁴ «Маънавият ва маърифат» жамоатчилик маркази фаолиятини янада такомиллаштириш ва самарадорлигини ошириш тўғрисида. ПФ-1559 09.09.1996 й. Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармони. Халқ сўзи. 10 сентябрь 1996 йил.

мократик ҳуқуқий давлат, одил фуқаролик жамиятини шакллантиришни мақсад қилиб олди. Ривожланган давлатларнинг тажрибасига таянган ҳолда ўзининг ривожланиш модели, яъни «Ўзбек модели» ишлаб чиқилди. Бунда маҳаллий шарт-шароитлар, халқнинг қадимдан шаклланган тарихий давлатчилик анъаналари, турмуш тарзи ва қадриятлари, миллий ўзига хослиги — ҳамма-ҳаммаси инобатга олинди. Мамлакатда барча йўналишлар қатори маданият соҳасида ҳам кенг кўламли ислоҳотлар бошлаб юборилди.

Мустақиллик йилларида халқимизнинг бой мусиқий меросини асраш ҳамда мусиқа маданиятининг мунтазам тараққиёти учун мукаммал ҳуқуқий кафолатлар ишлаб чиқиш мақсадида кўплаб ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди. Аввало, бозор иқтисодиётига ўтиш жараёнида аҳолининг ижтимоий ҳимоясига бағишланган сиёсат устувор аҳамият касб эта бошлади. Жумладан, 1991 йил 22 октябрда адабиёт, санъат ва меъморчилик намояндаларининг шарт-шароитларни янада яхшилаш, турмуш даражасини ошириш, ижодий фаолликларини рўёбга чиқариш мақсадида алоҳида Президент фармони чиқарилди. Бозор иқтисодиётига ўтиш шароитида уларнинг ижтимоий ҳимояланганлигини таъминлаш, республика ижодий уюшмаларининг моддий-техникавий ва молиявий негизини мустаҳкамлаш учун Ўзбекистон ижодкорлари жамғармаси тузилди¹. Шунингдек, ижодкор ходимларнинг пенсия таъминотини яхшилаш масалаларига жиддий эътибор қаратилди. Мамлакатдаги ижодкор ёшларни давлат йўли билан қўллаб-қувватлаш чоралари кўрилди. Шу мақсадда Республи-

¹ Ўзбекистон ижодкорлари жамғармасини тузиш тўғрисида. ПФ-280-сон. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1991 й., 12-сон, 285-модда.

када ёшларининг энг муҳтож қисми учун вилоят марказларида 30 хонали, Тошкент шаҳрида эса 60 хонали уй-жой биноларини қуришга киришилди. Ёш муаллифларнинг энг яхши асарлари ва илмий ишланмалар учун Давлат мукофотини таъсис этиш, ижодкор ёшларнинг асарларини нашр этиш ишлари йўлга қўйилди¹. Ўтиш даври қийинчиликларига қарамай, тараққиётнинг «Ўзбек модели» асосида ижодий зиёлилар меҳнатини рағбатлантириш ва уларни ижтимоий ҳимоя қилишга алоҳида эътибор қаратилди. Халқнинг маънавий ҳаётида муҳим ўрин тутувчи барча соҳалар қатори театр ва мусиқа маданиятини ривожлантириш ҳам давлат ҳимоясига олинди. Республикада театр ва мусиқа санъатини янада ривожлантиришнинг истиқболли дастури ишлаб чиқилди. Шунингдек, театр ва мусиқа санъатини янада юксалтириш, ютуқларни мустаҳкамлаш ва мусиқа санъати соҳасида кадрлар тайёрлаш учун қулай шарт-шароитлар яратиш чоралари кўрилди².

Ўзбекистоннинг ўзига хос жиҳати аҳолининг асосий қисмини ёшлар ташкил этишидир. Мамлакатда кадрлар тайёрлаш тизими ва мазмунини қайта ташкил этиш мустақилликнинг илк кунларидан долзарб масалага айланди. Ўзбекистонда собиқ иттифоқ давлатлари ичида биринчилардан бўлиб, 1992 йил «Таълим тўғрисида»ги Қонун қабул қилинди. Шу асосда янги ўқув режалари, дастурлари,

¹ Ўзбекистон ижодкор ёшларини давлат йўли билан қўллаб-қувватлаш чоралари тўғрисида. 1992 йил 28 август. ПФ-461-сон. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1992 й., 11-сон, 436-модда.

² Ўзбекистон театр ва мусиқа санъатини янада ривожлантиришни қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш чора-тадбирлари тўғрисида. 1995 йил 20 октябрь. ПФ-1280-сон. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг ахборотномаси. 1995 й., 10-11-сон, 231-модда.

дарсликларни жорий этиш, замонавий дидактик таъминотни ишлаб чиқиш, ўқув юртларини аттестациядан ўтказиш ва аккредитациялаш ишлари бошлаб юборилди. Янги типдаги таълим муассасалари ташкил этилди¹. Асосий эътибор ёш авлоднинг ўзбек маданияти қадриятлари асосида билим олишларини таъминлаш ва соҳадаги ўқитувчи, илмий-ижодий ходимлар меҳнатини рағбатлантириш ишларига қаратилди. Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги тасарруфидаги болалар мусиқа ва санъат мактаблари «таълим муассасалари» рўйхатига киритилди. 1997 йил 1 январдан эътиборан Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги тизимидаги болалар мусиқа ва санъат мактаблари ўқитувчиларига қатор имтиёзлар белгиланди. Иқтидорли ёшларнинг жаҳон андозаларига мос равишда таълим олишлари билан бир қаторда миллий анъаналарни чуқур ўрганиши, ўзлаштириши учун махсус ўқув дастурлар ишлаб чиқилди. Ўқув юртларини юқори сифатли чолғу созлари ва зарур замонавий техник воситалар билан бойитиш, истеъдодли ёшларни санъат соҳасидаги халқаро ва республика миқёсидаги кўрик-танловлар ва бошқа анжуманларда иштирок этишларини таъминлаш, шунингдек, мамлакатимизда бундай тадбирларни мунтазам ўтказиб бориш вазифалари белгиланди².

Собиқ тоталитар тузумдан мерос қолган таълим тизимининг эскирганлиги ва замон талабла-

¹ «Таълим тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси 02.07.1992 й. Қонуни. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши Ахборотномаси 1992 й. 9-сон, 342-модда

² Республикада мусиқий таълимни, маданият ва санъат ўқув юртлари фаолиятини яхшилаш тўғрисида. 1996 йил 31 декабрь, ПФ-1692-сон. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997 й., 1-сон, 13-модда; Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами, 2005 й., 28-29-сон, 203-модда.

рига жавоб бера олмаслиги маълум бўлди. Дунёнинг энг ривожланган мамлакатлари таълим тизими ютуқларини ўрганиш натижасида 1997 йил Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни қабул қилинди¹. Шунингдек, мамлакатимизда илк маротаба, жаҳонда АҚШдан сўнг иккинчи бўлиб «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» ишлаб чиқилди². Мақсад инсон, унинг ҳар томонлама уйғун камол топиши, шахс манфаатларини рўёбга чиқаришнинг таъсирчан механизмларини яратишдир. Кадрлар тайёрлашнинг мукамал тизимини шакллантиришда жаҳон таълим тизими ютуқлари, умумбашарий қадриятлар, халқнинг бой интеллектуал мероси, фан-техника ва технологияларнинг ютуқлари асос қилиб олинди. Дастур юксак умумий ва касб-ҳунар маданиятига, ижодий ва ижтимоий фаолликка, ижтимоий-сиёсий ҳаётда мустақил равишда мўлжални тўғри ола билиш маҳоратига эга бўлган, истиқбол вазифаларини илгари суриш ва ҳал этишга қодир кадрларнинг янги авлодини етиштиришга йўналтирилди. Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг асосий мақсади таълим соҳасини тубдан ислоҳ қилиш, уни ўтмишдан қолган мафкуравий қарашлар ва сарқитлардан тўла халос этиш, юксак маънавий ва ахлоқий талабларга жавоб берувчи юқори малакали кадрлар тайёрлашнинг Миллий тизимини яратиш ҳисобланади.

Муסיқий таълим миллий таълим тизимининг таркибий қисмидир. Униб-ўсиб келаётган ёш авлоднинг миллий ва жаҳон муסיқа санъатининг юк-

¹ «Таълим тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси 29.08.1997 й. 464-І сон Қонуни. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Ахборотномаси 1997 й. 9-сон, 225-модда.

² «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси 29.08.1997 й. Қонуни. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ахборотномаси. 1997 й. 11-12-сон, 295-модда

сак намуналаридан кенг бахраманд бўлиши, уларнинг истеъдодини ҳар томонлама камол топтириш ва маданий савиясини юксалтиришда муҳим ўрин тутди. Бу борада бошланғич муסיқий таълим тизимини тубдан такомиллаштириш, болалар муסיқа ва санъат мактабларини ривожлантириш, уларни юқори малакали педагог кадрлар ва мутахассислар билан таъминлаш мақсадида қатор ишлар амалга оширилди. Жумладан, болалар муסיқа ва санъат мактаблари, шунингдек, Р.Глиэр номидаги ва В.А.Успенский номидаги республика ихтисослаштирилган муסיқа академик лицейлари Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги ихтиёрига ўтказилди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 7 январдаги Ф-2908-сонли фармойишига биноан тузилган Болалар муסיқа ва санъат мактабларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва уларнинг фаолиятини янада яхшилаш бўйича 2009 – 2014 йилларга мўлжалланган Давлат дастури тасдиқланди. Унга биноан Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги зиммасига бошланғич муסיқий таълимни ташкил этиш ва болалар муסיқа ва санъат мактабларида таълим тизимини такомиллаштириш учун зарур шарт-шароитлар яратиш топширилди¹.

Муסיқий таълимнинг ўрта бўғини касб-ҳунар коллежлари ва академик лицейлар ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги тасарруфида республикамиз бўйича 20 та коллеж ва 3 та академик лицей фао-

¹ Болалар муסיқа ва санъат мактабларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва уларнинг фаолиятини янада яхшилаш бўйича 2009 – 2014 йилларга мўлжалланган давлат дастури тўғрисида. 2008 йил 8 июль. ПҚ-910. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2008 й., 28-сон, 267-модда; 2011 й., 52-сон, 561-модда.

лият кўрсатмоқда. Уларда болалар мусиқа ва санъат мактабларининг битирувчилари ҳамда умумтаълим мактабларини тугатган иқтидорли ўқувчиларнинг касбий маҳоратини ривожлантириш назарда тутилади. Истиқлол йилларида ўрта махсус мусиқий таълим ва олий таълим тизимида ҳам кенг кўламли ислохотлар олиб борилди.

Мусиқий таълимнинг ўзига хос хусусиятларини инобатга олган ҳолда мамлакатимизда профессионал мусиқа санъатини янада ривожлантириш, халқимизнинг бой маданий меросини чуқур ўрганиш ва таҳлил этиш, асраб-авайлаш мақсадида илмий-назарий тадқиқотлар олиб бориш йўлга қўйилди. Дастлаб, Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов томонидан Ўзбекистонда миллий рақс ва хореография санъатини ривожлантириш масалаларига жиддий эътибор қаратилди. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Ўзбекистонда миллий рақс ва хореография санъатини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Қарори асосида Ўзбек хореография билим юрти Осиё қитъасида ягона бўлган олий таълим даргоҳига айлантирилди¹. 1997 йил Тошкент давлат миллий рақс ва хореография олий мактаби номи билан қайта ташкил этилди. Замон талаблари даражасида малакали мутахассис кадрлар тайёрлаш мақсадида, Ўзбекистон давлат консерваторияси мусиқий таълимнинг барча йўналишлари бўйича таянч олий ўқув юртига айлантирилди. Ўзбекистон давлат консерваториясининг янги тuzилмаси таркибида Эстрада санъати факультети, иқтидорли болалар академик лицейи, «Мусиқа са-

¹ Ўзбекистонда миллий рақс ва хореография санъатини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Қарори. 21.02.1997 й. № 101 // Халқ сўзи. 1997 йил 8 январь.

ройи», «Муסיқа» нашриёти ва бошқа бўлинмалари ташкил этилди¹. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институтини ташкил этиш тўғриси»даги Қарори тизимда амалга оширилаётган изчил ислохотларнинг давоми бўлди².

Мустақиллик халқимизнинг азалий муסיқий меросини дунё аҳлига кўз-кўз қилиш имкониятини яратди. Жумладан, шарқ мамлакатлари халқлари миллий муסיқа ва қўшиқчилик санъатининг ноёб намуналарини кенг тарғиб қилиш, миллий муסיқа анъаналарини асраб-авайлаш ва ривожлантириш, ёш авлод қалбида санъатга бўлган меҳр-муҳаббат туйғуларини камол топтириш, гўзалликни, чин инсоний қадриятларни тараннум этиш, шунингдек, халқлар ўртасидаги дўстлик, биродарлик ришталарини янада мустаҳкамлаш, ижодий ҳамкорлик, маданий-маънавий муносабатлар доирасини халқаро миқёсда кенгайтириш мақсадида Самарқанд шаҳрида ҳар икки йилда бир марта «Шарқ тароналари» халқаро муסיқа фестивали ўтказишга қарор қилинди³. Анъанавий «Шарқ тароналари» халқаро муסיқа фестивалининг Самарқандда ўтказилишида рамзий маъно бор. Илк давлатчилик кўринишларидан ҳисобланмиш Суғдиёнанинг пойтахти, энг қадимий Рим, Бобил, Афина каби шаҳарларнинг тенгдоши, Буюк Соҳибқирон Амир Темур салтанатининг маркази бўлган дунё тамаддунининг қадимий ва бетакрор шаҳри Самарқанд — дунёга

¹ Тошкент давлат консерваториясини Ўзбекистон давлат консерваториясига айлантириш тўғрисида. 2002 йил 16 апрель, ПФ-3052-сон. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2002 й., 4-5-сон, 85-модда.

² Театр // Тошкент. 2012 йил. № 3. — Б. 2-3.

³ «Шарқ тароналари» халқаро муסיқа фестивалини ўтказиш тўғрисида Вазирлар Маҳкамасининг Қарори. 1997 йил 11 март. 132-сон

машхур олимлар, шоир ва ёзувчилар, муסיқачилар, рассомлар ва буюк давлат арбобларининг ватанидир. Тарихий манбаларда ёзилишича, энг кўхна чертиб чалинадиган торли муסיқа асбоби Марказий Осиё ҳудудида, айнан Самарқандда топилган. Ўтган давр мобайнида «Шарқ тароналари» халқаро муסיқа фестивали бебаҳо кўшиқлар янграйдиган, дунёнинг энг яхши санъаткорларини ўзига чорлайдиган юксак саҳнага айланиб улгурди.

Мамлакатимиз мустақилликни кўлга киритгач, ўтган йиллар давомида бахшичилик санъатини тиклаш ва янада ривожлантириш бўйича қатор ишлар амалга оширилди. 1999 йил 6 ноябрда мустабид тузум даврида қатафонга учраган «Алпомиш» достонининг 1000 йиллиги ЮНЕСКО билан ҳамкорликда кенг миқёсда нишонланиши¹ муҳим ҳодиса бўлди. «Алпомиш» достони аждодларимиз ижодий даҳосининг бебаҳо бадиий ёдгорлиги сифатида жаҳон халқлари эпик ижодиёти намуналари ичида алоҳида ўрин тутади. У халқимизнинг тарихида миллат бирлиги ва маънавий уйғониши, миллий ғурур ва ўзликни англаш рамзига айланган. 1999 йилдан бошлаб Термиз шаҳрида ҳар икки йилда бир марта фольклор асарлари ижрочиларининг мамлакат кўрик-танловини ҳамда халқаро фестивалини ўтказиш ташкил этилди. Шунингдек, қарор асосида энг яхши ижодкорларнинг асарларини ёзиб олиш, улар ҳақида теле-видеофильмлар яратиш, «Алпомиш» достони, умуман ўзбек халқ оғзаки ижодиётининг жаҳон маданияти тараққиётидаги ўрни ва аҳамиятини кенг ёритиш вазифалари белгилаб берилди. Истиклол йилларида бахшичилик санъатини ривожланиришдаги кўп

¹ «Алпомиш достонининг 1000 йиллиги тўғрисида». Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Қарори. 13.01.1998 // Халқ сўзи. 1998 йил 14 январь.

йиллик хизматлари эътиборга олиниб, Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятларда фаолият кўрсатаётган қатор бахши-шоирларга Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонида биноан «Ўзбекистон халқ бахшиси» унвони таъсис этилди¹. Бу тадбир соҳанинг кейинги тараққиётига улкан туртки бўлди. Сурхондарё вилоятидан Шоберди Болтаев (Бойсун), Абдуназар Поёнов (Қизириқ), Боборайим Маматмуродов (Денов), Қашқадарё вилоятидан Шомурод бахши (Чироқчи), Абдуқаҳҳор Раҳимов (Дехқонобод), Баҳром бахши Раҳимов (Дехқонобод), Самарқанд вилоятидан Зиёдулла бахши Исломов (Нарпай), Хоразм вилоятидан Қаландар бахши Норматов, Қурбонназар (Норбек бахши) Абдуллаевлар ушбу юксак унвонга сазовор бўлган санъаткорлардир.

2001 йил ЮНЕСКО Бойсуни «Инсониятнинг оғзаки ва номоддий қадриятлар макони» деб тан олди. Ваҳоланки, дунёнинг 19 та ҳудуди бундай номга эга эканлигини инобатга олсак, бу жаҳон ҳамжамияти томонидан халқимиз маънавий меросига нисбатан юксак эътибор эканлигини англаш мумкин². 2002 йилдан ЮНЕСКО ҳамкорлигида «Бойсун баҳори» фестивали ўтказила бошланди. 2003 йилги «Бойсун баҳори» тадбирлари янада кенгроқ кўлам касб этди. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ва ЮНЕСКО қарорларига биноан 2004 йил 15 – 19 май кунлари Сурхондарё вилоятининг Бойсун туманида навбатдаги анъанавий «Бойсун баҳори» фестивали ташкил этил-

¹ Ўзбекистон Республикаси халқ бахшиси. 14.03.2000 й. Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармони // Халқ сўзи. № 5. 2000 йил 15 март.

² Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ҳисоботи – Тошкент 2010.

ди¹. Айниқса, Республикамизда «Номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш бўйича халқаро Конвенция»нинг ратификация қилиниши кейинги йилларда амалга оширилган муҳим тадбир бўлди². Бунинг натижасида номоддий маданий меросимизнинг кенгроқ тарғиб этилиши, унинг сара намуналарининг халқаро миқёсда тан олиниши учун қулай шароит яратилди. Ўзбек мумтоз мусиқасининг нодир хазинаси бўлмиш «Шашмақом» 2003 йилда ва «Катта ашула» 2009 йилда ЮНЕСКО томонидан «Инсониятнинг номоддий маданий мероси дурдоналари» деб тан олиниб, умумжаҳон Репрезентатив рўйхатига киритилди³. Бу ҳам халқимиз мусиқий меросига нисбатан юксак халқаро эътироф бўлди. 2009 йилда «Наврўз» Инсоният номоддий меросининг Репрезентатив рўйхатига киритилди. 2010 йилнинг 23 февраль куни БМТнинг Бош Ассамблеяси 21 мартни — Наврўз халқаро куни деб эълон қилди⁴. Истиқлол жаҳоннинг қадим цивилизация бешикларидан бўлган минтақада асрлар давомида яратилган буюк маданият сарчашмаларининг қайтадан кўз очишига туртки берди. Ўзбекис-

¹ Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ахборотномаси. № 19. — Тошкент: 2004. 33-34-бетлар.

² «Номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш тўғрисидаги халқаро конвенцияни (Париж, 2003 йил 17 октябрь) ратификация қилиш ҳақида» Ўзбекистон Республикасининг Қонуни. — Т.: Ўзбекистон, 2007.

³ Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ахборотномаси. № 29. — Тошкент: 2010. — Б. 3.

⁴ Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ҳисоботи. — Тошкент: 2012. — Б. 38.

тон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан «Номоддий маданий мерос муҳофазасига оид норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тасдиқлаш тўғрисида»¹ ва 2010 йил 7 октябрдаги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан Давлат дастурининг қабул қилиниши халқимиз томонидан асрлар давомида яратилган маънавий меросни асраш ва тарғиб қилишда мустаҳкам ҳуқуқий асос бўлди². Номоддий маданий мерос, уни сақлаш ва муҳофаза қилиш тушунчаларини умумий ўрта таълим мактабларида ўқитиладиган ижтимоий фанлар ҳамда ўқув дастурларига киритиш бўйича тавсиялар ишлаб чиқиш ва жорий этиш ишлари йўлга қўйилди. Шунингдек, хорижий ва маҳаллий туристларга мўлжаллаб Бухоро ва Тошкент шаҳарларида «Шашмақом» циклидан иборат, Фарғона водийсида «Катта ашула» намуналаридан иборат махсус дастурлар намойиш этилишини ташкиллаштириш ишлари белгилаб берилди. Халқимизнинг минг йиллар давомида яратилган мусиқий қадриятларини сақлаб қолиш ва ривожлантириш сари янада кенгроқ йўл очилди.

Инсонларнинг кундалик ҳаётини мусиқасиз тасаввур қилиб бўлмайди. Мустақиллик туфайли дунё мамлакатлари билан эркин иқтисодий-сиёсий ва маданий алоқалар йўлга қўйилди. Бу жараёнда жаҳон мусиқа маданияти ютуқлари билан бир қаторда хилма-хил мафқураларнинг, қарашларнинг таъсирида шаклланган енгил-елпиликни тарғиб этувчи санъат «асар»лари ҳам кириб кела бошлади.

¹ Ўша манба. — Б. 39.

² Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «2010—2020 йилларда номоддий маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш, асраш, тарғиб қилиш ва улардан фойдаланиш Давлат дастурини тасдиқлаш тўғрисида»ги 222-сонли қарори. 2010 йил 7 октябр. [http:// www. Lex.uz // pages](http://www.Lex.uz//pages)

Айниқса, Фарб эстрадасининг ярим яланғоч кўри-нишлари, ҳаёсиз ҳаракатлари акс этган «санъат» йўналишларига баъзи ёшларимизнинг эргашиш ҳоллари ҳам кузатилди. Сўнгги йилларда эстрада санъати қизиқувчиларининг кўлами жиҳатидан энг олдинги ўринга чиқиб олди. Мавжуд вазиятни инобатга олган ҳолда, мамлакатимизда миллий эстрада санъатини шакллантириш ва соҳанинг кейинги тараққиёти масаласини назоратга олиш тарихий заруриятга айланди. Миллий эстрада ижодкорларининг профессионал малакасини ошириш, му-сиқа-рақс санъатини ривожлантиришни давлат йўли билан қўллаб-қувватлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекнаво» гастроль-концерт бирлашмасининг ташкил этиш тўғрисидаги Фармони соҳадаги кенг кўламли ис-лоҳотларни бошлаб берди¹. Шу асосда «Ўзбекна-во» гастроль-концерт бирлашмаси тузилиб, у Қо-рақалпоғистон Республикаси ва вилоятларда худудий бўлимларга эга бўлган филармония, эстрада, рақс, фольклор ва бошқа ижодий жамоаларнинг мустақил ижодий-ишлаб чиқариш комплексига айлантирилди.

Маълумки, совет гастроль-концерт тизими фа-олияти ўта мафкуралаштирилганлиги ва тўлиқ давлат томонидан молиялаштирилиши билан бо-зор иқтисодиёти талабларига жавоб бермас эди. Натижада офир аҳволга тушиб қолган жамоалар-нинг иқтисодий салоҳиятини ошириш, ижтимоий ҳимояга йўналтирилган ва замонавий талабларга жавоб бера оладиган янги концерт тизимини яра-тиш зарурияти юзага келди. Соҳани модернизация қилиш мақсадида изчил ислоҳотлар олиб борил-

¹ «Ўзбекнаво» гастроль-концерт бирлашмасини ташкил этиш тўғрисида». Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармони. 05.04.1996 й. № ПФ-1419 [http:// www. Lex.uz](http://www.Lex.uz)

ди. «Ўзбекнаво» гастроль-концерт бирлашмаси 3 йил муддатга солиқларни тўлашдан озод этилди¹ ва имтиёзли солиқ олинishi муносабати билан бўшайдиган маблағлар мусиқа-рақс санъатини янада ривожлантиришга, унинг моддий-техника базасини мустаҳкамлашга қаратилди. Ўзбекистон халқларининг миллий мумтоз ва замонавий мусиқа ҳамда рақс санъатининг энг яхши ютуқларини ривожлантириш, асраш ва тарғиб қилиш, маданий, илмий-техникавий, иқтисодий ва ижтимоий дастурларни ишлаб чиқиш «Ўзбекнаво» гастроль-концерт бирлашмасининг асосий вазифаси этиб белгиланди. Шунингдек, унга гастроль-концерт фаолиятини мувофиқлаштириш, иқтисодий ва ижтимоий ривожланишининг истиқболли режаларини тузиш, хорижий фирмалар билан ўзаро манфаатли ташқи иқтисодий алоқаларни, маданий, савдо-иқтисодий ва илмий-техникавий ҳамкорликнинг янги шакллари ривожлантириш ишлари топширилди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1996 йил 26 апрелдаги «Ўзбекнаво» эстрада бирлашмаси фаолиятини ташкил этиш тўғрисида қарори асосида «Ўзбекнаво» эстрада бирлашмасига мусиқа санъатини ривожлантиришни қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантиришнинг янгидан-янги чора-тадбирлари жорий этилди. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан «Ўзбекнаво» гастроль-концерт бирлашмаси учун зарур маблағлар ажратиш йўлга қўйилди. «Ўзбекнаво» гастроль-концерт бирлашмаси томонидан мулкчиликнинг барча шакллари-

¹ «Ўзбекнаво» гастроль-концерт бирлашмасини ташкил этиш тўғрисида. 1996 йил 5 март, ПФ-1419-сон. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1996 й., 4-сон, 39-модда.

даги корхоналар, шу жумладан, хорижий ҳамда қўшма корхоналар (ташкилотлар) учун мусиқа ва рақс санъати соҳасида шуғулланиш ҳуқуқини берувчи махсус лицензия бериши амалиётга жорий этилди¹. Шунингдек, «Ўзбекнаво» гастроль-концерт бирлашмасига санъаткорларнинг мамлакатимизда амалга ошириладиган маданий-маънавий ислоҳотларда фаол иштирок этишларини таъминлаш, кенг қўламли гастроль-концерт фаолиятини ривожлантириш, бозор муносабатлари шароитида ижодий жамоалар ва алоҳида ижрочилар фаолиятини мувофиқлаштириш вазифалари топширилиб, Бирлашма таркибига кирувчи жамоалар тўлиқ хўжалик ҳисобида фаолият кўрсатишга ўтказилди. Солиқ имтиёзларидан фойдаланиш муддати 2001 йил 1 январга қадар узайтирилди. Ислоҳотлар миллий мумтоз ва замонавий қўшиқчилик санъатини кенг тарғиб қилиш, аҳолига маданий хизмат кўрсатишни янада такомиллаштиришга қаратилганлиги билан ҳам муҳим аҳамият касб этди. Ислоҳотлар самараси ўлароқ кейинги йилларда мамлакатимизда замонавий эстрада қўшиқчилик санъатини ривожлантириш йўлида муайян ишлар амалга оширилди. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори асосида «Ўзбекнаво» гастроль-концерт бирлашмаси раҳбари — ижрочи директорнинг масъулияти ва ваколатлари кучайтирилди. У раҳбарлик қиладиган дирекция «Ўзбекнаво» гастроль-концерт бирлашмаси бошқарувининг ижро этувчи — тасарруф қилувчи органи ҳисобланиб, унга бирлашма Кенгашининг раиси ва Маданият

¹ «Ўзбекнаво» гастроль-концерт бирлашмасининг моддий техника базасини мустаҳкамлаш тўғрисида. 1997 йил 21 февраль, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 102-сонли Қарори.

ва спорт ишлари вазирлигининг ҳайъат аъзоси мақоми берилди¹.

Давлат томонидан соҳага катта эътибор қаратилиши натижасида, кенг жамоатчилик, хусусан ёшлар ўртасида эстрада санъатига қизиқиш кучайиб борди, янги-янги ижодий гуруҳлар ва хонандалар майдонга чиқди. Шу билан бирга, эстрада санъати маданиятини, эстрада ижодкорларининг профессионал малакасини ошириш, ёш санъаткорларнинг ўз иқтидорини тўла намоён этиши учун шарт-шароит яратиш борасида айрим камчилик ва нуқсонларга ҳам йўл қўйилди. Жумладан, халқимизни Ватанга муҳаббат, миллий истиқлол ғояларига садоқат руҳида тарбиялашга хизмат қилувчи етук мусиқий асарлар билан бир қаторда, мутасадди ташкилотлар ва баъзи эстрада жамоалари ҳамда яккахон ижрочиларнинг масъулиятсизлиги оқибатида мазмунан саёз, бадий жиҳатдан заиф қўшиқлар ҳам концерт дастурлари, радио-телеканаллардан ўрин олди. Улар аудио-видео кассеталар орқали тарқатилиб, маънавий тарбия ишига салбий таъсир кўрсатиши ҳолатлари кузатилди. Ижодий жамоалар ва яккахон ижрочиларнинг фаолияти ва репертуарларини мувофиқлаштириш юзасидан Маданият ва спорт ишлари вазирлиги, «Ўзтелерадио» компанияси, «Ўзбекнаво» гастроль-концерт бирлашмаси олиб бораётган ишларда камчиликлар аниқланди. Уларнинг олдини олиш мақсадида Вазирлар Маҳкамаси томонидан Миллий эстрада санъатини ривожлантириш ва мувофиқлаштириш Кенгаши тузилди. Кенгаш эстрада санъатини ривожлантириш ва ёш ижрочиларнинг камол топишига қаратилган чора-тадбирларни амалга оши-

¹ «Ўзбекнаво» гастроль-концерт бирлашмаси фаолиятини янада такомиллаштириш тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Қарори. 1999 йил 4 май, 216-сон.

рувчи жамоатчилик органига айлантирилди. Унга республикада фаолият кўрсатаётган малакали эстрада хонандалари, бастакорлар, режиссёрлар, шоирлар, муסיқашунослар, журналистлар, шоу-бизнес соҳаси мутахассислари ва жамоатчилик вакиллари жалб этилди.

Ўзбек миллий муסיқа санъатини ривожлантиришда эстрада қўшиқчилигининг ютуқ ва тажрибаларини умумлаштириш, соҳа тараққиёти учун зарур имкониятлар яратиш, юксак бадий асарларни тарғиб этиш ишларини такомиллаштириш ҳамда ёш истеъдод эгаларига йўл очиб бериш, уларни моддий ва маънавий рағбатлантириш каби устувор вазифалар белгиланди. Кенгашнинг Низомида бир қатор ваколатлар белгиланди. Жумладан, эстрада қўшиқчилиги соҳасида тайёрланадиган ва тарқатиладиган аудио-видео дискларни, гастроль-концерт фаолияти билан шуғулланувчи эстрада жамоалари, яккахон ижрочиларнинг репертуарларини, концерт дастурлари ва сценарийларини таҳлил этиш ва баҳолаш ҳамда эстрада қўшиқчилигида тақлидчилик, бадий саёзлик каби салбий ҳолатларга қарши курашиш ишига раҳбарликни амалга оширади. Эстрада қўшиқчилиги ва ижрочилиги фаолияти соҳасида миллий ўзига хосликни сақлаш, мамлакат ва халқаро миқёсда фестиваллар ташкил этиш, халқаро ва республикадаги эстрада фестивалларида қатнашишга тавсияномалар бериш масалалари билан шуғулланади. Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси ва унинг ташқарисида гастроль-концерт фаолиятини амалга ошириш, тўй, юбилей ва бошқа тантаналарда концерт хизмати кўрсатиш билан шуғулланишга махсус рухсатнома (лицензия) олиш учун тушган аризаларни кўриб чиқиб, муҳокама қилади, санъаткорларнинг ижодий нуфузи, маҳорати, профессионал малакаси, репертуар савияси-

га қараб, уларга тегишли хулосалар бериши кўзда тутилди¹. Эстрада санъатини ривожлантириш борасидаги ишларнинг самарадорлигини ошириш учун «Ўзбекнаво» гастроль-концерт бирлашмаси тугатилиб, унинг негизида Миллий эстрада санъатини ривожлантириш ва мувофиқлаштириш Кенгашининг асосий мақсад ва вазифаларини адо этадиган хўжалик ҳисобидаги «Ўзбекнаво» эстрада бирлашмаси ташкил этилди ва унинг ишчи аппарати ходимларининг чекланган сони 20 нафар қилиб белгиланди. «Ўзбекнаво» эстрада бирлашмаси Низомида унинг эстрада санъатини ривожлантиришга қаратилган ташкилий-ижодий ишларни амалга ошириши, кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш тизимини ривожлантириши, хорижий фирмалар билан маданий, савдо-иқтисодий ва илмий-техник ҳамкорликни йўлга қўйиши, вилоятлардаги ҳудудий бўлинмалар фаолиятига раҳбарлик қилиши ва қатор шу каби вазифаларни амалга ошириши белгилаб берилди.

Ислоҳотларнинг тадрижий давоми сифатида сўнгги йилларда «Ўзбекнаво» эстрада бирлашмаси бош директори Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирининг ўринбосари ҳисобланиб, унинг бюджети Маданият ва спорт ишлари вазирлиги томонидан тасдиқланиши йўлга қўйилди². «Ўзбекнаво» эстрада бирлашмасини иқтисодий қўллаб-қувватлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан Эстрада санъатини ривожлантириш жамғармаси ҳисоб рақамига 50 миллион сўм миқдоридан маблағ

¹ «Эстрада қўшиқчилик санъатини янада ривожлантириш тўғрисида». Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Қарори. 26.06.2001 й. № 272 Халқ сўзи. № 125. 2001 йил, 27 июнь.

² Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2014 йил 6 майдаги 116-сонли Қарори — ЎР ҚХТ, 2014 й., 19-сон, 215-модда.

ўтказилиб, Эстрада санъатини ривожлантириш жамғармаси ва унинг вилоятлардаги ҳудудий бўлинмалари 2005 йил 1 январга қадар давлат бюджетига олинадиган барча солиқлардан озод этилди. Шунингдек, «Ўзбекнаво» эстрада бирлашмасига Ўзбекистон Республикасида ва ундан ташқарида гастроль-концерт, тўй, юбилей ва бошқа тантаналарда концерт хизмати кўрсатиш фаолиятини лицензияловчи орган ваколати берилди. Бу тадбирлар натижасида соҳа тараққиётининг мустақкам ҳуқуқий ва иқтисодий асослари шакллантирилди.

Вазирлар Маҳкамасининг 2001 йил 26 июндаги қарори асосида Муҳиддин Қориеқубов номидаги академик ва халқ бадиий жамоалари дирекцияси ҳамда унинг ҳузуридаги Тўхтасин Жалилов номидаги халқ чолғу асбоблари Давлат оркестри, «Ўзбекистон солистлари» камер симфоник оркестри, «Туркистон» камер оркестри, Мумтоз қўшиқчилик ва рақс ансамбли, «Ўзбекистон» ашула ва рақс ансамбли, Муножат Йўлчиева гуруҳи, «Мақом» гуруҳи ҳамда Ўзбекистон давлат «Миллий симфоник оркестр» унитар корхонаси, Ботир Зокиров номидаги эстрада-симфоник оркестри ва бошқалар Маданият ва спорт ишлари вазирлиги тасарруфига ўтказилди. Шунингдек, бир ой муддатда «Ўзбекнаво» гастроль-концерт бирлашмасининг Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятлардаги ҳудудий бўлинмалари моддий-техника базаси асосида «Ўзбекнаво» эстрада бирлашмасининг хўжалик ҳисобида фаолият юритувчи бўлинмаларини тузиб, академик ва халқ бадиий жамоаларини ҳудудий маданият ишлари бошқармалари тасарруфига ўтказилди¹.

¹ Эстрада қўшиқчилик санъатини янада ривожлантириш тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Қарори. 2001 йил 26 июнь, 272-сон.

Умуман, гастроль-концерт фаолиятини амалга ошириш ҳамда гастроль-концерт фаолиятига солиқ солиш, шунингдек, лазер дисклари, бошқа аудио-видео кассеталарни ишлаб чиқариш, кўпайтириш, сотиш билан боғлиқ муносабатларни ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш долзарб масала ҳисобланади. Бунда ижтимоий адолат принципларига содиқлик, жамият қадриятларига зарар етказмаслик, инсонларнинг мулки ва манфаатларига зиён келтирмаслик каби тамойиллар бузилмаслиги муҳим аҳамиятга эга. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси асосида «Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида»¹ги ва «Фаолиятнинг айрим турларини лицензиялаш тўғрисида»²ги Ўзбекистон Республикаси Қонунларининг қабул қилиниши мазкур муносабатларни тартибга солишда мустаҳкам ҳуқуқий кафолат бўлиб хизмат қилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2001 йил 29 июндаги «Ўзбекистон Республикаси ҳудудида гастроль-концерт фаолиятини лицензиялаш тартиби тўғрисида»ги қарори асосида Ўзбекистон Республикаси ҳудудида, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси резидентлари томонидан чет элда амалга ошириладиган гастроль-концерт фаолиятини лицензиялаш билан боғлиқ муносабатлар тартиби ишлаб чиқилди. Унда Ўзбекистон Республикаси резидентлари лицензия талаб-

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1996 й., 9-сон, 135-модда; 2001 й., 1-2-сон, 23-модда

² Фаолиятнинг айрим турларини лицензиялаш тўғрисида. 2000 йил 25 май, 71-П-сон. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2000 й., 5-6-сон, 142-модда; 2003 й., 1-сон, 8-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2006 й., 14-сон, 110-модда; 2006 й., 41-сон, 405-модда; 2011 й., 36-сон, 363-модда; 2013 й., 18-сон, 233-модда.

горлари бўлиб, дастлаб лицензиянинг амал қилиш муддати бир йилдан ортиқ бўлмайди, деб белгилаб қўйилди. Миллий эстрада санъатини ривожлантириш ва мувофиқлаштириш Кенгаши ҳузуридаги Ижодий кўмаклашувчи вакиллар гуруҳининг фаолиятига оид масалалар ҳам ўрин олди¹. Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Гастроль-концерт фаолияти соҳасида солиқ солишни ва аудио-видео кассеталарини тарқатишни такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Қарори асосида 2001 йил 1 июлдан гастроль-концерт фаолияти учун лицензия бериш ҳуқуқи «Ўзбекнаво» эстрада бирлашмасига топширилди. Гастроль-концерт фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқи учун лицензия бериш тўғрисидаги аризалар кўриб чиқилганлиги учун йиғимлар суммаси тўлиқ миқдорда «Ўзбекнаво» эстрада бирлашмаси уставида назарда тутилган тадбирларни амалга ошириш учун Миллий эстрада санъатини ривожлантириш ва мувофиқлаштириш Кенгаши ҳузуридаги Эстрада санъатини ривожлантириш жамғармасига ўтказилади, деб белгилаб қўйилди². Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Ўзбекистон Республикаси ҳудудида грампластинкалар, аудио ва видео кассеталар, лазер дисклари ишлаб чиқиш, ишлаб чиқариш, ёзиш, кўпайтириш ва сотиш бўйича фаолиятни лицензиялаш тартиби тўғрисида»ги Қарори асосида Ўзбекистон Республикаси ҳудудида грампластинкалар, аудио ва видео кассеталар, лазер дисклари ишлаб чиқиш,

¹ Ўзбекистон Республикаси ҳудудида гастроль-концерт фаолиятини лицензиялаш тартиби тўғрисида Вазирлар Маҳкамасининг 2001 йил 29 июндаги 285-сонли қарори

² Гастроль-концерт фаолияти соҳасида солиқ солишни ва аудио-видео кассеталарини тарқатишни такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида. 2001 йил 29 июнь, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Қарори.

ишлаб чиқариш, ёзиш, кўпайтириш ва сотиш бўйича фаолиятни лицензиялаш тартиби билан боғлиқ муносабатлар тартибга солинади.

Қарорда Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари лицензияловчи орган бўлиб, Ўзбекистон Республикаси резидентлари бўлган юридик шахслар лицензия талабгорлари бўлиши мумкин ва амал қилиш муддати бир йилдан ортиқ бўлмайди деб белгиланди¹. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 11 ноябрдаги Ўзбекистон Республикасида ва унинг ташқарисида гастроль концерт фаолиятини, шунингдек, тўй, юбилей ва бошқа тантаналарда концерт хизмати кўрсатишни лицензиялаш тўғрисидаги низомини тасдиқлаш тўғрисида» қарорига кўра концерт-томоша фаолияти турларини амалга ошириш ҳуқуқига лицензия муддати 5 йил қилиб белгиланди. Бироқ концерт-томоша фаолиятини амалга ошириш соҳасидаги қонун ҳужжатларига мажбурий риоя қилиш, рейтинг гуруҳларидан бири ижрочиларининг лицензияловчи орган томонидан тасдиқланган мезонларга ва малака талабларига мувофиқлигини таъминлаш каби бир қатор мажбуриятлар киритилди². Ислоҳотларнинг туб моҳияти мамлакатимизда эстрада ижодкорларининг профессионал малакаси ва ижро маданиятини ошириш, ёш санъ-

¹ Ўзбекистон Республикаси ҳудудда грампластинкалар, аудио ва видео кассеталар, лазер дисклари ишлаб чиқиш, ишлаб чиқариш, ёзиш, кўпайтириш ва сотиш бўйича фаолиятни лицензиялаш тартиби тўғрисида Вазирлар Маҳкамасининг 2001 йил 29 июндаги 285-сонли Қарори

² Ўзбекистон Республикасида ва унинг ташқарисида гастроль концерт фаолиятини, шунингдек, тўй, юбилей ва бошқа тантаналарда концерт хизмати кўрсатишни, лицензиялаш тўғрисидаги низомни тасдиқлаш тўғрисида. 2003 йил 11 ноябрь, 498-сон. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Қарори

аткорларнинг ўз истеъдодини тўла намоён этиши учун қулай шарт-шароит яратиш, уларни моддий ва маънавий рағбатлантириш, мазмунан теран, бадий юксак асарларни кенг тарғиб қилишга қаратилди. Бироқ миллий қадриятларимизга тўғри келмайдиган, ёшларнинг маънавий савиясига салбий таъсир кўрсатиши мумкин бўлган бўш ва заиф асарлар ҳам дунёга келиб, уларнинг тарқалишини олдини олиш мақсадида жиддий чоралар кўришни талаб қиларди¹.

Шу мақсадда кейинги йилларда соҳада айрим ҳуқуқий ҳужжатларга ўзгартиришлар киритилди. Жумладан, эстрада жамоалари, яккахон ижрочилар ҳамда бошқа санъаткорларнинг қўшиғини ёзишда «Ўзбекнаво» эстрада бирлашмаси томонидан гастроль-концерт фаолиятини амалга ошириш ҳуқуқи берилган лицензиянинг мавжудлигини назоратга олиш, яъни, грампластинкалар, аудио кассеталар ва лазерли дискларни ёзиш ҳуқуқини берадиган лицензияга эга бўлган юридик шахслар томонидан эстрада жамоалари, яккахон ижрочилар ҳамда бошқа санъаткорларнинг қўшиқларини ёзишда «Ўзбекнаво» эстрада бирлашмаси томонидан гастроль-концерт фаолиятини амалга ошириш ҳуқуқини берувчи лицензиянинг мавжудлигини талаб қилиниши жорий этилди. Гастроль-концерт фаолиятини амалга ошириш ҳуқуқини берадиган лицензиясиз ушбу фаолият билан шуғулланаётган юридик ва жисмоний шахслар аниқланган тақдирда ваколатли органлар томонидан тегишли чоралар кўриш топширилди. «Ўзбекнаво» эстрада бирлашмаси Ўзбекистон Республикаси ҳудудида гастроль-концерт фаолиятини

¹ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг айрим қарорларига киритилаётган қўшимча ва ўзгартиришлар. 2007 йил 13 июнь, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Қарори Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг Ахборотномаси, 2007 й., 6-сон, 306-модда.

мувофиқлаштириш ва концерт дастурларини белгиланган тартибда бадий экспертизадан ўтказиш, бир маротабалик гастроль-концерт гувоҳномасини бериш каби вазифаларни амалга оширади. Шунингдек, гастроль-концерт фаолиятини амалга ошириш ҳуқуқини берадиган лицензияга эга бўлмаган эстрада жамоалари, яккахон ижрочилар ҳамда бошқа санъаткорларнинг ижросидаги қўшиқлар ва уларга ишланган мусиқий клипларни телевидение ва радио каналлари орқали узатилишининг олдини олиш чораларини кўради.

Мустақиллик йилларида халқимизнинг мусиқий маданиятини янада ривожлантириш, аҳолининг эҳтиёж ва интилишларини инobatга олиб, давлат даражасида кўплаб тадбирлар амалга оширилмоқда. Буларнинг ичида қатор фестиваллар, кўрик-танловлар ва мукофотлар соҳа ривожига муҳим ўрин эгалламоқда. Келажаги буюк давлатимиз ва унинг бунёдкор, меҳри дарё халқини мадҳ этувчи, инсонлар қалбида муқаддас Ватан тупроғини, мустақилликни кўз қорачиғидай асраб-авайлашга ундовчи юксак бадий савиядаги мусиқий асарлар ва қўшиқларнинг яратилишига кенг имконият туғдириш мақсадида ҳар йили август ойининг учинчи якшанбаси «Ўзбекистон — Ватаним маним» қўшиқ байрами куни деб белгилаш ҳақида Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармони эълон қилинди¹.

Президентимизнинг ташаббуси билан ёш истеъдод эгаларининг жамият маънавий ҳаётини юксалтиришдаги муҳим ўрнини инobatга олиб, ўзининг мусиқа, матн ва ижро маҳорати билан одамларнинг юрагига етиб борадиган, эзгуликка чорлайдиган асарлар яратишда фаоллик кўрсатаётган иқти-

¹ «Ўзбекистон — Ватаним маним» қўшиқ байрами ҳақида. Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармони. 27.08.1996 й. № ПФ-1550. [http:// www. Lex.uz](http://www.Lex.uz)

дорли ёшларни мунтазам рағбатлантириб бориш мақсадида яна бир йирик тадбир — «Ниҳол» Давлат мукофоти таъсис этилди¹. Шунингдек, 2009 йил 7 апрелда Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ягонасан, муқаддас Ватан!» кўрик-танловини ўтказиш тўғрисидаги Қарори эълон қилинди². Маданият ва спорт ишлари вазирлиги, «Ўзбекнаво» эстрада бирлашмаси, Ўзбекистон Республикаси Миллий телерадиокомпания, Эстрада санъатини ривожлантириш жамғармаси, Бастакорлар уюшмалари томонидан ўтказилган «Ватан ягонадир, ватан биттадир», «Истеъдод» танловлари ҳам юртимизда миллий эстрада санъатини ривожлантиришда ўзига хос аҳамият касб этмоқда³.

Ўзбек замонавий композиторлик ижодиётининг ютуқларини кенг тарғиб қилиш, анъанавий мусиқа санъати билан замонавий композиторлик ҳамда ижро мактабларининг муштарак ривожланишини таъминлаш, ёш авлод қалбида миллий ва умуминсоний қадриятларга, хусусан, мусиқа санъатига бўлган меҳр-муҳаббат туйғуларини камол топтиришда ўта муҳим аҳамиятга эга. Шу мақсадда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси «Симфоник фестивал» ўтказиш бўйича қарор қабул қилди⁴. Ўзбекистон Бастакорлар уюшмаси, Маданият

¹ «Ёш истеъдодлар учун «Ниҳол» мукофотини таъсис этиш тўғрисида». Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Қарори. 25.08.2000 й. № 334. // Халқ сўзи. № 166. 2000 йил 26 август.

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 7 апрель «Ягонасан, муқаддас Ватан» Республика кўрик-танловини ўтказиш тўғрисида»ги ПҚ-1091-сон Қарори. <http://www.Lex.uz>

³ Ўзбекистон Республикаси Бастакорлар уюшмаси ҳисоботи — Тошкент, 2011. Муассаса архиви.

⁴ «Халқаро симфоник мусиқа фестивалини ўтказиш тўғрисида». Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Қарори. 29.08.1998 й. № 372. <http://www.Lex.uz>

ишлари вазирлиги, «Ўзбекнаво» гастроль-концерт бирлашмаси ва «Ўзтелерадиокомпания» билан ҳамкорликда 1998 йил 22-27 сентябрь кунлари Тошкент шаҳрида халқаро замонавий симфоник муסיқа фестивали ташкил этилди. Халқаро симфоник муסיқа фестивали Тошкент-Самарқанд шаҳарларида 1998, 2000, 2002, 2005 йилларда ўтказилиб, фестивалда Республика композиторлари ва АҚШ, Франция, Италия, Германия, Нидерландия, Жанубий Корея, Хитой, Вьетнам, Туркия, Россия, Тожикистон, Қозоғистон, Қирғизистон каби давлатлардан композитор, муסיқашунос, дирижёр ва ижрочилар қатнашдилар. Шунингдек, 2006 йил ноябрь ойида Тошкент, Хива ва Урганч шаҳарларида «Куз наволари» Халқаро муסיқа фестивали бўлиб ўтди. Ўзбекистон Бастакорлар уюшмаси аъзолари ижодининг ҳисоботи тариқасида 2005 йил Тошкентда «Давр садолари» муסיқа фестивали, 2008 йил «Давр садолари II» муסיқа фестиваллари ташкил этилди. Фестивал доирасида Ўзбекистон композиторларининг барча жанрларда яратган асарлари ижро этилди. Опера, оперетта, балет, муסיқали драма, симфония, йирик ва кичик жанрдаги симфоник ва камер чолғу асарлари, вокал муסיқалари янгради. Юқоридаги тадбирлар Ўзбекистон композиторларининг ижодий ҳамкорлик доирасини янада кенгайтиришга, уларнинг ижодий асарларининг дунёга ёйилишида хизмат қилди.

Ўзбекистон Республикаси Конституцияда¹ «Ўзбекистон Республикаси халқаро муносабатларнинг тўла ҳуқуқли субъектидир»² деб эътироф этилди. Шунингдек, «Ташқи иқтисодий фаолият

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши Ахборотномаси 1993 й. 1-сон, 4-модда

² Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. 17-модда.

тўғрисида»¹, «Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсий фаолият концепцияси тўғрисида»² каби бир қатор қонун ва қарорларнинг қабул қилиниши юртимизнинг хорижий мамлакатлар билан иқтисодий-сиёсий ва маданий жабҳаларда кенг кўламли фаол ҳамкорлик ўрнатилиши учун мустаҳкам ҳуқуқий кафолат яратиб берди.

Ўзбекистонда ахборот алмашинувини кенгайтириш ва халқ дипломатиясини фаолаштириш мақсадида халқаро ва хорижий мамлакатларнинг ноҳукумат ташкилотлари билан маданий-маърифий алоқаларини ривожлантиришга катта эътибор қаратилди. Бунда Ўзбекистоннинг хорижий мамлакатлар билан дўстлик ва маданий-маърифий алоқалар жамиятлари Кенгашини тузиш тўғрисидаги республикадаги қатор жамоат ташкилотларининг ташаббуси қўллаб-қувватланди. Аввало, Кенгаш қошидаги жамиятлар хорижий мамлакатлар жамоатчилигида юртимиз ҳақида тўғри тасаввур ҳосил бўлишига ёрдам беради. Шунингдек, Кенгашга хорижий мамлакатлар халқлари ва чет элда истиқомат қилаётган ватандошлар билан маданий-маърифий алоқаларни ривожлантириш, дўстликни мустаҳкамлаш масаларида ўзаро фойдали ҳамкорлик ва халқ дипломатияси имкониятларидан самарали фойдаланиш асосида дўстлик жамиятлари ва фуқароларнинг бошқа жамоат бирлашмалари фаолиятини янада такомиллаштириш вазифалари топширилди. Кенгаш қошидаги жамиятларнинг фаолияти учун барча зарур шарт-шароитлар яратиб берилди. Ўзбекистон Республикасини мустақил демократик давлат,

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Ахборотномаси 2000 й. 5-6-сон, 148-модда

² Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палатаси ахборотномаси. 2012 й. 9/1-сон, 239-модда

маданий, илмий ва гуманитар алоқаларда муносиб фаол шерик сифатида намоён этишда жамиятлар фаолияти муҳим ўрин тутди¹. Истиқлол йилларида Ўзбекистон халқи, унинг тарихи ва маданияти билан чет эл жамоатчилигини яқиндан таништириш мақсадида қатор тадбирлар амалга оширилди. Истиқлолнинг дастлабки кунларидан, 1991 йил 23 январда «Ўзбекистон — Туркия»², 1992 йил «Ўзбекистон-Исроил»³, 1993 йил «Ўзбекистон-Германия», «Ўзбекистон — Белгия», «Ўзбекистон — АҚШ», «Ўзбекистон — Япония» каби кўплаб дўстлик жамиятлари ташкил этилди. Улар ҳозирда давлатлараро маданий, иқтисодий, илмий ва туризм соҳаларидаги ҳамкорлик кафолати бўлиб хизмат қилмоқда⁴.

Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамияти билан интеграциялашувида Республика Президентининг турли мамлакатларга амалга оширган давлат ташрифлари чоғида эришилган битим ва аҳдлашувлар ҳам муҳим аҳамиятга эга⁵. Айни пайтда, БМТ, ЮНЕСКО ва бошқа халқаро ҳамда хорижий мамлакатлар ташкилотлари билан ҳам маданий-маърифий алоқалар кенг кўламда ривож топди. Ўзбекистон ЮНЕСКО аъзолигига 1993 йил 29 октябрь куни

¹ Ўзбекистон хорижий мамлакатлар билан дўстлик ва маданий-маърифий алоқалар жамиятлари Кенгабини қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида 1997 йил 26 май, ПФ-1785-сон. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997 й., 4-5-сон, 166-модда.

² ЎзР МДА., Фонд. М — 2. 1-рўйхат. 75-йиғма жилд. — Б. 12-23.

³ ЎзР МДА., Фонд. М — 2. 1-рўйхат. 24-йиғма жилд. — Б. 12-26.

⁴ ЎзР МДА., Фонд. М — 2. 1-рўйхат. 44-йиғма жилд. — Б. 1—13.

⁵ Ҳиндистон Республикаси билан ҳамкорликни янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида. 2005 йил 18 апрель, ПҚ-58-сон. Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами, 2005 й., 15-16-сон, 113-модда

ЮНЕСКОнинг Париждаги қароргоҳида қабул қилинди. ЮНЕСКО қарорига биноан 1995 йил Самарқандда Марказий Осиё тарихини тадқиқ қилиш халқаро институтининг ташкил этилиши маданий алоқаларнинг янги босқичга кўтарилганлигидан далолат беради. Истиқлол йилларида ЮНЕСКО ҳамкорлигида кўплаб азиз аждодларимизнинг тававалуд айёмлари кенг миқёсда нишонланди, мазкур тадбирларда халқимизнинг асл тарихини, асл маънавиятини ифода этувчи мусиқий маданиятимиз дурдоналари жаҳон халқларига намоиш қилинди ва улар ўзининг ҳақиқий баҳосини, эътирофини топди. Мамлакатимизда замонавий туризм саноатини вужудга келтиришда халқаро туризм йўналиши — Буюк Ипак йўлини тиклаш, хорижий сайёҳларни кенг жалб этиш фоят муҳим аҳамиятга эга. Буюк Ипак йўлидаги шаҳарлар — Самарқанд, Бухоро, Хива ва Тошкент шаҳарларида халқаро туризм бўйича махсус очиқ иқтисодий минтақалар ташкил қилиш ишлари бошлаб юборилди. Айниқса, тарихий-маданий меросни кенг кўламда тарғиб этиш, бетакрор тарихий обидалар билан бир қаторда мусиқий дастурларда мақом санъати, дostonлар, миллий фольклор — барча-барчаси юртимизнинг ноёб туризм имкониятлари ҳисобланади. Сайёҳлик тизимида илмий-техникавий ва инвестиция сиёсатини ўтказиш, сайёҳлик соҳасида кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлашни таъминлаш масалаларига жиддий эътибор қаратилмоқда¹.

¹ Буюк Ипак йўлини қайта тиклашда Ўзбекистон Республикасининг иштирокини авж олдириш ва республикада халқаро туризмни ривожлантириш борасидаги чора-тадбирлар тўғрисида. 1995 йил 2 июнь, ПФ-1162-сон Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1995 й., 6-сон, 140-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2009 й., 25-сон, 282-модда

Хулоса сифатида айтиш мумкинки, мустақиллик йилларида Ўзбекистонда мусиқа маданиятини ривожлантириш борасида кенг кўламли ислохотлар амалга оширилди. Дарҳақиқат, ҳар қандай жамият ҳаётида рўй бераётган ижтимоий муносабатларни уларнинг ҳуқуқий асосларини яратмасдан ривожлантириш мумкин эмас. Истиқлол туфайли жамиятни ривожлантиришнинг демократик йўли танланди, унда фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини тўла таъминлаш, қонун ва адолат устуворлигини таъминлашга имконият пайдо бўлди. Жамиятда юксак маънавий фазилатларни камол топтириш, халқимизни, жумладан, ёшларни миллий ва умуминсоний қадриятларга ҳурмат, истиқлол ғояларига садоқат руҳида тарбиялаш мамлакатда олиб борилаётган ислохотларнинг ҳал қилувчи омили бўлди. Албатта, жамият тараққиёти узлуксиз жараён. Шунинг учун мазкур соҳадаги ҳуқуқий базани доимий тарзда такомиллаштириб бориш ва уларни ижтимоий ҳаётда самарали қўлланилишига эришиш муҳим аҳамиятга эга. Истиқлолнинг дастлабки кунларидан ижодий зиёлиларни ижтимоий ҳимоя қилиш, уларнинг меҳнатини рағбатлантиришга алоҳида эътибор қаратилди. Айниқса, халқнинг маънавий ҳаётида муҳим ўрин тутувчи барча соҳалар қатори мусиқа маданиятини ривожлантириш ҳам давлат ҳимоясига олинди. Шунингдек, юртнинг эртаси бўлган ёшларга оид кадрлар тайёрлаш масаласи ҳам давлат сиёсати даражасига кўтарилди. Ўзбекистонда собиқ иттифоқ давлатлари ичида биринчилардан бўлиб, 1992 йил «Таълим тўғрисида»ги Қонун, 1997 йил «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» қабул қилинди. Юқори малакали кадрлар тайёрлашнинг Миллий тизими яратилди. 2008 йилда Болалар мусиқа ва санъат мактабларининг

фаолиятини янада яхшилаш бўйича 2009–2014 йилларга мўлжалланган Давлат дастури тасдиқланди. Айниқса, ўрта махсус ва олий таълим тизими йўналишида қабул қилинган кўплаб ҳуқуқий ҳужжатлар, мусиқий таълимнинг мунтазам тараққиёти учун хизмат қилмоқда.

Мустақиллик халқимизнинг азалий мусиқий меросини дунё аҳлига кўз-кўз қилиш имкониятини яратди. Миллатнинг қадр-қиммати, унинг салоҳияти ва жаҳон маънавий оламига қўшган ҳиссаси билан белгиланади. Умуман, миллий мусиқий меросни жаҳонга танитиш, бу ўзликни, миллатни, унинг маданияти ва борлигини танитиш демақдир. Бу борада ҳам катта ишлар амалга оширилди. Жумладан, «Шарқ тароналари» халқаро мусиқа фестивали, 1999 йилда ЮНЕСКО билан ҳамкорликда «Алпомиш» достонининг 1000 йиллиги кенг миқёсда нишонланди. Шунингдек, 2001 йил ЮНЕСКО Бойсунни «Инсониятнинг оғзаки ва номоддий қадриятлар макони» деб тан олди. Миллатимиз мумтоз мусиқасининг нодир хазинаси бўлмиш «Шашмақом» 2003 йилда ва «Наврўз», «Катта ашула»лар 2009 йилда ЮНЕСКО томонидан «Инсониятнинг номоддий маданий мероси дурдоналари» деб тан олинди ва умумжаҳон Репрезентатив рўйхатига киритилди. Сўнгги йилларда эстрада санъати қизиқувчиларининг кўлами жиҳатидан энг олдинги ўринга чиқиб олди. Бу ислоҳотлар натижасида соҳа тараққиётининг мустаҳкам ҳуқуқий ва иқтисодий асослари шакллантирилди. Жумладан, «Ўзбекистон — Ватаним маним» қўшиқ байрами, «Ниҳол» мукофоти, «Ягонасан, муқаддас Ватан!» каби кўрик-танловларни ўтказиш мунтазам тарзда йўлга қўйилди.

Истиқлол йилларида мамлакатимизда миллий эстрада санъатини ривожлантириш ва унда миллий ўзига хосликни сақлашга қаратилган кўплаб

тадбирлар амалга оширилди. Албатта, ҳар қандай ислоҳотларнинг муваффақияти ва самарадорлиги жамият аъзоларининг ҳуқуқий маданияти даражаси билан белгиланади. Бу масалада, Президентимиз И.А.Каримов: «Жамиятнинг демократик йўлидан жадал ривожланиши ва бу борада амалга оширилаётган ислоҳотларнинг муваффақияти кўп жиҳатдан аҳолининг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданияти даражасига боғлиқдир»¹, деган эди. Шу ўринда, ислоҳотларнинг самараси соҳа ходимларининг ҳуқуқий саводхонлигини янада ошириш лозимлигини кўрсатмоқда. Бугунги глобаллашув шароитида «оммавий маданият» ва унинг ҳалқимиз турмуш қадриятларига келтириши мумкин бўлган зарарларини олдиндан кўра билиш зарур. Санъаткорларнинг жамиятдаги тарбиячилик функциясини инobatга олиб, уларнинг маънавий савияси, инсоний фазилатлари, илми, умуман, уларнинг жамоатчилик олдидаги масъулиятини янада ошириш лозим. Санъаткорларни турли ахборот хуржларидан асраш, уларнинг шахсий ҳаётларига оид ва обрўларини тўкишга қаратилган хабарларнинг тарқатилишига қарши курашишнинг ҳуқуқий механизмларини ишлаб чиқиш зарур. Чунки бу ёлғон «шов-шув»лар миллатимиз келажаги бўлган ёш авлод маънавиятига салбий таъсир кўрсатиши мумкин. Шунингдек, «шоу-бизнес» ривожини тартибга солувчи маълум ҳуқуқий мезонларни ишлаб чиқиш ва уларнинг доимий ижросини назоратга олиш лозим.

¹ Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислоҳотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси. — Тошкент: Ўзбекистон, 2010. — б. 27.

МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА МУСИҚА – МАДАНИЯТНИНГ МУҲИМ ЙЎНАЛИШЛАРИДАН БИРИ СИФАТИДА

2.1. Муסיқий мерос: миллийлик ва умумбашарийлик

Ўзбек халқи миллий муסיқий меросининг энг муҳим қисми мақом ва катта ашула санъати ҳисобланади. Ўзбекистонда мақомнинг уч йўналиши мавжуд, улар – Бухоро Шашмақоми, Хоразм мақомлари ва Фарғона-Тошкент мақом йўлидир. Уларнинг ҳам ўзига хос жиҳатлари бўлиб, олимларнинг истиқлол йилларида олиб борган тадқиқотлари мақомлар ҳақида янгидан-янги маълумотларни тақдим этмоқда. Мақомлар халқимизнинг бебаҳо хазинаси бўлиб, бу санъатнинг яратилиши ва камолоти аждодларнинг беқиёс бадиий тафаккури билан боғлиқ. Президент И.А.Каримов «...Бу хазина асрлар давомида мисқолаб тўпланган. Тарих синовларидан ўтган. Шу хазинани кўз қорачиғидай асраш керак...», – деб таъкидлайдилар¹. Мақом ибораси араб тилида муסיқа товушларининг «ўрнашган жойи», яъни муסיқа созларидаги «парда» деган маънода келади. Умуман, куй маъносида ҳам қўлланилади. Мақомлар – соз ва сўз санъатининг юксак даражада уйғунлашуви асосида юзага келган чуқур бадиий эстетик кучга эга бўлган асарлардир. Уларда айтилиб келинаётган классик шоирларнинг шеърлари куйнинг салобатига айнан мос тушади. У инсоннинг олижаноб фазилатлари, ҳис-туйғуларини ифодалаб берувчи

¹ Каримов И.А. Маънавий юксалиш йўлида. – Т.: Ўзбекистон, 1998 й. – Б. 26.

кучга эга. Бу нодир санъат, фавқулудда ноёб ҳодиса бўлиб, Марказий Осиё халқлари ҳаётида сўнгги асрларда юз берган тарихий ўзгаришларнинг маҳсулидир. Яъни, ягона давлат ўрнида Бухоро амирлиги, Хива ва Қўқон хонликларининг қарор топиши баробарида кечган жараёнларнинг маданий ҳаётдаги инъикоси сифатида бунёдга келган эди. Мутафаккир Фитрат «Ўзбек мусиқаси тўғрисида» мақоласида (1928 й.) бу масалада фахр билан: «...У бир мусиқаки, ёлғиз ўзининг классик қисмида уч юздан ортиқ куй сақланган; бир мусиқаки, бу кун ўн бешга яқин чолғунинг эгасидир; бир мусиқаки унинг текширишга лойиқ назарияси, усули бор, уни мақтагонлар тўғри сўзлайдилар», — деб таърифлаган эди. Аллома халқимизнинг миллий мусиқий мероси ва унинг инсон маънавиятига таъсирини теран англаган ҳолда: «Ўз мусиқамиз, ҳам Оврўпа мусиқасини яхши билиб олган талабаларимиз етишкунча, Оврўпо мусиқа олимларининг ёрдамлари билан куйларимизни нотага олдиришда Оврўпо мусиқасининг оҳанг усулларига эргашмайлик. Оврўпо оҳанг усулларидан кўз юмуб, куйларимизни ўз оҳангида қолишига тиришайлик...»¹ — деб таъкидлаганида энг аввало мақом санъатининг софлигини сақлашни назарда тутган эди. Мақом санъати азалдан саройнинг мусиқий жавоҳири сифатида қадр топгани тарихдан маълум. Унинг софлигини сақлаш мақсадида Бухоро амирлари ҳам Хива хонлари ҳам ўзларини масъул ҳисоблаганлар. Хусусан, мақом билимдонларига халқ олдида бу санъатни намойиш этишлари учун фақат байрам

¹ Мустафоев Б.И. Норова Ш.У. «Абдурауф Фитрат ва ўзбек мусиқашунослиги». Санъат йўналишларида ёшларни маънавий-ахлоқий тарбиялаш: изланиш, ечим ва истиқболлар». Республика илмий-амалий конференцияси мате­риаллари тўплами. — Бухоро, 2013. — Б. 22-23.

кунларида махсус қарорлар билан рухсат берганлар. Билиб-билмай ижро етувчиларни жазога тортишларидан ҳам мақсади — бу санъатнинг қадри ва залворини асрашдан иборат эди. Мақом меросининг ҳажми шу қадар улканки, биргина Шашмақомни олсак, унинг ҳар бир қисмида олтиадан ўнтагача чолғу куйлари, қирқтадан элликтагача ашула йўллари мавжуд бўлиб, ҳаммаси 300 дан ортиқ бир-бирига узвий боғлиқ ҳолда бир-бирини тўлдириб турадиган, дилларни ўзига тортувчи, ром қилувчи асарлардан иборатдир. Буларнинг ҳозирги ҳолатдаги ҳамма ижро ёзувлари 30 соатдан ортиқ вақт мобайнида янграши мумкин¹.

Умуман, мақомлар тўғрисидаги тарихий ва назарий масалалар IX—XIX асрлар Шарқ ёзма манбаларида, айниқса, мусиқага бағишланган рисоаларда ўз ифодасини топган. Мақомларнинг ўтмишда ижро этилиб келинган намуналари (Шарқда қулайроқ нота ёзув воситалари бўлмагани сабабли) бизгача етиб келмаган, қадимий ёзма манбалардан маълум бўлишича, улар турли шаклларда бўлган ва тахминан XI—XVIII асрларда унинг «Ўн икки мақом» («Дувоздаҳ мақом») цикли машҳур бўлган. Мутахассис олимларнинг фикрича, мақомлардаги Дугоҳ, Сегоҳ, Чоргоҳ, Панжгоҳ номли намуналарнинг илдизлари Авестога бориб тақалади. «Дугоҳ» — икки таянч парда, «сегоҳ» — уч таянч парда, «чоргоҳ» — тўрт, «панжгоҳ» — беш таянч пардага асосланади, унда зардуштийларнинг беш маҳал ибодатида қатъий тизимлаштирилган оҳанг асослари акс этган эди. Шунингдек, «Якгоҳ» ҳам бўлган, унинг ўрнини Хоразм Рост мақомида ҳис

¹ Ражабий Ю. Ўзбек мақомлари. Шашмақом. — Тошкент, 2007. «Олти мақом — Шашмақом — олтин мерос», Ўзбекистон халқ ҳофизии Ҳасан Ражабий. — Б. 14.

қилиш мумкин. Шу жиҳатлари билан гоҳларнинг келиб чиқиш илдилари зардуштийларнинг ибодат маросимларидаги диний мадҳиялари — гатларга бориб тақалиши эҳтимолдан узоқ эмас, дейдилар. Мақомлар асрлар ўтиши билан йириклашиб борган ва уларнинг дастлабки кўриниши «Ўн икки мақом» олти мақом (Шашмақом)га бирлаштирилган. Унга «Хоразм мақоми» ва «Тошкент-Фарғона» мақом санъатини қўшиб тасаввур этилса, янада маҳобатли манзаранинг гувоҳи бўлиш мумкин.

Бухоро Шашмақомининг тугал кўриниш олишини Ота Жалол, Хоразм мақомларини кўҳна урганчлик Ниёзжон Хўжа, Фарғона — Тошкент мақом йўлини қашқарлик Худойберди Устоз ва Ашурали Маҳрамларнинг хизматлари билан боғлайдилар¹. Ҳозирги ўзбек мақом санъатининг асоси, шубҳасиз, Шашмақомдир. Ўзбек анъанавий муסיқасининг муҳташам, бузилмас пойдевори бўлиши Шашмақомни халқ ҳаётининг акс садоси, севги-муҳаббатининг мангу куйланувчи эпопеяларига қиёслаш мумкин. Унинг тарихий илдизи эса Ўзбекистон ҳудудида XV—XVIII асрларда жорий этилган бастакорлик анъаналарига бориб тақалади. Бу анъана ҳозирги кунгача давом этиб келмоқда. Тарихда олим А.А.Семёновнинг Шашмақомнинг туркум сифатида шаклланиши XVI асрда рўй берган деган фикри мавжуд эди. Бироқ ўзбек мақомшунос олимлари тадқиқотлари натижасида Шашмақом XVIII аср бошларида Бухорода юзага келган деган қатъий хулосага келинган. Боиси Кавкабий (XVI аср) ва айниқса, етук созанда Дарвеш Али (XVII аср)лар ўз рисоаларида Шашмақомни ҳатто

¹ Матёқубов Отаназар. Мақомот. — Тошкент: Муסיқа. 2004 й. — Б. 90.

эслатиб ҳам ўтмаганлиги Шашмақом ҳали шаклланмаганлигидан яққол далолат беради¹. Бухорода ёзилган рисоаларида XVIII асргача Шашмақом ҳақида бирор гап бормаган, фақат XIX аср бошларида Шашмақом қисмлари номланган ва уларга айтилган шеър матнларини ўз ичига олган тўпламлар юзага келган. 1950 йилларда Шоҳназар Соҳибов, Бобоқул Файзуллаев ва Фазлиддин Шаҳобовлар томонидан Шашмақомнинг 5 жилдлик Тожикистон варианты, сўнграқ академик Юнус Ражабий томонидан «Шашмақом» тўпамининг Тошкент вариантлари яратилган эди. Шунингдек, Ўзбекистон ва Тожикистондан Америкага кўчиб борган бухоролик яҳудий созандаларнинг бир гуруҳи 1992 йилда Нью-Йорк шаҳрида «Мақом» ансамблини ташкил этади. Созанда, бастакор ва шоир Илём Маллаев бошчилигидаги бу жамоа Тошкентда Ю.Ражабий ансамблида узоқ йиллар фаолият кўрсатган мақом усталари И.Катаев, Э.Малаков, М.Шамаева ва бошқалар иштирокида 1997 йил Самарқанд шаҳрида ўтказиладиган «Шарқ тароналари» фестивалида, 2000 йил августида Тошкент, Самарқанд, Бухоро, Навоий шаҳарларида муваффақиятли концертлар уюштирди. Шу тариқа бугунги кунда дунёда Бухоро «Шашмақом»ининг уч хил варианты юзага келиб қолган бўлиб, мутахассис олимлар томонидан уларни қиёсий-таҳлилий ва ҳолис ўрганиш заририяти мавжуд.

Ўзбек мақом санъатининг иккинчи йўналиши Хоразм суворалари бўлиб, бу гўзал дурдона асарлар бугунги кунда жаҳон халқларига манзур. У қадим замонлардан воҳа халқи дилига ҳамоҳанг

¹ Шашмақом I том. — Тошкент: 1966 й., Ёзиб олувчи Юнус Ражабий. — Б. 5.

бўлган оҳанг-нолалар билан зийнатланган, мураккаб руҳий кечинмалар, теран фалсафий фикрлар билан жилоланган бир мўъжизадир. Манбаларнинг гувоҳлик беришича, Хоразм мақомлари Бухоро Шашмақоми асосида яратилган. Бироқ азалий мактаб асосида шаклланиш жараёнида номланишлари ўзгарган ва янги-янги мусиқий ихтиролар билан бойиб борган. Е.Е.Рамановскаянинг «Хоразм классик музыкаси»га ёзган сўзбошисида: «Сўнги хонлар даврида (XIX аср) Хивада ижро этиб келинган ҳамда 1934 йилда Ўзбекистон Санъатшунослик илмий текшириш институти экспедицияси томонидан ёзиб олган мақомлар аслида Бухоро мақомларидир. Бу мақомларни бундан тахминан 130 йил бурун (кўхна урганчлик) Ниёз Хўжа деган созанда, машшоқ Бухородан Хивага олиб келган. Бу ерда уларни Хива машшоқлари ўрганиб олиб, ҳар қаерда чалиб айтиб юрганлар», — дейди¹. Шу жиҳатлари билан Хоразм мақомлари бетакрор ва алоҳида йўналиш сифатида қарор топди.

Ўзбек мақом санъатининг учинчи йўналиши Тошкент — Фарғона йўлидир. Тошкент — Фарғона йўлининг тараққиёт босқичи юқоридаги икки йўналишдан фарқ қилиб, унда нафақат сарой, балки саройдан ташқари муҳитнинг таъсири ҳам кучли эканлиги билан ўзига хос кўриниш касб этган. Бу мақомлар халқнинг дарду ҳасрати, жасорати, бахтию шодиёнаси, севги-муҳаббатини тараннум этиб, мукамал ва гўзал шаклу шамойилга эга бўлган ҳолида намоён бўлади. Шашмақом анъаналари асосида шаклланган Баёт, Дугоҳи Хусайний, Чоргоҳ мақом йўллари ва Шаҳнози Гулёр (Сарахборлар тартибида ишланган) деб номланган йирик тур-

¹ Хоразм классик музыкаси. — Тошкент: Ўздавнашр, 1939 й. — Б. 11.

кумни ташкил этувчи бу беназир муסיқий асарлар ўзбек мақом санъатида алоҳида ўринга эга. Маълум вақт давомида бу йўналишнинг «Чормақом» деб номланиши ҳам, унинг ўзига хос томонлари билан Шашмақом ва Хоразм мақомларининг такрори эмаслигининг исботи эди.

Яна бир йирик муסיқий йўналиш Катта ашула ёки патнисаки ашуладир. Икки, уч ёки тўрт нафар ҳофиз томонидан созлар жўрлигисиз ижро этиладиган йирик шаклдаги бу ашула тури, ўзбек халқи профессионал муסיқа санъатининг оригинал жанри ҳисобланади. Катта ашула марсия, навҳа ва бошқа маросим кўшиқлари ҳамда аруз вазнидаги ғазаларнинг қадимий ўқилиш қоидалари замирида вужудга келган. Бу санъатнинг қай шароитда ва қачон шакланганлиги ҳақида яқдил хулосага келинмаган бўлса-да, қадимда Зарафшон, Тошкент, айниқса, Фарғона водийларида кенг тарқалганлиги маълум. Баъзи бир йирик ҳофизлар томонидан мақом йўлидаги Чоргоҳ, Ушшоқлар катта ашула йўлида ҳам айтилган¹. Қўқонлик Эркақори, Меҳмонқорилар, Марфилонда Жўрахон Султоновнинг устозлари Болтаатоға, Маматбува, Зокиржон Эргашевлар, Андижонда Мусажон, Норали ҳофизлар шундай йирик санъат дарғалари эди². Катта ашулада бадиҳа санъатидан кенг фойдаланилган ва бу унинг опера композиторлари учун ҳам қизиқ бўлган томонидир. Яъни, миллий операларни яратишда Катта ашула йўналишига мурожаат этиш муҳим омил бўлиши мумкин. Мамлакатимизнинг истиқдолни қўлга киритиши билан бу халқимизнинг бебаҳо қадриятлари ўзининг асл қийматини топиб бормоқда. Асрлар

¹ Абдуллаев Р. Катта ашула // Совет Ўзбекистони санъати, № 6, 1980 й. — Б. 24-25.

² Мамадалиев Ф. Нодир мерос // Совет Ўзбекистони санъати, № 7, 1986 й. — Б. 8-9.

мобайнида сайқалланиб келинаётган ўзбек мақомчилик ва катта ашулачилик санъатига қизиқиш дунё миқёсида тобора ортиб бормоқда. Бугунги кунда Оқилхон Иброҳимов, Отаназар Матёкубов, Рустам Абдуллаев, Ҳасан Ражабий, Равшан Юнусов каби қатор ўзбек мақомининг билимдонлари мақомларни ўрганиш устида кенг қамровли тадқиқотларни амалга оширмоқдалар.

Мақом азалдан хослар санъати бўлиб, уни ҳамма ҳам тушуниб кетавермайди, у тингловчидан маълум кўникма, малака, билим ва тафаккурни талаб қилади. Сўзларнинг чуқур маъноларини идроклаш мақом шинавандачилигининг ажралмас бўлагидир. Мураккаб ва йирик бўлган мақом асарлари тингловчилари юқори даражадаги тинглаш маданиятига эга бўлмоғи, юксак бадиий эстетик диди тарбияланган, катта фаҳм эгаси бўлиши лозим. Мақомчи ҳофизлар ҳам бақувват, нафаси катта, овози кучли, ёқимли, ширали, диапозони кенг ва юқори дид эгаси бўлиши керак, хуллас, ҳар томонлама етук профессионал ижрочи бўлмоғи талаб этилади. Муаммо шундаки, бугунги тезкор замонда, бозор муносабатлари шароитида мақом санъати қанчалик буюк ва нодир бўлмасин, юқоридаги талабларга жавоб берадиган кўп сонли тингловчиларни топиш, яъни талабнинг юқори бўлиши қийин ҳолат. Юқоридаги талабларга жавоб берадигин ҳофизни эса тинимсиз, узоқ машаққатли меҳнат ва рақобат юзага келтиради. Шу маънода мақом ҳеч қачон шоу-бизнес даражасига кўтарила олмайди ва ҳозирда бу нодир санъат аввалги замонлардан ҳам кўпроқ қўллаб-қувватлаш ва ҳимояга муҳтождир. Бугунги кунда барча миллат ва давлатларда ҳам миллий маданиятни, миллий кадриятларни сақлаб қолиш масаласи жиддий муаммо кўринишини олгани сир эмас. Ҳозирда халқимизнинг бу тенгсиз

муסיқий мероси, асрий анъаналари, қадриятлари-ни сақлаб қолиш ва уларнинг ёшлар онгига янада чуқурроқ кириб боришида қатор тадбирлар амалга оширилмоқда. Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ва «Олтин мерос» халқаро жамғармаси раҳбарлигида ўтказилаётган «Ҳаваскор мақом жамоалари ва катта ашула ижрочиларининг анъанавий Республика кўрик-танлови» ноёб меросимизнинг келажагини ўйлаб қилинаётган хайрли ишлардан биридир. Бу тадбир дастлаб, 2004 йил 26–27 май кунлари Марғилонда¹, 2006 йил 21–23 июнь кунлари Урганч шаҳрида² ўтказилди. Навбатдагиси 2008 йил Наманганда³, шунингдек, 2010 йил 16–17 июль кунлари Андижон шаҳридаги ўтказилган бу танлов ўзининг анча мукаммаллашиб бораётганлигини кўрсатди⁴.

Танловдан кўзланган асосий мақсад бадиий ҳаваскорлик санъатини ривожлантириш, мақомчилик ва катта ашула ижроси анъаналарини сақлаш, айниқса, ёш авлод ўртасида бу санъатга қизиқишни уйғотиш, ушбу жанрларга уларни жалб қилиш ва

¹ Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ахборотномаси № 19. — Тошкент: 2004. — Б. 36-38.

² Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ахборотномаси № 22. — Тошкент: 2006. — Б. 26-28.

³ Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ахборотномаси № 26. — Тошкент: 2008. — Б. 28.

⁴ Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ҳисоботи — Тошкент, 2011. — Б. 23-25.

оммавий тарғиб этишдир. Шуни таъкидлаш лозимки, ҳозирги кунда мақом ва катта ашула ижрочилиги умуман тарқалмаган вилоятларда ҳам, бу санъатга қизиқиш тобора ортиб бораётганлиги намоён бўлмоқда. Жумладан, Қорақалпоғистон Республикаси, Қашқадарё, Сирдарё ва Навоий воҳаларидан келган қатнашчилар мақом санъати ривожланган вилоятлар билан тенгма-тенг беллашмоқдалар. Уларнинг дастурларида нафақат мақом чолғу, балки мураккаб ашула йўлларида «Сараҳборлар ва уларнинг тароналари» ёки «Шашмақом», «Хоразм мақомлари» ва Фарғона — Тошкент мақом туркумлари асарлари ўрин олган бўлиб, уларни ғазал, куй ва рақс уйғунлигида маҳорат билан ижро этмоқдалар¹.

Ҳар бир танлов якунлари янги мақом ансамбллари, истеъдодли ёш ижрочилар номини кашф этмоқда. Шунингдек, «Энг ёш ижрочи», «Мафтункор ижрочи», «Энг жозибадор саҳналаштирилган рақс учун», «Умидли ёш мақомчилар ансамбли», «Устоз-шоғирд анъаналарини давом эттираётган мураббий» каби номинациялар, диплом ва совғалар билан тақдирланадилар. Самарқанд, Шаҳрисабз, Қўқон ва Тошкент шаҳарларида болалар мақом ансамбллари ташкил этилиб, уларга етук устозлар раҳбарлик қилмоқда. 2010 йил 6—7 май кунлари Самарқандда ўтказилган Болалар намунали мақом ансамблларида Республика кўрик-танлови соҳада амалга ошириладиган ишларни янги босқичга олиб чиқди². 2013 йил 2—3 август кунлари Тошкент вилояти Чирчиқ шаҳрида «Мақом жамоалари ва

¹ Ўша манба. — Б. 24.

² Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ҳисоботи — Тошкент: 2011. — Б. 17-18.

катта ашула ижрочиларининг анъанавий Республика кўрик-танлови»да 300 иштирокчи ўртасида Олий ўрин Фарғона вилояти Бувайда туманидаги Фаттоҳхон Мамадалиев номидаги мақом ансамблига берилди, кейинги ўринларни Самарқанднинг «Шашмақом», Бўканинг «Дугоҳ» мақом ансамбллари эгалладилар¹. Мазкур маънавий мерос халқ ақл даҳосининг кўриниши сифатида асрлар давомида қадр топиб келмоқда, бундан буён ҳам маънавият сарчашмаларидан бири сифатида ривожланиб, жаҳон маданиятининг нодир қисми сифатида тан олиниб бораверади. Бу борадаги давлат сиёсати уни янада кенгайтириш ва ривожлантириш учун хизмат қилмоқда.

Ташкил этилаётган танловлар ва телевидениедаги мақом ва катта ашулаларни тарғиб қилишга қаратилган кўплаб теледастурлар², Республика радиосидаги эшиттиришлар³, вақтли матбуотда ҳам кенг қамровда материаллар берилмоқда⁴. Натижалар шуни кўрсатдики, ҳозирги кунда ҳаваскор мақом ансамбллари, мақом ва катта ашула ижрочилари халқнинг анъанавий мусиқий мероси ва анъанавий ижрочилик маданиятининг асосий тарғиботчилари бўлиб қолмоқдалар. Улар вилоятларда ижрочилик санъати анъаналарини сақлаш, давом эттириш, уларни ёшларга ўргатиш ишларида жонбозлик кўрсатмоқдалар. Ҳаваскор мақом ижрочиларининг самарали ижодий фаолиятлари

¹ Тоҳиров Ў., Қозоқбоев М. // Театр. № 4. 2013. – Б. 33.

² «Оҳанграбо», «Умрбоқий наволар», «Сўнмас юлдузлар», «Тараннум», «Хониш».

³ Ўзбекистон радиосининг «Нафис мажлислар», «Дурдона», «Барҳаёт наволар», «Миллий мусиқамиз жавоҳирлари», Машғал радиосининг «Қадрият», Ёшлар радио каналидаги «Етти мўъжиза», «Зебопар», «Бир кўшиқ тарихи» ва б.

⁴ Ўзбекистон адабиёти ва санъати, Миллий тикланиш, Моҳият, Тошкент оқшоми ва б.

жойларда маънавий дурдоналаримизни сақлаш ва ривож топишига катта хизмат қилмоқда. Уларнинг хизматлари туфайли бугунги кунда ёшлар орасида халқимизнинг асрий маънавий мероси бўлган мақом ва катта ашула санъатига қизиқишнинг ортиб бораётганлигини кузатиш мумкин. Ҳозирда Катта ашула йўналишида М.Тожибоев, Б.Дўстмуродов, С.Ниёзов, М.Йўлчиевалар ижод этмоқдалар. «Шарқ тароналари»да ҳам айнан шу йўналишда М.Йўлчиева, Н.Пирматова ва бошқалар фахрли ўринларни эгаллашдилар¹.

Истиклол йиллари тарихида мақом санъати ривожига давлат сиёсати даражасидаги эътиборнинг меваси сифатида кўплаб ёш хонандалар авлоди етишиб чиқмоқда. Улардан бири «Ниҳол» Давлат мукофоти совриндори Илёс Арабовдир. У «Тараннум» теледастури ва радио эфирлари орқали ўзбекистонликларгагина эмас, хорижий давлатларда ҳам мақом санъати ихлосмандларининг эътирофини қозониб улгирди². М.Йўлчиева, М.Дадабоева, Н.Саттороваларнинг йўлидан бораётган «Ниҳол» Давлат мукофоти совриндори Гулзода Худойназарова ижоди³ ҳақида ҳам шундай ижобий фикрларни айтиш мумкин. Жўрнавозлик санъати ҳофизликнинг мураккаб йўналишларидан бири ҳисобланади. Ўтмишда устоз санъаткорларнинг кўпчилиги 2 ёки 3 киши ҳамнафас бўлиб ижод қилишган. Ўзбекистон халқ ҳофизи М.Тожибоев ташаббуси билан Ўзбекистон миллий консерваториясида «Навосоз»

¹ Рустамбек Абдуллаев. Катта ашула – инсоният дурдонаси // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2010 йил 29 октябрь. № 44.

² Умарова Г. «Билмас»ни айтганни ким билмас // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 12 август. № 33.

³ Умарова Г., Маъдиев Б. Мақоми ишқ балеандир // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. № 12. 2013 йил 21 март. – Б. 5.

ансамбли тузилиб, унда Мўминжон Садирдинов ва Дониёр Назаровлар устозлар изидан бормоқдалар¹. Фурқат Ашуралиев, Элмурод Аҳмедовлар ана шу анъанани давом эттираётган ёш ҳофизлардан бўлиб, халқимизнинг севимли санъаткорлари М.Тожибоев ва Ў.Саиджоновларнинг шогирдларидир². Демак, мумтоз санъатимизнинг келажаги ишончли қўлларда, деб хулоса қилиш мумкин. Эндиги вазифа мумтоз санъатимизни янада кенгроқ тарғиб қилиш турли концертларни уюштириш эвазига тингловчилар аудиториясини ошириб бориш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Ражабийлар сулоласи йирик вакили, Ўзбекистон халқ ҳофизи Ҳасан Ражабий: «Санъат ҳар қандай замонда ҳам инсон маънавиятини бойитишга, руҳиятини тарбиялашга хизмат қилаётгани билан аҳамиятли ва қадрлидир... Маънавий ҳаётимизда муносиб ўрин эгаллаган устоз санъаткорларнинг бетакрор санъатидан ёшларимизни янада тўлароқ баҳраманда этишда ҳикмат кўп...»³, — дейди. Зеро, мумтоз наволарнинг ҳар бир пардасида миллатимиз руҳиятига хос оҳанглар мужжасам.

Ҳар бир мумтоз ашула гўё инсон қалбида, руҳиятида кечаётган жараёнлар ифодасидек янграйди. Шу сабабли ҳам миллий куй ва оҳангларимиз, уларга басталанган ашулалар неча юз йиллардан буён халқимизга маънавий озуқа бериб келмоқда⁴. Бу йўналиш мусиқий меросимиз аждодаларимизнинг маънавий олами сари қўйилган кўприқдир. Бу кўприк мустаҳкам бўлмоғи лозим.

¹ Умарова Г. Мумтоз ашула — санъатимиз обидаси // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 29 апрель. № 18.

² Жўраева Л. Жўрнавозлар // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 12 август. № 33.

³ Миллий куй-қўшиқ // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2010 йил 21 май. № 21.

⁴ Ниёзова Ҳ. Саз ва оҳанг сеҳри // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 11 ноябрь. № 46.

Ўзбекистонда қадим замонлардан буён тоғлик, чўл ва чалачўл ҳудудларда чорвадор аҳоли орасида бахшилар ижод этиб келган. Бахши — мўғулча ва бурятчада — бахша, бағша — «маърифатчи», «ўқитувчи» маъносидаги сўзлардан олинган. Шунингдек, санскрит тилида «биҳикшу» сўзи дарвеш, қаландар, маърифат тарқатувчи деган маъноларни англатади. Бахшиларни туркманлар бағши, қорақалпоқлар бақси, қозоқлар жиров, кавказ халқлари ошиқ (ашуг) дейди. Бахши сўзининг иккинчи маъноси — пўрхон (парихон) бўлиб, жинларни ҳайдовчи сеҳргар, фолбин, табиб маъноларида ҳам қўлланилади. Умуман, Ўзбекистонда бахшилар турли номлар билан аталган. Хоразмда бахши, гўянда, аёллар орасида халфа, Сурхондарё ва Қашқадарёда шоир, соқий, юзбоши номлари қўлланилган. Маҳмуд Қошғарийнинг «Девони луғотит-турк» асарида жиров — йирғов сўзи шеър тўқувчи, созада, доно оқсоқол деган маъноларни англатган. Уларнинг севимли жанри тўлғов (ўйла ниш, фикр юритиш) бўлиб, қаҳрамонлик дostonларини яратганлар. Шунингдек, бахшилар тарихда «озан», «ўзан» деган номлар билан ҳам аталиб, улар наср, шеър, мусиқа ва рақсни қўша олувчи, яратувчи ижрочилар бўлган ва «ўзган», «ўзиб кетган» деган маъноларни англатган. Абдурауф Фитратнинг гувоҳлик беришича, Ўзанлар қўбиз чолғуси ёрдамида куйлаганлар ва авлиёсифат, элнинг улуғ инсонлари ҳисобланганлар. Азалдан подшолар, ҳукмдорлар бахшиларни ўзларининг яқин инсонлари сифатида қадрлаганлар. В.В.Бартольд Туркистон ҳукмдорларининг форсчани билмайдиган котиблари бахши дейилган, деганди. Пўлкан 76 та, Қодир бахши 62 та, Фозил Йўлдош 60 та, Эргаш Жуманбулбул 50 та дostonни ёддан билганлар. Ҳозирда фольклоршунос олимлар томонидан

300 дан ортиқ дostonларнинг номлари аниқланган ва уларни тиклаш миллий ўзлигимизни англашда муҳим аҳамиятга эга¹. Умуман, Бухоро амирлари ва Хива хони Муҳаммад Раҳим Феруз ҳам бахшиларнинг ижодига алоҳида эътибор билан қараган. Ҳатто, уларнинг танловларини ташкил этиб, уларнинг асарларини халқ билан бирга тинглаб, уларни баҳолаганлари ҳақида кўпгина маълумотлар етиб келган. Айниқса, Сурхондарё вилоятидаги Шеробод бахшичилиқ мактабининг доврўғи нафақат мамлакат ичида, балки Туркманистон, Тожикистонда ҳам машҳур эди. Тарихда Бобо шоир, Шерназар бахши каби бахшиларнинг ҳар бири 40—50 тадан йирик дostonларни ёддан билишган, «бахши куй» ва «чўпонча» циклидаги 100 дан ортиқ турдаги дўмбира куйларини ижро этганлар.

Дostonлардаги миллий ғурур туйғуси — куйловчи ва тингловчи ўртасидаги бадий-эстетик мулоқот воситасида юзага келади. Бу маънавий муҳит таъсирида ўқувчи ҳамда тингловчилар шакллантирилади. Дostonлар халқ идеалидаги тушунча ва тасаввурларни, ижтимоий-сиёсий воқеаларни бадий услубда баён этиш билан бирга, уларда халқнинг маънавий дунёси, маиший ҳаёти, ахлоқий-эстетик қарашлари, адолат, озодлик ва тенглик учун курашлари, Ватанга бўлган муҳаббат ва садоқати ўзининг бадий ифодасини топади. Ботир Матёқубов ўз тадқиқотида Хоразмда айтиб келинган дostonлардан 68 тасининг, Сурхондарё ва Қашқадарё бахшилари томонидан ижро этилган 69 та дostonнинг номини келтиради. Муаллиф Хоразм дostonчилигидаги иккита йўналишнинг ўзига хос жиҳатларини аниқлади. Биринчиси, ширвоний (озар) услуб, унда халқнинг олдига бахшининг

¹ Аҳмедова Н. Куйла дўмбирам // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. № 13. 2012 йил 30 март. — Б. 5.

ўзи ёлғиз чиқмайди. Бахшининг ёнида созандалари бўлиб, олдин қисқача кириш қисми қиладилар ва унда кўпинча Махтумқулининг ижодидан айтган. Сўнгра давра иштирокчиларининг илтимосига кўра дostonлар куйлаганлар. Улар қандай ўрганган бўлса шундай ижро этиб, импровизация қилмаганлар ва жамоада созандаларнинг бўлиши шарт бўлган. Хоразмнинг марказий ва шимолий қисмида иккинчи йўналиш — эроний услуб мавжуд бўлиб, бу мактаб вакиллари Сурхондарё ва Қашқадарё бахшиларига яқин услубда ижро этганлар. Эроний услубда импровизация мавжуд. Ижро ички овозга мойил бўлиб, бу бахшига узоқ вақт куйлай олиш имконини берган ва ижро жараёнида доира сози ишлатилмайди¹. Бироқ ҳозирги кунда бахшилик мактабларидан Жуманбулбул ва Эргаш бахшилар асос солган Қўрғонча мактаби, Фозил Йўлдош ўғлининг Булунғур мактаби, Пўлкан шоир мактаби йўқ бўлиб кетди. Албатта, кўплаб фольклоршунос олимлар томонидан ёзиб олинган дostonлар вариантлари мавжуд. Бахшилар ҳар бир дostonни ўзига хос куйлайди, қизиғи, бир дoston айна бир бахши томонидан иккинчи марта айтилганда яна ўзгарган ҳолатда куйланиши мумкин. Демак, дostonларнинг умумий, яхлит шаклини яратиш юзасидан доимий тадқиқот олиб бориш лозим. Энг аҳамиятли томони, бахши тилида ватанимизнинг кенг далалари-ю, поёнсиз даштликлари таърифи янада виқорлироқ, қаҳрамонларнинг хислатлари жонлироқ ва ишонarliроқ бўлаверади. Дoston тинглаш жараёнида бахши афсонавий воқеаларни кўз ўнгингизда содир бўлаётгандек тасвирлайди, улуғвор хислатлар ва қаҳрамонларнинг абадий яшашини кўрсатиб

¹ Матёқубов Ботир, «Хоразм дostonларининг мусиқий хусусиятлари». Санъатшунослик фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун. — Тошкент: 1996.

беради. Ҳозирги кунда халқимизнинг бу нодир санъатини кенг тарғиб этиш мақсадида «Ўзбекистон» ва «Ёшлар» телеканалларидаги кўрсатувлар¹, радиоканаллардаги эшиттиришлар², вақтли матбуотда кўплаб мақолалар нашр этилмоқда³.

Ўзбек халқининг яна бир миллий мусиқий мероси тури халфачилик санъатидир. «Халфа» арабча, «ўқимишли», «устоз» деган маъноларни англатади. Тарихдан маълумки, ўтмишда хотин-қизлар ўзларининг эркаклардан холи («ичкари») базмларида кўпроқ доира ва икки бўш пиёлани бир-бирига уруштириш натижасида чиққан товуш билан куйлаб келганлар. Бу даврда халфаларнинг асосий чолғу сози доира бўлган. Ю.Юсуповнинг таъкидлашича, Хонимжон халфа Саид Аҳмад қизи 1895 йилдан бошлаб тўйларда соз чалиб куйлай бошлаган. Хоразм воҳаси ҳудудига хос бу жанр аёллар ўртасида тарқалган бўлиб, китобий дostonлар, ривоятлар, ҳикоялар, ҳадисларни оҳанг билан ижро қилувчи устоз халфа(гармонда), доирачи ва лапарчилардан ташкил топган бўлади. Хоразм халфачилик санъатининг ривожланишида Шукуржон халфа (1851—1950), Гулжон қори халфа (1874—1935), Киш халфа (1884—1948), Шарифа Нўғай халфа (1892—1960), Онабиби халфа (Ожиза) (1899—1952) ва бошқалар ўз ҳиссаларини қўшганлар. Юқорида келтириб ўтилган халфалардан энг машҳури Онабиби Отажоновадир. Халқ орасида «Ожиза» номи билан танилган Онабиби нафақат моҳир ижрочилиги, балки тингловчи

¹ «Бир ўлкаки», «Бахшиёна», «Олтин дўмирам».

² Ўзбекистон радиоканалидаги «Бахшилар куйлаганда», «Бахшилар баёти». Ёшлар радиоканалида «Азим дарё» ва б.

³ «Алпомиш»нинг боқий умри. // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. № 29. 2011 йил 15 июль. Миллий тикланиш, Моҳият, Тошкент оқшоми ва б.

хотирасида бир умрга қоладиган куйлар тўқиганлиги билан ном чиқарган. Унинг шогирдлари Назира Собирова, Амина Қурёзова, Улбиби Бойжоновалар ҳам халфачилик санъатига катта ҳисса қўшганлар. Ожиза репертуаридаги «Мубораклар бўлғай», «Арка қизлар», «Хуршиди жаҳон галди», «Галмади-галмади», «Ўлгунча сизни дерман» каби қўшиқлар бутунги кунда ҳам ўз тингловчиларига эга¹.

Ожиза яратган халфачилик мактаби ҳозирда ҳам сақланиб қолган ва «Устоз-шогирд» анъанаси тарзида давом этиб келмоқда. Халқнинг ажойиб маънавий мероси бўлмиш бахшичилик, халфачиликни ривожлантириш ва соҳанинг келажагини таъминлаш ва янги-янги иқтидорли кадрлар билан бойитишда, тарғибот ва ташвиқот қилишда давлат сиёсати муҳим ўрин тутмоқда. Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ҳамда «Олтин мерос» халқаро жамғармаси бошчилигида Бахши-шоирлар, оқинлар, жиров ва халфаларнинг анъанавий Республика кўрик-танлови 1999 йилда Сурхондарё вилоятининг Термиз шаҳрида биринчи маротаба², 2001 йил 23–25 май кунлари Термизда иккинчи маротаба ўтказилди³. 2003 йил 13–14 май кунла-

¹ Мадримов Б.Х. Раззоқова Г. «Ўзбек санъатида Хоразм халфачилиги». Санъат йўналишларида ёшларни маънавий-ахлоқий тарбиялаш: изланиш, ечим ва истиқболлар». Республика илмий-амалий конференцияси материаллари тўплами. — Бухоро, 2013. — Б. 19-21.

² «Алпомиш достонининг 1000 йиллиги тўғрисида». Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Қарори асосида.13.01.1998.

³ Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ахборотномаси, № 13 — Тошкент, 2001. 34-38-бетлар.

ри «Бойсун баҳори» тадбирлари доирасида ташкил этилиб, унда хоразмлик Етмишбой Абдуллаев, Қорақалпоғистонлик Бахберген Сиримбетовлар муваффақиятли иштирок этдилар¹ ва 2005 йил 18-22 май кунлари Термизда бўлиб ўтган навбатдаги танловда энг юқори ўрин деновлик Б.Маматмуродовга, «Энг ёш умидли бахши шоир ва оқин» хоразмлик Достонбек Норматовга насиб этган бўлса, сурхондарёлик Шеробод достончилик мактаби асосчиси Умир бахшининг набираси Қора бахши Умиров энг кекса ижрочи деб топилди². Кўрик-танлов 2007 йил 26—27 апрель кунлари Қашқадарё вилояти Чироқчи туманида³, 2009 йил 16—17 июнь кунлари Сурхондарё вилоятининг Шўрчи туманида⁴, 2011 йил 29—30 июнь кунлари Тошкент вилояти Паркент туманида VII бор анъанавий тарзда ўтказилди. Унда Ўзбекистон халқ бахшилари билан бирга ёш бахши ва халфалар иштирок этди, тадбир якунида турли номинацияларда ғолибларнинг топилиши ва рағбатлантирилиши жараёнида соҳа янгидан-янги истеъдодлар билан бойиб бораётганлиги маълум

¹ Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ахборотномаси, № 17. — Тошкент, 2003. 34-37-бетлар.

² Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ахборотномаси, № 20. — Тошкент, 2005. 25-27-бетлар.

³ Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ахборотномаси, № 24. — Тошкент, 2007. 35-36-бетлар.

⁴ Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ахборотномаси, № 28. — Тошкент, 2009. 22-бет.

бўлди¹. Улардан Сурхондарё вилоятидан Б.Тоғаев (Қумқўрғон), З.Шерназарова (Қизирик), Сирдарё вилоятидан Д.Гулмуродов (Гулистон) ва хоразмлик халфалардан И.Бекмонова (Шовот)ларни келтириб ўтиш мумкин². 2012 йил 17 май куни Қашқадарё вилоятининг Деҳқонобод туманида мархум Қодир бахши Раҳим ўғлининг 75 йиллигига бағишлаб «Бахшиси бор элнинг бахти бор» мавзусида хотира тадбири³, 2013 йил 7—8 июнь кунлари Хоразмнинг қадим пойтахти Хива шаҳридаги Оллоқулихон мадрасасининг ҳовлисида «Бахши-шоирлар ва оқинларнинг анъанавий кўрик-танлови» ўтказилди. Фолиблардан Шодмон бахши Хўжамбердиев (Сурхондарё), Феруз Норматов (Хоразм), М.Эшбоев (Сурхондарё), К.Атамуродов (Хоразм), Л.Муҳаммадиева (Қорақалпоғистон Республикаси)лар, халфалардан хоразмлик З.Мадрийимова, Д.Бектурдиева, З.Ҳайитметовалар соврин эгаси бўлдилар. Тадбирнинг келажаги ва бугунги кундаги аҳволи мутахассис олимларнинг доимий назоратига олинди⁴.

Халқ ижодиётининг қадимий жанрларидан яна бири лапар ижрочилигидир. Азалдан Фарғона водийсида ҳазил-мутойибаларга бой бўлган лапар кўшиқлари байрамлар, халқ сайиллари ва тўю тантаналарда таниқди санъаткорлар томонидан ижро этилган. Фарғона ва Андижон ҳудудларида бу санъаткор аёлларни «яллаци», Наманганда «сатанг» дейишган. Қўқон хонлигида аввалига Нодирабегим

¹ Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ҳисоботи. — Тошкент, 2012. 14-15-бетлар.

² Ўша манба. 15-бет.

³ Бахшили эл, бахтли эл // Гулистон. № 3. 2012 йил.

⁴ Проф. Абдуллаев Р. Бахшилар беллашуви // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. № 19. 2007 йил 11 май.

атрофида, сўнг Худоёрхон саройида аёлларнинг махсус санъаткорлар труппаси ташкил этилиб, унда кўплаб созандалар, хонадалар, шоиралар, актёр ва раққосалар жамланган эди. Улар хон рафиқалари ва канизақларининг маданий дам олишлари учун хизмат қилганлар. XX асрга келиб ялчилик санъати халқ орасида кенг ёйила бошлади. Андижонда Лутфихоним Саримсоқова, Ҳуринисо Илясова, Марғилонда Зебохон Ўлмасова, Наманганда Гавҳархон Узоқова, Қундузхон Эгамбердиева каби кўпгина ялчи — сатанг аёллар ўз мактабларини яратганлар. Улар ўзига хос кийиниш услублари, доира чертим йўллари ва ижро йўналишлари билан ўзига хослик касб этганлар. Жумладан, Фарғона, Қўқон, Марғилон аёллари дутор жўрлигида лапар ва яллаларни ижро этса, Наманган ва Андижонда кўпроқ доирадан фойдаланганликларига гувоҳ бўламиз¹. Шунингдек, машҳур санъаткорлар Тамарахоним, Лизахоним, Г.Раҳимова, О.Ёқубова, Г.Отабоева, Р.Мирзоҳидовалар лапар санъатининг моҳир ижрочилари бўлиб, ўзбекнинг бу санъатини жаҳон миқёсига олиб чиқиб, тарғиб этган эдилар.

Халқ бадиий даҳосининг бетакрор мўъжизаларидан бири бўлган ўланлар, асосан кўчманчи чорвадор ва ярим кўчманчилардан иборат ўзбек уруғлари орасида кенг тарқалган. Ўланлар ўзбек, қозоқ, қирғиз, қорақалпоқ, уйғур, озарбайжон, олтой ва бошқа туркий халқлар орасида кенг қўлланиладиган атама бўлиб, «халқ қўшиғи», «ашула», «уламоқ» маъноларида қўлланилади ва асосан тўй ва мавсумий маросимларда куйланган. Уларни тўплаш ва ўрганишда дастлаб, Ҳ.Зарифов, М.Ала-

¹ Н.Турғунова. «Санъатда ялчилик анъаналари. Санъат йўналишларида ёшларни маънавий-ахлоқий тарбиялаш: изланиш, ечим ва истиқболлар». Республика илмий-амалий конференцияси материаллари тўплами. — Бухоро, 2013. — Б. 40-41.

вия, З.Хусаинова, Т.Ғозибоев, Б.Каримий, М.Муродов, Т.Мирзаев, Б.Саримсоқов каби олимлар катта ишларни амалга оширганлар¹. Мазкур лапар ва ўланчилик анъаналарини тиклаш борасида истиқлол йилларида кенг қамровли ишлар амалга оширилди ва Оҳангарон ўланчилиги қайта тикланди². Жумладан, халқимизнинг мусиқий меросини кенг миқёсда ўрганиш ва тарғиб этиш мақсадида махсус «Халқ ижодиёти поезди» ташкил этилди. Бу ижодий жамоа 2006 йил Самарқанд, Бухоро ва Навоий вилоятларига³, 2007 йил Фарғона водийси вилоятларига⁴, 2008 йил 28 май – 6 июнь кунлари Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятларига⁵, 2009 йил 28 апрель – 7 май кунлари Қорақалпоғистон Республикаси ва Хоразм вилоятларига ташриф буюрди⁶. Бу тадбир бир томондан халққа маданий ҳордиқ ва яхши кайфият улашса, иккинчи томондан жамоалар Ўзбекистоннинг турли бурчакларида бўлиб, ўз репертуарларини янги-янги термалар билан бойитиш ва халқнинг ичига янада чуқурроқ

¹ Hodi Zarif. O'zbek folklori. Pedagogika institutlari uchun xrestomatiya. – Т.: 1939. – В. 294-297. Алавия М., Оқ олма, қизил олма. Ўзбек халқ қўшиқлари. – Т.: 1972.

² Жўраев М., Тоҳиров Ў., Имомназарова Ш., «Ўлан айтгали келдик». – Т.: 2013. – Б. 160.

³ Ўша манба. 15-бет.

⁴ Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ахборотномаси, № 24. – Тошкент, 2007. 14-бет.

⁵ Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ахборотномаси, № 26. – Тошкент, 2008. 28-30-бетлар.

⁶ Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ахборотномаси, № 28. – Тошкент, 2009. 13-15-бетлар.

кириб бориш имкониятига эга бўлдилар. Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази томонидан бир қатор китоблар нашр этилди¹. Шунингдек, Марказнинг «Олтин мерос» халқаро жамғармаси билан ҳамкорликда ўтказилган кўплаб тадбирлари ўзбек халқи муסיқий меросининг эртанги келажагига хизмат қилмоқда. Жумладан, 2005 йил Тошкентда², 2007 йил апрель ойида Наманганда³, 2009 йил 12 августда Қарши шаҳрида⁴ «Лапар ва ўлан ижрочилари»нинг анъанавий кўрик фестиваллари ўтказилди.

2012 йил 10 августда Тошкентда ўтказилган навбатдаги фестивалда лапар йўналишида Қуванинг «Анор»и, ўланчилардан Сирдарёнинг «Бодом гуллари»га ғолиблик насиб этди⁵. Бу фестивал барча қизиқувчилар учун очиклиги, иштирокчиларнинг ёши ва маълумоти бўйича чекловларнинг йўқлиги, кенг халқ оммасига мўлжалланганлиги билан ажралиб туради. Яна бир фольклор байрами Тошкентнинг Гафур Фулом номидаги Маданият ва истироҳат

¹ Қадимий қўшиқлар сеҳри. — Т.: 2007. — Б. 44. Ҳамроқулов Р. Қўшиқ кўнгил мезони. — Т.: 2007. — Б. 84.

² Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ахборотномаси, № 20. — Тошкент, 2005. 34-бет.

³ Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ахборотномаси, № 24. — Тошкент, 2007. 29-30-бетлар.

⁴ Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ахборотномаси, № 28. — Тошкент, 2009. 20-бет.

⁵ Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ахборотномаси, № 31. — Тошкент, 2013. — Б. 8.

боғида 2004 йил 10 мартда «Ўлан айтгали келдик» Республика анъанавий фольклор кўрик-танлови ташкил этилганди¹ ва ҳар йили ўтказиладиган бу тадбир 2008 йил 20 апрель куни бешинчи бор анъана тарзида шу боғда ўтказилди. Унда мамлакатнинг турли ҳудудларидан келган иштирокчилар орасида Андижон вилоятидан келган Б.Исмоилов ва М.Сатторовалар ҳамда Тошкент шаҳар Бектемир туманидаги «Гавҳар» фольклор-этнографик дастаси аъзолари томошабинларда катта таассурот қолдирди². Тадбир 2009 йил 10 июлда Зоминда³, 2010 йил 30 июлда Ангренда⁴ ва 2011 йил 5–6 июль кунлари Наманган шаҳарларида ўтказилди⁵. 2013 йил 22 август Тошкентда бўлган «Ўлан айтгали келдик» анъанавий фольклор санъати байрамида Андижон, Навоий, Самарқанд ва Жиззах вилоятларидан келган 50 дан ортиқ ижрочилар иштирок этди.

2012 йил 7–8 июнь кунлари Қашқадарё вилояти, Шаҳрисабз туманида «Оилавий ансамблларнинг

¹ Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ахборотномаси, № 19. — Тошкент. 2004. 25-26-бетлар.

² Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ахборотномаси. — Тошкент, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008 й.й.

³ Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ахборотномаси, № 28. — Тошкент. 2009. 19-20-бетлар.

⁴ Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ҳисоботи — Тошкент, 2011. 40-бет.

⁵ Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ҳисоботи — Тошкент, 2012. 34-36-бетлар.

анъанавий Республика кўрик-танлови» ўтказилди. Танловнинг саралаш босқичида 100 га яқин оилавий ансамбллар қатнашди. Улардан голиб деб топилган 12 жамоадан олий ўринга хоразмлик Рўзметовлар оиласи, биринчи ўринга Андижон вилоятининг Балиқчи туманидан Ражабовлар, шахрисабзлик Абдуллаевлар, иккинчи ўринга Самарқандлик Одиловлар оиласи аъзолари муносиб кўрилди¹. Истиқдолнинг дастлабки пайтларида ташкил этилган халқнинг миллий мусиқий меросини асраш ва тарғиб қилиш билан боғлиқ тадбирлардан бири «Алла» ижрочиларининг анъанавий Республика кўрик-танловидир. Бу тадбирдан асосий мақсад аллани янада кенгроқ тарғиб этиш ва унинг соф аслий кўринишларини сақлаб қолиш ҳисобланади. Танлов дастлаб, 1996 йил Марғилонда² ўтказилиб, 2007 йилгача Фарғона шахрида мунтазам ўтказиб борилди³. Тадбир 2009 йил 11 декабрда⁴ ва 2010 йил 26 ноябрда Ўзбекистон давлат консерваториясида «Оналар куйлаганда» номи билан алла, ёр-ёр, лапар ижрочиларининг Республика кўрик-танлови шаклида ташкил этилди⁵. 2013 йил 28 – 29 март

¹ Оилавий ансамбллар беллашуви//Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2012 йил 15 июнь.

² Ўзбекистон адабиёти ва санъати.1996 йил 12 июль. № 28 (3365). «Алла бу мунаввар олам». А.Каломов.

³ Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ахборотномаси, № 23. – Тошкент, 2007. 19-21-бетлар.

⁴ Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ахборотномаси, № 28. – Тошкент, 2009. 27-28-бетлар.

⁵ Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ахборотномаси, № 29. – Тошкент, 2011. 32-33-бетлар.

кунлари Тошкентда Муқимий номидаги ўзбек давлат мусиқа театрида «Алла ижрочиларининг анъанавий Республика кўрик-танлови» ўтказилди¹. Албатта, алла ҳар бир она билиши лозим бўлган кўшиқдир. Унда бешиқдаги миллат келажагига умид, ишонч ва онанинг орзу армонлари акс этади. Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги, Ўзбекистон Бастакорлар уюшмаси, Бадиий жамоалар ижодий уюшмаси раҳбарлигида мунтазам тарзда анъанавий доирачилар кўрик-танлови ўтказилади². 2005 йил Тошкент шаҳрида «Барҳаёт наволар» туркумидан миллий чолғу ижрочиларининг анъанавий Республика кўрик-фестивали ташкил этилиб, танлов Республикамитизнинг турли ҳудудларидан ташриф буюрган ижрочилар ўртасида ўтказилди. 2007 йилнинг 9—10 ноябрь кунлари Ўзбекистон давлат консерваториясида «Барҳаёт наволар» туркумидан миллий чолғу ижрочиларининг анъанавий Республика кўрик-фестивали бўлиб, унда карнай-сурнай чалишда Тошкент шаҳрининг «Осиё» жамоаси ва Андижондан келган ижрочилар, чанқовузда Шўрчи (Сурхондарё) ва Фаллаорол (Жиззах)ликларга тенг келадигани топилмади. Шунингдек, сибизға, лойхуштак ва бўламон созлари чалиш бўйича ҳам беллашувлар ўтказилди. 2009 йил ва 2011 йил 4—7 август кунлари Тошкентнинг Фафур Фулом номидаги Маданият ва истироҳат боғида тўртинчи бор ўтказилган мазкур кўрик-фестивалнинг миллий оҳангларни янада кенгроқ тарғиб қилиш, ривож-

¹ Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ахборотномаси. — Т.: 2014. — Б. 8-9.

² Ўзбекистон адабиёти ва санъати. № 21 2011 й. 20 май. «Зарба — 2011».

лантиришда хизмати катта бўлмоқда. Чанқовуз ва қайроқ ижрочиларидан бухоролик Олияхон Ҳасанова, сибизғачилардан қашқадарёлик Сафарали Иброҳимов, қўшнаичилардан хоразмлик Йўлдош Тожиев, сурнайчилардан тошкентлик Абдуманноп Тешабоевлар ҳозирда ўз санъатлари бўйича тенги йўқ ҳисобланади. Фақатгина Сурхондарё ва Қашқадарё воҳаларининг анъанавий чолғуларидан дўмбира, чанқовуз (темир, ёғоч ва суяқдан ясалган), сополдан — шувуллоқ (ушпуллак), метар, қамишдан — сибизға (сибизиқ)ларни келтириш мумкин. Уларнинг ҳар бирининг ўз усталари, ўз оҳанги, алоҳида мусиқалари бор¹. Ҳар бир воҳанинг ўзига хос чолғулари, нола, қочиримлари, рақс услублари борки, уларни сақлаб келгуси авлодларга безавол етказиб бериш лозим. Мисол тариқасида, фақатгина Бухоро минтақасигагина тегишли бўлган «созанда санъати»ни олайлик, бу ўзига хос жанр бўлиб, фақат Бухоро шаҳрида учрайди.

Бухоро фольклори билимдонларидан Матлаб Ражабова (1925—1995), ҳозирда унинг қизи Машҳура Қодирова давом эттирмоқда. Шу каби мавриги ҳам фақат Бухоро шаҳри ва унинг атрофларига тегишли бўлган санъат туридир. Умуман, «Мавриги» сўзи Марказий Осиё халқлари полиэтник жиҳатларининг муштарак ҳосиласи, туркий ва эроний халқлар маданиятининг синтези бўлиб, бухоролик санъаткорлар ижодида маҳаллий колорит билан сайқал топган, фақат доира жўрлигида ижро этиладиган кўп қисмли туркумдир². Устозларнинг айтишича, бундан 200—250 йилларча олдин савдо мақсадида Бухорога келиб қолган марвликларга

¹ Н.Бакаров. «Сайра, куйла чанқовузим». Ўзбекистон адабиёти ва санъати, 2010 йил 22 январь. № 4 (4039).

² Сафаров, Атоев О., Тўраев Ф. «Бухорча» ва «Мавриги» тароналари». — Тошкент: Фан, 2005.

хос бўлган санъатдир. Вақт ўтиши билан доирага қайроқ, ноғора сингари урма чолғулар, турли халқ (ўзбек, эрон, туркман, тожик)ларнинг мусиқий анъаналари бир тизимда уйғунлик касб этди. Ўзида қадимий куй ва тароналарни мужассам этган «Бухоро Мавриги»си номли мукамал туркум бизнинг даврга қадар тўрт нафар доирадаст ҳофиз ва бир раққос томонидан ижро этилган. Ўтмишда машҳур бўлган мавригихон-санъаткорлардан Раҳим Дангиз, Саид Ризо, Ҳабибча қори, Бобо Абдулло каби устозлар шу алфозда фаолият юритганлар¹. Бундай санъат турлари юртимизнинг ҳар бир минтақасида мавжуд бўлиб, бу қадимий ўзбек халқининг санъатга ўта бойлиги, миллий мусиқий меросимизнинг тенгсиз уммонлигидан далолат беради.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2010–2020 йилларда номоддий маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш Давлат дастурида назарда тутилган тадбирлар асосида 2011 йил декабрь ва 2012 йил апрель ойларида «Кўҳна замин оҳанглари» Республика фольклор санъати телефестивали ташкил этилди. Телефестивалда республиканинг барча ҳудудларидан 14 жамоа қатнашиб, 2012 йил 11 май куни 600 га яқин иштирокчи орасидан ғолиблар турли номинациялар бўйича тақдирланди. Фестивал марказий матбуот саҳифаларида кенг ёритиб борилди². Дастур ижроси юзасидан 2012 йил 29 февралда Тошкентда «Ўзбекистоннинг номоддий маданий меросини ҳужжатлаштириш» мавзусида ва 2012 йил 17 апрелда На-

¹ Сафаров, Атоев О., Тўраев Ф. «Бухорча» ва «Мавриги» тароналари — Тошкент: Фан, 2005. Б — 192.

² Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ахборотномаси. —Т.: 2013. № 31. — Б. 3-4.

манганнинг Чуст шаҳрида «Номоддий маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш, асраш, тарғиб қилиш ва улардан фойдаланиш» мавзусидаги Республика ўқув-амалий семинарлари ўтказилди¹. Шунингдек, 2012 йил 29 декабрдан 2013 йил мартгача катта ашула, лапар ва ўлан ижрочиларининг 80 нафардан ортиқ етук санъаткорлар иштирокида «Кўҳна замин оҳанглари» Республика теле-танлови бўлиб ўтди. 2013 йил 30 март куни волибларни тақдирлаш маросимида катта ашулачилардан Рустам Отабоев, лапарчилар ўртасида Фарғона вилоятининг Қува туманидан З.Ҳабибуллаева, Асакадан М.Сатторова, Самарқанднинг Булунғур туманидан «Чавқи» жамоалари муваффақиятли иштирок этдилар². Номоддий маданий меросни хужжатлаштириш юзасидан 2013 йил март-апрель ойларида Жиззах, Самарқанд, Қашқадарё, Сурхондарё вилоятларига илмий экспедиция уюштирилди. Унда 30 соатлик видео, 1,5 соатлик видеоинтервью, 240 дан ортиқ аудиоёзувлар ва 4000 дан ортиқ фотосуратлар тўпланди. 2012—2013 ўқув йилидан бошлаб Ўзбекистон санъат ва маданият институтида «Номоддий маданий мерос» фанини ўқитишга киришилди. учинчи босқич илмий экспедициялари 2013 йил 17—30 июль кунлари Навоий, Бухоро, Хоразм ва Қорақалпоғистон Республикаларида ўтказилди ва катта миқдорда маълумотлар тўпланди. 2012 йил Фарғона водийси вилоятларида ўтказилган илмий экспедиция жараёнида номоддий маданий мерос-

¹ Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ахборотномаси. —Т.: 2013. № 31. — Б. 18-20.

² Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ахборотномаси. —Т.: 2014. — Б. 5.

нинг 5 йўналиши бўйича тўпланган ёзма, аудио, видео ва фото материаллар асосида Осиё ва Тинч океани минтақаси номоддий маданий мерос бўйича халқаро ахборот маркази (ИНСАР)нинг молиявий кўмагида 2013 йилда «Фарғона водийсининг номоддий маданий мероси тўплами диски нашр этилди¹. 2013 йил 29 ноябрь куни болалар фольклор жамоаларининг «Кўҳна замин оҳанглари» Республика телефестивалида Сурхондарё вилояти Бойсун туманининг «Қуралай» болалар фольклор этнографик ансамблининг «Чўпон болалар», «Кувноқ қуралай» каби қатор қўшиқлардан иборат концерт дастури ёзиб олинди².

Истиқлол йилларида халқнинг мусиқага бўлган эҳтиёжи, талабларини бажариш мақсадида мамлакатнинг барча ҳудудларида М.Қориеқубов номидаги Академик ва халқ бадий жамоаси бўлимлари фаолият олиб борди. Жумладан, Самарқанд вилоятида Э.Қайтаров, Б.Баёний, И.Ибодов, Э.Худойбердиевлар, Фарғонада М.Қориеқубов номидаги Академик ва халқ бадий жамоаси қошидаги «Оромижон» ашула ва рақс ансамбли, Андижондаги «Мерос», «Андижон самоси» жамоалари, Бухородаги «Бухорча», «Мақом» жамоалари йил давомида турли тадбирларларда халқнинг маданий ҳордиғини таъминлаб берадилар. Республикада М.Турғунбоева номидаги «Ўзбекрақс» миллий рақс бирлашмаси (тизимдаги «Тановар», «Баҳор»

¹ Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ахборотномаси. — Т.: 2014. — Б. 39.

² Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ахборотномаси. — Т.: 2014. — Б. 34.

дасталари), «Сугдиёна давлат чолғулари камер оркестри», Миллий Симфоник оркестри каби кўплаб мусиқий жамоалар фаолият юритдилар¹. Шу ўринда айрим вилоятлар таҳлили орқали маълум хулосага келишни мақсад қилдик.

Ўзбекистонда 2005 йил 11 минг ҳаваскор жамоа мавжуд бўлиб, уларда 220 минг аъзо фаолият юритди. Шулардан 318 жамоага «Халқ» ва «Намунали» унвони берилган эди². Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлигининг 2011 йилги ҳисоботида кўра тизимдаги маданий-маърифий муассасаларда «Халқ» ва «Намунали» унвонга эга бадий ҳаваскорлик жамоалари 362 тага етган³. Албатта, истиқдол йилларида миллий ўзликни англаш ва миллий мусиқий меросга нисбатан муносабатнинг кескин ўзгариши халқ ҳаваскорлик жамоалари сонининг кескин ортиб боришига сабаб бўлди. Бу, айниқса, мақом ансамбллари, фольклор жамоалар ҳисобига кўпайиб борди. Ҳолатни вилоятлар мисолида кўрсак, ҳаваскорлик жамоалари сони жуда кўплиги сабабли фақат «халқ» ва «намунали» унвонига эга жамоалар мисолида ўрганишни мақсадга мувофиқ деб билдик. Жумладан, 2010 йил ҳолатига кўра, Андижон вилоятида 14 та «Халқ» ва «Намунали» унвонли жамоа бўлиб, улар вилоятнинг 8 та тумани ва Андижон шаҳрида фа-

¹ ЎЗР МДА, Фонд — М — 38. 1-рўйхат. 90-йифма жид. 14 в.

² Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ахборотномаси. — Тошкент, 2005. 2-бет.

³ Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази «Халқ» ва «Намунали» унвонга эга бадий ҳаваскорлик жамоаларининг 1912 йил 7 февраль ҳолати бўйича маълумот. — Тошкент, 2012.

олият кўрсатди. Улардан биттаси фольклор-этно-
график, 11 таси халқ ашула ва рақс йўналишида, 1
таси мақом ва яна 1 таси вокал чолғу ансамбллари
ҳисобланади. Жамоалар раҳбарларининг ўртача
ёши 50 ёшни ташкил этган. Улардан 3 киши олий
маълумотли, 8 нафари ўрта махсус ва 3 нафари
ўрта мактаб маълумотига эга кишилар эди. Жамо-
аларнинг 13 таси собиқ иттифоқ даврида, 1 таси
мустақиллик даврида ташкил этилиб, 5 таси собиқ
иттифоқ даврида, 9 таси мустақиллик йилларида
«Халқ» ва «Намунали» унвонларни олганлигини
кузатиш мумкин¹.

Бухоро вилоятининг 10 та тумани ва Бухоро
шаҳрида жами 18 та «Халқ» ва «Намунали» ҳавас-
корлик жамоалари фаолият кўрсатади. Шулардан 6
таси фольклор-этнографик йўналишда, 2 та мақом
йўлида, 2 та халқ вокал чолғу ансамбли ва 8 таси
Халқ ашула ва рақс жамоаларидир. Раҳбарлари-
нинг ўртача ёши 46 ёшни ташкил этган. Уларнинг
5 нафари олий маълумотли, 13 нафари ўрта махсус
маълумотга эга. Жамоаларнинг 16 таси собиқ ит-
тифоқ даврида тузилган бўлиб, мустақиллик дав-
рида 2 та янги жамоа қўшилган. «Халқ» ва «Наму-
нали» унвонини 11 таси собиқ иттифоқ даврида, 7
таси мустақиллик даврида қўлга киритганлар².

Сурхондарё вилоятида 16 та «Халқ» ва «Наму-
нали» унвонга эга жамоалар бўлиб, улар 9 та ту-
манда фаолият кўрсатади. Улардан 6 таси фольк-
лор этнографик йўналишда (2 таси болалар фоль-

¹ Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари ва-
зирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий
ишлар илмий-услубий маркази ҳисоботи — Тошкент, 2010.

² Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари
вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий
ишлар илмий-услубий маркази ҳисоботи — Тошкент, 2010.

клор этнографик), 10 таси халқ ашула ва рақс жамоаларидир. Раҳбарларининг ўртача ёши 54 ёшни ташкил этиб, шундан олий маълумотлилар 4 нафар, ўрта махсус маълумотлилар 6 нафар ва ўрта мактаб маълумотидагилар 6 нафарни ташкил этади. Улардан 1969 йилдан буён мавжуд бўлган, «Шалола» фольклор ансамбли Полша, Англия, Франция каби жаҳоннинг бир қанча мамлакатларида бўлиб, катта эътибор қозонган¹. Жамоаларнинг 13 таси собиқ иттифоқ даврида, 3 таси истиқлол даврида тузилган. Унвонларни 9 таси собиқ иттифоқ даврида, 7 таси истиқлол даврида қўлга киритганлар².

Хоразм вилоятининг 10 та туманида 17 та жамоа фаолият кўрсатиб, улардан 4 таси фольклор этнографик йўналишда, 11 таси халқ ашула ва рақс, 2 таси мақом ансамллари ҳисобланади. Жамоа раҳбарларининг ўртача ёши 50 дан юқори бўлиб, улардан 7 нафари олий маълумотли, 8 нафари ўрта махсус ва 2 нафари ўрта мактаб маълумотига эга. Гуруҳларнинг 13 таси собиқ иттифоқ даврида ташкил этилиб, 4 таси истиқлол даврида тузилган. Улардан 10 таси иттифоқ даврида, 7 таси истиқлол даврида унвон олган³. Таҳлил натижалари асосида айрим хулосаларни келтириш мумкин. Жамоаларнинг муаммолари сўралганда, транспорт, миллий чолғу созлари етишмаслиги, махсус кийимлар ва доимий ишлаш учун жойларининг йўқлиги масалаларини келтиришган. Мавжуд ҳолатни ўрганиш

¹ Бойсуннинг «Шалола»си // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. № 32. 2011 йил 5 август.

² Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ҳисоботи — Тошкент, 2010.

³ Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ҳисоботи — Тошкент, 2010.

бўйича Вазирлик ҳисоботиغا таянадиган бўлсак, 2010 йилда: Вазирлик тизимидаги жами клуб муассасалар 1870 тани ташкил этиб, уларнинг 664 таси бевосита тегишли туман ва шаҳар маданият ва спорт ишлари бўлимларининг балансидаги биноларда, 1206 таси бошқа корхона ва ташкилотларга тегишли биноларда фаолият кўрсатган. Биноларнинг 512 таси яхши ҳолатда бўлса, 618 таси жорий, 699 таси капитал таъмирга муҳтож, 41 таси эса авария ҳолатида эди. Уларнинг 1074 тасида томоша заллари мавжуд бўлиб, жами ўриндиқлар сони 301327 тани ташкил этади. Клуб муассасаларининг 295 таси овоз кучайтириш мосламалари билан таъминланган бўлиб, уларнинг 135 таси яроқли аҳволда эди. Муассасалар мусиқа чолғу созлари билан 19,8 фоизга, махсус саҳна либослари билан 18,7 фоизга таъминланганди¹. 2011 йил 23 ноябрдан 14 декабргача тизимда аттестация ўтказилди. Мавжуд 362 та «Халқ» ва «Намунали» ҳаваскор жамоалардан 15 таси унвон олганига ҳали 3 йил тўлмаганлиги боис аттестацияга тортилмади. Унда 347 та жамоа иштирок этиб, 8 таси аттестациядан ўта олмади. Улардан Андижоннинг Шаҳрихон туманидаги «Дунё» вокаль чолғу ансамбли, Сирдарё вилояти Мирзаобод туманидаги «Зилола» намунали болалар ансамбли кабилар унвонидан маҳрум этилди². Албатта, жойлардаги жамоалар халқнинг ичида турли тадбирларни ўтказиши (оммавий байрамлар, турли тадбирлар, тўю маъракалар, Наврўз), уларга масъул ҳисобланади. Уларнинг юқори савияда-

¹ Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги. ҳисоботи – Тошкент, 2010.

² Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ахборотномаси. № 31. – Т.: 2013. – Б. 34-38.

ги хизмат имконияти, моддий техник базаси, репертуарларининг мақсадга мувофиқлиги бевосита халқнинг кайфияти, маънавий қиёфасига таъсир этмай қолмайди. Бадиий жамоалар маълум ҳудудда фаолият юритади, уларнинг репертуарлари ҳам шунга мос шаклланади¹. Юқоридагилардан келиб чиқиб, мавжуд муаммоларнинг ечимини топиш мақсадида амалга оширилаётган ислохотларни янада жадаллаштириш, молиявий кўмак қамровини ошириш талаб қилинар эди. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 7 майдаги 307-Ф сонли «2013–2017 йиллар давомида маданият ва санъат марказлари фаолиятини шакллантириш тўғрисида»ги Фармойиши асосида ҳукумат қарори лойиҳаси ишлаб чиқилди. «Заонавий маданият уйлари ва қишлоқ клуб муассасалари тизимини ташкил этиш бўйича 2013–2017 йилларга мўлжалланган Давлат дастурини тайёрлаш тўғрисида»ги Фармойишнинг ижроси юзасидан махсус ишчи гуруҳ ташкил этилди. Гуруҳ томонидан мавжуд 1777 та маданият уйи ва қишлоқ клуб муассасаларини мақбуллаштириб, ўрнида 926 та маданият ва санъат марказларини ташкил этиш, 196 та янги бинолар ажратиш таклифлари илгари сурилди².

Ўзбекистоннинг истиқдол даври тарихи зарварақларидан ўрин олган муҳим тадбир, Президентимиз И.А.Каримов ташаббуси билан асос солиниб, 1997 йилдан буён ҳар икки йилда ўтказилиб келинаётган «Шарқ тароналари» мусиқа фестива-

¹ Матлуба Темур қизи. Қўшиқларда юрт мадҳи // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2010 йил 9 апрель. № 15.

² Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ахборотномаси. —Т.: 2013. № 31. — Б. 52-53.

лидир¹. У миллий мусиқа ва қўшиқчилик санъатининг ноёб намуналарини кенг тарғиб қилиш, азалий анъаналарни асраб-авайлаш ҳамда ривожлантириш, ёш авлод қалбида санъатга меҳр-муҳаббат туйғуларини камол топтириш, гўзалликни, чин инсоний қадриятларни тараннум этиш, халқлар ўртасидаги дўстлик, биродарлик ришталарини янада мустаҳкамлаш, ижодий ҳамкорликни кенгайтириш каби эзгу мақсадларга хизмат қилмоқда. «Шарқ тароналари» халқаро мусиқа фестивалини ўтказиш тартиби ҳақида Низомда фестивал тадбирларида ҳар бир мамлакатдан жами 9 нафаргача, ижодий делегация (7 кишигача бадийий жамоа, 1 мусиқашунос, 1 фахрий меҳмон) қатнашиши, унда халқ мусиқа ижодиёти намуналари, мумтоз миллий мусиқий асарлар, замонавий миллий мусиқий асарлар намойиш этилиши ва танловни баҳолаш учун 11 кишидан иборат халқаро ҳайъат тузилиши белгилаб қўйилди. 2011 йилги «Шарқ тароналари» фестивали мамлакат истиқлолининг 20 йиллиги тантаналарига уланиб кетди. Дастлаб фестивалда 30 дан ортиқ мамлакатдан санъат намояндлари иштирок этган бўлса, 2011 йил VIII бор ўтказилган мусиқа анжуманида дунёнинг 56 мамлакатидан вакиллар, жумладан, Бруней, Гамбия, Мадагаскар, Куба, Чехия, Хорватия жамоалари илк бор қатнашдилар. Иштирокчи мамлакатлар сафининг йилдан-йилга кенгайиб бораётгани кўплаб давлатлар, халқаро маданий ташкилотлар, дунёга машҳур санъат арбобларининг ушбу фестивалга бўлган эътиборининг тобора ортиб бораётганидан дарак беради. Фестивалнинг ЮНЕСКО халқаро маданий тадбирлари доирасига киритилиши дунё санъат аҳлида катта қизиқиш уйғотмоқда. «Шарқ тарона-

¹ «Шарқ тароналари» халқаро мусиқа фестивалини ўтказиш тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Қарори.11.03.1997. Халқ сўзи. 12 март 1997 й.

лари» мусиқа фестивали доирасида, одатга кўра, турли симпозиумлар, учрашувлар, анжуман ва танловлар ўтказилади. Жумладан, 2009 йил «Шарқ мусиқа маданиятининг жаҳон тамаддунида тутган ўрни», 2011 йилда «Шарқ халқлари маданиятини ўрганишда манбаларнинг ўрни» мавзуларида илмий-ижодий анжуманлар ўтказилди. Улар турли мамлакатлар мусиқачилари ўртасидаги мулоқотга хизмат қилмоқда. Президентимиз И.А.Каримовнинг «Тили, миллати, дини ва урф-одатидан қатъий назар, ер юзидаги юзлаб миллат ва халқларни бирлаштирадиган энг қудратли, энг таъсирчан бир восита борки, бу — мусиқа, бу — оҳанг, бу — тарона» — деган сўзлари қайта-қайта ўз исботини топиб бормоқда¹.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ва ЮНЕСКО қарорларига биноан 2004 йил 15—19 май кунлари Сурхондарё вилоятининг Бойсун туманида навбатдаги анъанавий «Бойсун баҳори» фестивали бўлиб ўтди². Унда ватанимизда фаолият юритаётган 11 та фольклор жамоасидан 255 киши иштирок этди. 2005 йил 18—22 майдаги «Бойсун баҳори» фестивали ҳам жаҳоннинг кўплаб мамлакатларидан ташриф буюрган сайёҳларнинг юксак эътиборига сазовор бўлди. Барча эришилган ютуқлар қатори «Бойсун баҳори»ни ҳам истиқдолнинг халқимизга қилган тухфаси дейиш мумкин. Ўзбек халқининг бой маданий мероси, миллий анъаналарини қайта тиклаш, ёш истеъдод ва иқтидор эгаларини қўллаб-қувватлаш мақсадида 2004

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг «Шарқ тароналари»га табрик сўзидан. Халқ сўзи. № 169. 27 август 2009 йил.

² Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ахборотномаси. № 19. — Тошкент, 2004. 33-34-бетлар.

йилнинг февраль ойида «Ўзбекистон маданияти ва санъати форуми» жамғармаси (Фонд форум) ташкил этилди. Форум жамғармасининг лойиҳаларидан бўлган — «Асрлар Садоси» анъанавий маданият фестивали халқимизнинг анъана ва удумлари, амалий санъати ва миллий ошхонаси, халқ оғзаки ижоди каби йўналишларининг турфа ва хилма-хил эканлигини дунё аҳлига намоён этди. Ушбу фестивал ҳар йили мамлакатнинг турли маданий ва тарихий марказларида кўплаб мутахассислар, олимлар ва халқаро меҳмонлар иштирокида ўтказилди. 2008 йилда Фестивал Шаҳрисабз яқинида, 2009 йилда эса Тошкент вилоятида бўлиб ўтди ва ўша йилдан бошлаб «Асрлар садоси» анъанавий санъат Фестивали ЮНЕСКО ташкилоти билан ҳамкорликда ўтказила бошланди. «Асрлар садоси» фестивали 2010 йил 8—9 май кунлари Хивада Ичан-Қалъа тарихий ёдгорлиги ҳудудида¹, 2011 йили Бухоро шаҳри аркида, 2012 йил Қорақалпоғистон Республикасининг Тупроққалъа тарихий мажмуасида ўтказилди. 2013 йил 4—5 май кунлари Навоийнинг Навбахор туманидаги Сармишсой дарасида ташкил этилиб, 22 фольклор жамоа, 15 нафар бахши, 2 нафар жиров ва бошқалар ўзбек халқининг беназир қадриятларини меҳмонларга намойиш этди. Фестивал дастури шунингдек, халқ ўйинлари, кўпқари, кураш, хўроз жанги, дорбозлар чиқиши, мамлакатнинг турли чеккаларидан келган ошпазлар танловини ҳам ўз ичига олган. Фестивалда амалий санъат ярмарка-кўرғазмаси ҳам ўтказилиб, фольклордан ташқари, 2009 йилдан илмийликни ҳам қамраб олди. Меҳмонлар орасида Россия, Франция, АҚШ,

¹ Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-мағрифий ишлар илмий-услубий маркази ҳисоботи — Тошкент, 2011. 19-бет.

Туркия, Корея, Италия, Япония, Швейцария, Австрия каби давлатлардан 100 нафардан ортиқ маданият ва санъат арбоблари, олим ва тадқиқотчилар, нуфузли халқаро ОАВ вакиллари, дипломатик корпус ва халқаро ташкилотлар ходимлари бор эди.

Хулоса сифатида айтиш мумкинки, миллий мусиқий мерос, миллий оҳангларда миллат маънавияти, шуури, ғурури, тарихи ва келажаги яшайди. Кўп асрлар давомида ўзбек тўйларини безаб келган ёр-ёр, муборак, қутлов, ўлан, келин салом, айтишув каби қўшиқлар бугунги кунда йўқолиш арафасида. Уларнинг ўрнини янги қўшиқлар эгалламоқда, маросимлар билан боғлиқ бўлмаган янги-ча «урф»лар юзага келмоқда. Бироқ бу каби янги қўшиқларда мавзу майдалиги, чинакам туйғулардан маҳрумлик, бир-бирини такрорлаш, ҳатто, тақлидчилик ҳоллари кўпайиб бормоқда. Шу боис халқ қўшиқларини ёзиб олиш, уларни тадқиқ этиш ва халққа асл ҳолатида етказиш, айниқса, ёш санъаткорлар зиммасига жиддий масъулият юклайди¹. Дарҳақиқат, биз миллий оҳангларни йўқотсак, миллатимизни йўқотиб қўйишимиз мумкин. Конфуций: «Ҳар қандай миллатнинг таназзулга юз тутиши — айнан шу миллатнинг мусиқаси таназзулга учрашидан бошланади. Ўзининг соф мумтоз мусиқасини асраб қололмаган халқ маънавий тубанликка маҳкуmdir», — деган эди. Масалага шу жиҳатдан ёндашиш зарур. Албатта, қилиниши лозим ишлар ҳам талайгина, жумладан, рисоаларда номлари қайд этилган мусиқа чолғуларининг 30 га яқин тури йўқолиб кетган. Улардан руҳафзо, чағона, руд, аёлғу, шаммома қабилар 17-18 асрларда ҳам мавжуд бўлиб, эндиликда йўқ бўлиб кетган. Ҳозирда гижжак қўбизнинг ўрнини эгаллаб, бир

¹ Абдуллаев Р. Маънавий мерос ва замон // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 16 сентябр № 38.

пайтлар Фитрат томонидан, «овози майин, туркийларнинг севимли чолғуси», — деб мақталган кўбиз, йўқолиб кетиш арафасига келиб қолган. Демак, имкон қадар бор халқ чолғуларини сақлаб қолиш, йўқолганларини тиклаш йўлидан бориш лозим ва бу ишда асло лоқайдликка йўл қўйиб бўлмайди. Мустақиллик йилларида Абдурахмон Холтожиев Арманистондан қонунни олиб келиб, қайта тиклади. Ҳазрат Навоийнинг «Саббаи сайёр» дostonи қахрамони Дилором чалган арфа чолғу созини озарбайжонлар қайта тикладилар. Бу ишларнинг аҳамиятли томони шундаки, бугунги ривожланган дунё томонидан таклиф этилаётган музика чолғулари қулай ва замонавий, бироқ уларнинг ҳаммаси ҳам ўзбек миллий оҳанглариини чиқариб бера олмайди. Шунингдек, халқимизнинг маълум ҳудудлари билан боғлиқ ўта таъсирчан, ажойиб бўлган жуда кўп музикаий санъат турлари ҳам бор. Улардан аёллар санъати билан боғлиқ халфачилик (Хоразм), созанда (Бухоро), яллагилик (Фарғона), эркакларга тегишли дийралишма (Хоразм), мавригий (Бухоро), ёввайло (Фарғона)ларни ҳам йўқолиб, унитилиб кетишига йўл қўйиб бўлмайди. Комплекс режали ишларни амалга ошириш, таълим тизимига киритиш учун уларни илмий ўрганиб, ҳужжатлаштириш, сўнгра таълим дастурларига киритиш орқали кейинги авлодларга етказиш масаласи ҳам музикашунос олимларимизга катта масъулият юклаб турибди. Мамлакатимизда истиқлол йилларигача бу йўналишда атиги иккита кўрик-танлов ўтказилган бўлса, бугунги кунда ҳар йили 20 дан ортиқ турли хил кўрик-танловлар ўтказиб келинмоқда¹. Албатта, ҳар бир танловдан сўнг, матбуотда қисқа хабарни кўриш мумкин. Бироқ янги овозлар ёки янги

¹ Жўраев М. Ўзимизнинг Ўткир ака // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 9 сентябр. № 37.

оҳанглар туширилган дисклар сотувда пайдо бўл-
маяпти. Демак, тарғиботни давлат йўли билан яна-
да кўпроқ молиялаштириш лозим. Ҳаваскор мақом
жамоалари ва катта ашула ижрочиларининг анъ-
анавий Республика кўрик-танлови, Бахшиларнинг
алоҳида ижролари ёки Бахши-шоирлар, оқинлар,
жиров ва халфаларнинг анъанавий Республика
кўрик-танловлари, «Алла» ижрочиларининг Респу-
блика кўрик-танлови акс этган дискларни тарғибот
учун сифатли ва арзонроқ қилиб сотувга чиқариш
зарур. «Барҳаёт наволар» туркумидан миллий чолғу
ижрочиларининг анъанавий Республика кўрик-
фестивали, «Ўлан айтгали кеддик» Республика анъ-
анавий фольклор кўрик-танловларининг дискларда
акс эттирилишини мажбурий қилиб қўйиш керак.
Фольклор гуруҳларнинг томошаларини қўяётганда
ҳам маълум жиҳатларни инобатга олиб, мусиқа-
шунос олимларнинг маслаҳатлари асосида таш-
киллаштириш мақсадга мувофиқ бўлади¹. Чунки
миллатнинг ўзлигини англашида мусиқий мерос ва
миллий оҳанглар кўринмас, лекин ўта муҳим воси-
та ҳисобланади. Тобора суқилиб кираётган «Омма-
вий маданият»га қарши мафкуравий иммунитетни
шакллантиришда миллий мусиқий меросимиз ул-
кан восита бўлиб хизмат қилади.

2.2. Замонавий мусиқа маданиятини ривожлантириш муаммолари

Истиқлол Ўзбекистон учун дунё эшикларининг
очилиши ва миллий мусиқа маданияти тараққи-
ёти учун улкан имкониятлар даврини бошлаб бер-
ди. Жаҳоннинг кўплаб халқлари билан иқтисодий,
сиёсий, маданий ҳамкорликларнинг йўлга қўйи-
лиши ва халқаро алоқаларнинг кенгайиб бориши

¹ Умарова Г. Ўлмас оҳанглар сири. // Ўзбекистон адабиё-
ти ва санъати, 2006 йил 11 август. № 32.

жараёнида мамлакатнинг мусиқий оламида ҳам бутунлай янги эркин муҳит ҳукмронлик қила бошлади. Дунёнинг кўплаб мамлакатлари оҳангларининг тўсиқсиз кириб келиши, табиийки, маданий таъсирланиш оқибатида мусиқа маданияти ривожланишини ҳам янги босқичга олиб чиқди. Дастлаб, XX асрнинг 50—60-йилларидан шакллана бошлаган ўзбек эстрада мусиқаси М.Бурҳонов («Дўппи», «Мафтун бўлдим»), И.Акбаров («Раъно», «Қайдасан»), М.Левиев («Сартарош»), Д.Зокиров («Кўчалар»), Х.Изомов, Ғ.Қодиров, А.Муҳаммедов каби композитор ва бастакорларнинг ижодкорона меҳнатлари эвазига маълум ютуқларни қўлга киритган эди. Ботир Зокиров, Луиза Зокирова, Клара Жалилова, Раъно Шарипова, Юнус Тўраев, А.Троцкийларнинг эстрада йўналишидаги ижролари халқнинг севимли кўшиқларига айланганди. Кейинчалик бу анъанани «Ялла» гуруҳи, Мансур Тошматов, Ғуломжон Ёқубов, Насиба Абдуллаева, Юлдуз Усмонова, Нуриддин Ҳайдаров, Козим Қаюмов, Кумуш Раззоқова, Мухриддин Холиқов, Ғиёс Бойтоев, Гулбаҳор Сулаймоновалар давом эттирди. Истиқлол йилларида бу жанрда ижод этаётган ижодкорлар сафи янада кенгайди. Жумладан, А.Икромов («Ўзбекнома», «Бахт қуши»), Д.Омонуллаева («Шарқ тароналари»), Р.Абдуллаев («Хур ўзбек қизиман»), Ҳ.Раҳимов (Самарқанд), Н.Норхўжаев, А.Мансуров, Қ.Комилов каби кўплаб композиторлар асарларини мисол сифатида келтириб ўтиш мумкин. Ўзбек эстрада мусиқаси ривожига Ўзбекистон телерадио компанияси қошида ташкил этилган эстрада-симфоник оркестрининг ўрни катта бўлди. Анор Назаров раҳбарлигида бу жамоага ғижжак, танбур, қонун, қашқар рубоби каби миллий чолғу созлари киритилди ва жамоа дастурида анъанавий ижрога хос нола ва қочиримлар-

га эга бўлган қатор ажойиб асарлар дунёга келди. Шунингдек, Е.Живаев раҳбарлигида Ўзбекистон давлат Филармонияси негизида иш бошлаган Биг-бенд таркибли оркестрига 1996 йил Ботир Зокиров номи берилди. Бу ижодий жамоа Нуриддин Ҳайдаров, Эркин Рўзматов, Гулбаҳор Эрқулова, Юлдуз Абдуллаева каби йирик эстрада санъаткорлари билан ҳамкорликда ажойиб асарлар яратдилар. Мустақилликнинг дастлабки йилларидан Тошкент давлат консерваторияси қошида Биг-бенд оркестри фаолият олиб борди. Бироқ бу оркестрлар мусиқий эстрада соҳасида аввалги даврлардагидек, янгилик яратувчи пешқадам бўла олмади. Оммавий кўшиқчилик соҳаси улардан илгарилаб кетди. Жамиятда эстрада кўшиқчилигига талабнинг ортиб бориши билан соҳага махсус малака ва касбий тайёргарлиги яхши бўлмаган ёшларнинг кириб келиши, ҳаваскорларнинг кўпайиб бориши кузатилди.

Мавжуд анъаналарга ижодий таянган бадиий етук намуналар билан бир қаторда, хорижий «йўл»ларга тақлид этилган, баъзан эса оҳанглар «чет»дан олинган кўшиқлар сони тобора ортиб борди. 1990 йиллардан ўзбек мусиқий эстрадасида оҳанг муаммоси жиддий кўриниш олди. Бунда фарб оҳангларига эргашиш, «ижодий кўчирмачиликнинг» роли жуда катта бўлди. Хориж эстрадасига тақлид кучайиб, қоришиқ янги тамойиллар вужудга келди. Бу ҳол миллий оҳанглар луғатини бойитишга хизмат қилишига қарамай, миллий оҳангларнинг қадрсизланишига олиб келди. Ранг-баранг оҳанг «манзаралар»ини илмий идкор этиш, теран таҳлиллар натижаси ўлароқ амалий қўлланма ва тавсиялар ишлаб чиқиш зарурияти кун тартибига қўйилган долзарб муаммолардан бирига айланди. Эстрада кўшиқчилиги ривожланишини назоратга олиш ва уни ҳақиқий миллий эстрада санъати даражасига кўтаришни давлат томонидан қўл-

лаб-қувватлаш зарурияти пайдо бўлди. Соҳада ма-лакали кадрларни тайёрлаш учун таълим тизимида қатор ўзгартиришлар амалга оширилди. Жумладан, 1996 йил Тошкент давлат консерваториясида эстрада факультети очилди. Эстрада цирк коллежи, ви-лоятлардаги коллежларда махсус эстрада бўлимлари ва эстрада синфлари иш бошлади. Шунингдек, 1996 йилда «Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида»ги Қонун қабул қилиниб, унда эстрада қўшиқчилигида юзага келаётган салбий ҳолатлар-нинг олдини олиш назарда тутилганди. «Ўзбекна-во» эстрада бирлашмасининг тузилиши мамлакатда эстрада санъатини ривожлантиришда муҳим тадбир бўлди. Мустақиллик йилларида ўзбек халқи мусиқий маданиятини янада ривожлантириш ва аҳолининг эҳтиёж ва интилишларини инобатга олиб, давлат да-ражасида кўплаб тадбирлар амалга оширилди.

Ўзбек миллий эстрада санъати истиқлол йил-ларида ўзининг ҳақиқий ривожланиш босқичига кирди. Қатор фестиваллар, турли хил кўрик-тан-ловлар ва мукофотлар сонининг ортиб бориши эстрада соҳасида янги-янги номларни кашф этди. «Олтин Ҳумо», «Тарона», «Офарин» каби танлов-ларни ўтказиш мунтазам тарзда йўлга қўйилди. Мусиқий эстрадани рағбатлантириш мақсадида 1998 йил ташкил этилган «Ниҳол» шоу-фестивали 2000 йилдан «Замин юдузлари» деб номланиб, «халқаро фестивал» мақомини олди ва унга хори-жий давлатларнинг ҳам эстрада юдузлари таклиф этила бошланди. Юдуз Усмонова, Фарруҳ Зоки-ров, Насиба Абдуллаева, Рустам Ғоипов, Муҳрид-дин Холиқов, Кумуш Раззоқовалар «Замин юл-дузлари» мукофоти соҳиби бўлдилар¹. Буларнинг ичида «Ўзбекистон — Ватаним маним» қўшиқ

¹ Муллажанов Д. 1990 йиллар Ўзбек мусиқий эстрада-сида оҳанг муаммоси. Санъатшунослик фанлари номзоди диссертацияси. — Тошкент, 2004. — Б. 33.

байрами 1996 – 2008 йиллар давомида бир неча ўн минглаб иштирокчиларнинг ватан мадҳини оламга ёйишида хизмат қилди. Қўшиқ байрами тантаналари ўзбек халқининг «Энг улуг ва энг азиз байрами бўлган» мустақиллик арафасида янграши, янада чуқурроқ мазмун ва маъно касб этди. 2000 йилда ёш истеъдод эгаларини рағбатлантириш мақсадида 25 ёшгача бўлган иштирокчилар учун 10 та «Ниҳол» мукофоти таъсис этилди. Мукофот 2000 йилда – С.Назархон, Т.Содиқов, И. Иброҳимов, А. Карим; 2001 йилда – Д.Убайдуллаев, Р. Собиров, «Фаёд» гуруҳи; 2002 йилда – Р.Фаниева, М. Йўлдошева, «Анор» гуруҳи; 2003 йилда – А.Солиев, С.Ҳамроқулов, «Саҳар» гуруҳи; 2004 йилда – Д.Исмияминова, Ф.Жуманийёзова, Л.Аҳмедова, Г.Мамазоитова каби кўплаб ёш санъаткорларга тақдим этилди¹. Ўтган давр мобайнида «Ниҳол» мукофоти билан нафақат миллий эстрада, балки мусиқий маданиятимизнинг барча йўналишларида ижод қилаётган ёшларимиз, жумладан, 2005 йилда И.Исмоилова, М.Қурбонова (2007 й.), Д.Шерматова (2008 й.), Г.Абилова (2009 й.)лар рақс йўналишида, 2006 йилда Ҳулқар Абдуллаева, Ёдгор Мирзажонов, Диёр Маҳкамов, Сардор Раҳимхонлар эстрада, О.Мирзаев, И. Арабов (2008 й.)лар анъанавий ижро, И. Норов, Л.Муҳаммадинова (2010 й.), Ж. Пиязов (2010 й.)лар бахшилик йўналишида, С.Қурязова (2007 й.) халфалик, Женисбек Пиязов (2007 й.), У. Исроилов (2009 й.)лар академик ижро, Ю. Турдиева (2010 й.) мумтоз кўшиқ йўналишларида «Ниҳол» мукофотларини қўлга киритиб, бугунги кунда нафақат Ўзбекистонда, балки кўпгина хориж давлатларида ўтказилган мусиқий танловларда ҳам юқори натижаларни кўрсатаётганлари мазкур

¹ ЎзР МДА., Фонд. М – 38 1-рўйхат 26-йифма жилд. – Б. 18-21.

тадбирнинг ижобий самараси дейишимизга асос бўлади. Бугунги кунгача 137 нафар ёш иқтидор эгалари шундай нуфузли мукофотга сазовор бўлди ва кейинги пайтларда ўзбек миллий мусиқий мероси анъанавий ижро ва мумтоз қўшиқлар йўналишида ижод қилувчи ёшларнинг кўпайиб бораётганлигини кузатиш мумкин. «Ниҳол» мукофоти совриндорларидан 17 нафари «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист», 1 нафари «Қорақалпоғистонда хизмат кўрсатган артист» ва 3 нафари «Шухрат» ордени билан тақдирланди. Танлов 2006 йилдан 3 босқичда ўтказилиб мамлакатнинг чекка ҳудудларини ҳам қамраб бормоқда¹.

Маданият ва спорт ишлари вазирлиги, «Ўзбекнаво» эстрада бирлашмаси, Ўзбекистон Республикаси Миллий телерадиокомпания, Эстрада санъатини ривожлантириш жамғармаси, Бастакорлар уюшмалари томонидан ўтказилган «Ватан ягонадир, ватан биттадир», «Истеъдод» танловлари ҳам миллий эстрада санъатини ривожлантиришда ўзига хос аҳамият касб этмоқда². 2000 йилдан ёш истеъдодли эстрада хонандаларини рағбатлантириш мақсадида «Янги номлар» Республика эстрада хонандалар танловини ўтказишга қарор қилинди. 2004 йилдан бошлаб ҳар йили «Фонд форум» томонидан ўтказилган «Янги авлод» Фестивали болаларга ўз маҳоратини катта сахнада намоён этиш имконини берди. Фестивалда 6 дан 14 ёшгача бўлган болалар ижодий жамоалари ва алоҳида номинантлар санъатнинг турли йўналишлари бўйича иштирок этдилар. 2004 йилдаги илк фестивалда 16 нафар лауреат бўлса, 2010 йилда Тошкентда ўтказилган гала-концерт чоғида 587 нафар ёш истеъдод

¹ «Ниҳол»нинг парвози // Театр. № 5. 2013. — Б. 7.

² Ўзбекистон Республикаси Бастакорлар уюшмаси ҳисоботи. — Тошкент, 2011. Муассаса архиви.

эгалари турли хил совринлар билан тақдирланди. Фестивал ўтказилган давр мобайнида мамлакатимизнинг барча вилоятларидан 72 минг нафардан ортиқ ёш истеъдод эгалари иштирок этишди. Етти йил мобайнида ғолиблар сони 2355 нафардан ортди. Лауреатлар дипломлар, грантлар, совғалар билан тақдирланишди, шунингдек, ўз йўналишлари бўйича махсус ўқув юртига имтиёзли равишда кириш имконини қўлга киритишди. «Янги авлод» лауреатлари Спиваков номидаги халқаро хайрия фонди, Сити ди Канту (Италия)даги пианиночилар халқаро фестивали, «Шарқ халқлари» (Франция) фестивали, «Эвора» (Португалия) фестивали, «Улыбка мира» («Дунё табассуми») болалар қўшиғи халқаро танлов-фестивали (Россия) ва бошқа лойиҳаларда муваффақиятли иштирок этиб, лауреат бўлишдилар.

2008 йилда «Ўзбекнаво» эстрада бирлашмаси, Ўзбекистон Республикаси Миллий телерадиокомпанияси, Эстрада санъатини ривожлантириш жамғармаси, Бастакорлар уюшмалари ва «Камолот» ЁИХ томонидан «Қалбимда Ватан мадҳи» эстрада хонандаларининг Республика кўрик-танлови ташкил этилди. Танловда 16 ёшдан 40 ёшгача бўлган профессионал санъаткорлар, ҳаваскор эстрада хонандалари, алоҳида жамоалар, олий ва ўрта махсус санъат ўқув юрглариининг талабалари ва жамоалари, эстрада соҳасида ижод қилаётган бастакор ва шоирлар иштирок этишди. Мамлакатимизда миллий эстрада санъатини янада ривожлантириш орқали ёш авлод онг-шуурида она Ватанга, миллий истиқдол ғояларига садоқат руҳини сингдириш, умуминсоний қадриятларни тараннум этиш, миллий қадриятларни мадҳ этувчи янги оригинал қўшиқларнинг яратилишига эришиш, шунингдек, янги истеъдод эгаларини кашф

этиш мақсадида 2009 йил 7 апрелда Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ягонасан, муқаддас Ватан!» кўрик-танловини ўтказиш тўғрисидаги Қарори¹ нафақат янги овозлар, балки шеърят ва мусиқа йўналишида ижод қилаётган янги номлар кашф этилишига хизмат қилди. Бу танлов уч босқичда ўтказилиб, биргина 2011 йилда, жами 49011 нафар иштирокчи қатнашди. Шулардан 41 нафари танловнинг якуний Республика босқичига тавсия этилганлиги ҳам тадбир кўламининг нақадар кенглигидан далолат беради. Шунингдек, «Ўзбекнаво» эстрада бирлашмаси, «ТеггаGroup» МЧЖ ва Ўзбекистон давлат консерваторияси билан биргаликда яна бир танлов «Марду майдон!» – жонли ижродаги кўшиқлар фестивалини эълон қилди².

Миллий оҳангларга ва миллий ифтихор туйғуларига йўғрилган, Ватан, севги, меҳр ва муҳаббат каби мавзуларда янги кўшиқлар яратиш мазкур фестивалнинг асосий мақсад ва вазифаси этиб белгиланди. Шунингдек, эстрада йўналишида ижод қилаётган ёш истеъдодларни излаб топиш, уларни кўллаб-қувватлаш ва кенг жамоатчиликка танитиш, ёш ижодкорларнинг профессионал малакасини ошириш, сахналарда ўз санъатини намойиш этишга йўл очиб бериш назарда тутилди. Фестивалнинг асосий шarti – кўшиқлар фақат жонли ижрода айтилади. Фестивал эстрада, анъанавий ижрочилик ва академик вокал йўналишлари бўйича ўтказилади ва тавсия этилган кўшиқларнинг янгилиги, оригиналлиги, матнининг таъсирчан ва бадий об-

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 7 апрель «Ягонасан, муқаддас Ватан!» Республика кўрик-танловини ўтказиш тўғрисида»ги ПҚ-1091-сон Қарори. <http://www.Lex.uz>

² «Ўзбекнаво» эстрада бирлашмаси ҳисобот. – Тошкент, 2011. Муассаса архиви.

разларга бойлиги, ижодкорнинг овози ва ижро услуби унда қатнашиш ҳуқуқини таъминлашда асосий мезон ҳисобланади. Жонли ижронинг бугунги кундаги аҳамияти ниҳоятда катта. «Марду майдон» беллашувининг доимий ўтказилиши Ҳилола Хўжаева, А.Бозоров, Д.Доллиев каби ёш иқтидор соҳибларини кашф этмоқда¹. Тўрт маротаба ўтказилган «Марду майдон – 2011» фестивалида Шерзод Ортиқов, Умидахон Хўжаева, Эътибор Отажоновалар лауреат бўдилар².

Ўзбек миллий эстрада санъатига алоҳида эътибор қаратилаётган экан, унинг миллий қиёфаси, ривожи ва ечимини кутаётган муаммоларини ўрганиш муҳим аҳамиятга эга. Шу мақсадда «Ўзбекнаво» эстрада бирлашмаси, Эстрада санъатини ривожлантириш жамғармаси, Бастакорлар уюшмалари раҳбарлигида «Истиқлол даври ўзбек миллий эстрада санъатининг долзарб муаммолари», «Ўзбекистон маданияти тарққиётида миллий эстрада санъатининг ўрни» каби мавзуларда қатор илмий-амалий конференциялар ўтказилди. Бу конференцияларда кўтарилган муаммолар эстрада қўшиқчилиқ санъатида ижод қилаётган ва бу оламга эндигина қадам қўяётган ёшларнинг репертуаридан ўрин олган қўшиқларнинг мазмун-мундарижаси хусусида, яъни уларда сўзнинг моҳияти ва мазмунига эътибор қаратиш, хонандаларнинг ижрочилиқ маҳорати даражаси, хонандаларда саҳна маданияти, саҳнада ўзини тута билиш каби масалаларга бағишланди. Уларнинг кийиниш маданияти, эстетик дид мезонлари, устоз ва шогирданъаналарининг қай даражада экани, хонандалар-

¹ Хидирова Ш. «Марду майдон»лар баҳси // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 28 октябрь. № 44.

² Жонли ижро фестивали. // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 30 декабрь. № 52.

нинг ўз йўлида, яъни реп, поп, фольклор ва бошқа йўналишларда қайси ижодкорлар билан ўзаро ижодий ҳамкорликлари, шунингдек, бугунги кунда ёшлар онгига салбий таъсир кўрсатаётган, миллий қадриятлар, урф-одатларга ёт мазмунида олинаётган клипларнинг савияси муаммоларини ўрганиш ҳам муҳим ўринга эга.

Дарҳақиқат, сўнгги йилларда ўзбек эстрада мусиқаси кенг тармоқли улкан «саноат», «шоу-бизнес» индустрияси даражасига кўтарилди. Эстрада санъати Мустақиллик, Наврўз сингари халқ байрамлари, телерадио, FM каналлар, турли танлов ва фестиваллар, шоу-концертлар, кўча-кўй садолари натижасида кўпчиликнинг эътиборини тортди. Авваллари бўлмаган диско, хард-рок, реп, хеви метал каби янги оқимлар пайдо бўлди. Эстрада мусиқаси шоу-бизнеснинг таркибий қисмига айланиб борди. Бунда мусиқий бизнеснинг юзлаб овоз ёзиш ва клипларни тасвирга олиш студиялари, аудио ва CDлар савдоси, гастролларни ташкил этиш каби катта даромадли тармоқлари вужудга келди. Шунингдек, мусиқий чолғулар ва замонавий ускуналар савдоси, рекламалар, матбуот, телерадио дастурлар, кўплаб нашрлар фаолият юритмоқда. Бу тизимнинг изчил ишлашида кўплаб ейрплейлар (радиоканаллар) Хит-парадлар, диджейларнинг (дастур олиб борувчилар) турли дастурлари (70 фоиз мусиқа, 30 фоиз ахборот) шоу-бизнес тараққиёти учун хизмат қилади. Шунингдек, кинолар учун саундтрекларга (қўшиқ) эстрада хонандаларини жалб этиш, эстрада қўшиқларига клиплар олишда кўпгина клипмейкерлар тоифаси шаклланди. «Оскар»га тақлидан яратилган «Тарона — РЕКОРДС» шоулари «Юлдузлар фабрикаси» вазифасини бажарди. Ушбу жараёнда «Ўзбекнаво» жаҳон шоу-бизнесига кириб борди. Дунёнинг йирик компания-

лари билан ҳамкорлик, менежерлик (тарғиботчи) компаниялари, продюссерлар (дастурлар, клиплар, CD, фестивалларни ташкил этувчи шахс), эстрада «юлдуз»ларини оммага танитиш, уларнинг ижодий сафарларини уюштириш, лицензиялар, дискотекалар унга катта молиявий қудрат бахш этди. Шоу-бизнеснинг қатъий талаби асосида эстрада «юлдуз»лари олдига тинимсиз янги-янги асарлар яратиш шартини қўяди. Улар доимий тўй-томошалар ва концертларда бўлиб, ижод қилиши учун вақт асосий муаммога айланди. Натижада ажнабий оҳангларга ўзбекча матнларни қўйиб куйлаш амалиёти пайдо бўлди ва миллий чолғу созларига хориж оҳангларини солиб куйлаш поппури (омихта) жанри авж олди. Натижада ўғирланган оҳангларга солинган (форс, озар, араб, турк, рус) қўшиқлар матни мазмунсиз, енгил-елпи сўзлардан иборат бўлиб, тингловчининг камолотига хизмат қилмайди. Ўзгаларнинг асарларини ўзлаштириш, машхур санъаткорлари ижроларининг бутлеглари (ишларини кўпайтириб сотиш) пайдо бўлди. Бу эса ёшлар орасида миллий оҳанглардан узоқлашиш, кўп асрлик миллий бадий қадриятлардан бегоналаниш каби хавотирли ҳолатлар намоён бўла бошлади¹. Зеро, оҳанг омили ўзбек халқи муסיқий тафаккурининг асосан монодик тизим доирасида шакланган кўп асрлик бадий қадриятлари тақдири билан ҳам узвий боғлиқдир:

Ана шундай турфа оҳанглар билан йўғрилган қўшиқларни ҳам оммавий ахборот воситалари (радио, телевидение) орқали кенг тарғиб қилиниши натижасида даврнинг оҳанг луғати сезиларли ўзгаришларга юз тута бошлади. Бироқ бу жараёнда Ўзбекистонда муסיқий эстрада тарихи, унинг тур-

¹ Иброҳимов О. Миллий тарбиянинг муסיқий асослари //Соғлом авлод учун. 1997. № 4. — Б. 6-7.

ли оқимлари тасниф этилмади. Унинг илмий таҳлилларига бағишланган махсус тадқиқотлар олиб борилмади. Натижада тақлидий қўшиқлар нафақат ёш хонандалар, балки таниқли эстрада хонандаларининг ижро дастурларидан ҳам ўрин олди. Жумладан, Юлдуз Усмонованинг «Ҳой йигитлар» (грузинча «Лезгинка»), Авазбек Олимовнинг «Севгилим» (И. Тотлисоз, «Бэбэим»), Улуғбек Отажоновнинг «Нозли ёр» (Гугуш, «Аге эшқ хаминэ») каби кўпгина қўшиқларни мисол қилиб келтириш мумкин.

Бугун экранларда турли ярим-ялонғоч, қиёфасидан кимлигини, миллатини аниқлаб бўлмайдиган раққосалар иштирокидаги мантиқсиз ва савиясиз қўшиқларга ишланган клиплар намойиш этилмоқда. Ачинарлиси, бу қўшиқларнинг матни, яъни сўзи ниҳоятда саёз, маъно-мазмунни қашшоқ, тингловчига тугуриқсиз шовқиндан бошқа ҳеч нарса бермайди. Жўрабек, Тамилла, Рухшона, Жаҳонгир Позилжонов¹ каби кўплаб эстрада «хонанда»ларининг турли мулкӣ тасарруфдаги эфирларга чиқиб турган «қўшиқ»ларининг матнларини келтиришни лозим кўрмадик. Бу, айниқса, аҳолисининг 64 фоизини 35 ёшгача бўлган ёшлар ва болалар ташкил этадиган Ўзбекистон учун ғоят хатарли, миллат истиқболига таҳдид солувчи ҳодиса ҳисобланади.

Ҳозирги ўзбек эстрадасида «юлдузлик» касали, енгил-елпиликка берилиш ҳоллари учрамоқда. Бу ҳол мутахассисларнинг ҳақли танқидига учради. Ваҳоланки, санъаткор дегани шунчаки тадбирларда ёки тўй-ҳашамларда қўшиқ айтиб юрадиган кўнгилочар касб эгаси эмас, балки маънавият тарғиботчиси, асл санъат дурдоналарини авлодларга безавол етказишга даъват этилган шахс тушуни-

¹ Умарова Г. Юксак маънавият — санъаткор одоби мезони // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 25 ноябрь. № 48.

лади. Шу ўринда, Президентимиз И.А.Каримовнинг «Айниқса, бизнинг миллий анъаналаримизга, ахлоқ-қоидаларига мутлақо тўғри келмайдиган клиплар, турли тиллардаги сўзларни қориштириб ёки талаффузни атайлаб бузиб айтиш каби номуносиб ҳаракатларни айрим ёш ижрочилар ўзи учун янгича услуб деб билаётгани, менимча, санъатни, унинг моҳиятини ва аҳамиятини тушунмасликдан бошқа нарса эмас. Маданий жамоатчилигимиз, авваламбор мусиқашунос олимлар, устоз санъаткорлар, композиторлар, ёзувчи ва журналистлар, кўп сонли санъат ихлосмандлари бундай масалалар юзасидан ўз фикрини очиқ билдириб бориши, шу тариқа ёшларимизга тўғри тарбия беришимиз ҳам фарз, ҳам қарз деб ўйлайман»¹, — деган фикрларини келтириш ўринли бўлади.

Умуман, мусиқа инсон қалбидан ўрин олади ҳамда санъатлар ичида энг нозиги, дил истаган санъат ҳисобланади. Мусиқа билан ҳар бир парданинг моҳиятини биладиган, илмий асосда тушунтириб бера оладиган инсонлар шуғулланиши лозим. Ҳар қандай мусиқий асар мумтоз даражага етиши учун албатта, халқ ижодиётига таянмоғи лозим ва бу зарурий шарт ҳисобланади. Буюк мутафаккир Абу Наср Фаробий: «...касбий мусиқачи ҳар бир ижро қилаётган асарини илмий жиҳатдан тушунтира олиши керак» — деган эди. Демак, соҳага мамлакатдаги йирик композиторлар ва билимдон мусиқашунос олимларни кўпроқ жалб этиш зарур. Ана шунда кутилган муваффақиятларга эришиш мумкин. Ўзбек миллий эстрада санъатини фақат миллий, халқона оҳанглар асосида ва уларни чуқур илмий, амалий ўрганган ҳолдагина ривожлантириш мумкин. Дарҳақиқат, ҳар қандай ашулани

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият — енгилмас куч. — Тошкент: Маънавият, 2008 й. — Б. 142.

куйлаш мумкин, фақат ҳар бир миллатнинг ўзига хос миллийлиги унда уфуриб туриши лозим. Акс ҳолда санъат — кўчирмачилик, ўғрилиққа, санъаткор — жинойатчига айланиб, яратилган асарлари тақлидчиликдан нарига ўтмай қолаверади. Бутунги кунда ўзининг кўлами ва қизиқувчилари жиҳатидан миллионларни қамраб олган эстрада санъатида ўзбек халқи маънавиятига хос мукаммал асарларни дунёга келтириш лозим. Миллий эстрада санъатини халқнинг миллий мумтоз мусиқий меросини, фольклор оҳангларини, фольклор усулларини, ритмларини чуқур ўрганиб, уларга таянган ҳолда ривожлантириш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Бунинг учун ўзбек халқининг бой мусиқий меросида барча манбалар етарлидир. Ўтган асрнинг 50-йилларида ўзбек катта ашула мактабининг анъаналари ва Маъмуржон Узоқов, Жўраҳон Султоновлар ижодига асосланган ҳолда Ўзбекистон халқ ҳофизи Фаҳриддин Умаров ўзбек «Лирик кўшиқчилик» йўналишига асос солган эди¹. Ҳофизнинг шогирдлари Шерали Жўраев, Ҳожиакбар Ҳамидов, Нуриддин Ҳамроқулов, Камолиддин Раҳимов, Жўрабек Набиев, Жўрабек Муродов, Хайрулла Лутфуллаев каби кўлаб санъаткорлар истиқлол йилларида ўзбек мусиқа маданияти ихлосмандларига ўзларининг гўзал санъатлари билан хизмат қилдилар. Шунингдек, Хоразм воҳасининг азалий анъаналарини давом эттирган Комилжон Отаниёзов мактаби Бобомурод Ҳамдамов, Отажон Худойшукуров, Ортиқ Отажонов, Олмаҳон Ҳайитова, Султонпошша Ўдаева каби кўлаб шогирдлари томонидан устоз-шогирд анъаналари асосида давом эттирилди. Уларнинг узоқ йиллар давомидаги

¹ Илова этилади. Тадқиқотчининг хонанда, тарихчи олим, профессор Ҳ.Ҳамидов билан суҳбатидан. Нусхаси CD дискда Кино, фото, фоно архивнинг «Оғзаки тарих» фондига тақдим этилган.

ижодий фаолияти даврида яратилган ва алақачон халқнинг маънавий бойлигига айланиб улгурган кўплаб кўшиқлари мавжуд. Мазкур кўшиқларнинг «Олтин фонд»ини ташкил этиш зарур ва бу асарлар ҳам ўзбек миллий эстрада санъати учун манба бўлиб хизмат қилиши мумкин. Бу борада анча тажриба тўпланган бўлиб, дастлаб «Ялла» гуруҳи ўзбек халқ мусиқасининг Фарғона-Тошкент мусиқий услубларига хос намуналарни бадиий қайта ишлаш жараёнига тортган эди. Шунингдек, Шерали Жўраев («Наврўзи Ажам»), Насиба Абдуллаева («Муножот», «Тановар»), Азиз Ражабий (Юнус Ражабийнинг «Куйгай»), Жаҳонгир Отажонов (Комилжон Отаниёзовнинг «Доғман»), И. Иброҳимов (Таваккал Қодировнинг «Фасли Навбаҳор»)ларнинг ижодида бу тамойилнинг муваффақиятли чиққан намуналарини кўриш мумкин. «Сурхоннинг ўзига хос оҳангларини халқимизга, бутун дунёга етказишни мақсад қилган»¹ Маҳмуд Намозовнинг «Оҳу во», «Ойбулоқ», «Гулдона», «Гулпари», «Кўза»ларида халқ термалари, бахшиёна ижро услубларига мурожаат этиб, сибизға, чанқовуз, ушпуллак, дўмбира ва бошқа миллий чолғулар оҳангларида унумли фойдаланган. Сайёра Қозиева «Ҳадурси», «Асп бўламан лолача», «Якқу-яқ» каби ижроларида Бойсун халқ мусиқа ижоди намуналарини мусиқий эстрада услубида куйлар экан, халқона нола қочиримларни, сибизға, най, дўмбира оҳанглари асосида етказиб беради. Шунингдек, ўзбек эстрадасида бастакор ва таниқли хонандалар ижодига тегишли ашулаларни ҳам эстрада услубида қайта ишлаш тамойили ҳам мавжуд. Бугунги кунда ўзбек миллий эстрадасида анча пухта асарлар яратилиб, Марказий Осиё мамлакатларида кўпгина тингловчиларига эга санъаткорлар мавжуд. Улардан, Озодбек Назарбеков, Зу-

¹ «Ўзбекнаво»: устозлар, юдузлар, шогирдлар. — Тошкент, Чўлпон, 2000. — Б. 218.

лайҳо Бойхонова¹, Мансурхон Нурматов, Гулсанам Мамазоитова, Алишер Турдиев, Ҳосила Раҳимова² ва бошқаларни келтириб ўтиш мумкин. Ёшлардан Отабек Муҳаммадзоҳиднинг лирик шеърларга муурожаат қилиши, Оғабек Собировнинг эса устозларимиз анъаналарини бузмай қўшиқлар яратаётганлиги диққатга сазовордир. Миллий эстрада жанрида ижод қилувчи ёшлардан «Ниҳол» мукофоти совриндори, М.Намозов ва Ҳ.Раҳимоваларнинг шогирди миллий либосларда чиқиши билан танилган Дилшод Али ҳам ўзбекона қўшиқлар яратиш ниятида³. Ўзбек миллий эстрада санъатидаги янги-янги изланишлар сифатида Севара Назархоннинг «Этно-жаз»⁴ ёки бахшиёна оҳанглари миллий эстрадамизга олиб киришга ҳаракат, яъни «репши» ёхуд «жиров-рок» йўналишлари вужудга келмоқда. Ҳозирда мавжуд фольк-поп, фольк-реп йўналишларини ҳам дастлабки уринишлардан деб баҳолаш мумкин. Бу ижобий жараён, умуман олганда, ҳар қандай тараққиёт тажрибалар асосига қурилади ва такомиллашиб, қадриятга айланади. Бироқ бундай тажрибалар дастлаб ана шу йўналиш ишқибозлари тўпланган жойларда, махсус аудиторияда синовдан ўтказилиши лозим. Оммавий минбарларни эгаллаб олиб, халқнинг бир неча минг йиллик анъаналарини, санъатини, маданиятини оёқости қилмаслиги керак.

Бугунги кунда давлат сиёсати даражасида эътибор қаратилаётган миллий эстрада санъати ҳам,

¹ Файзиев Ф. Қўшиқ кўнгил малҳами // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. № 1. 2013 йил 4 январь. — Б. 5.

² Матлуба Темур қизи. Қўшиқларда юрт мадҳи // Ўзбекистон адабиёти ва санъати, 2010 йил 9 апрель. № 15.

³ Мусаева С. Сурхон ўғлони // Ўзбекистон адабиёти ва санъати, 2012 йил 20 январь, № 3. — Б. 5.

⁴ Халсон Марк. Буюк Ипак йўлида янграган наво // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2003 йил 14 ноябрь. № 45-46.

яқин келажакда мусиқашунос олимлар ва иқтидорли композиторларнинг соҳага жалб этилиши натижасида, жаҳон саҳналарида ўзининг мустақкам ўрнини эгаллаб олади, дейишимизга тўлиқ асос бор. Бу борада Ўзбекистон миллий консерваторияси профессори Оқилхон Иброҳимов: «... Ўзбек миллий эстрада санъатининг муваффақиятини таъминлаш, жаҳон эстрада санъати билан уйғунлаштириш учун ижодкорлардан ҳам мумтоз ва фольклор меросимизни теран англаши, ҳам эстрада санъатини чуқур илмий билишини талаб қилади. Фақат сабр-тоқат билан орттирилган илмгина соҳада буюк санъат асарларини дунёга келтириши мумкин.

Ўтган асрда ўзбек замонавий профессионал эстрада қўшиқчилигининг асосчиси Ботир Зокировни олайлик. У нозик табиатли инсон эди, овози ҳам жуда кучли эмас, лекин нозик пардаларни ҳис эта оларди. Яна бир жиҳати аввал консерваториянинг вокал факультетида, сўнг Тошкент давлат театр ва рассомчилик институтида ўқиганди. Дарҳақиқат, Ботир Зокиров ўзининг мусиқа ижод қилиш имконияти бўла туриб, масъулиятни ҳис этгани ҳолда Москвадаги машҳур мусиқачи Френкель билан ижодий ҳамкорлик қилган эди. Унинг овозига мослаб М.Бурҳонов «Мафтун бўлдим» қўшиғи мусиқасини, И.Ақбаров «Раъно», «Газли» каби ўлмас қўшиқлар мусиқаларини яратган эди. Ҳозирда баъзи ёшларимизнинг ҳеч жойда махсус таълим олмай туриб, ўзи шеър ёзиб, ўзи мусиқа басталаётганликлари ҳақида уялмай сўзлаётганларини эшитиб қоламиз. Композиторман, дейиш масъулиятли, эринмай ўқиш-ўрганиш лозим, ўқимай врач бўлмаганидай, таълим кўрмай санъатга

ҳам кириб бўлмайди. Бунинг салбий оқибати кўпчилигининг дидини пасайтириб қўйиши мумкин»¹. Демак, миллий оҳанглари жаҳон эстрадасининг ютуқлари билан уйғунлаштириб борилса, ўзбек миллий мусиқаси жаҳоннинг энг яхши эстрада санъати намуналарини яратишга имкон беради. Ўзбек мусиқа чолғулари ўзининг бойлиги билан дунё халқларининг кўпчилигидан устун туради. Миллий мусиқий мерос ҳам жуда улкан, унинг хилма-хил йўналишлари мавжуд, демак, миллий эстрада санъатини ривожлантириш учун ҳамма асослар бор. Шу ўринда атоқли бастакор Надим Норхўжаев ўз фикрларини баён этиб: «Яқинда «Импровизация» номли китобим нашрдан чиқди. Унда халқ куйларида эстрада ижрочилигига хос бой оҳанглари мавжудлигини илмий асослашга ҳаракат қилдим. Агар биз улардан ўз ўрнида ва оқилона фойдалансак, ҳозирда мавжуд анча-мунча камчиликлар ўз-ўзидан бартараф этилади», деган эди². Шунингдек, ўзбек халқи санъати довуғини дунёга танитган устоз санъаткорлардан қолган улкан мерос бебаҳо қадриятлар ҳисобланади. Энг аввало мана шу мактабни чуқур ўрганиш лозим. Ўзбекистон халқ ҳофизи Соибжон Ниёзов қўшиқнинг ҳақиқий санъат асарига айланиши мумкинлиги хусусида ўз фикрини билдирар экан: «Жонон бўламан», «Мустаҳзод» каби халқимизнинг маънавий бойлигига айланиб бўлган қўшиқлар мақом қўшиқлари эмас. Лекин бу ашулаларни яратган ва ижро этган санъаткорларимиз мақом санъатини пухта эгаллаганлар. Улар-

¹ Тадқиқотчининг профессор О. Иброҳимов билан суҳбатидан. Нусхаси CD дискда Кино, фото, фоно архивнинг «Оғзаки тарих» фондига тақдим этилган.

² Хидирова Ш. Халқ куйлари — битмас хазина // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 9 сентябрь. № 37.

нинг замирида мақомнинг руҳи миллий оҳанглар сақланиб келган. Чин маънода санъаткор бўлиш, мақом йўлидаги ашулаларни мукаммал эгаллаш учун катта билим, қунт ва сабр-бардош керак. Мусиқий саводи бўлмаган, адабиётни тушунмаган, сўзнинг маъно-моҳиятини ҳис этмаган хонанданинг қўшиқлари ўткинчи бўлади»¹, дейди. Шу ўринда Ўзбекистон халқ ҳофизи Бекназар Дўстмуродов замонавий ўзбек мусиқасининг келажаги ва санъаткорларнинг ижодига баҳо берар экан: «Хонандада «худо берган» овоз, уқув бўлиши керак. Мумтоз адабиётни ўрганмоғи, миллий мусиқа санъатидан хабардор бўлиши лозим. Устоз-шогирд анъаналарига содиқ бўлмоғи керак.

Хулоса шуки, бугун санъаткорликни касб эмас, балки қисмат деб қарайдиган хонанда катта маданият ва бой санъат меросига эга халқ вакили сифатида томошабин олдига чиқар экан, ўз-ўзига «миллий ижрочилик анъаналарига содиқманми?», «мен куйлаётган ашула ёки қўшиқ ихлосмандларни, айниқса, ёшларни маънан бойитишга кўмак бера оладими?» каби саволларни бериши лозим», — дейди². Профессор Р.Турсунов: «Ҳожи Абдулазиз, Тўхтасин Жалилов, Юнус Ражабий, Муҳаммаджон Мирзаевлар халқ мусиқаси анъаналари мақом ва фольклор оҳангларига таяниб ижод этганлар ва катта ютуқларга эришганлар»³, — деб таъкидлайди. Машҳур хонанда Шухрат Қаюмов

¹ Матлуба Темур қизи. Юракдан куйлаш бахти // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2010 йил 15 январь. № 3.

² Санъаткорлик касб эмас, қисмат // Ўзбекистон адабиёти ва санъати, 2011 йил 30 сентябрь, № 40.

³ Проф., Турсунов Раҳматжон. Миллий мусиқа ва бастакорлик санъати // Ўзбекистон адабиёти ва санъати, 2007 йил 12 январь, № 2.

кўшиқ — санъат асарига айланиши учун асосий шарт унинг матни, деб ҳисоблайди. У «Шеър инсон туйғуларининг ифодачиси. Шу сабабли шеърда аввало дард, руҳият, сирли оҳанг бўлиши керак»¹, — дейди. «Ниҳол» мукофоти совриндори, ёш эстрада хонандаси Зиёда Қобулованинг фикрлари ҳам диққатга сазовор. У «Албатта, хонанда кўпроқ мумтоз ашулаларни ижро этганда профессионал санъат сирларини тушуна бошларкан. Айниқса, миллий куй оҳангларимизни тингласам ёки куйлаганимда баҳри дилим яйрайди. Гўёки ҳақиқий санъат оламига кириб қолгандек бўламан...

Ҳар бир ёш ижодкор фақат профессионал савияга эришсагина кўшиқчилик ривожига ҳисса қўшишини тушуниб етиш керак экан»², — дейди. Санъаткорнинг соз чала олиши ёхуд гуруҳида моҳир созандаларнинг бўлиши ҳам устозлардан қолган қадриятдир. Ўзбекистон халқ ҳофизи Жўраҳон Султонов: «Ўзи соз чалиб, кўшиқ айтмаган ҳофиз бамисоли кетмони йўқ деҳқонга ўхшайди», — деган экан. Масалан, Маъмуржон Узоқовнинг ёнида ажойиб бастакор ва созанда Ўзбекистон халқ артисти Муҳаммаджон Мирзаев рубоб чалган, Жўраҳон Султоновнинг ёнида машҳур созанда Ўзбекистон халқ артисти Фанижон Тошматов бўлган. Ёш санъаткорлар бирор созни чалишни қунт билан ўрганиши, мусиқа ва адабиётнинг назарий жиҳатларини билиши ниҳоятда зарур. Устозларнинг ижодларини кўпроқ тинглаш, ижрочининг дид ва савиясини тарбиялайди. Халқимиз-

¹ Турсунов Р. Асл кўшиқ — бу санъат асари // Ўзбекистон адабиёти ва санъати, 2011 йил 19 август, № 34.

² Исматуллаева Н. Миллий ашула сеҳри. // Ўзбекистон адабиёти ва санъати, 2011 йил 3 июнь, № 23.

нинг севимли санъаткори Фаттоҳхон Мамадалиев «ҳофизнинг бошқа миллатлар созларидан палла-партиш фойдаланиши, авфон, эрон оҳангларига тақлид этиши, кўп ҳолларда ёмон қўшиққа сабаб бўлади», — деган эди¹. Ўзбекистон халқ артисти Озодбек Назарбеков ўзбек миллий эстрадасини шакллантиришда миллий оҳангларнинг ўрни ҳақида: «Саҳнага янги чиққан вақтимда ўзбек эстрадасига ўзга оҳанглар — туркча, эронча, ғарбона нағмалар анча сингиб кетганди. Қулоғи ўша ноаларга ўрганиб қолган одамларга миллий оҳангларга асосланган эстрадани қабул қилиш қийин бўлган. Шунинг учун воқеабанд қўшиқлар куйлаб чиқдим. Бунда халқни қўшиқ сюжети қизиқтиришини назарда тутгандим. Аста-секин бошқа хонандалар ҳам миллий руҳдаги эстрада қўшиқлари билан чиқа бошлади. Айниқса, Гулсанам Мамазоитованинг ижроси кўпчилиikka маъқул бўлди. Хуллас замонавий миллий эстрадамиз шаклланиш жараёнига қадам қўйди. Ҳозир бу йўлда изланиш олиб бораётган хонандалар кам эмас»², — дейди. Ҳақиқий ҳофизнинг асосий хислати — унинг одоб-ахлоқидир. Жўраҳон Султонов: Халқ орасида товусдек юргин, чунки одамлар юришингдан ҳам ўрнак олади», — деганди³. Бинобарин, санъаткор одоби ҳам муҳим аҳамиятга эга, у халқ орасида ўзини камтар тутиши, яхши муомаласи, рисоладагидек кийиниши, бир-бирига ва устозларга ҳурмат-эътибори билан

¹ Ф. Мамадалиев, «Яхши кайфият, яхши қўшиқдан» // «Совет Ўзбекистони санъати», № 5, 1984 й. Б — 25.

² Умарова Г. Қўшиқ маъноси ва навоси билан соз // Ўзбекистон адабиёти ва санъати, 2011 йил 22 июль, № 30.

³ Аҳмедова Н. Ҳофиз, созанда, боғбон // Ўзбекистон адабиёти ва санъати, 2011 йил 23 сентябрь, № 39.

ажралиб туриши керак. Шу масалада Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Гиёс Бойтоев: «Санъаткор ўз халқининг, миллатининг юзи. Дунё унинг тим-солида ўша халқнинг санъатидан, туриш-турмушидан, орзу-ўйларидан, қувончу ташвишларидан хабардор бўлади. Ўзимизнинг халқимиз ҳам, айниқса, ёшларимиз санъаткорлардан андоза, ибрат олади. Санъат аҳли, хусусан хонадалар, иста-са-истамаса тарбиячи вазифасини бажаради. Демак, биз зиммамиздаги масъулиятни ҳис қилган ҳолда ижод қилишимиз, саёз, пала-партиш матнларни куйлашдан, миллий менталитетимизга мос келмаган хатти-ҳаракатлар қилишдан тийилишимиз лозим бўлади»¹, — дейди. Асосий мақсад ўзбек миллий эстрада санъатини ривожлантириш ва унда миллий оҳангларнинг устуворлигига эришишдир. Чунки бизнинг эстрада италян, француз ёки рус эстрадасидан фарқланмоғи керак. Бу фарқ ўзининг бетакрорлиги, жозибadorлиги ва умуман миллийлиги билан ажралиб туриши зарур.

Замонавий ўзбек мусиқа санъати деганда, аввало профессионал (касбий) мусиқа санъати назарда тутилади. Бу борада Ўзбекистон Бастакорлар уюшмаси фаолияти ва ундаги бастакорлар юртимизда ўтказилаётган «Мустақиллик» ва «Наврўз» умумхалқ байрамлари, Имом ал-Бухорий, Баҳоуддин Нақшбандий, Жалолиддин Мангуберди, Амир Темури каби буюк аждодларимиз, қадимий шаҳарлар Бухоро, Самарқанд, Хива, Марғилон, Тошкентнинг юбилей саналарига бағишланган йирик тадбирларда ўз ижодлари билан фаол иштирок этмоқдалар. Мазкур тадбирларга бағишлаб кўпгина компози-

¹ Умарова Г. Қўшиқ — ҳаётимнинг маъноси. // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2010 йил 8 октябрь. № 41.

торларимиз қатор асарлар ёздилар. Рустам Абдуллаевнинг «Ватан надур», «Ватан», «Истиклол қўшиғи», «Самарқандим», «Гўзал Марғилон», «Озод Ватан», Анор Назаровнинг «Муҳаббатдан яралгандир Ўзбекистон», «Муқаддас Ўзбекистон», Дилором Омонуллаеванинг «Ватан», «Онт», Баҳрулла Лутфуллаевнинг «Энг улуғ байрам», «Бир-бирингни асра, буюк она халқим», Надим Норхўжаевнинг «Порлар камалак», «Ўзбекистон — абадий баҳор», Алишер Икромовнинг «Юртим адо бўлмас» асарлари дунёга келди. Наврўз байрамига бағишлаб, Р.Абдуллаевнинг «Навбаҳор», «Наврўзим келди», Ф.Алимовнинг «Ўзбекистон баҳори», «Наврўз келди», Ҳ.Раҳимовнинг «Гул сайли» асарлари яратилди. Тошкент шаҳрининг 2200 йиллигига бағишлаб Рустам Абдуллаевнинг «Тошкент мадҳияси» (А.Орипов), Д.Омонуллаеванинг «Тошкент мадҳияси» (И.Жиянов), «Онамсан Тошкент», Ҳ.Раҳимовнинг «Гўзал Шош» каби кўплаб асарлари пайдо бўлди. Ўзбекистон Бастакорлар уюшмаси аъзоларининг асарлари Республика миқёсида мунтазам ўтказиб келинаётган «Ўзбекистон Ватаним маним», «Ватан ягонадур, Ватан биттадур», «Ягонасан, муқаддас Ватан» кўрик-танловларида ижро этилиб, ҳар йили 100 дан ортиқ қўшиқлари совринли ўринларни эгаллаб келмоқда.

Замонавий ўзбек композиторлик ижодиётининг ютуқларини кенг тарғиб қилиш, анъанавий мусиқа санъати билан замонавий композиторлик ҳамда ижро мактабларининг муштарак ривожланишини таъминлаш, ёш авлод қалбида миллий ва умуминсоний қадриятларга, хусусан, мусиқа санъатига бўлган меҳру муҳаббат туйғуларини камол топтириш, шунингдек, ижодий ҳамкорлик доирасини янада кенгайтириш мақсадида 1995 йилдан

буён «Санъат гунчалари» ёш истеъдодлар танлови мунтазам ўтказилиб, ҳозирга қадар 700 дан ортиқ ёш истеъдодли ижрочилар беллашдилар¹. Шунингдек, Ўзбекистон Бастакорлар уюшмаси, Маданият ишлари вазирлиги, «Ўзбекнаво» гастроль-концерт бирлашмаси ва «Ўзтелерадиокомпания» билан ҳамкорликда 1998 йил Тошкент шаҳрида Халқаро замонавий симфоник мусиқа фестивали ташкил этилди. Ўзбекистон бастакорлар уюшмаси Ўзбекистон давлат консерваторияси билан ҳамкорликда 1998 йилдан буён ҳар йили «Ёш бастакорлар», «Ёш мусиқашунослар» Республика танловларини ўтказиб келмоқда. 2004 йил 8 октябрдан 2005 йил 10 январга қадар Ўзбекистон Бастакорлар уюшмаси аъзолари ижодининг ҳисоботи тариқасида Тошкент шаҳрида «Давр садолари» мусиқа фестивали ўтказилди. «Давр садолари II» мусиқа фестивали 2008 йилнинг 19 сентябридан 16 декабригача бўлиб ўтди. Фестивал доирасида Ўзбекистон композиторларининг барча жанрларда яратган асарлари ижро этилди. Опера, оперетта, балет, мусиқали драма, симфония, йирик ва кичик жанрдаги симфоник ва камер чолғу асарлари, вокал мусиқалари янгради. Мазкур фестивалларнинг ўтказилишидан асосий мақсад — Ўзбекистон композиторлари томонидан охириги йилларда яратилган асарлари билан мусиқа шинавандаларини таништириш, композиторларимизнинг ҳар бир жанрда эришган ютуқларини намойиш этиш бўлди. Яна бир йирик тадбир Назира Аҳмедова номидаги Республика опера хонандалари танловидир. Танлов 2002, 2005, 2007, 2011 йиллар давомида мунтазам равишда ўтказилди. Танлов 2009 йилда Н. Аҳмедова номидаги Халқаро опера хонандалари танлови тарзида бў-

¹ Ўзбекистон Республикаси Бастакорлар уюшмаси ҳисоботи — Тошкент, 2011 й. — Б. 8-12.

либ ўтди. Мазкур танловнинг ўтказилишидан асосий мақсад — ёш опера хонадаларини рағбатлантириш, опера санъатини Республикамизда кенг тарғиб қилишдан иборатдир. Танловларда 60 дан ортиқ вокалчилар иштирок этиб, ўз маҳоратларини намойиш этдилар. 2011 йилда Н.Аҳмедова танлови тўртинчи бор ўтказилиб, унда Д.Мирсодиқова, Р.Алимардонов, У.Симёнова, Г.Нурметова, Н.Юсуповлар ғолибликни қўлга киритдилар¹. Ўзбекистон опера юдузи Муяссар Раззоқова (Мустақилликнинг 20 йиллиги муносабати билан «Буюк хизматлари учун ордени» билан тақдирланди): «Опера санъатимиз мустақилликнинг 20 йилида олдинги 50 йилга нисбатан тез ва самарали ривожланди. Чет элларда: «Ўзбекистонда опера борми?», — деган савол барҳам топди. Илгари битта-иккита ижрочимиз эътироф этилган бўлса, ҳозир ўнлаб ёшларимиз халқаро танловлар ғолиблари бўляпти. Ўзбекистон дунёнинг опера санъати ривожланган мамлакатлари қаторидан ўрин олишига шубҳа йўқ. Шу ўринда, биринчи навбатда вокал ижрочилари тайёрлаш услубини янада такомиллаштиришимиз, шогирд тарбиялашда алоҳида устозлар мактаби асосида иш олиб боришни йўлга қўйишимиз лозим. Тўғри, бизда овоз жиҳатдан устунлик бор, кучли ижро, лекин талқинда, маҳоратда устунлик чет элик ҳамкасбларимиз томонида. Операнинг бутун ғояси, мазмун-мундарижаси овоз асосига қурилган. Овоз орқали солист вазиятни тушунтиради, характерни жонлантиради, образ руҳиятини очади. Келажақда чет эл опера театрлари билан тажриба алмашишни, ўзаро ижодий сафарларни мунтазам йўлга қўйсак, албатта, бундан ҳам юксак натижаларга эришишимиз мумкин. Ҳозирги кунда

¹ Жўрабоева Н. Ёш опера хонадалари танлови // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 2 декабрь. № 49.

опера соҳасида малакали режиссёрлар, дирижёрларни кўпайтириш лозим»¹, — дейди. Истиқлол йилларида кўплаб опера хонандалари етишиб чиқди, улар орасида Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Самаңдар Алимов ҳам бор. Бу ёш, истеъдодли хонанданинг «Майсаранинг иши»да Чўпон, «Риголетто»да Герцог, «Севги шароби»да Неморино каби кўплаб ижролари опера мухлислари томонидан юқори баҳоланди². Тошкент давлат муסיқали комедия (оперетта) театрининг ёш истеъдодли актрисаси Диана Жабинанинг Мариэтта («Баядера»), Глория («Азизам Памелла»), Элга («Қувноқ бека») каби кўплаб ижролари мутахассислар томонидан юқори баҳоланмоқда³. Шунингдек, 2009 йил «Ниҳол» мукофоти совриндори, 2010 йил «Шухрат» медали соҳиби, нодир овоз эгаси Женисбек Пиязов⁴ ва бошқаларни санаб ўтиш мумкин. Женисбек Пиязов 2011 йил Москвада М. Магомедов хотирасига бағишланган халқаро танловда беш қитъадан келган 200 дан ортиқ қатнашчилар орасида Гран-При соҳиби бўлди. Унинг тенгсиз овози ва маҳорати Италиядан келган мутахассисларнинг ҳам юксак эътирофига сазовор бўлди⁵. 2013 йил 16-27 май кунлари опера ва балет санъатининг III «Тошкент баҳори» фестивалига Италия, Германия, Бельгия, Франция, Россия ва бошқа мамлакатлардан кўплаб вакиллар келишди. Улар мухлисларга жаҳон опе-

¹ Умарова Г. Операмиз юдзузи // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 18 ноябрь. № 47.

² Эшмирзаева М. Опера — бу образли ижро // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 29 июль. № 31.

³ Аҳмаджон Раҳим. Диананинг орзулари // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2010 йил 22 январь № 4.

⁴ Опера — юксак санъат // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2010 йил 22 октябрь. № 43.

⁵ Женисбекнинг яна бир ютуғи. // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. № 49. 2012 йил 8 декабрь. — Б. 5.

ра санъатининг дурдона асарларини ўзбек опера хонадалари билан ҳамкорликда намойиш этдилар¹. Айниқса, 1996 йилдан мунтазам тарзда турли ривожланган мамлакатларда «*Conpezione dell' Opera*» Халқаро опера солистлари танлови ўтказиб келинаётгани диққатга сазовордир. Танлов 1996 — 2000 йиллар Германиянинг Гамбург шаҳрида, 2001 йилдан 2010 йилгача Дрезден шаҳрида, 2011 йилда Австриянинг Линц шаҳрида бўлиб ўтди. 2012 йил Белоруссиянинг Минск шаҳрида ватандошимиз Алишер Навоий ДАКТ солисти Раҳим Мирзакамолов Гран-При соҳиби бўлди. 2013 йил Австриянинг Линц шаҳрида Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Рамиз Усмонов фахрли иккинчи ўринни қўлга киритган эди. Ташкилотчилар ўзбек опера санъатининг тараққиётини инобатга олиб, бу нуфузли танловнинг навбатдаги сонини Ўзбекистонда ўтказишга қарор қилдилар. Бу таклиф мамлакатимиз ҳукумати томонидан қўллаб-қувватланди. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси 2014 йил 26 августда XIV Халқаро «*Conpezione dell' Opera*» опера солистлари танловини Ўзбекистонда ўтказиш тўғрисида қарор қабул қилди. Танлов Тошкент шаҳрида 2014 йил 24-28 ноябрь кунлари юқори савияда ўтказилди. «*Competizione dell'opera*» XIV Тошкентгача Пекин, Москва, Санкт-Петербург, Лейпциг, Дрезден, Сеул, Будапешт, Буэнос-Айрес, Бонн, Вена каби нуфузли шаҳарларда ўтказилган саралаш босқичларида голиб бўлиб келишган 30 га яқин хонадалар орасидан юртимиз опера хонадаларининг муваффақиятли иштирок этиши ҳам жуда катта ютуқ ҳисобланади. Халқаро танловнинг бадий раҳбари ва директори, германиялик профессор Ганс-Йоахим Фрай Ўзбекистонда мазкур

¹ Уринов Э. «Тошкент баҳори» таровати // Театр. № 3. 2013. — Б. 4-5.

танловнинг аъло даражада ўтказилганлиги ва унда, айниқса, ҳукумат томонидан ташкилий ишларга алоҳида эътибор қаратилганлигини таъкидлаб ўтди¹.

Умуман, Чингиз Айтматов таъбири билан айтганда, «муסיқа санъатининг тожи — опера» йўналишига кириб келаётган ёшларнинг ҳам биринчи вазифаси ўзбек халқининг улкан муסיқий меросини, мақом санъатини чуқур ўзлаштиришдан иборатдир. Бу борада композитор Мустафо Бафоев: «Миллий опера нима? Бу менинг ва немис композиторининг операсини олиб қарасак, булар нимаси билан фарқ қилади. Албатта, миллий оҳанглари билан. Инсон ўз миллатининг муסיқасини, тарихини, адабиётини, маданиятини чуқур билмаса санъаткор бўла олмайди. Илми пухта бўлмаса, у аросатда қолади, муסיқасини на ўз миллати ва на ўзга миллат вакили тушунади. Зеро, миллийликдан ташқарида санъатнинг ўзи йўқ. Мен ҳозиргача Шашмақомни ўрганаман, биламан, лекин яна ўрганаман ва ҳар гал ўрганганимда яна ниманидир топаман. Бундан ташқари ўзимизнинг усуллар, созлар, оҳанглар, ҳофизларнинг ўзига хос қочиримлари, ноалари бўладики, уларни нотага солиш қийин. Ижрочи шунини сезмаса, англамаса, халққа бориб етмайди. Албатта, ҳар бир санъаткор, у созандами, опера ижрочисими ўз халқининг тарихини, маданиятини, адабиётини чуқур билиши ва ҳис эта олиши шарт, деб ҳисоблайман»². Ана шу жиҳатлари билан Ҳалима Носирова, Саодат Қобулова, Саттор Ярашев каби устоз санъаткорлар ўзбек тилида яратилган опера, романс, халқ кўшиқларини маҳорат

¹ Йўлдошева Х. Дунё севган наволар // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2014 йил 28 ноябрь. № 48. — Б. 1.

² Илова этилади. Тадқиқотчининг ижодкор билан суҳбатидан. Нусхаси CD дискда Кино, фото, фоно архивнинг «Оғзаки тарих» фондига тақдим этилган.

билан ижро этиб, ўзбек миллий опера мактабига асос солган эдилар¹. Шундан сўнггина опера хонандаларини дунё бўйлаб энг кўп тарқалган италян, француз, немис ва рус опера мактабларида ўқиб ўрганишлари учун кенг имкониятлар яратиб бериш лозим. Акс ҳолда, ўзбек опера санъати юқоридаги жаҳоннинг машҳур опера мактаблари таъсиридан чиқа олмай қолади. Бу эса миллатнинг мусиқий тафаккури камолотига хизмат қилмайди. Опера ижрочилиги ва миллий опера мактаби масалаларига алоҳида-алоҳида эътибор қаратиш зарур. Энг аввало, халқнинг мусиқий маданиятини ошириб бориш мақсадга мувофиқдир. Шу мақсадда кенг жамоатчиликни жаҳон классик мусиқа намуналари, хусусан, опера санъати ва чолғу мусиқаси билан яқиндан таништиришда Ўзбекистон Бастакорлар уюшмасининг бевосита раҳнамолигида телевидение орқали мунтазам кўрсатувлар бериб борилмоқда².

Хулоса сифатида айтиш мумкинки, истиқлол йилларида миллий эстрада санъатини юзага келтириш ва ривожлантиришда давлат томонидан кенг кўламли ислохотлар амалга оширилди. Кўплаб танловлар, фестиваллар ташкил этилди ва натижада соҳада бир қатор ижобий ўзгаришларга эришилди. Албатта, энг ёш ва қизиқувчилари кўлами жиҳатидан энг юқори ўринни эгаллаб турган миллий эстрада санъатининг камол топиши етук бастакорлар, иқтидорли хонандалар, мусиқашунос олимлар ва шоирларнинг фидокорона меҳнатлари ва уларнинг самарасига боғлиқ. Ўзбек миллий эстрада

¹ Орифжонов Ҳ. Ўзбекистонда опера санъати. Санъат йўналишларида ёшларни маънавий-ахлоқий тарбиялаш: изланиш, ечим ва истиқболлар». Республика илмий-амалий конференцияси материаллари тўплами. Бухоро. 2013. – Б. 110-111.

² «Жаҳон дурдоналари хазинаси», «Мусиқа дунёси».

санъатини фақатгина миллий муסיқий меросимизни чуқур ўрганиш, соҳани халқона оҳанглар билан уйғунликда ривожлантириш ва унинг илмий-назарий асосларини яратиш эвазига дунёга келтириш мумкин. Ўзбек муסיқа маданиятида фаолият юритаётган ёшларнинг энг катта қисми ҳам эстрада қўшиқчилиги йўналишидадир. «Оммавий маданият» ва «Шоу-бизнес»нинг айрим салбий жиҳатлари ҳам айнан шу муסיқий эстрада соҳасида кўзга ташланмоқда. Бугунги эстрада қўшиқчилиги санъатга қўйилган кўпгина талабларга жавоб бера олмайди. Санъат, аввало сотилмаслиги, ўзининг чуқур мазмуни, умрбоқийлиги, бетакрорлиги билан инсонларни гўзалликка, эзгуликка чорламоғи лозим. Муסיқий эстрада хонадалари томонидан ижро этилган кўпгина «санъат асарлари»да бунинг тамоман аксини кузатиш мумкин. Ўзбек замонавий муסיқа маданияти ривожланиши жараёнида бир қатор муаммолар юзага келган. Аввало, бу масалаларнинг ижобий ҳал этилиши мавжуд муסיқий эстрада йўналишини ҳақиқий ўзбек миллий эстрада санъати даражасига олиб чиқиши мумкин. Бу борада қуйидаги тавсияларни келтириб ўтамиз:

— ўзбек миллий эстрада санъатини фақат халқнинг мумтоз муסיқий мероси, халқона оҳанглар асосида ва уларни чуқур илмий, амалий ўрганган ҳолдагина ривожлантириш мумкин.

— ўзбек халқи санъати довуғини дунёга танитган устоз санъаткорлардан қолган кадриятларга садоқат, асрлар давомида халқнинг маънавий бойлигига айланган энг сеvimли қўшиқларнинг «Олтин фонд»ини чуқур ўзлаштириш, уларнинг сара намуналарни бадий қайта ишлаш жараёнига тортиш зарур.

— ижрога олиб чиқиладиган қўшиқларнинг матнига алоҳида эътибор қаратиш, мазмун-моҳияти

тор мавзуларни чеклаш; аксинча, умуминсоний қадриятлар, энг эзгу ғояларни илгари суриш орқали шахснинг гўзаллик туйғусини тарбиялаш.

– миллий эстрада санъаткорининг соз чала олишини рағбатлантириш, бошқа миллатларга хос бўлган оҳанглардан воз кечиш, «ижодий кўчирмачилик»ка чек қўйиш.

– ҳақиқий санъаткорнинг асосий хислати – бу унинг одоб-ахлоқидир. Санъаткор халқ орасида ўзини камтар тутиши, яхши муомаласи, рисоладагидек кийиниши, бир-бирига ва устозларга ҳурмат-эътибори билан ажралиб туриши лозим.

Истиқдол йилларида ўзбек мусиқий маданияти тараққиётида профессионал (касбий) мусиқа залворли ўрин тутди. Ўзбекистон Бастакорлар уюшмасида фаолият кўрсатаётган ижодий зиёлилар ўз ижодий изланишлари билан мамлакат мусиқа оламининг ўзаги бўлиб хизмат қилди. Ўзбек композиторларининг ижодида тарихий мавзуларга мурожаати кўпайди. Хусусан, Алишер Икромовнинг ўзбек халқи асрий анъаналари, мақом санъати, хоразм, сурхон оҳангларига таянган «Амир Темур» операси, Мустафо Бафоевнинг «Ал-Фарғоний» опералари тимсолида янги замоннинг оригинал мусиқий асарлари дунёга келди. Эндиликда композиторларнинг ижодий ютуқларини ўрганиш ва тарғиб қилишда, Ўзбекистон давлат консерваторияси қошида «Мусиқа» журналинини ташкил этиш лозим. Бу миллий мусиқий мерос тарғиботи, замонавий профессионал (касбий) мусиқа ва миллий эстрада санъатининг ривожлантириш масалаларининг комплекс ҳолда ўрганиш имконини беради. Журнални янги-янги мусиқий асарларнинг илмий таҳлил минбарига айлантириш зарур. Шу ўринда янги ташкил этилган «Маданият ва маърифат» те-

леканали дастурлари ҳам айна шу мақсадга хизмат қилиши мумкин. Унда ўзбек халқининг азалий миллий мусиқаси ва замонавий касбий мусиқа маданияти, миллий рақс маданияти ютуқларини кенг миқёсда тарғиб этиш имконияти туғилди. Айна шу телеканал қошида янги «Мақом» ансамбли, «Дуторчи қизлар ансамбли» ва «Миллий чолғу созлари оркестр»ларини ташкил этиш ҳам мақсадга мувофиқдир. Дарҳақиқат, истиқлол йилларида замонавий мусиқа санъати хусусан, ўзбек композиторлари ва бастакорлари яратган асарлар дунёнинг 40 дан ортиқ мамлакатларида ижро этилмоқда. Истиқлолнинг дастлабки пайтларида кўплаб қўшни мамлакатларда Бастакорлар уюшмалари тугатилиш арафасига келиб қолган, ҳаттоки, опера театрларини ёпиб юборишларига қарамай, Ўзбекистонда бу санъат соҳалари ўзининг ривожланишида давом этди ва жаҳон саҳналарини забт эта бошлади.

2.3. Миллий хореография санъати

Ўзбек халқининг миллий рақс мероси хореография санъатининг юксак шаклидир. Рақс инсон руҳиятини, юксак туйғулар ва умумфалсафий мушоҳадаларини мумтоз, уйғун шаклда акс эттиради. Рақс санъатнинг бошқа турлари каби, инсон ҳаётини ва бутун оламни ўрганишнинг бадий усулидир. Унда бадий образ инсон гавдасининг ритмик уюшган, тасвирий ва ифодали ҳаракатлари билан яратилади. Рақс фақат ижро вақтидагина ҳақиқий воқеликка айланади (яъни мавжуд бўлади) ва томошабинларнинг фақат ҳиссий хотирасидагина из қолдиради. Халқ ва миллатнинг эстетик идеали ҳам, худди гўзаллик сингари, «тарих маҳсули»дир. Рақс санъатнинг энг умумлашган ва энг эмоционал турларидан бири бўлиб, унда эстетик идеални кўз

билан кўриш мумкин. Халқ идеали моҳиятини тушуниш — бу халқнинг бадий тафаккурини, унинг дунёни ҳис этишини, яъни дунёқарашини, унинг орзусини тушуниш демакдир.

Ўзбек миллий рақсларида халқнинг қадим тарихи ва ўтмиш анъаналари акс этган. У миллат ҳаёти ва маданиятида асосий ўрин эгаллайди. Рақс инсон тажрибалари, феъли, ижтимоий аҳволи ва характеридан хабар беради. Бунда аввало, маросимлар, меҳнат фаолияти, ижтимоий муносабатлар, миллатнинг эстетик даражасини билдиради. Рақс турлича қарашларни ўзида акс эттириб, кийиниш, чолғу созлари миллатнинг моддий маданиятидан дарак беради. Шунингдек, миллий рақслар миллат тарихидаги хилма-хил этник жараёнлар, кўшни халқлар билан алоқалари ҳақида шоҳидлик беради. Рақс нафақат соғлик, хурсандчилик, дам олиш учун восита бўлган, балки ҳарбий фаолликни, меҳнатни, ҳаётнинг турли онларини ўзида акс эттиради. Қадимда рақс илоҳий маросим бўлиб, ибодат кўринишларидан бири ҳисобланган, авлодлар узоқ йиллар давомида ўзгаришсиз давом эттирганлар, унда деярли барча қабила аъзолари иштирок этиши шарт бўлган. Аслида рақс тарихи бу миллатнинг, тилнинг тарихига нисбатан ҳам қадимийроқдир. Рақс санъати акс этган тасвирлар жуда қадим ёдгорликларда ҳам учрайди. Ўзбекистоннинг энг қадимий қоятош суратларидан Сурхондарёдаги Зараутсой (мезолит)да, шу каби Навоий вилояти Қоратоғ жанубий ён бағридаги Сармишсой (неолит) қоя суратларида рақс тушаётган аёл тасвири акс этирилган. Фарғона тоғ тизмасининг Кўгарт давони яқинидаги Соймалитош қояларида 40 мингдан ортиқ суратлар ичида кўплаб рақс тушаётган кишилар ва қуёш рамзи бўлган доира тасвирларини кўриш мумкин. Бу тасвирларда

инсон ва табиатнинг ўзаро уйғун мулоқоти, инсон ибодати ва муножотининг ибтидоий расом тафаккуридаги талқини ўз аксини топган эди. Мазкур қадимий санъат археологик тадқиқотлар жараёнида топилган оссуарийларда кўплаб маймун (раққослар аждоди), нилуфар тасвирлари мисолида ҳам кўзга ташланади. Яқин замонларгача Хоразм масхарабозларида «Гўл уфори» рақси мавжуд бўлиб, уни «Маймун уфори» ҳам дейишган. Қадимий ўйинлардан «ов рақслари»да овдан аввалги тайёргарлик ва овдан сўнгги хурсандчилик маросимлари ифодаланган. Кейинчалик тотемистик қарашлар билан боғлиқ «пишак ўйин», «юмронқозиқ ўйин», «қоплон ўйини» каби рақс турлари пайдо бўлган. Шу ўринда Хоразм воҳасида мавжуд бўлган «чорлоқ», «от ўйини», «эчки ўйин»лари, Фарғонада бургут, бедана ҳаракатлари, Қарши чўлларида кийик, Бухорода лайлак, Бойсунда тоғ қоплони, айиқ уфорлари ҳам мавжуд бўлган. Шунингдек, қадимда мамлакатимиз жанубида ўтроқ деҳқончилик билан кун кечирувчи аҳолининг кўпчилиги зардуштийлик динига эътиқод қилганлар. Зардуштийларнинг маросимларида турли илоҳалар шарафига қатор рақс ва томошалар ижро этишган. Бугунги кунда зардуштийлик дини ўз аҳамиятини йўқотган бўлса-да, Хоразм воҳаси ва Сурхондарё вилоятларида тезкор, шиддатли, маълум маъноларни ва қарашларни ифодаловчи айрим қадимий рақс анъаналари сақланиб қолган (олов билан боғлиқ маросимлар, садр тешиш, марсиялар). Ўзбекистон ҳудудларида X—XI асрларда ҳам рақс санъати кенг раванқ топганди. Бу даврда яратилган кўплаб мусиқий рисоаларда акс этган рақс санъати билан боғлиқ маълумотлар шундан далолат беради. Рақс санъатида асосий мусиқа сози сифатида доира («даф») машҳур бўлган. Чилдирма рақс санъатида усулни

ушлашда муҳим соз бўлиб, кейинги даврларда ҳам ўзбек санъаткорлари ундан унумли фойдаланганлар (Уста Комил Олимов, Қаҳрамон Дадаев, Камол Маҳмудов). Шунингдек, «Жулжул» (жалажул) қўнғироқ, занг номлари билан аталувчи рақс санъати тури («Зангбози», «Занг», «Зангула» (мақом), «Курража» — ҳайвонларга тақлидий рақслар (от ўйини, той ўйини, тустовуқ ўйини), «Зафн» (рақс) санъати елка, қош, бош ва тананинг шунга ўхшаш аъзолар ҳаракати асосида рақс тушиш, «Дастбанд» маросим рақслари, қўлларни қўлга бериб ўйналадиган рақс каби кўпгина рақс усуллари мавжуд бўлган¹. Кейинги даврларда ҳам ўзбек рақс санъати ривож топиб борди. Рақснинг энг қадимий тури иллюстратив рақслардан «Қўл қарсак» — қарсак орқали усул берувчи рақс тури бўлиб, якқарсак, бешқарсак каби рақс турлари қарсаклар жўрлигида ўйналган. Якқарсакда пантамимо тарзида келин ўғирлаш тасвирланган. Предметли рақслардан кўза рақси (суга чиққан тоғлик қизнинг саргузаштларини ифодалаган), чойнак, қошиқ, пичоқ уфорлари, дучўба — икки таёқ билан усул бериб рақс тушиш турлари ҳам ўзбек рақс санъатининг қадимий йўналишларидандир. Шунингдек, характерни ифодаловчи рақслар ҳам мавжуд бўлиб, очкўзлик, хасислик, енгилтакликларни (кўзни қисиб, елкаларни учириб) юморга олиб лапарлар жўрлигида ижро этганлар. XIV—XVII асрларда ҳам рақс санъати кенг ривож топгани турли миниатюралардан маълум. Петербург шаҳридаги Шедрин кутубхонаси фондида сақланаётган Самарқанд ёки ҳиротлик мусаввирлар томонидан чизилган 3 та суратда эчки ниқобини кийган ҳолда рақс тушаётган

¹ Зокиржон Орипов. Мусиқа рисолаларида Рақс санъати. // Шарқ тароналари. — Тошкент, 2007 йил. — Б. 90-93.

кишилар тасвирланган¹. Ибн Арабшоҳ, Шарафиддин Али Яздийнинг «Зафарнома» асарларида Амир Темур даврида Самарқандда ўтказилган базмларда ҳайвонларга тақлидан ижро этилган рақслар ва томошалар ҳақида ёзилган. Темурийлар даври сарой раққосларидан Сайид Бадр номи машҳур Беҳзод ва эътиборли мусиқачилар билан бир қаторда туради.

Ўзбек хореография санъати ўзининг латофати ва жозибаси билан ниҳоят қадимий ва сирли, унда закий халқнинг ҳаёт тарзи, фалсафаси ва умуминсоний қадриятлари бирдай мужассамдир. Хусусан, қадимий рақслардан «Доира рақси», «Катта ўйин», «Занг», «Уфори», «Тановар», «Лазги», «Баёт», «Бешқарсак»ларнинг ҳар бирининг ўз тарихи, ўзининг чуқур мазмуни ва вазифаси бор. Биргина мисол, тиббиёт мутахассислари фикрига кўра ҳаётбахш лазги, инсонга юқори кайфият бағишлашдан ташқари, унинг тана клеткаларини ҳаракатга келтириб, ёшартириш ва соғломлаштириш хусусиятига эгадир. Ўзбек миллий рақсларидаги ҳаракатлар ўзининг латофати, гўзаллиги, ахлоқ доираси билан дунёнинг кўпгина халқларининг рақсларидан ажралиб туради. У миллатга хос ҳассослик, жўмардлик, очиқюзлилик, шўх-шадодлик хислатларини ўзида акс эттиради. Қадимий рақслардан бўлган кичик ўйинлар лирик ашула ва лапарларга ўйналган бўлса, катта ўйинлар мардона ўйин бўлиб, эркаклар ўйнайдими, аёллар ижро этадими қаҳрамонлик жанри рақсларидан ҳисобланади. «Катта ўйин» рақсини афсонавий қаҳрамон Сиёвуш номи билан боғлайдилар. Манбаларда қайд этилишича, қадимда Сиёвуш шарафига етти кунлик ибодат тантаналари уюштирилган. Лола Сиёвушнинг тирилиши рамзи бўлиб, Фарғонада

¹ Қурбонова Ш., Хурсандов Х., Сурхон рақс мактаби. — Тошкент: 2010. — Б. 7.

«Лола байрами», Тошкентда «Қизил гул сайли», Бухорода «Гули сўрх» дейилган. Ўзбекистон Хореографиясининг энг кекса вакили Юсуфжон Қизик Шакаржонов ва бошқа усталарнинг айтишича «Катта ўйин» Искандар (Александр Македонский) замонларидаёқ мавжуд бўлган, ўша вақтларда у 280 усуддан таркиб топган эди. Катта ўйин «Дилгир», «Титрама», «Садр», «Гул», «Шох» каби кўплаб қисмлардан иборат бўлиб, яқин-яқинларгача Катта ўйин муайян мазмунга эга бўлган. Фулом Зафарий биринчи бўлиб ўзбек рақсларидаги имо-ишоралар луғатини тузган эди. Ўзбек хореографик меросининг билимдони шоир Хислат: «Катта ўйин»ни «ҳеч нарсасини ўзгартириб бўлмайдиган, ҳеч нарсани қўшиб ҳам, олиб ҳам бўлмайдиган» ягона асар сифатида таърифлаган эди. «У устоз санъаткорлар томонидан ижро этилган ва ҳар бир усулини ижро этиш учун муайян рангдаги либослари бўлиб, рақс майдони яқинида раққослар кийимини тезда алмаштириб олишлари учун ёрдамчилар либосларни кўтариб турар эди», — дейди ўзбек рақс устаси Мулло Шобарот¹. Шунингдек, ўзбек халқининг қадимий рақсларидан халқнинг қийин аҳволидан ҳикоя қилувчи «Ялангоёқ» (Қарши, Косон), шўх-ҳазилларга бой «Биркўз», Андижонда зулмга қарши «Аломон», Косон даштларида қизил кийимда ижро этилган «Чапандоз» каби рақс турлари мавжуд бўлган. Ўзбек рақс санъатининг сўнгги даврлардаги машҳур вакиллари катта ўйин типидagi қаҳрамонлик рақсларини майдонларда ижро этган мақайлик (Уста Муҳаммаджон), Ҳамдам, Солиҳ Хон Хўжа Баратов, Юсуфжон қизик Шакаржонов (1869 – 1959), марғилонлик Уста Олим Комилов (1875 – 1953) ва Маҳкам ҳофиз (1868 – 1930 йиллар)

¹ Авдеева А. Ўзбек миллий рақс тарихидан. I китоб. — Тошкент, 2001. — Б. 68.

лар машҳур эди. Хоразмда Карим Оллоберганов, Одам Бобожонов, Римажон Маткаримова, Латиф Зарипов, Раим Оллобергановлар воҳа рақс санъатининг билимдонлари бўлса, Бухорода Уста Тожи, Саъдулла Саъдуллаев, Керкиги, Барно созанда, Тўфа Пинхасоваларни санаб ўтиш мумкин. Сарой рақсларининг ҳам муайян ижро услублари мавжуд бўлиб, Бухоро мақом рақслари Фарғона, Хоразм мақом рақсларидан фарқ қилган, мақом уфори қўшиқ ва рақснинг синтезидир.

Ўзбек миллий рақс санъатининг етук билимдонларидан бири Юсуфжон Қизиқ Шакаржоновдир. У 1880 йилдан Зокир эшон труппасига кирган ва унинг халқ мусиқий меросини чуқур ўрганишида устози Саъди Махсумнинг хизмати катта бўлган. Сади Махсум 36 йил давомида Қўқон хонлари саройида ишлаган бўлиб, Қўқоннинг сўнгги уч хони кўрган ва 80 ёшдан ортиқ умр кўриб оламдан ўтган улуғ инсон эди. Юсуфжон қизиқ 1888 – 1906 йилларда қўшимча равишда рус циркларида ҳам ишлаган. 1905 йил М. Мансуров билан унинг миллий цирк уюшмаси таркибида Бухоро амирлиги, Хива хонлиги, Қашғар худудларига ижодий сафарлар уюштирган. Юсуфжон Қизиқнинг эслашича, хонликда қизиқчиларнинг ҳурмати юқори бўлган. Чор маъмурлари, аксинча, уларга паст назар билан қараганлар¹. Кейинги даврда Юсуфжон Қизиқ Шакаржонов деярли барча ўзбек рақс санъати вакиллариининг устози сифатида фаолият олиб борди. Ўзбек миллий рақс санъати ўзининг қадимийлиги ва усулларга бойлиги билан жаҳон хореографиясида залворли ўрнига эга. Туркистоннинг Чор Россияси томонидан истило этилиши натижасида халқнинг Европа цивилизацияси ютуқлари билан танишиш имконияти кенгайиб борди. Европа му-

¹ Юсуфжон Қизиқ, Замонамдан айланай // Совет Ўзбекистони санъати, № 8, 1985 й. – Б. 18-19.

сиқа маданияти турли оркестрларнинг концертлари, мусиқали театр, балет ва опера санъати барча-барчаси маҳаллий аҳоли томонидан катта қизиқиш билан қарши олингани сир эмас. Айниқса, Аҳмад Дониш Петербург сафарида балъ рақсларини зўр ҳайрат билан кузатган эди¹. Фурқатнинг «Бал хусусида» асарида ҳам бу ажиб манзара таърифланади². Совет ҳокимияти ўрнатилгач, Европа маданияти ютуқларини кенг тарғиб этиш авж олдирилди. Бунда унинг миллий мусиқий маданиятга қарама-қарши қўйилиши кўнгилсиз оқибатларга олиб келганлигига қарамай, ўз даври учун ижобий жиҳатларининг ҳам мавжуд эканлигини тан олиш зарур. Миллатнинг жаҳон маданияти ютуқларидан истифода этиш имконияти миллий маданиятнинг тараққиёти учун хизмат қилиши рад этиб бўлмайдиган ҳақиқатдир. Фақат бу йўлда шошма-шошарлик натижасида миллий маданиятнинг таҳқирланиб қолишига йўл қўймаслик лозим эди. Айниқса, 20-йилларда шўро мафкураси тарафдорлари бўлган айрим санъаткорлар ўзбек рақсларига замонавий руҳ берамиз деб, унга гимнастика ҳаракатларини, меҳнат билан боғлиқ ҳаракатларни тиқиштиришга зўр беришди. Бироқ Тамарахоним ва бошқа қатор халқ рақс санъати усталари ўзбек рақсларининг миллийлигини сақлаб қолишда жонбозлик кўрсатдилар. Ҳатто доирани ўзбек халқ чолғу сози эмас, деб уни рақслардан чиқармоқчи бўлишганида, 30-йилларда Уста Олим Комиловнинг сайъи ҳаракатлари билан доира ҳақиқий ўзбек чолғу сози эканлигини исботлаб берди ва у сақлаб қолинди³. Мавжуд тарихий шароит ва шўро тузумининг маданий сиёсати вазиятга кескин си-

¹ Дониш А., Наводир ул вақое, — Тошкент, 1984 й. — Б. 234-236.

² Юсупов Ш. Фурқат — бал хусусида // Совет Ўзбекистони санъати, № 4, 1989 й. — Б. 10-11.

³ Жўрабоев А. Одамларга бахшида умр // Совет Ўзбекистони санъати, № 4, 1983 й. — Б. 6-8.

ёсий кампания тусини берди. 30-йилларда миллий рақс санъатини ривожлантириш мақсадида қизгин ишлар бошлаб юборилди. Собиқ советлар ҳукумати томонидан миллий балет жанрини яратиш муаммоси долзарб вазифа сифатида белгиланди. Бироқ бундай театр асарлари учун профессионал таълим олган миллий кадрлар етишмас эди. Дастлаб, 1932 йилда Тамарахоним номида республика балет мактаби очилди. У 30 нафар ўқувчи сифимида иш бошлаб, балет рақси учун кадрлар тайёрлашга мўлжалланган эди. 1933—1941 йиллар давомида 1-республика балет мактаби, 1943—1947 йилларда Ўзбекистон давлат опера ва балет студияси номлари билан фаолият юритди. Мактабнинг илк директорлари М. Харратов бўлиб, Уста Олим Комилов, Тамарахоним, М.Турғунбоевалар бу мактабда биринчи бўлиб дарс берган эдилар. Бу янги таълим маскани ўз фаолияти давомида 70 дан ортиқ халқ артистлари, рақс санъати дарғаларини етиштириб берди. Улардан Г.Измаилова, Б.Қориева, Х.Комилова, Қ.Миркаримова, Г.Маваева, Р.Тангуриев, Ф. Носирова кабиларни санаб ўтиш мумкин¹. 1947 йил мактаб янги махсус бинога кўчирилиб, Хореография билим юртига айлантирилди.

Илк ўзбек касбий раққосаларидан бири Тамарахонимдир. Уни Юсуфжон Қизиқ 1916 йил шогирдликка олган эди². Тамарахоним 1919 йилдан рақс саҳнасига чиқиб, 1922 йилдан М.Қориёқубовнинг ансамблидаги ягона аёл раққоса сифатида фаолият кўрсатган. Аслида, 20-йилларда Тамарахоним ва бошқа раққосалар янги рақслар яратмаган, улар ўзбек халқ рақсларини саҳнага мослаштирган эдилар. Ўзбек профессионал рақс санъатининг яна бир маликаси Мукаррама Турғунбоева ҳисобла-

¹ ЎЗР МДА., Фонд 2487. Опис 3. Йиф. Жилд. 6058. — Б. 4.

² Қодиров М. Қизиқчилар сардори // Совет Ўзбекистони санъати, № 4, 1989 й. — Б. 30.

нади. У 1929 йил 16 ёшида илк бор Самарқандда сахнага чиқиб, Юсуфжон Қизик, Уста Олим Комилов, Тамарахонимлардан сахна сирларини ўрганди. М.Турғунбоева 1936 йилгача халқ рақсларини чуқур ўрганиб, севиб ижро этди. 30-йиллардан бошлаб ўзининг дастлабки яккахон рақсларини сахналаштиради. М.Турғунбоева шубҳасиз ўзбек балет санъатининг асосчиларидан биридир. У 1938 йилдан балет сахнасига кўтарилди ва илк ўзбек балетларидан бўлган «Шоҳида»да ўзи рақс ижро этди. «Гуландом», «Оқбилак» балетларининг миллийлигини таъминлашда жуда катта ҳисса қўшди. Мукаррама Турғунбоеванинг ўзбек рақс санъати тараққиётига қўшган улкан ҳиссаси, унинг 1954 йилда Хореография билим юрти ўқувчиларидан 12 қизни олиб, ўзбек халқ фольклор санъатига асосланган ҳолда аёллардан иборат «Баҳор» ансамблини ташкил этганлиги бўлди. 50-йилларда «Баҳор»нинг ташкил этилиши билан рақс тўлиқ мустақил сахна санъатига айланди¹. Шунингдек, марфилонлик раққоса Розия Каримованинг ҳам ўзбек рақс санъати тараққиётида ўрни катта. У «Ҳалима», «Оқбилак», «Ширин» каби балет рақслари орқали сахнада ўзига хос образлар яратди. 1947 йилдан Хореография билим юртида таълим бериб, кўпгина шогирдлар етиштирди. Унинг илмий изланишлари ва кўпгина китобларида ўзбек миллий рақс санъатининг ўзига хос жиҳатларини ўрганишга алоҳида эътибор қаратилган².

Ўзбек театрлари учун яратилган биринчи ўзбек балети композитор Рославецнинг 1933 йилда ёзган «Пахта балети»дир. Унда халқ фольклоридан кенг фойдаланилди. Бироқ асар сюжети ва

¹ Ҳамроева Г. Рақс жозибаси // Совет Ўзбекистони санъати, № 6, 1986 й. — Б. 20-21.

² Рақсшунослик жонкуяри // Совет Ўзбекистони санъати, № 4, 1986 й. — Б. 29.

рақсларни жойлаштиришда айрим камчиликларга йўл қўйилди. Шу боис, сахнада кўп тура олмади. 1936 йилда иккинчи ўзбек балети «Шоҳида» сахнага чиқди. Ўзбек санъат усталарининг заҳматли меҳнатлари эвазига дунёга келган бу асар ҳам муваффақият қозона олмади. Боиси, Ф.Таль ўзбек миллий мусиқий мероси билан етарлича танишиб улгурмаганди. Шунинг учун мусиқий ечим ўз ўрнига тушмаган, воқеалар ва рақслар ҳам бир-бирини тўлдиролмаган эди. Биринчи муваффақиятли чиққан ўзбек балети «Гуландом» ҳисобланади. Аслида, унинг ғояси анча илгари дунёга келган бўлиб, 1935 йил воҳа рақс санъатини ўрганиш мақсадида Тамарахоним Хоразмга борганди. У халқ рақс меросининг кенг қатламларини ўрганиш жараёнида жуда бой маълумотлар тўплади. «Гуландом» балети 10 йил давомида уч бор премьерала олди (1940 йил, 1946 йил ва 1951 йиллар). Ундаги халқ рақслари асосида яратилган «Ханжар билан рақс», «балиқчилар исёни» сахналарида, балетмейстерлар Хоразмнинг қадимий рақс анъаналарини Европа классик рақси билан муваффақиятли синтез қила олган эдилар. Биринчи марта эртак мавзусида олинган «Оқ биллак» балети 1943 йил яратилган. А.Смирновнинг либреттосида қатор камчиликлари мавжуд бўлса-да, С.Василенконинг ўзбек халқ мусиқалари асосида яратилган рақсбоп мусиқалари асарни 1943—1949 йиллар мобайнида сахнада олиб қолди¹. Кейинги даврда ўзбек халқ рақслари асосида «Раққоса», «Семурғ», «Тановар», «Гулсанам» каби бир қанча миллий балетлар яратилди. Ўзбек балет санъатининг ҳақиқий юдузлари даражасига кўтарилган санъаткорлар Галия Измаилова² ва Бернора Қориевалардир. Г.Измаилова ўзининг

¹ История узбекской советской музыки. I том. — Тошкент: Фахур Фулом, 1972 й. — Б. 198-203.

² Галия Измаилова. — Тошкент: Ўздавнашр, 1953 й. — Б. 20.

«Орзу», «Лайли ва Мажнун», «Кашмир афсона-си» каби миллий балетларини яратиб, ўзбек балет санъати тарихида мустаҳкам мавқе эгаллади¹. Бернора Қориева 1955 йил Навоий номидаги опера ва балет академик катта театрида илк бор сахнага чиққанди. 1978 йил «Навқирон балет» труппасини тузди² ва ўзбек балетини кўпгина иқтидорли шогирлар билан бойитди. Шунингдек, Г.Ҳамроева, Ф.Саъдуллаева, Н.Алимова, Г.Азимова³, З.Давлатмуродова каби балериналар ўзбек балет санъатини янги босқичга олиб чиқдилар⁴. Ўзбек балет санъати усталари томонидан 80-йилларда И.Акбаровнинг «Лайли ва Мажнун», У.Мусаевнинг «Тўмарис», Р.Абдуллаевнинг «Қуёшга таъзим қил» каби миллий балетлари яратилди⁵.

Ўзбек халқининг азалий рақс меросини сахнага олиб чиққан «Баҳор» ансамбли ўз даврида жуда катта довуғ қозонди. 1957 йилдаёқ собиқ иттифоқ даражасида кўрик-танловда иштирок этиб, унда лауреат ва I даражали дипломга сазовор бўлган эди⁶. Жамоа муваффақиятларининг асл сабаби, Мукаррама Турғунбоевнинг ўзбек халқи қадимий рақс санъатини чуқур илмий билганлиги ва унинг соф гўзалликларини қалбан ҳис эта олганлигида эди. «Баҳор» ансамблининг жуда бой репертуарини шакллантиришда бир қанча машҳур рақс уста-

¹ Раҳимов А. Галия Измаилова // Совет Ўзбекистони санъати, № 6, 1982 й. — Б. 10-12.

² Раҳимов А. Бернора Қориева // Совет Ўзбекистони санъати, № 4, 1982 й. — Б. 18-19.

³ Файзиёв Ф. Рақс — бахтим, сурурим // Совет Ўзбекистони санъати, № 5, 1984 й. — Б. 14-15.

⁴ Тангуриева С. Минг чиннигул // Совет Ўзбекистони санъати, № 7, 1989 й. — Б. 10-11.

⁵ Розенберг М. Қуёшга таъзим қил // Совет Ўзбекистони санъати, № 1, 1988 й. — Б. 10-11.

⁶ Салимова С. Мангулик сирлари // Совет Ўзбекистони санъати, № 1, 1982 й. — Б. 4-5.

ларининг ўрни бор. Жумладан, Исохор Оқилов 400 дан ортиқ, М.Турғунбоева¹ 250 га яқин яқка ва оммавий рақсларни саҳналаштирганлар. М.Турғунбоеванинг «Ғайратли қиз», «Лазги», «Пилла», «Фарғона рубойси» (1946 й.), «Муножот», «Тановар»лари², И.Оқиловнинг «Помирча рақс», «Занг» (1952), «Ларзон» (1954), «Бухороча» рақслари, Г.Измаилованинг «Арабча рақс»и, Қ.Миркаримованинг «Тоғ қизи», «Дилхирож»лари³ жуда машҳур бўлиб кетган эди. Ўтган асрнинг 80-йиллари бошларига келиб М.Турғунбоева номидаги «Баҳор» халқ ансамблининг таркиби 106 кишидан иборат эди⁴. «Баҳор» биргина 1983 йилда 160 та тадбирда иштирок этиб, 220 марта концерт берди. Жамоа бу даврда бешта «Ёр истаб», «Баҳор гуллари», «Пахта», «Она ватан», «Гулноз» каби жамоавий рақсларни, «Салламно», «Аффон халқ рақси» каби бир қатор яқкагон рақсларни ҳам саҳналаштирган⁵. М.Қориеқубов раҳбарлигида 1936 йил ташкил этилган «Ўзбекистон ашула ва рақс ансамбли»га 1968 йил «Шодлик» деб ном берилди. Бу жамоа ҳам ўз даврида АҚШ, Дания, Италия, Мали каби дунёнинг қирққа яқин мамлакатларида ўзбек миллий мусиқа ва рақс санъатини намойиш қилди⁶. Умуман, «Баҳор», «Шодлик», «Лазги» ансамллари ўз вақтида ўзбек миллий рақс санъатини кенг тарғиб қилди. 80-йилларда ўзбек миллий рақси саҳнала-

¹ Сутягина Г. Рақсга бағишланган умр // Совет Ўзбекистони санъати, № 7, 1983 й. — Б. 26-27.

² Низомова Р. Онадек севардик уни // Совет Ўзбекистони санъати, № 3, 1988 й. — Б. 20-21.

³ Қодиров М. Раққоса, балетмейстер, педагог // Театр. № 5. 2012. — Б. 16-17.

⁴ ЎЗР МДА., Фонд 2487. Опис 3. Ўйф. Жилд. 5976. — Б. 37.

⁵ ЎЗР МДА., Фонд 2487. Опис 3. Ўйф. Жилд. 5976. — Б. 45.

⁶ ЎЗР МДА., Фонд Р-2487 Опис 3 Ўйф. Жилд 5974 Материалы о работе Узбекской государственной филармонии им. М.Кариякубов и РГКО «Узбекконцерт» Л — 76. — Б. 16-18.

рида Малика Аҳмедова¹, Насиба Алимова, Рушана Султонова, Ойша Раҳимовалар² бор эдилар. Айниқса, Маъмура Эргашева ўзининг «Норгул», «Таржи Наво», «Нозанин», «Абдурахмонбеги» каби рақслари билан ҳар қандай талабчан санъат ихлосмандини ҳам лол этар эди³. Қизлархон Дўстмуҳаммедова, Дилафрўз Жабборовалар 80-йилларнинг охирларида ўзбек рақс саҳнаси юлдузлари сифатида танилган эдилар⁴.

Ўтган асрнинг 80-йилларига келиб, советлар давлатининг ижтимоий-иқтисодий, сиёсий соҳаларидаги каби, маданий ҳаётида ҳам кўпгина таназзули ҳолатлар кузатилди. Хукуматнинг жамият маънавий эҳтиёжларига нисбатан назар-писанд этмаслиги, таълимга нисбатан бепарволик натижасида миллийликдан узоқ бўлган янги бир зиёлilar авлоди шаклланиб борди. Навоий номидаги давлат катта академик театри қошидаги ўзбек Хореография билим юрти ҳам 80-йилларга келиб ўзининг аввалги мавқеини йўқота бошлади. Билим юрти битирувчилари асосан Навоий номидаги опера ва балет театри, 1964 йил Самарқандда очилган опера ва балет театри, Тошкентдаги мусиқали комедия (оперетта) театри ва «Баҳор», «Лазги» ансамблларига кадр етказиб берарди. Узоқ йиллар билим юртида таълим фақат рус тилида олиб борилиб, маҳаллий ёшларни жалб этишга қаратилган тарғибот ишлари тўхтатиб қўйилганди. Натижада контингентнинг таркибида Европа миллатлари ва-

¹ Лутфиддинова Х. Биллур булоқ қўшиғи // Совет Ўзбекистони санъати, № 2, 1983 й. — Б. 6-7.

² Измаилова Г. Уч янги юлдуз // Совет Ўзбекистони санъати, № 8, 1985 й. — Б. 10-11.

³ Сокин Ш. Баркамоллик // Совет Ўзбекистони санъати, № 9, 1985 й. — Б. 12-13.

⁴ Каримова Р. Юлдузларимиз // Санъат», № 10, 1989 й. — Б. 22-23.

килларининг устуворлиги таълим масканида миллий рақс санъатининг ривожланиши учун тўсиқни юзага келтирди. 1982—1983 ўқув йилида 500 ўқувчига мўлжалланган билим юртининг 101 кишилик педагоглари таркибининг асосий қисми европалик миллатлар вакилларидан иборат эди¹. Ўқув йилида 57 нафар битирувчининг 16 нафари «балет артисти» ва 41 нафари «ансамбл артисти» йўналишлари бўйича диплом олди². Жамиятдаги ўзгаришлар ва халқнинг миллий ўзликни англашга бўлган интилишларининг ортиб бориши эвазига 80-йилларнинг охирига келиб билим юртида ўзбек гуруҳлари очилди. Бироқ бу гуруҳларда дарс бера оладиган педагог кадрлар жуда кам эди. Хореография билим юртида 1990—1991 ўқув йилида педагоглар сони 88 нафарга тушиб қолган³. Билим юрти ўқитувчиси Г.П.Янсоннинг фикрича, янги қабул ниҳоятда офир кечган ва кириш имтиҳонлари деярли номига ўтказилган. Ўқитувчилар ўз гуруҳларини сақлаб қолиш учун мактаблардан ўқувчи излашга мажбур бўлган. Миллий рақс йўналишига талаб йил сайин ортиб борди. Бироқ миллий кийимлар етишмаслиги баҳонаси билан янги гуруҳлар ташкил этилмади⁴.

1988 йил 13—20 январь кунлари Тошкент хореография билим юртида ўзбек рақси ижрочиларининг биринчи Республика танлови ўтказилди. Танловда жами 19 нафар иштирокчи қатнашиб, унда ўзбек миллий рақс санъатининг нақадар аянчли ҳолга тушиб қолганлиги аён бўлди. Унда Самарқанд, Бухоро, Навоий, Жиззах, Сирдарё, Сурхондарё, Қашқадарё вилоятларидан вакиллар иштирок этмади. Бирорта ҳам миллий эркаклар рақси, жуфт

¹ ЎЗР МДА, Фонд 2487. Опис 3. Йиф. Жилд. 6058. — Б. 6-11.

² ЎЗР МДА, Фонд 2487. Опис 3. Йиф. Жилд. 6058. — Б. 5.

³ ЎЗР МДА, Фонд 2487. Опис 3. Йиф. Жилд. 6966. — Б. 23.

⁴ ЎЗР МДА, Фонд 2487. Опис 3. Йиф. Жилд. 6966. — Б. 32.

ва жамоавий рақслар ижро этилмади¹. Нафақат танлов қатнашчилари ижроларидаги хатоликлар, уқувсизликлар, балки кийимларининг ҳам эски ва нобоп танланганлиги билан ўзбек миллий рақс санъатидаги ҳақиқий аҳволни очиқ-ойдин кўрсатиб берди. Танлов якуни муҳокамасида мутахассислар томонидан 76 муқом (ҳаракат)дан иборат ўзбек миллий рақс санъати, бу ўзбек халқининг маънавий мероси, бузилмас қадрияти сифатида сақлаб қолиниши зарурлиги айтилди². Л.Авдеева ўзбек рақс санъатининг таназзули сабабларини кўрсатар экан, жойларда миллий кадрларнинг етишмаслиги, иқтисодий қийинчиликлар ва санъаткорларнинг халқ орасида обрўсиз эканлигига алоҳида эътибор қаратди³. 80-йилларга келиб, ҳатто, миллий рақс жамоаларида ҳам, республикадаги барча санъат билим юртларида ҳам миллий мусиқа соҳаларида педагог кадрлар етишмас, улар орасида миллий рақс санъати бўйича малакали кадрлар умуман йўқ ҳисоби эди. Республикада рақс балетмейстерларини тайёрловчи мактаблар, рақс санъати ходимларининг малакасини оширувчи, қобилиятларини баҳоловчи махсус лаборатория ташкил этилмади. Натижада ўзбек рақс санъатининг оғриқ нуқталари кўпайиб кетди. Бу, айниқса, кийиниш, соч турмаги, рақсларни ижро этиш давомида араб, ҳинд раққосаларининг айрим ҳаракатларининг кириб келиши, Европа рақсларига хос ҳаракатлар ўзбек миллий рақсларининг соф муқомларига нисбатан ортиб борди. Айниқса, ўзбекча йигитлар

¹ Нуримов Ш. Маҳорат синови // Совет Ўзбекистони санъати, № 4, 1988 й. — Б. 10-11.

² ЎзР МДА., Фонд 2487. Опис 3. Йиф. Жилд. 6724. — Б. 15.

³ ЎзР МДА., Фонд 2487. Опис 3. Йиф. Жилд. 6724. — Б. 11-12.

рақси, унинг ўзига хос томонларини илмий ўрганиш, саҳналаштириш ишлари кўнгилдагидек йўлга қўйилмади¹. Иқтисодий қийинчиликлар ойлик маошнинг кескин камайиб кетиши натижасида кўпгина педагоглар ўз ишини ташлаб кетишга мажбур бўлдилар².

Ўзбекистоннинг истиқлолни қўлга киритиши барча соҳалар каби миллий рақс санъати ва унинг келажаги учун ҳам муҳим аҳамият касб этди. «Ўтиш даври» қийинчиликлари жараёнида ўзбек миллий рақс санъати ўз йўналишини топиб, тадрижийлик билан бўлса-да, ривожланиб борди. Бу борада, «Ўзбекрақс» бирлашмасининг тузилиши соҳадаги ислохотларнинг бошланиши бўлди³. Мамлакат мустақилликни қўлга киритганидан сўнг, айниқса, бугунги кундаги глобализация жараёни кучайиб бораётган бир шароитда ўзбек миллий рақс мактабларини сақлаб қолиш ва ривожлантириш, уларни келажак авлодга безавол етказиб бериш муҳим вазифа ҳисобланади. Истиқлол йилларида миллий рақс ва унинг сержило анъаналарини сақлаб қолиш мақсадида кўплаб тадбирлар амалга оширилмоқда. Ўзбекистонда азалдан Фарғона (мутахассислар фикрича, «баҳор»), Бухоро («ёз») ва Хоразм («куз») каби рақс мактаблари мавжуд. Ҳозирда рақс санъати ривожланишида ютуқ ва нуқсонларни таҳлил этиб бориш, соҳани замонавий янгиликлар билан таъминлаш муҳим аҳамиятга эга. Шу мақсадда ҳар йили ўтказиладиган М.Турғунбоева номидаги анъ-

¹ Каримова Р. Жозибалар олами // Совет Ўзбекистони санъати, № 6, 1984 й. — Б. 6-7.

² Измаилова Г. Биз нега танловда қатнаша олмадик? // Совет Ўзбекистони санъати, № 8, 1984 й. — Б. 18.

³ Ўзбекистонда миллий рақс ва хореография санъатини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Қарори. 21.02.1997 й. № 101. Халқ сўзи. 1997 йил 8 январь.

анавий рақс танлови, 2003 йил 19–21 май кунлари Тошкент шаҳрида бўлиб ўтган «Чарх — 2003» ўзбек фольклор рақслари фестивали¹, 2008 йил 10-11 сентябр кунлари Бухоро шаҳрида ўтказилган «Рақс гулшани» анъанавий кўрик-танлови каби кўплаб бошқа тадбирларни мисол қилиб келтириш мумкин². Танловлар азалий рақс мактаблари мавжуд бўлган Фарғона, Бухоро ва Хоразмга янги Сурхондарё — Қашқадарё мактаби ҳам қўшилиб бораётганлигини кузатиш имкониятини берди³. Сурхон рақс мактаби ҳам жуда қадимий бўлиб, алоҳида ўзига хос рақслари билан ажралиб туради. Жумладан, «Чанқовуз», «Кади», «Сўзана», «Чироқ», «Пичоқ», «Урчуқ», «Подачилар», «Чавандоз», «Бойсун мавриги», «Дучава» кабиларни санаб ўтиш мумкин⁴.

Ўзбек миллий рақслари бу миллат ўтмишининг энциклопедиясидир. Шу жиҳати билан миллий рақсларнинг қиймати янада ортиб боради. У ўзгартириш мумкин бўлмаган номоддий мерос сифатида қад ростлайди. Демак, миллий рақс бу миллий тафаккурнинг маълум маънодаги кўринишидир. Айтишларича, Хива хонлиги ҳудудига жаҳонгашта дарвеш қиёфасида келган Ҳерман Вамберини зиёфатга таклиф этган хон, унинг мусиқадан таъсирланиши (маҳаллий миллат вакиллари бошини қимирлатса, у аёғини бир хил маромда қимирлатган)дан хон унинг оврўпалик жосус эканлиги-

¹ Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ахборотномаси, № 18. — Тошкент, 2003. — Б. 5-7.

² Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ахборотномаси, № 27. — Тошкент, 2008. — Б. 3-4.

³ Ўша манба. — Б. 4.

⁴ Қурбонова Ш., Хурсандов Х., Сурхон рақс мактаби. — Т.: 2010. — Б. 73.

ни англайди ва ўз мамлакати ҳудудидан чиқариб юборади. Маълумки, 2001 йил Бойсун ҳудудининг ЮНЕСКО ташкилоти томонидан маданий макон, деб топилишида «Бойсун» фольклор-этнографик ансамблининг хизмати катта бўлганди. ЮНЕСКО «Шашмақом» ва «Катта ашула»ни «Инсониятнинг номоддий маданий мероси дурдоналари» сифатида деб тан олиб, умумжаҳон Репрезентатив рўйхатига киритганди¹. Навбатдаги вазифа сифатида «Аския», «Лапар», «Халфачилик», «Бахшичилик» ҳақида тўлиқ маълумотларни ЮНЕСКОга тақдим этиш белгилаб берилди². Шу ўринда ушбу рўйхатга миллий рақслардан бўлган «Лазги» ва «Танавор»ни ҳам киритиш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

Миллат рақси бу тил билан ифодалаб бўлмайдиган туйғуларни айтиш услубидир. Мукаррама Турғунбоева: «Рақс бу фақат ҳаётнинг талқини ёки абстракцияси эмас, рақс ҳаётнинг ўзгинасидир», — деган эди. Шу ўринда адабиётшунос олим, профессор Наим Каримовдан эшитганим бир воқеани келтириб ўтсам: Москвада ишлаб юрган кезларда шимол совуғи туфайли сил касалига дучор бўлиб қолган Абдулла Алавий, даволаниш мақсадида Қримга боради. Бу пайтда Қримда бошқа ватандошларимиз ҳам кўп бўлиб, кимдир Алавийнинг қулоғига «Ботуни қамашибди», — деган гапни айтади. Улар яқин дўст бўлганлиги боис, Алавий ҳеч нарса дея олмайди. Бироқ шу орада саҳнада жаранглаган «Лезгинка»га шу даражада берилиб ўйнайдикки,

¹ Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-услубий маркази ахборотнома. № 29. — Тошкент, 2010. — Б. 3.

² Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «2010-2020 йилларда номоддий маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш, асраш, тарғиб қилиш ва улардан фойдаланиш Давлат дастурини тасдиқлаш тўғрисида» 2010 йил 7 октябрдаги 222-сонли қарори

охирида йиқилган ва кўп ўтмай вафот этган экан. Ҳа, рақс — бу муҳаббат, рақс — бу илҳом, рақс — бу исёндр.

Миллий рақс бу — миллат бойлиги. Уни кенг тарғиб этиш эса миллатнинг умумий тил топишида, миллат менталитети — зеҳнини тушунишда катта ўрин эгаллайди. Миллий рақслар миллий ўзликни англашда етакчи восита ҳисобланади. Албатта, бу муаммоларнинг ўз ечимини топиши ўзбек миллий рақс санъати довуғини қайта тиклашда муҳим аҳамиятга моликдир. Бу борада, Ўзбекрақс бирлашмасининг бош директори Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист, Қорақалпоғистон халқ артисти Муяссар Сотводиева: «Ўзбек миллий рақслари ўзининг бетақрор жозибаси билан жаҳон рақс санъатида алоҳида ўрин тутди. Уларни қалбан тушуниш, юракдан чиқариб ижро этиш лозим, уларда инсоннинг энг нозик туйғулари акс этади. Бу рақсларнинг ҳамма ҳаракатларида назокат устувор. Мана шу жиҳатлари билан бугун ўзбек миллий рақслари арабу ҳиндлар учун ҳам, корейс ва японлар учун ҳам, Европа халқлари учун ҳам бирдай қизиқарлидир. Шундай беқиёс бойлигимиз бўлган миллий рақсларимизнинг софлигини сақлаш, уларни асраб-авайлаш зарур. Шу ўринда бир қатор камчиликлар ҳам кўзга ташланмоқда. Бугун томошабинларнинг қизиқиши боис замонавий ўзбек рақс санъатида жаҳон рақсларидаги (рок, брек денс) тезлаштирилган, инсоннинг ҳирсини кўзғовчи айрим ҳаракатларни қўшиш ҳолатлари кўзга ташланмоқда. Бу миллий рақсларимизнинг синиш нуқтаси бўлмоқда. Албатта, ортиқча ҳаракатлардан тийилиш лозим»¹. Истиқлол йилларида миллий маданиятни ривожлантириш соҳасида катта ишлар амалга оширилди. Бугун азалий рақс ҳаракатлари-

¹ Илова этилади. Тадқиқотчининг санъаткор билан суҳбатидан. Нусхаси CD дискда Кино, фото, фоно архивнинг «Оғзаки тарих» фондига тақдим этилган.

ни тиклаш, бу борада мунтазам тадқиқот ва изла-нишларни талаб қилади. Ҳозирда Тошкент вилоят ўзбекрақс бўлими тикланди, Хоразм вилояти Ўзбекрақс бўлимини тиклаш ишлари амалга оширилмоқда. Миллий рақсларнинг мустақил сахна санъати тури сифатидаги ўрнини мустаҳкамлаб бориш зарур. Хореография Олий мактаби катта ўқитувчиси Эркиной Саитова ўзбек халқ рақс санъати ва унинг келажаги тўғрисида: «Аждодлардан мерос бу тенгсиз дурдоналарни безавол асраш ва келгуси авлодларга етказиб бериш бугунги глобаллашув жараёнида янада катта аҳамиятга эга. Боиси, ўзбек рақси бошқа халқлар рақсларига қараганда жозибаси ва жуда бойлиги билан фарқ қилади. Бугунги кунда Қ.Мўминов раҳбарлигида «Ўзбекистон» ансамбли профессионал миллий рақс меросимизни тарғиб этишда муҳим ўрин тутмоқда. Опа-сингил Малика ва Муҳаббат Қурбоновалар, С.Мансурхўжаева каби кўпгина раққосалар ўзбек рақс санъатининг муносиб давомчилари бўлмоқдалар. Ёшларимиздан Д.Мадраҳимова, С.Мирзаева, Ё.Ҳасанова, Ш.Абдуллаев, Ш.Кенжабоев кабиларни ҳам худди шундай ўзбек рақс санъатининг келажаги сифатида санаб ўтиш мумкин. Институт қошида талабалардан махсус ансамбллар ташкил этиш мақсадга мувофиқ. Сабаби давлат тадбирларида рақсларни ижро этиш учун талабалар тўрт ойлаб жалб этилади. Бу уларнинг дарсларни ўзлаштиришида, табиийки, муаммоларни келтириб чиқаради. Давлат тадбирлари туфайли оммавий рақслар яхши ривожланаётган бир пайтда якка рақслар масаласи оқсамоқда. Айниқса, рақс жамоаларининг хўжалик ҳисобига ўтказилиши масалаларини яна бир бор кўриб чиқиш зарур, деб ҳисоблаймиз. Бироқ бозор иқтисодиёти шароитида уларга нисбатан яратилаётган шароитларни янада яхшилаш, яъни Олий мактаб талабалари учун шартнома миқдорини камайтириш, улар учун ётоқ жой масалаларини

да ёрдамни янада кенгайтириш мақсадга мувофиқ деб ўйлайман»¹. Ўзбек рақс санъати ривожланиши жараёнидаги муаммолар ҳақида санъатшунос-хореограф Аҳмаджон Раҳимов: «М.Турғунбоева, И.Оқиловлардан сўнг рақс санъати ривожланиши тўхтаб қолди, чунки ютуқ ва нуқсонлар таҳлил қилинмаяпти. Йигитлар рақси ҳақида гапирмаса ҳам бўлади. Хореография Олий мактабида ўргатилаётган 90 фоиз рақслар Оврўпа рақслари бўлиб, ўзбек йигитларнинг миллий рақс ансамбллари тузиш тақозо қиляпти. Бунда мавжуд кадрларнинг имкониятларидан фойдаланиш зарур», — деган эди². Аслида йигитлар рақси масаласининг муаммо даражасига кўтарилиши, уларнинг асл ҳаракатлари тизими алақачон йўқолиб кетганлиги учун эмас, балки соҳага эътиборнинг сустлиги натижасида юзага келмоқда, дейилса тўғри бўлади. Боиси, ўзбек халқида йигитлар рақси бўйича ҳам бой мерос мавжуд. Қадимда йигитлар рақси аёллар рақсига нисбатан кенгроқ ривож топган. Фарғонача, бухороча, самарқандча рақслар³, Бешқарсак⁴, Якқарсак, хоразмда ўйналган «Чўпон», «Балиқчи» рақслари, «Катта ўйин», «Чарх», «Увори сохта», «Чапандоз» — буларнинг барча-барчаси аслида йигитлар рақси бўлган⁵. Дарҳақиқат, бу соҳага ҳақиқий мутахассисларни янада кенгроқ жалб этиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Кейинги пайтларда аслида йигитлар рақси бўлган «Анджон полкаси»нинг ҳам

¹ Илова этилади. Тадқиқотчининг мураббий билан суҳбатидан. Нусхаси CD дискда Кино, фото, фоно архивнинг «Оғзаки тарих» фондига тақдим этилган.

² Умарова Г. Рақс миллат мулки // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 1996 йил 15 ноябрь. № 46.

³ Бегимов Р. Қарсак ўйинлари // Совет Ўзбекистони санъати, № 11, 1979 й. — Б. 24-25.

⁴ Фуломов Э. // Бешқарсак оҳанглари // Совет Ўзбекистони санъати, № 3, 1981 й. — Б. 6.

⁵ Бегимов Р. Йигитлар рақси ривожландими // Совет Ўзбекистони санъати, № 2, 1980 й. — Б. 22-23.

қизлар томонидан ўйнаш учун саҳналаштирилган варианты мавжуд. Бу нотўғри, чунки қизларнинг этик ва яқтаклар кийиб, эркакча ҳаракатлар билан саҳнада жавлон уриши, уларни саҳнада эркакшода кўрсатиб, миллий рақс анъаналари учун нотабий ҳолатни юзага чиқаради. Атоқли раққоса Вилоят Оқилова ҳозирда раққосаларнинг ўз рақсларини саҳналаштиришда лоқайдликка йўл қўяётганлигига эътибор қаратади. У «...Ўзбек рақс мактаби уч йўналишга эга. Назаримда, ҳозир бу мактаблар бир-бири билан аралашиб кетгандек таассурот туғдиради. Айниқса, бугунги Хоразм рақсларига гўзал анъаналар ўрнига турли ибосиз муқомлар кириб келганга ўхшайди»¹, — дейди. Ўзбекистон халқ артисти раққоса С.Мансурхўжаева «...рақс усталари Тамарахоним, М.Турғунбоеваларнинг рақс меросини тарғиб этиш ва рақс санъати таҳлиliga бағишланган мақолалар матбуот саҳифаларида кўпроқ босилса», — деб фикр билдиради². Истиқлол йилларида «Баҳор» ансамбли қизларидан Равшаной Шарипова³ ўзбек рақс мактабини ривожлантиришда катта иш олиб бормоқда.

Халқимизда шундай буюк рақс мактаби мавжуд бўлгани ҳолда ҳозирда айрим хусусий телеканалларда узатилаётган хонандаларимизнинг қўшиқларига олинган клиплар ичида баъзан зўрма-зўраки, Фарб оҳангларига тақлидан яратилган рақслар кўпайиб бораётгани жуда ачинарли ҳолдир. Ж. Умиров («Дарёлар», «Ойша»), Д. Зайнутдинов («Сев мани»), Шерзодбек («Тилло узук»), М. Асалхўжаева («Атиргул») қўшиқларига ишланган клиплардаги «рақс»ларда ҳеч қандай рақснинг қо-

¹ Пахрулдинов К. Рақс — ҳаётим // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2010 йил 30 апрель. № 18.

² Мансурхўжаева С. Рақс таровати // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. № 1. 2012 й. 6 январь. — Б. 1.

³ Баҳор қизларидан бири // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 29 апрель. № 18.

нун-қоидаларига, одобига тўғри келмайдиган ҳаракатлар кўзга ташланади¹. Ваҳоланки, «... рақс қўшиқни бойитади ва халқнинг бадий тафаккурини янада ўсишига хизмат қилади. «Лазги», «Баҳор», «Айқулаш» каби жамоалар узоқ вақт давомида шу вазифани адо этиб, ҳам қўшиқларнинг савиясини оширишда, ҳам инсонлар хотирасида узоқ вақт давомида сақланишида хизмат қилади»², — дейди Ўзбекистон халқ артисти Х.Лутфиллаев.

Миллий рақс санъати истибдод даврида инқироз даврини бошдан кечирди. Айниқса, шўроларнинг нобоп таълим тизими, кадрлар тайёрлашдаги номантиқийлик ва номутаносибликлар натижасида жуда катта камчиликлар «мерос» бўлиб қолди. Бу муаммоларни бир зумда ҳал этишнинг иложи йўқ эди. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг фармони билан Ўзбекистонда миллий рақс ва хореография санъатини ривожлантириш масалаларига жиддий эътибор қаратилди. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси махсус Қарори асосида 1997 йил Ўзбек Хореография билим юрти Осиё қитъасида ягона бўлган олий таълим даргоҳи Тошкент давлат миллий рақс ва хореография олий мактаби номи билан қайта ташкил этилди. Шу орқали таълим даргоҳини Ўзбекистондаги миллий рақс санъатини ривожлантириш учун масъул йирик марказга айлантирилди.

1992—1993 ўқув йилига келиб, Ўзбек Хореография билим юртида 370 ўқувчи таълим олди ва уларнинг 269 нафари қизлар эди. Ўзбек тилида таълим гуруҳлари йил сайин кўпайиб, уларнинг сони 92 нафарга етди ва рус гуруҳларида 278 нафар ўқувчи

¹ Ризаева Д. Рақс одоби // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 7 октябрь, № 41

² Лутфиллаев Х. Қўшиқ рақсга боғланса // Театр. № 6. 2013. — Б. 11.

таълим оларди¹. Ҳозирда олий мактабда 3 та кафедра ва 1 та факультет мавжуд бўлиб, Хореография санъати ва Санъатшунослик (Хореография) йўналишларидаги кадрларни етказиб беради. Олийгоҳ биносида уч бўғиндаги таълим олиб борилмоқда. Ихтисослашган мактабда 283 ўқувчи, Хореография коллежида 178 ўқувчи ва Олий мактабда эса 152 талаба билим олмоқда. Мазкур даргоҳ фармонда таъкидлаб ўтилган айрим тадбирларнинг ижросини кутмоқда. Жумладан, 1947 йилда қурилган бино сезиларли даражада эскирган бўлиб, 19 та аудитория ва 19 та балет зали мавжуд. Олий мактаб ва коллеж учун бор-йўғи 4 та аудиториянинг мавжудлиги, умумтаълим фанларини ўқитишда лаборатория хоналарининг йўқлиги, махсус ётоқхонага эҳтиёжнинг мавжудлиги ўқув даргоҳининг ҳозирча ўз ечимини кутаётган муаммолари ҳисобланади. Олий ўқув муассасасининг ахборот-ресурс маркази уч бўғинга хизмат қилувчи (мактаб, коллеж ва институт) 40 ўринли ўқув зали ва 35570 та китоб фонди мавжуд. Институт маъмурияти томонидан муассаса номини «Ўзбекистон рақс Академияси» деб номлаш таклиф этилганди². Аввало, энг бирламчи масала бу етук кадрлар тайёрлашдир. Бу масалада Хореография Олий мактаби кафедра мудири, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими, профессор Қўрқмас Сағатов: «Юртбошимиз томонидан мазкур билим юртининг олий мактабга айлантирилиши, 2013 йилдан магистратура бўлимининг очилиши ҳам соҳанинг келажаги учун гоят муҳим тадбирлар бўлди. Шунга қарамай, ҳали қилиниши керак бўлган ишлар ҳам кам эмас. Жумладан, замонавий рақс санъатининг асл мактаблари

¹ ЎЗР МДА, Фонд М – 7. Рўйхат 2. Йиғ. Жилд. 20. – Б. 36.

² Маданият ва спорт ишлари вазирлиги архиви. Ҳисобот. 2010–2011 ўқув йили учун.

билан алоқаларни янада кенгайтириш лозим. Рақс ўта нозик санъат. Биз олган талабаларнинг ҳаммасини ҳам раққос ёки раққоса сифатида етиштириб бериш қийин. Борларини авайлаш зарур, чунки инсон улғайиш жараёнида табиий ўзгаришлар сабаб ўқишни давом эттира олмайди (жигар, кўз билан боғлиқ касалликлар, ўсмай қолади ёки жуда ўсиб кетади). Кадрларга нисбатан талабни инобатга олиб, қабулни кўпайтириб бориш лозим. Бугунги кунда биз етиштириб бераётган кадрлар учун иш жойларининг камлиги, ойлик маошнинг озлиги муаммолари ҳам мавжуд. Олий мактаб учун янги замонавий бино, албатта, барча қулайликларга эга ётоқхона зарур»¹. Албатта, мазкур муаммоларни тезда бартараф этиш ўзбек рақс санъатининг мавқеини янада кўтаришда муҳим аҳамият касб этади.

Ёш авлодни миллий мусиқий маданият билан таништириш ва тарғиб этишда таълим даргоҳлари билан бир қаторда энг таъсирли воситалардан бири бу музейлардир. Шу боис ҳам бугун мамлакатимизда бу соҳага эътибор ҳар қачонгидан ҳам юқори бўлиб, давлат сиёсати даражасига кўтарилган. Ҳаётга кириб келаётган ўқувчилар ўзининг ким бўлишини янада аниқроқ тасаввур этишлари учун, уларнинг дунёқараши ва тафаккурининг тўғри шаклланиши учун музейларчалик бирор бир маскан самарали таъсир кўрсата олмайди. Фарзандларимизнинг ўзлигини англашларида миллий рақс маданияти ҳақида тўғри тасаввур ҳосил қилишларида тегишли музейлар ва уларнинг тарғибот фаолиятлари ҳам муҳим бўгин ҳисобланади. Бугунги кунда бундай музейлар кўп эмас. Шунга қарамай, уларнинг айримлари ҳақида фикр билдиришни маъқул топдик. Халқимизнинг буюк фар-

¹ Илова этилади. Тадқиқотчининг мураббий билан суҳбатидан. Нусхаси CD дискда Кино, фото, фоно архивнинг «Оғзаки тарих» фондига тақдим этилган.

занди Мукаррама Турғунбоева уй-музейи 1990 йил 27 июнда очилиб, унда машҳур раққосанинг 1929–1978 йиллар давомидаги сахна ижодий фаолияти ва сахналаштирган рақслари экспонатлар мажмуидан иборат эди. Шунингдек, унинг «Баҳор» ансамблидаги фаолияти, «Гулсара» операсидаги ижролари акс эттирилган суратлар ҳам музей фондидан жой олган. У 1993 йил 10 сентябрдан иш бошлаган бўлиб, «Баҳор» концерт залининг фойе-сида жойлашган эди. Музей 1995 йил давомида 302 кун ишлаб, 46 та экскурсия уюштириб, 5764 киши ташриф буюрган. Ҳар йили музей жамоаси 31 май куни раққосанинг туғилган кунига, 26 ноябрь куни хотира кунига бағишлаб рақс санъати вакиллари билан ҳамкорликда тадбирлар ўтказиб борадилар¹. Бироқ «Баҳор» рақс ансамбли асосчиси М.Турғунбоева уй-музейи бинодаги таъмирлаш ишлари боис ўз фаолиятини тўхтатган. Фонди 8201 та (асосий фонд 7349 та) бўлиб, бу экспонатлар Ўзбекистон Давлат Санъат музейи муҳофазасига берилган эди. Ҳозирда музейнинг қаерда иш фаолиятини давом эттириши масаласи ўз ечимини кутмоқда². Яна бир ўзбек рақс маликаси Тамарахонум уй-музейи 1994 йил 14 июнда очилган эди. Уй-музей раққоса ва хонанданинг 1981–1991 йилларда яшаган хонадонни (Тамарахоним кўчаси 1-уй, 41-хонадон)да жойлашган. Музей фонди 5102 та бўлиб, 2004 йилда 442 та экскурсия уюштирилган, 6500 киши ташриф буюрган³. 2012 йилда уй-музейида 120 экскурсия ташкил этилиб, 2500 киши ташриф буюрди⁴. Мазкур уй-музейлар жаҳонга машҳур ўзбек рақс

¹ ЎзР МДА. Фонд. М – 7. 1-рўйхат. 291-йиғма жилд. – Б. 1-7.

² ЎзР МДА. Фонд. М – 38. 1-рўйхат. 87-йиғма жилд. – Б. 2-4.

³ ЎзР МДА. Фонд. М – 38. 1-рўйхат. 88-йиғма жилд. – Б. 2-6.

⁴ Фонд М-38, Рўйхат № 1, Йиғ.жилд. 1757, – Б. 9.

санъати усталарининг ижодий меросларини ўрганиш ва тарғиб қилишга қаратилган бўлиб, улар пойтахт Тошкент шаҳрида жойлашган. Умуман, бундай музейлар мамлакат бўйлаб янада кўпроқ ташкил этилиши мақсадга мувофиқдир. Ёшларнинг бундай масканларга ташрифи ўзбек миллий муסיқий мероси ҳақидаги тасаввурларини бойитиб, уларда амалий билимларни кўпайтиради ва «оммавий маданият» ниқоби остида кириб келаётган ҳар хил номаъқул таъсирлардан ўз билимлари асосида ҳимояланишларига ҳам етарли сабаб бўлади.

Хулоса сифатида айтиш мумкинки, халқнинг уста санъаткорлари хизматлари эвазига 50-йиллар охирларига келиб, ўзбек миллий рақс санъати ўзининг чўққисига кўтарилган бўлса, 80-йилларга келиб, у офир таназзулга юз тутган эди. Фарғона, Бухоро ва Хоразм рақс мактаблари маълум даврда ўрганилган бўлса-да, Самарқанд, Сурхондарё, Қашқадарё вилоятларнинг бой рақс меросларини ўрганиш ишлари давом эттирилмади¹. Этнографик экспедициялар, ўзаро тажриба алмашинувлар, ижодий ҳамкорлик ишлари тўхтаб қолди. Ваҳоланки, соҳанинг тинимсиз ривожланиб боришини таъминлаш учун халқнинг фольклор меросини ўрганиш ишларини янада кўпайтириб бориш зарур эди. Санъат мактабларида миллий рақс сирларини ўрганиш учун атиги 2 соат вақт ажратилганди. Бу эса ўта мураккаб ва мукамал бўлган ўзбек миллий рақс санъатини ўрганиш учун умуман етишмасди. Ўзбек балет санъати ўз тараққиёти йўлига тушиб олгунча узоқ тарихий жараёнларни босиб ўтди. Бироқ шўро тузумининг сўнгги йилларга келиб, ўзбек балет санъатида ҳам миллийлик иккинчи даражага тушиб борди. Бу эса санъатни саёзлаштирар ва ўз

¹ Салимова С. Ечимини кутаётган муаммолар // Совет Ўзбекистони санъати, № 7, 1986 й. — Б. 20-21.

ихлосмандларини топиб боришида ўтиб бўлмас тўсиқ ҳосил қилар эди.

Ўзбек миллий рақс санъати истиқлол йилларида маълум даражада ўз мавқеини тиклаб олди ва ривожланиш йўлидан бормоқда. Миллий рақс бу миллатнинг, инсоннинг соф юрак туйғуларини ифодалаш услубидир. Унда инсоннинг ўзлиги кўринадди, шу ўринда фақат бирор миллатга хос оҳангларнинг мавжудлиги ва ана шу оҳанглар асосида яратилган мусиқий асарларгина барҳаёт бўлиши, миллат бойлигига айлана олишини англаган ҳолда миллий рақсларда ҳам худди шундай ўзбек миллатигагина хос бўлган деталлар (муқом) мавжуд. Бу масала ўзбек хореография усталари томонидан фундаментал тадқиқотлар олиб боришни тақозо этади. Ўтказилаётган тадбирлар миллий рақс санъати ривожиди аввалги даврларга нисбатан кўпгина ютуқлар қўлга киритилаётганлигини кўрсатмоқда. Истиқлол йилларида Наврўз, Мустақиллик байрами, Шарқ тароналари, Асрлар садоси каби кўплаб оммавий тадбирларда саҳналаштирилаётган миллий рақслар ўзининг бетакрор жозибаси билан жаҳоннинг кўплаб мамлакатларидан Ўзбекистонга ташриф буюрган меҳмонлар томонидан зўр ҳайрат билан кутиб олинмоқда. Бунда ривожланиш асосан оммавий рақс йўналишида кўпроқ кўзга ташланди. Эндиликда санъаткорларнинг яккаҳон ва жуфт рақсларини саҳналаштириши ҳамда ўзбекча йигитлар рақсининг ривожланишини янада кўпроқ рағбатлантириш зарур. Миллий рақсларни тарғиб этиш оммавий маданиятнинг, яримянланғоч кўринишдаги беҳаё ҳаракатларига қарши курашишда чинакам воситадир. Дарҳақиқат, қадимий ўзбек рақсларига эътибор берадиган бўлсак, кийинишида сиполик бор, раққосада ҳаё устувор, у

томошабиннинг кўзига тик боқмайди, аксинча кўзини ё қўли, ё рўмоли билан тўсган ҳолда нозик ҳаракатлари орқали мухлисни ўзига ром айлаб, гўзаллик оламига олиб кетади. Бугунги кунда сахналаштирилаётган ва халққа намойиш этилаётган айрим рақсларда раққоса сахнада айланади, югуради, гўзаллигини намоён қилади, лекин ҳаракатида фикр, мазмун йўқ, латофат, назокат, умуман миллийлик етишмайди. Ўзбек халқининг улкан рақс меросини ўзлаштириб, ўз йўналишларини шакллантирган Тамарахоним, М.Турғунбоева, И.Оқилов, Р.Каримова, Қ.Миркаримова, Н.Шерматовлар яратган рақслар ҳозиргача ҳам ўз жозибаси билан кўпчиликнинг эъзоз-эътиборида. «Баҳор», «Шодлик», «Лазги» каби кўпгина ансамбллар томонидан сахналаштирилган рақсларнинг «Олтин фонди»ни яратиш ва уларни кенг тарғиб этишни йўлга қўйиш лозим. Янги асарларни яратишда уларга таяниш ва халқнинг бошқа хилма-хил рақс услублари билан янада бойитиш мақсадга мувофиқдир.

ЎЗБЕКИСТОНДА МУСИҚИЙ ТАЪЛИМ ВА МУСИҚАШУНОСЛИК МУАММОЛАРИ

3.1. Мусиқа таълими ва кадрлар тайёрлаш масалалари

Ўзбекистон давлат мустақиллигига эришгач, кадрлар тайёрлаш тизими ва мазмунини қайта ташкил этиш кун тартибидаги биринчи даражали масалага айланди. Ҳар томонлама етук, баркамол шахсни тарбиялашда мусиқа ва мусиқий тарбиянинг аҳамияти беқиёсдир. Қадимдан шеъроят, рақс, куй инсон руҳиятига таъсир этувчи буюк восита, деб қаралган. Зеро, буюк мутафаккир Фаробий «Шахсни фақат таълим ва тарбия билан яратиш мумкин», деганди. Қадим бир юнон рисоласида: «...кимдаким мусиқа санъатига мурожаат этса, унинг номига ҳеч қачон доғ тушмайди.... мусиқа таъсирида юксалиб, ўзига, Ватанига катта фойда келтиради, ҳеч қаерда мувозанатни бузмайди, ҳамма ерда уйғунлик, донолик ва тартибга қатъий риоя қилади», — дейилган эди. Қадимги юнон файласуфи Афлотун (Платон): «...мусиқа — давлат ҳақидаги таълимотнинг таркибий қисмидир, давлатда инсонни улуғлайдиган куйлар янграши лозим», — деса, Арасту: «Мусиқа шеъроят назариясининг бир бўлаги», «Мусиқа инсонни жамиятга яқинлаштиради, тинглаб руҳан покланади, танига шифо беради»¹, — деган эди. Шунингдек, Шарқнинг буюк мутафаккири Ибн Сино ҳам ўзининг «Тиб қонунлари» асарида бир неча ўринда мусиқий асарларни руҳий касалликларга «Шифо дастури» сифатида тавсия этиб

¹ «Античная музыкальная эстетика: Вступление А.Ф. Лосева и сборник трудов». М., 1960 г.

ўтганди¹. Мусиқа бир пайтда кишиларда гўзалликни ҳис этиш туйғуларининг ривожланишига ёрдам беради, баркамол шахсни тарбиялаш учун замин яратади. Ўзбекистон Республикаси «Таълим тўғрисида»ги қонунида таълимнинг вазифаси сифатида умуминсоний қадриятларга ҳурмат, ҳаёт ва инсон соғлиги, шахснинг эркин камол топишини таъминлаш ва инсонни яхши ахлоқ, яқинларига меҳрибонлик, халқ анъаналари, тарихи ва санъатига ҳурмат руҳида тарбиялаш назарда тутилади. Болаликда, ёшлиқда олинган мусиқий таълим ҳар томонлама етук шахсни тарбиялашда унинг ижодий қобилиятини ўстиради, ақлий ва маънавий етуқлигига хизмат қилади. Бунда, айниқса, ўспиринлик даврида (12-15 ёш) олинадиган мусиқий таълимнинг ўрни беқиёсдир. Мусиқий таълим кишининг эркин мулоқот, мустақил фикрлаш, жамоатчилик ичида фаоллик хусусиятларини оширади. Бошқалар билан муомалага киришишини осонлаштиради, мустақил одамни юзага чиқаришда муҳим рол ўйнайди. Эстетик тарбия жараёнида ахлоқ ва онг шаклланади, шахснинг маданияти, бадий савияси ошади, ижтимоий фаоллиги ривожланади. Бутун дунёга ном таратган машҳур композиторларнинг босиб ўтган ҳаёт йўлларига назар солар эканмиз, уларнинг аксарият кўпчилиги илк болалик чоғлариданоқ, мусиқа билан шуғуллана бошлаганларини кўрамыз. Чунончи, Моцарт ва Раҳманиновлар 4 ёшидан, Скрябин ва Мендельсонлар 5 ёшидан, Римский-Корсаков ва Григлар 6 ёшидан, Глинка ва Ота Жалол Носировлар 8 ёшидан бошлаб турли мусиқа асбобларини чалишни ўргана бошлаганлар². Ёшларга илк бор бадий маълумот бериш,

¹ Орипов Х. Мусиқа сеҳри // Театр. № 5. 2013. — Б. 42-43.

² Музыкальное воспитание в школе // Музыка, № 8. М., 1972. 41 с.

мусиқа санъати орқали уларни ахлоқий-эстетик жиҳатдан тарбиялаб боришда мактабгача тарбия муассасаларининг ўрни муҳим аҳамиятга эга. Мактабда мусиқа фани ўз мақсади ва эътибори билан ўқувчиларда мусиқа санъатига бўлган қизиқиш, уни онгли ва эмоционал идрок этиш малакасини орттиради. Уларда эстетик ҳис-туйғуларни тарбиялаш, ахлоқий сифатларни шакллантириш, ижодий қобилият ва бадий дидни ўстира бориш орқали ҳақиқий санъатни севадиган, уни қадрлайдиган ёшлар қилиб тарбиялайди. Айниқса, хор бўлиб ашула айтиш тортинчоқ болаларни жамоага тортади, турли ўқувчиларни ягона кучга айлантиради. Ўқувчиларнинг қалбларини қувончга санъатдан олинадиган шавқ ва завққа тўлдиради. Бу энг муҳим омил — мусиқанинг мўъжизасидир.

Шу ўринда мамлакатимиздаги барча умумий ўрта мактаблар мусиқий таълимнинг биринчи босқичи эканлигини таъкидлаб ўтмоқчимиз. Ҳолатни ўрганиш юзасидан, умумтаълим мактабларининг 1—4-синфларида «Мусиқа маданияти» дarsi учун ҳафтага 1 соат (40 дақиқа) ажратилган. Бу йилига 34 соат демақдир. Мутахассислар фикрича, бу етарли ҳисобланади. Бироқ Д. Саипованинг тадқиқотлари натижасида шу нарса аниқланганки, мавжуд аҳвол умумтаълим мактабларида мусиқа таълимида жиддий янгиликларни амалга оширишни талаб этади. Тадқиқотчи ҳолатни ўрганиш жараёнида ўзи ўтказган сўровлар натижасига асосланиб, ажратилган бир соат вақт сезиларли даражада камлиги ва ўқитувчилардаги лоқайдликка эътибор қаратади. Ўқитувчи кадрларнинг 80 фоизи илғор педагогик технологиялардан фойдаланиш ҳақида тасаввурга ҳам эга эмас. Синф хоналари замон талабларига мос жиҳозланмаган, мактаб маъмурияти томонидан мазкур фанга нисбатан паст назар

шакланганлигини таъкидлайди. Мавжуд дарсликлар ва дастурда ҳам кўпгина камчиликлар мавжуд бўлиб, дарслар ягона мақсадни ифодаламайди, тизимлаштиришда жиддий хатоликларга йўл қўйилган, деб хулосалаган эди¹. Ваҳоланки, турли мусиқа жанрлари инсон иқтидорини оширувчи хазина ҳисобланади. Демак, умумтаълим мактабларида мусиқа хоналарининг махсус жиҳозланишига эътибор қаратиш, уни асосий фанлар даражасига чиқариш вақти келган. Бу нафақат мусиқани чуқур англаш маданияти, балки ўқувчининг маънавий камолоти, ижодий қобилиятининг ўсишига, уларнинг тафаккур тараққиётига хизмат қилиб, етук ва баркамол шахс бўлиб етишишига хизмат қилади. Д.Тешабаева эса ўз тадқиқоти натижаларига асосланиб, ўзбек миллий ва мумтоз қўшиқчилиги ёш авлоднинг эстетик тарбиясида муҳим манба бўлиб хизмат қилишига алоҳида тўхталиб ўтади. Ўзбек мусиқа-қўшиқчилиги санъати халқимиз маънавий (эстетик, бадиий) маданиятининг таркибий қисми бўлиб, улкан тарбиявий аҳамият касб этади. Зеро, миллий ва мумтоз қўшиқлар ўзига хос ойна вазифасини бажариб, ўзбек халқи тафаккури ва маънавий тараққиётида алоҳида ўрин тутаяди. Шоир – мусиқачи – ижрочининг ҳамкорликда яратган ижод маҳсули сифатида дунёга келган қўшиқлар, миллий ва умуминсоний қадриятга айланиб, бу маънавий мерос, эндиликда ватанпарварлик, инсонпарварлик, миллий ўзликни англаш, миллий ғурур манбаи бўлиб хизмат қилади².

¹ Саипова Д.Ю. Мусиқий-назарий билимларни ўзлаштириш жараёнида ўқувчи шахсини шакллантириш (бошланғич 1-4-синфлар мисолида). Дисс... педагогика фан. номзоди. – Тошкент, 2006. – Б. 198.

² Тешабаева Д.Х. Эстетические особенности узбекского музыкально-песенного искусства. Автореф. дисс... канд. филос. наук. – Т.: 2009. – С. 24.

Истиқлол йилларида муסיқашунос олимларнинг саъй-ҳаракатлари билан муסיқий маданиятимизни ривожлантиришда катта ишлар қилинди ва соҳа тараққиёти учун аввалги даврларда ҳукмрон мафкура ўрганишга йўл бермаган кўшлаб тадқиқотлар амалга оширилди. Халқ таълими вазирлиги томонидан умумтаълим мактаблари ва махсус муסיқа мактабларида муסיқий таълимни такомиллаштириш, вазирлик тизимидаги педагогика институтлари талабалари ўртасида умумий бирликни шакллантириш юзасидан қатор тадбирлар амалга оширилмоқда. Жумладан, умумтаълим мактабларидаги юқори синфларнинг муסיқа дарсликлари мазмуни қайта кўриб чиқилди. Бунда биринчи навбатда миллий муסיқага, миллий муסיқий қадриятларга асосий эътибор қаратилди. Ўзбек бастакорлари асарлари билан бир қаторда жаҳон мумтоз муסיқаси ютуқлари ҳам акс эттирилди. Чунки мумтоз муסיқа асосидаги тарбия энг мақсадга мувофиқ тарбиядир. Унда миллий кўшиқлар билан биргаликда Моцарт, Бетховен, Шопен, рус мумтоз муסיқачилари асарларига ҳам мурожаат этилди. Мақсад ёш авлодда юксак дидни шакллантириш ва шу орқали уларнинг шоу-бизнес ёки чет элдаси билан кириб келаётган ҳар хил ёт, номаъқул оқимлар таъсиридан ўз идрокларига таяниб ҳимояланишларига имкон яратишдир. Ҳозирда ҳамма умумтаълим мактаблари муסיқа дарсликлари билан таъминланган. Дарслар мутахассислар томонидан олиб борилишига эътибор қаратиш, педагогларнинг малакаларини ошириб бориш йўлидан борилмоқда. Айниқса, санъатимиз тожи ҳисобланган мақомларни ўрганиш ва тарғиб этишга ҳукумат даражасида эътибор берилди. Лицейларда, муסיқа коллежларида, олий ўқув даргоҳларида ҳам мақомлар олий ўрин эгаллади. Биргина Ўзбекистон дав-

лат консерваториясида илгари Шарқ мусиқаси кафедрасига ўн-ўнбешта талаба қабул қилинган бўлса, ҳозир етмишдан то юзтагача талаба олинмоқда.

Истиқлол арафасида Ўзбекистонда мусиқий таълим оғир аҳволда қолган эди. Сабаби узоқ вақтлар давомида европача таълим асосида шакллантирилган тизим амалда ўзини оқламади. Республикада мавжуд 8000 дан ортиқ мактабларнинг 75 фоизида мусиқа муаллимлари етишмас, уларда мусиқа дарсига нисбатан паст назар билан қараш, мактабларда жиҳозланган мусиқа хоналари ҳам, мусиқа созлари ҳам йўқ эди¹. Ўзбекистон собиқ шўролар мамлакатининг энг чекка минтақаси сифатида мусиқий таълимдаги қолюқлик ва муаммоларнинг ҳам меросхўри бўлди. 1991 йил 1 январь ҳолатига кўра Ўзбекистон ССРда 305 та болалар мусиқа ва санъат мактаблари мавжуд бўлиб, унда 7725 ўқитувчи 77598 ўқувчига таълим берардилар. Ўқитувчиларнинг 2586 нафари олий маълумотли бўлиб, 4583 нафар ўқитувчи ўрта махсус маълумотга эга эдилар². Ўрта мактабларда олий маълумотли ўқувчиларнинг озлиги ва уларнинг малака оширишлари аҳволи ниҳоят оғирлашиб борди. Айниқса, ўқитувчиларнинг ойлик маошлари кам, ўқувчилар учун тўлов миқдори юқори бўлиб, миллий чолғу созлари нархи эса қимматлашиб борди. 1992—1993 ўқув йилида Андижон вилоятида, жами 465 нафар ўқитувчи бўлиб, улардан 37 нафари консерваторияни, 33 нафари маданият институни, 3 нафари Санъат институтини, 86 нафари Педагогика институтларини битирган эдилар. Қолганлари мусиқа ва маданият билим юртларини тугаллаганди. Биргина Ан-

¹ Давра суҳбати, Аҳвол қалай, музика? // Санъат», № 7, 1990 й. — Б. 6-8.

² ЎЗР МДА., Фонд М — 7. Рўйхат 2. Йиф. Жилд, 22. Б — 47.

дижон вилояти мактаблари учун 1992—1993 ўқув йили учун 73 нафар олий ва 124 нафар ўрта махсус билим юрталарини тугатган ўқитувчи этишмас эди¹. 1992—1993 ўқув йилида Қашқадарё вилоятида ҳаммаси 16 та мусиқа мактаби бўлиб, уларнинг 12 таси капитал таъмирга муҳтож ва 2 таси бутунлай вайрона ҳолатида эди. 159 нафар ўқитувчидан 82 нафари олий маълумотли бўлиб, 1695 ўқувчининг 1228 нафари халқ чолғу созлари йўналишида таълим олган. Қишлоқ ҳудудларидаги 140 нафар ўқувчининг 138 нафари халқ чолғу созлари йўналишида, 2 нафаргина ўқувчи фортепиано йўналишида таълим олганлар². 1992—1993 ўқув йилида Наманган вилоятида мавжуд 17 та мусиқа мактабининг 7 таси капитал таъмир талаб бўлиб, 274 ўқитувчидан 80 нафари олий маълумотли эди. 2493 ўқувчидан 1454 таси халқ чолғу созлари йўналишида, 534 нафари фортепиано йўналишида ўқиганлар, 20 нафар ўқувчи рақс йўналишида ўқир эдилар. 1992—1993 ўқув йилида Республиканинг энг салоҳиятли илм масканлари Р.Глиэр ва В.А.Успенский номидаги Республика махсус мусиқа мактаб интернатлари эди. Бироқ уларда миллий чолғу созлари йўналиши кўп эмасди. Р.Глиэрда 209 ўқитувчи бўлиб, 180 нафари олий маълумотли ўқитувчи таълим берган. 181 нафар ўқувчи фортепиано йўналишида ўқиса, 99 нафар ўқувчи халқ чолғу созлари йўналишида ўқиган. В.А.Успенский номидаги Республика махсус мусиқа мактаб интернатида ўзбек халқ чолғу созлари йўналиши мавжуд эмасди³. Умуман олганда, 1992—1993 ўқув йилида Республикада 3 та

¹ ЎзР МДА., Фонд М — 7. Рўйхат 2. Йиф. Жилд. 21. — Б. 35.

² ЎзР МДА., Фонд М — 7. Рўйхат 2. Йиф. Жилд. 21. — Б. 61-62.

³ ЎзР МДА., Фонд М — 7. Рўйхат 2. Йиф. Жилд. 22. — Б. 31.

олий ўқув ўқув юрти бўлиб, унда 889 ўқитувчи — 5034 нафар талабага, 5 та техникум (355 ўқитувчи, 3066 ўқувчига), 16 та ўрта махсус билим юрти (1333 ўқитувчи, 4587 нафар ўқувчига), 3 та махсус мактаб интернат (530 ўқитувчи, 1650 ўқувчига), 319 та мусиқа ва санъат мактаблари (8322 ўқитувчи (3462 нафари олий маълумотли) 76333 ўқувчига), жами 346 та мусиқий таълим маскани мавжуд бўлиб, уларда 11434 педагог 90670 нафар ўқувчи ва талабаларга билим берар эди¹. 1993—1994 ўқув йилида Сурхондарё вилоятида 16 та болалар мусиқа ва санъат мактаблари бўлган. Уларнинг ҳаммаси капитал таъмирга мухтож бўлиб, 9 таси вайрона ҳолатига келиб қолган эди. 242 нафар ўқитувчининг бор-йўғи 50 нафари олий маълумотли эди. 2409 ўқувчининг 1444 нафари халқ чолғу созлари йўналишида, 528 нафари фортепиано ва 168 нафари хореография йўналишларида таълим олганлар². 1995—1996 ўқув йилида Самарқанд вилоятида 34 та болалар мусиқа ва санъат мактаблари фаолият юритиб, уларда 5734 нафар ўқувчи таҳсил олган. Вилоятда мусиқа йўналишида 626 нафар ўқитувчи дарс бериб, улардан 228 нафари олий маълумотли эди. Ўқитувчиларнинг 110 нафари 13 йилдан кўп стажга эга бўлса, 197 нафари 18 йилдан ортиқ педагоглик малакасига эга эдилар³. Ўқитувчиларнинг ёши улғайиб борди. Каттақўрғон туманидаги 8-сонли мусиқа мактабида атиги бир нафар олий маълумотли мутахассис ўқитувчи бўлган⁴. Жиззах

¹ ЎзР МДА, Фонд М — 7. Рўйхат 2. Йиф. Жилд. 22. — Б. 4.

² ЎзР МДА, Фонд М — 7. Рўйхат 2. Йиф. Жилд 66. — Б. 47.

³ ЎзР МДА, Фонд М — 7. Рўйхат 1. Йиф. Жилд. 195. — Б. 31.

⁴ ЎзР МДА, Фонд М — 7. Рўйхат 1. Йиф. Жилд. 195. — Б. 56.

вилоятида 2220 нафар ўқувчининг 1134 нафари миллий чолғу созлар йўналишида ўқиган. Уларга дарс берувчи 158 нафар ўқитувчининг 56 нафари олий маълумотли эди¹.

Вилоятларда ўқувчилар асосан миллий чолғу созлари йўналишларида ўқишни иштаслар эди. Пойтахтда аҳвол бошқача бўлиб, 1994 – 1995 ўқув йилида Тошкент шаҳрининг Мирзо Улуғбек тумани 2-сонли мусиқа мактабининг, жами 720 ўқувчисининг 540 нафари фортепиано йўналишида таълим олган. Мактабда 59 ўқитувчининг 36 нафари олий маълумотли бўлиб, 39 нафари 18 йилдан ортиқ меҳнат стажига эга эди². Истиқдолнинг дастлабки йилларида ўтказилган турли танловларда мамлакатнинг мусиқий таълим соҳасидаги оғир аҳволи ҳам ўзини намоян этарди. Жумладан, 1993 йил Вокал ижрочиларининг VI Республика кўрик-танлови бўлиб, унда жами 24 нафар иштирокчи қатнашиб, деярли ҳаммаси пойтахт Тошкент мусиқий таълим муассасаларининг ўқувчи ва талабалари эди³. 1993 йил пианино ижрочиларининг XII Республика кўрик-танловлари ўтказилди ва унда ҳам деярли барча иштирокчилар пойтахт масканларида таълим олувчилар эдилар⁴.

Мустақиллик йилларида келажак авлод тарбиясида мусиқий таълимнинг аҳамиятини инобатга олиб, соҳада кенг кўламли тадбирлар амалга оширилди. Бироқ мавжуд шароит соҳада жиддий ислохотларни талаб қилар эди. 2008 йил 8 июлда Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Болалар мусиқа ва санъат мактабларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва уларнинг фаолият-

¹ ЎЗР МДА., Фонд М – 7. Рўйхат 1. Йиф. Жилд. 195. – Б. 43.

² ЎЗР МДА., Фонд М – 7. Рўйхат 2. Йиф. Жилд. 98. – Б. 47.

³ ЎЗР МДА., Фонд М – 7. Рўйхат 2. Йиф. Жилд. 82. – Б. 13.

⁴ ЎЗР МДА., Фонд М – 7. Рўйхат 1. Йиф. Жилд. 64. – Б. 75.

тини янада яхшилаш бўйича 2009–2014 йилларга мўлжалланган Давлат дастури тўғрисида»ги ПҚ-910-сонли қарори қабул қилинди. Дастур доирасида аввал Маданият ва спорт ишлари вазирлиги тасарруфида бўлган 303 та болалар мусиқа ва санъат мактаблари Халқ таълими вазирлиги ихтиёрига ўтказилди. 278 та болалар мусиқа ва санъат мактабларида қурилиш-тиклаш (136 та янги қурилиш, 142 тасида капитал таъмирлаш) ишларини бажариш режалаштирилди¹. Болалар мусиқа ва санъат мактабларини қуриш ва капитал реконструкция қилиш бўйича буюртмачи вазифаси Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги ҳузуридаги Болалар спортини ривожлантириш жамғармаси ва унинг жойлардаги тузилмалари зиммасига юклатилди. Биргина 2009–2010 йилларда Болалар спортини ривожлантириш жамғармаси томонидан 52 та болалар мусиқа ва санъат мактаблари қурилиб фойдаланишга топширилди. Мактаблар маҳаллий ва хорижий давлатларда ишлаб чиқарилган жиҳозлар билан таъминланди. Халқ таълими вазирлиги томонидан болалар мусиқа ва санъат мактабларининг 1-тури учун 200 ўқувчига ва 2-тури учун 150 ўқувчига мўлжалланган иккита намунавий лойиҳа ишлаб чиқилди. Намунавий лойиҳаларга асосланмаган ҳамда тасдиқланган қурилиш нормалари ва стандартларига мос келмайдиган янги болалар мусиқа ва санъат мактабларини қайта капитал реконструкция қилиш йўлга қўйилди. Болалар мусиқа ва санъат мактабларининг самарали фаолият кўрсатиши, уларнинг ҳар томонлама тўлиқ ишлашини

¹ «Болалар мусиқа ва санъат мактабларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва уларнинг фаолиятини янада яхшилаш бўйича 2009–2014 йилларга мўлжалланган Давлат дастури тўғрисида»ги қарори.08.07.2008 й. ПҚ- № 910.

таъминлаш ҳамда малакали педагог кадрлар билан тўлдириш масъулияти Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги зиммасига юклатилади. Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланадиган рўйхат бўйича Давлат дастури доирасида болалар мусиқа ва санъат мактабларининг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш учун олиб келинадиган мусиқа асбоблари ва махсус ускуналар 2015 йил 1 январгача бўлган муддатда божхона тўловларидан озод қилинди. Тошкент, Нукус шаҳарлари ва вилоят марказларида 2007–2010 йилларда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантириш Дастури тадбирларини амалга ошириш доирасида ўз фаолиятини хўжалик ҳисоби асосида олиб борувчи мусиқа асбобларини таъмирлаш ва хизмат кўрсатиш устахоналари ташкил этилди. 2009–2010 ўқув йилидан бошлаб ўрта махсус, касб-ҳунар таълими муассасалари (касб-ҳунар коллежлари)да мусиқа асбобларини таъмирловчи ва хизмат кўрсатувчи мутахассислар тайёрлашни ташкил қилиш ишлари кенг йўлга қўйилди. Болалар мусиқа ва санъат мактаблари учун янги авлод дарсликлари, ўқув-услубий қўлланмалар, ноталар ва материалларни босқичма-босқич тайёрлаш ҳамда чоп этиш дастури лойиҳаси ишлаб чиқилди. Болалар мусиқа ва санъат мактаблари, шунингдек, умумтаълим мактабларини малакали кадрлар билан таъминлаш мақсадида 2009–2010 ўқув йилидан бошлаб мусиқа йўналишлари бўйича олий ўқув юртларига қабул квоталарини қайта кўриб чиқиш юзасидан таклифлар тайёрланиб, Ўзбекистон Республикаси таълим муассасаларига қабул қилиш Давлат комиссиясига киритилди. Республикада болалар мусиқа фестивали ва танловларини ўтказиб бориш мунтазам йўлга қўйилди. Уларнинг ижодий муваффақиятлари ва ютуқларини тарғиб қилиш, шунингдек,

миллий ва жаҳон мусиқа санъатининг юксак намуналаридан баҳраманд этиш масалаларига жиддий эътибор қаратилмоқда. Ижтимоий муҳофазага муҳтож ҳамда кам таъминланган ва кўп болали оилалардаги иқтидорли болаларни тўлиқ қамраб олиш мақсадида болалар мусиқа ва санъат мактабларида ўқиши учун ота-оналар томонидан табақалаштирилган тўлов механизми татбиқ этилди¹. Бу тадбирларнинг барчаси соҳанинг кейинги тараққиёти учун жуда катта туртки бўлиши табиийдир.

Истиқлол шарофати билан амалга оширилаётган мазкур ўзгаришлар, янгиланишлар келажагимиз эгалари бўлган ёш авлодни баркамол этиб тарбиялашда, албатта, ўз мевасини беради. 2009–2010 йилларда 45 номда (21 номдаги ўзбек муаллифларининг асарлари 29200 нусхада, 24 номдаги хорижий адабиётлар 6240 нусхада) ўқув қўлланма ва ноталари, жами 35440 нусхада харид қилиниб, болалар мусиқа ва санъат мактабларига етказиб берилди². Шунингдек, 2010 йилда 74 та мутахассислик бўйича ўқув дастурлари такомиллаштирилиб чоп этилди ва амалиётда қўллаш учун жойларга етказилди. Дастурга қадар болалар мусиқа ва санъат мактаблари ўқитувчи ва концертмейстерларининг малака ошириш цикли 18 йилни ташкил этар эди. Тегишли малака ошириш ўқув дастурлари ва услубий қўлланмалар такомиллаштирилган ҳолда 2009 йилдан эътиборан, уларнинг малакасини ошириш мусиқа ва санъат йўналишидаги олий ўқув юртра-

¹ Болалар мусиқа ва санъат мактабларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва уларнинг фаолиятини янада яхшилаш бўйича 2009–2014 йилларга мўлжалланган давлат дастури тўғрисида. 2008 йил 8 июль. ПҚ-910. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2008 й., 28-сон, 267-модда; 2011 й., 52-сон, 561-модда.

² Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги ҳисоботи — Тошкент, 2011 й.

рида ҳамда халқ таълими тизимидаги малака ошириш институтларида қайта йўлга қўйилди. Бугунги кунда мусиқа фани ўқитувчиларининг малака ошириш цикли 3–5 йилни ташкил этмоқда. Ўтган давр мобайнида «Болалар мусиқа ва санъат мактабларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва уларнинг фаолиятини янада яхшилаш бўйича 2009–2014 йилларга мўлжалланган Давлат дастури тўғрисида»ги қарорда белгиланган устувор вазифаларни таъминлаш юзасидан кенг қамровли ишлар амалга оширилди. Дастур қабул қилингунга қадар, мавжуд болалар мусиқа ва санъат мактаблари машғулотида 2008 йилда 38034 нафар (7–15 ёшдаги болаларнинг 0,8 фоизи) болалар қатнашган бўлса, бу кўрсаткич 2010 йилда 42270 нафарни (0,9 фоиз) ташкил этди. Масалан, Самарқанд вилояти, Самарқанд тумани «Қайнама» қишлоғидаги 26-сонли болалар мусиқа ва санъат мактабида 2008 йилда 52 нафар бола мусиқа ва санъат машғулотида қатнашган. Мактаб биноси 2009 йилда капитал таъмир қилиниб, замон талаблари даражасида жиҳозлангандан сўнг, 2010 йилда болалар сони 156 тага етиб, 2008 йилга нисбатан 3 баробарга ошди¹. 2009–2013 йилларда Болалар спортини ривожлантириш жамғармаси томонидан 230 та болалар мусиқа ва санъат мактаблари (104 та янги қурилиш, 126 та капитал реконструкция) фойдаланишга топширилди. Дастур доирасида қурилиш тиклаш ишлари олиб борилган болалар мусиқа ва санъат мактабларида 2009 йилда 58 та, 2010 йилда 310 та, 2011 йилда 339 та, 2012 йилда 298 та, 2013 йилда 274 нафар янги иш ўринлари яратилди ва уларга жами 1279 нафар мутахассис педагог кадрлар жалб қилинди (447 нафари олий, 832 нафа-

¹ Маданият ва спорт ишлари вазирлиги архиви. Ҳисобот. 2010-2011 ўқув йили учун.

ри ўрта махсус маълумотли). 2009 – 2013 йилларда фойдаланишга топширилган 230 та болалар мусиқа ва санъат мактаблари тўлиқ Европа ва миллий мусиқа чолғулари, мебель ва ускуналар билан жиҳозланди. Биргина 2014 йилда 48 та болалар мусиқа ва санъат мактабларида қурилиш-тиклаш ҳамда жиҳозлаш ишлари амалга оширилиши режалаштирилган эди. Жумладан, Қорақалпоғистон Республикаси 12-сонли БМСМ, Бухоро шаҳар 1-сонли БМСМ, Қашқадарё вилояти Гузор тумани 4-сонли БМСМ каби 16-мактаб фойдаланишга топширилди. 2014 йилда болалар мусиқа ва санъат мактабларида, жами 52152 нафар ўқувчиларга 8012 нафар ўқитувчи мусиқа ва санъат сирларини ўргатиб келмоқда. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими ва зирлиги томонидан 2012 – 2013 йилларда мусиқа ва санъат таълими соҳасида муаллифлар Н.Сирожовнинг «Доира учун пьесалар», З.Муҳаммаджонованинг «Фортепиано» ансамблини ўқитиш услугиёти, О.Абдуллаеванинг «Солфеджио», Х.Турсунованинг «Кўшиқлар сеҳри», Х. Файзуллаев ва бошқаларнинг «Анъанавий ижро», С.Усмоновнинг «Рубоб тароналари», Б. Бозоровнинг «Саксафон», О.Назаровнинг «Қашқар рубоб» каби кўплаб ўқув қўлланмалари яратилиб, таълим муассасаларига етказилди. 2014 йилда Д.Илҳомованинг «Фортепиано учун ўзбек композиторлари ва халқ куйлари хрестоматияси», Г.Муҳаммедованинг «Дутор дарслиги», Б.Дўстмуродовнинг «Яккахон кўшиқчилиқ» каби бир қанча қўлланмалари нашрга тавсия этилди.

Мусиқа ва санъат таълимига берилаётган юксак эътибор ва замонавий шарт-шароитларнинг босқичма-босқич яратилиши натижасида, ўқувчиларнинг «Ягонасан, муқаддас Ватан» кўрик-танлови, «Янги авлод» болалар ижодиёт фестивали каби тадбирлардаги иштироки, шунингдек, халқаро тан-

лов ва фестивалларда қўлга киритаётган ютуқлари сони ҳам йилдан-йилга ортиб бормоқда. Республикамиздаги педагогика олий таълим муассасалари умумий ўрта мактаблар учун мусиқа ўқитувчиларини тайёрлайди. Болалар мусиқа ва санъат мактабларида машғулотлар аниқ мусиқа чолғу созлари ижросига йўналтирилганлиги сабабли, ушбу йўналиш учун Ўзбекистон давлат консерваториясида мутахассислар тайёрланади. Мутахассисларнинг фикрича, ушбу олий ўқув юртининг қуввати мавжуд эҳтиёжни қоплай олмайди. Болалар мусиқа ва санъат мактаблари учун олий маълумотли мутахассис кадрлар тайёрлаш мақсадида Ўзбекистон давлат консерваториясининг қабул режасини кўпайтириш юзасидан Давлат қабул комиссиясига таклиф киритиш мақсадга мувофиқдир. Мақсад, болалар ўртасида мусиқа ва санъатни кенг тарғиб қилиш, ўрта таълим, мусиқа ва санъат мактаблари ўқувчиларининг жаҳон ва миллий санъатимизга бўлган қизиқишларини янада ривожлантириш, моддий ва маънавий рағбатлантириш назарда тутилган¹. Униб-ўсиб келаётган ёш авлоднинг истеъдодини ҳар томонлама камол топтириш, иқтидорини ривожлантириш, ёшларимизнинг миллий ва жаҳон мусиқалари намуналаридан кенг баҳраманд бўлишида яратилаётган шарт-шароитлар бугунги кунда ўз натижасини бермоқда. Болалар мусиқа ва санъат мактаблари ҳамда 2 та республика ихтисослаштирилган мусиқа академик лицейларида мусиқа ва санъатнинг 13 та йўналишлари бўйича шуғулланиб келаётган жами, 44 545 нафар ўқувчилардан 2680 нафари республикада, 103 нафари эса

¹ Халқ таълими вазирлиги ҳамда Маданият ва спорт ишлари вазирлигининг 2008 йил 9 августдаги 211 ва 833-сонли қўшма буйруғига 2-илова.

халқаро танлов ва фестивалларда муваффақиятли иштирок этдилар. Биргина «Академик чолғулар ва эстрада ижрочилиги» республика танловида 2007 йилда 5230 нафар, 2010 йилда 5724 нафар талабгор иштирок этган бўлса, 2013 йилда қатнашчилар 1,5 маротабага ортиб, 8044 нафарга етди. Бу танловларда йилдан-йилга вилоят болалар мусиқа ва санъат мактаблари ўқувчиларининг муваффақиятлари сезиларли даражада ортиб бормоқда. 2008 йилда 31 нафар, 2009 йилда 40 нафар, 2010 йилда 46 нафар, 2011 йилда 41 нафар, 2012 йилда 85 нафар, 2013 йилда 101 нафар, 2014 йилнинг июль ойига қадар Россия, Франция, Италия, Украина, Озарбайжон, Руминия, АҚШ, Финландия, Германия ва Чехияда бўлиб ўтган халқаро танловларда жами 107 нафар ўқувчиларимизнинг иштироки таъминланди. Улардан 96 нафари ғолибликни қўлга киритдилар (10 нафари Гран-При, 51 нафари биринчи ўрин, 21 нафари иккинчи ўрин, 14 нафари учинчи ўрин). Умуман, 2009—2014 йиллар давомида 452 нафар ўқувчимиз дунёнинг кўплаб мамлакатларида ўтказилган санъат танловларида иштирок этганлар. Бундай улкан ютуқларнинг қўлга киритилишда фидойи устозларнинг хизматлари катта. 2014 йил 20-26 октябрь кунлари Ўзбекистон Халқ таълим вазирлиги, Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги томонидан «Она юрт оҳанглари» Биринчи Халқаро танлови ташкил этилди. 12-15 ва 16—19 ёшли ўқувчилар учун икки босқичда ташкил этилган «Она юрт оҳанглари» Биринчи Халқаро танловига Туркия, Эрон, Россия, Озарбайжон, Арманистон каби 10 дан ортиқ мамлакатлардан вакиллар ташриф буюрди. Қозоғистонлик Айбек Қудайбердиев (дўмбира), Россиялик Дарья Баранова (домбра), юртдошларимиз Мавлонбек Ўрмо-

нов (қонун), Маъруф Қодиржонов (қашқар рубоб) кабилар ғолиб деб топилди¹. Ўзбекистон мезбонлик қилган танлов иштирокчилари юқори даражада ўтказилган беллашув билан бирга тарихий обидаларимиз, обод бозорларимиз, гўзал Тошкент, жаннатмонанд Самарқанд ҳақида таассуротларини тўлқинланиб сўзладилар². Демакки, меҳмондўст халқимизнинг меҳрли тафти ёш санъаткорларнинг мурғак қалбларига абадий муҳрланди.

Халқ таълими вазирлиги тизимидаги олий ўқув юртлари талабалари ўртасида 2006 йилда «Талантларни излаймиз» Республика ашула ва рақс кўрик-танлови³, 2007 йил вазирлик тизимидаги педагогика институтлари талабаларининг «Энг яхши фольклор жамоаси» номли Республика кўрик-танлови⁴, 2008 йилдаги «Диёрим тароналари» номли ашула ва рақс Республика кўрик-танловлари ўтказилди. 2008 йилда Республика таълим муассасаларида фаолият юритаётган талантили устоз-ўқитувчилар ўртасида ижрочи яккахон ўқитувчиларнинг «Талантларни излаймиз» кўрик-танлови ташкил этилди⁵. Танловлардан мақсад ватанимиз таълим муассасаларида фаолият кўрсатаётган ўқитувчиларнинг ижодкорлик қобилиятларини ошириш, маънавий дунёсини янада бойитиш ва санъатга бўлган қизиқишларини янада ривожлантиришдир. Шунингдек, миллий қўшиқчилигимизга бўл-

¹ Жумабоев О. Тоза қалб оҳанглари // Маърифат. 2014 йил 22 октябрь. № 85. — Б. 3.

² Жумабоев О. Обод юртда оҳанглар таралар // Маърифат. 2014 йил 29 октябрь. № 87. — Б. 5.

³ Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлигининг 2006 йил 29 мартдаги № 76 — сонли буйруғи.

⁴ Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлигининг 2007 йил 20 ноябрдаги № 291 — сонли буйруғи.

⁵ Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлигининг 2008 йил 2 мартдаги № 321 — сонли буйруғи.

ган эътиборни кучайтириш, мактабларда ўзбек мусиқа санъатининг ўқитилишини яхшилаш ва ноёб истеъдод эгаларини излаб топиш, уларни тарғиб қилишдан иборат бўлди. Мусиқа таълими йўналишида фаолият юритаётган ўқитувчи ходимлар орасида «Ўзбекистон ватаним маним» кўшиқ байрами, «Ягонасан, муқаддас Ватан», «Ватан ягонадир, Ватан битгадир», «Истеъдод» каби кўплаб мамлакат доирасида ўтказиладиган кўрик-танловларда иштирок этган вакиллар мавжуд. Уларни янгидан-янги иқтидор эгалари билан бойитиб бориш, айниқса, миллий мусиқа йўналишида етук кадрларни тайёрлашга эътибор қаратиш муҳим аҳамиятга эга. Бу борада 2010 йил 29 августда В.А.Успенский номидаги Академик лицейининг янги биноси очилишида Президентимиз И.А.Каримов: «Биз миллий мусиқамизга кўпроқ эътибор қилишимиз лозим, чунки бу ноёб дурдоналаримизни дунё миқёсига олиб чиқишимиз керак. Европа мусиқа маданиятини ривожлантирувчи давлатлар талайгина, лекин бизни санъатимизни фақатгина ўзимиз ривожлантира оламиз»¹, деб таъкидлаган эди.

Мамлакатимизда иш олиб бораётган иқтидорли болалар марказлари, уларнинг сони ва уларда ташкил этилган тўғарақларнинг қамров кўлами ҳам муҳим аҳамиятга молик. Чунки болалар мусиқа ва санъат мактаблари умумтаълим тизимида ўқиётган ўқувчиларнинг 2 фоизи атрофида эканлигини инобатга олсак, мусиқа билан қизиқувчи ёшларнинг қолган қисмини фақат иқтидорли болалар марказлари ўз бағрига олиши мумкин. Шу ўринда иқтидорли болалар марказлари сони, уларда яратилаётган шароитлар, моддий аҳволи, мусиқа чолғу

¹ И.А.Каримов, В.А.Успенский номидаги ихтисослаштирилган академик мусиқа лицейи очилиши, «Ахборот» кўрсатуви. 2010 йил 29 август.

созлари, кадрлар ва керакли адабиётлар билан таъминланиши масалалари ҳам ўрганилиши лозим.

Муסיқий таълимнинг ўрта бўғини касб-ҳунар коллежлари ва академик лицейлар ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги тасарруфида республикамиз бўйича 20 та коллеж ва 3 та академик лицей фаолият кўрсатмоқда. Уларда болалар муסיқа ва санъат мактабларининг битирувчилари ва умумтаълим мактабларини тугатган иқтидорли ўқувчиларнинг касбий маҳоратини ривожлантириш назарда тутилади. Республикамизда ҳар йиллик Болалар муסיқа ва санъат мактабларининг битирувчилари 52 мингдан ортиқлигини инобатга олсак, ўрта бўғин, Академик лицей ва коллежларнинг қамров қуввати 12 мингдан ортиқдир. Бу мантиқан мақсадга мувофиқ ва кутилган ҳолат ҳисобланган, рақобат муҳитининг вужудга келишини таъминлаётганлигини кузатиш мумкин. Шу ўринда мамлакатимизда фаолият кўрсатаётган ва бир пайтда ватанимизнинг йирик муסיқа маданияти ўчоқлари ҳисобланган айрим коллежлар ҳақида тўхталиб ўтсак. 1937 йил 23 августда «Сиёсий оқартув мактаби» номи билан очилиб, республикамизнинг энг кекса даргоҳларидан Тошкент Маданият техникуми (1992 йил 5 мартдан)да 1995-1996 ўқув йили 959 та ўқувчи таҳсил олди. Уларга 130 ўқитувчи, жумладан, 2 та фан номзоди, 3 та хизмат кўрсатган артист (44 та Олий тоифали, 41 та биринчи тоифа, 18 та иккинчи тоифа, 22 та мутахассис ўқитувчи) таълим берган. Ўқувчиларнинг асосий қисми маҳаллий миллатлар вакиллари эди¹. Тошкент Маданият Коллежи (2004 йил 29 январдан)дан Ўзбекистон Халқ артистлари К.Раҳимов, Ш.Ёрматов, Халқ ҳофиси М. Тожибоев, Б.Холхўжаев, Р.Комилов, Д.Мирзаева, М.Бобо-

¹ ЎЗР МДА. Фонд, М – 7 1-рўйхат. 385-йиғма жилд. – Б. 3-22.

ев, Р.Ғоипов, А.Ўтбосаров (сухандон), Л.Аҳмедова каби юзлаб халқимиз хизматидаги санъаткорларни, маърифат ходимларини етказиб берган. Илм даргоҳи ўтган йиллар давомида 33 мингдан ортиқ талабага таълим берди¹. Коллежнинг чолғу асбоблари, дарсликлар ва ўқув адабиётлари билан таъминланганлик даражаси 60 фоиздан юқорилиги ҳам унинг юқори нуфуздан далолат беради². 2014 йил 1 январь ҳолатига кўра, 989 ўқувчи таҳсил олиб, мазкур ўқув йилида 22 нафар коллеж ўқувчиси Халқаро ва Республика танловларида юқори натижалар кўрсатиб, Олий таълим муассасаларига танловсиз қабул қилинди.

1973 йил очилган Гулистон санъат коллежи (2004 йил 1 июлдан) Сирдарё вилоятидаги мусиқий маданият маркази ҳисобланади. 2004 – 2005 ўқув йилида ўқувчиларнинг 275 нафари ўзбек тилида, 37 нафари рус тилида таълим олгани ҳолда, коллеж кутубхонасида 7530 ўзбекча, 17588 русча китоб мавжудлиги, ўқувчилар сонига нисбатан номувофиқ эди³. 2006 – 2007 ўқув йилида ўқувчилар сони 315 нафарни ташкил этиб (197 нафар ўғил, 118 нафар қиз), коллежнинг мусиқа чолғулари ва ўқув адабиётлари билан таъминланганлик даражаси 27 фоиз (талаб қилинган энг кам миқдор 15 фоиз)ни ташкил этган⁴. 2010 йилдан Гулистон маданият ва санъат коллежи деб номланиб, ўқувчилар миқдори 480 нафарга етказилди. Яна бир мамлакатимизнинг энг кекса маданият даргоҳларидан ҳисобланмиш Наманган санъат коллежи (2000 йилдан эътиборан

¹ ЎзР МДА. Фонд. М – 38 1-рўйхат. 17-йиғма жилд. – Б. 2-17.

² Маданият ва спорт ишлари вазирлиги архиви. Ҳисобот. 2007-2008 ўқув йили учун.

³ ЎзР МДА. Фонд. М – 38 1-рўйхат. 9-йиғма жилд. – Б. 2-27 вв.

⁴ Маданият ва спорт ишлари вазирлиги архиви. 2006-2007 ўқув йили учун ҳисобот.

коллеж)дир. Ҳозирда илмий салоҳияти, кадрлар тайёрлашдаги иқтидор малакаси билан республикамиздаги ўрнатилган билим масканларидан ҳисобланади. Наманган санъат коллежи ўн икки йўналишда мутахассислар тайёрлаб, 2007—2008 ўқув йилида 528 нафар ўқувчи таълим олган. Чолғу созлари ва ўқув адабиётлари билан таъминланганлик даражаси 38,6 фоизни ташкил этиб, АРМ (ахборот-ресурс маркази) фонди 20 мингдан ортиқ. Пойтахтимиздаги яна бир ўзига хос даргоҳ, ўз йўналиши жиҳатидан ягона бўлган, бир пайтлар цирк қошидаги мактаб замирида шакллантирилган Эстрада-цирк коллежи ҳисобланади. Коллеж 1996 йил 26 апрелда ташкил этилган бўлиб, 1937 йил қурилган бинода жойлашган ва мослаштирилган бино капитал таъмирга муҳтождир. Коллеж беш йўналишда мутахассислар етиштириб (цирк санъати, эстрада хонадалиги, эстрада актёрлик санъати, эстрада чолғулари ва эстрада рақси), 420 нафардан ортиқ ўқувчи таълим олади. Асосий иш ўринларидаги 80 ўқитувчидан 73 нафари олий маълумотли бўлиб, коллежининг мусиқа чолғулари, дарслик ва ўқув адабиётлари билан таъминланганлик даражаси 21,8 фоизни ташкил этади¹.

Мусиқа соҳасидаги етук кадрларни тайёрлайдиган сўнгги бўғин Олий таълим муассасаларидир. 1936 йил 2 апрелда Олий мусиқа мактаби базасида ташкил этилган Тошкент давлат консерваториясига 1976 йил 5 январда Мухтор Ашрафий номи берилган эди. 2002 йил 16 апрелда Президентимиз И.А.Каримовнинг фармони асосида Мухтор Ашрафий номидаги Ўзбекистон давлат консерваторияси деб қайта номланди. Олийгоҳ ҳозирда етти йўналишда бакалавр мутахассислиги бўйича ва олти

¹ Маданият ва спорт ишлари вазирлиги архиви. 2006-2007 ўқув йили учун ҳисобот.

йўналишда магистр кадрларни тайёрламоқда. Консерваторияда олти факультет ва 18 та кафедра мавжуд бўлиб: Шарқ муסיқаси, Фортепиано ва муסיқа бастакорлиги, Оркестр чолғулари, Қўшиқ ва хор дирижёри, Эстрада санъати, Малака ошириш факультетлари, шулар жумласидандир. Йилига ўртача 350 дан ортиқ бакалавр ва 30 дан ортиқ магистр йўналиши бўйича талаба қабул қилинади. Жами бир ярим мингдан ортиқ муסיқамиз эртаси бўлган мутахассисларга таълим бераётган мазкур даргоҳ нафақат мамлакатимизда балки Марказий Осиёда энг йирик муסיқий таълим муассасаси ҳисобланади. Консерватория муסיқа соҳасида Марказий Осиёдаги биринчи Олий ўқув юрти бўлиб, 2002 йил 22 мартда истиқлол шарофати билан янги муҳташам бинога кўчиб ўтди, барча замонавий талабларга жавоб берадиган 305 та аудитория, 4 та махсус жиҳозланган зал, 4 та овоз ёзиш студияси, махсус музей ва «Муסיқа» нашриёти Олийгоҳ жамоаси ихтиёрига топширилди. 2010–2011 ўқув йилида 246 штат бирлиги (шундан асосий штат 238 та)дан 49 нафар профессор ва 70 нафар доцент, 38 нафар фахрий унвон соҳиблари, 60 нафар хизмат кўрсатган халқ артистлари ва фан арбобларининг борлиги муассаса илмий салоҳиятининг нақадар юқорилигидан дарак беради¹. Мана шу юксак эътиборнинг меваси сифатида истиқлол йилларида даргоҳ илмий жамоаси ва мутахассислари томонидан 80 дан зиёд илмий тадқиқотлар, ўқув қўлланмалари ва нота тўпламлари нашр этилди. Буни йиллар кесимида ўрганадиган бўлсак, 2006–2007 ўқув йили ҳисобида 18 та ўқув адабиёти чоп этилган бўлса, 2010–2011 ўқув йилида 30 дан ортиқ дарслик,

¹ Маданият ва спорт ишлари вазирлиги архиви. Ҳисобот. 2010-2011 ўқув йили учун.

ўқув қўлланма ва ўқув адабиётлари, илмий мақолалар тўпламларининг нашр юзини кўриши амалга оширилаётган ишлар кўлами ва сифатининг йилдан-йилга ортиб бораётганлигини исботламоқда. Айниқса, турли имкониятлар ҳисобидан (Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси ва б.) муассасанинг ахборот-ресурс марказидаги мавжуд ўқув адабиётлар сони 242 мингдан ортиб кетди. Консерватория талабаларининг кўплаб халқаро танловлардаги муваффақиятли иштироки, мамлакатимизда ўтказилаётган расмий ва мусиқа билан боғлиқ барча тадбирларда асосий ўрин тутиши ҳам нафақат етук кадрларни етказиб берувчи даргоҳ сифатида, балки айти пайтда мамлакатимиздаги энг кучли мусиқий соҳа олимларини ўзида тўплаган мусиқа академияси ролини ўйнамоқда дейиш мумкин¹.

Мусиқа санъатини тарғиб этишда Миллий санъат музейлари ва илм даргоҳларининг тарғибот имконияти кўлами торлик қилади. Шунинг учун уй-музейлари ва мактаб музейлари тизимини янада кенгайтириш лозим, сабаби ўқувчи ва талабаларнинг музейларга боришлари миллий мусиқий меросимиз ва мумтоз мусиқа санъати ҳақидаги тасаввурларини, билимларини кенгайтириш учун беназир манба бўлиб хизмат қилади. Шу ўринда Нукусдаги Жапақ Шомуродов уй-музейи, Самарқанддаги Ҳожи Абдулазиз Абдурасулов уй-музейи, Хоразм вилояти Хонқа туманидаги Ҳожихон Болтаев, Фарғонадаги Таваккал Қодиров уй-музейи каби кўплаб уй-музейлари мавжуд бўлиб, уларни ягона тизим сифатида ишлашларини таъминлаш зарур. Сабаби уларнинг бирортаси Мада-

¹ Маданият ва спорт ишлари вазирлиги архиви. Ҳисобот. 2010-2011 ўқув йили учун.

ният ва спорт ишлари вазирлигидаги Музейлар бошқармасига қарамайди. Ваҳоланки, уй-музейлари ўз ҳудудларидаги мусиқа маданияти ўчоқларидан ҳисобланади. Қизиқувчиларнинг кўпроқ келишларини таъминлаш, музейларнинг моддий базаларини мустаҳкамлаш керак. Шулардан мамлакатимизда мавжуд Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Музейлар бошқармасига қарашли бўлган айрим намунали уй-музейлари ва уларнинг фаолияти билан боғлиқ маълумотларни келтиришни ўринли деб топдик. Ўзбекистон Республикаси Халқ артисти, Халқаро Ж.Неру ва Ж.А.Носир мукофотлари лауреати Мухтор Ашрафий уй-музеи 1982 йил 18 июнда очилган эди. Мухтор Ашрафий 1912 йил Бухоронинг «Гулзор» маҳалласида туғилган. Аввало Мухтор Ашрафий Фитратнинг, ота Жалол Носиров ва Н. Мироновларнинг шогирди бўлган. У ўз фаолияти давомида 8 та опера ва балет, 2 та симфония, 4 та симфоник поема, 4 та кантата, 50 та қўшиқ романс яратган эди. Шунингдек, олим сифатида 60 та турли хил илмий, педагогик асарларнинг муаллифи ҳисобланади¹. Музей Мухтор Ашрафийнинг 1969—1975 йилларда яшаган уйида жойлашган бўлиб, унда Мухтор Ашрафийнинг 30 йил давомидаги композиторлик, дирижёрлик ишлари, педагогик фаолиятини акс эттирадиган экспозициялар ўрин олган. Санъат арбобига тегишли китоблар, қўлёзмалари, унинг асарлари, ҳонадон буюмлари ташриф буюрувчиларда Мухтор Ашрафийнинг ҳаёт фаолияти ҳақида кенг маълумот беради. Биргина, 1995 йилда музей томонидан 53 та экскурсия уюштирилиб, 1000 га яқин киши ташриф буюрган, улар орасида Германия Республикаси телерадио-

¹ ЎзР МДА., Фонд. МФ — 38. 1-рўйхат. 236-йиғма жилд. — Б. 2-14.

си мусиқа директори, Сеул, Қуддус, Токио, Чикаго ва бошқа жаҳоннинг кўплаб шаҳарларидан келган делегацияларни кўриш мумкин. Музей ходимлари томонидан 24 та лекция уюштирилиб, уларда 240 киши иштирок этган. Маъруза мавзулари: «Мухтор Ашрафийнинг мусиқа ва кино учун опералари», «Севги тумори» балети», «Дилором» операси тарихи», «Мухтор Ашрафий биринчи ўзбек операси «Бўрон»нинг муаллифи» кабилар. Ҳар йили 11 июнь кампозиторнинг туғилган куни, 15 декабрь хотира куни сифатида кенг нишонланади¹. Унинг биринчи «Қаҳрамонлик» симфонияси АҚШда қўйилган эди. Музейнинг жами фонди — 16641 та (2005 й.). 2005 йил давомида музей томонидан 251 та экскурсия ташкил этилиб, жами 3815 киши ташриф буюрган. 64, 110, 17-мактаблар, 103-гимназиялар билан шартномалар тузилган. Йил давомида Лондон Университети Шарқ санъати мактаби ректори Ширин Акинер, Филиппин, Корея Республикаси, Калифорния Университети ва бошқа жаҳоннинг кўплаб мамлакатларидан келган делегацияларни қабул қилган. Мухтор Ашрафий уй-музейига 2012 йилда 8450 нафар ташрифчи келиб, 275 та экскурсия ташкил этилди. 2012 йил 17 июнда композиторнинг 100 йиллик юбилеи тантанали ўтказилди². Албатта, кампозиторнинг улкан илмий меросини қайта ўрганиш ва кенг тарғиб қилиш ҳам муҳим аҳамиятга эгадир.

Яна бир йирик илмий тарғибот маркази Юнус Ражабий уй-музеи ҳисобланади. У 1989 йил 13 сентябрь Президентимиз И.А.Каримов қарори билан очилган бўлиб, олимнинг 1923—1973 йиллардаги илмий, ижодий ва педагогик фаолиятига бағи-

¹ ЎзР МДА. Фонд, М — 7. 1-рўйхат. 289-йигма жилд. — Б. 3-9.

² Фонд М-38, Рўйхат № 1, Йиг.жилд. 1755, — Б. 52.

шлангандир¹. 1997 йил 18 декабрдан иш бошлашган Юнус Ражабий уй-музеи Юнус Ражабий кўчаси 20-уй, 1-хонадонда жойлашган. Музейнинг жами фонди 2717 та бўлиб, олим томонидан яратилган асарлар, турли ўзбек миллий созлари ва ўзбек мусиқа маданияти ходимларига тегишли асарлар, суратлардан иборатдир. Шунингдек, ўзбек мақом санъати тарихига оид кўплаб асарлар жамланган бўлиб, миллий мусиқа мероси билан қизиқувчи кўпгина ёшларнинг ташриф буюриши уларнинг миллий мусиқамиз тарихи бўйича амалий билимларининг ошиши учун беминнат хизмат қилади. Музей илмий жамоаси томонидан биргина 2004 йилда 368 та экскурсия уюштирилиб, уларга 6200 киши ташриф буюрган эди². 2010 йилда музей 4228 нафар ташрифчига 408 экскурсия³, 2012 йилда 4597 ташрифчига 332 экскурсия ташкил этилган⁴. Музейга ҳозирда бастакорнинг фарзанди Ўзбекистон халқ ҳофиси, мақомдон Ҳасан Ражабий раҳбарлик қилади ва бу билимдон инсон томонидан ташкил этиладиган экскурсиялар ниҳоятда қизиқарлилиги билан ажралиб туради.

Қисқа хулоса сифатида мулоҳазалар шундан иборатки, шахсни мусиқа инсоният жамиятига яқинлаштириб, объектив дунёни тушунишига ёрдам беради. Мусиқа инсон ҳаётида тафаккур, образлилик ҳисларини ўстириш воситасидир. Инсоннинг бадиий эстетик тарбиясида ҳам мусиқанинг ўрни муҳим аҳамиятга эга. Демак, мусиқа инсон туйғуларини, орзу-истакларини ўзига хос бади-

¹ ЎзР МДА, Фонд М – 7. 1-рўйхат. 297-йиғма жилд. – Б. 2-8.

² ЎзР МДА, Фонд. М – 38. 1-рўйхат. 85-йиғма жилд. – Б. 4-9, 71-74.

³ Фонд М-38, Рўйхат № 1, Йиғ.жилд. 1460, – Б. 57.

⁴ Фонд М-38, Рўйхат № 1, Йиғ.жилд. 1754, – Б. 51.

ий тилда ифодалайди ва унинг эстетик, ахлоқий тарбиясига ижобий таъсир кўрсатади. Улар ёш авлоднинг дунёқарабини шакллантиришда ўзининг кучли таъсирига эга ҳисобланади. Мусиқа ижодий қобилият, эстетик ҳиссиёт, тинглаш маданиятини ўстиради, ҳар томонлама етуклик, гўзалликни ҳис этиш фаҳмини шакллантиради. Болаликда мусиқа ва қўшиққа қизиқиш юқори бўлиб, боғчаларда тарбиячилар, умумтаълим мактабларининг бошланғич синфларида ўқитувчилардан катта масъулият талаб этилади. Қўшиқ ва мусиқани ўргатишда сўзларнинг маъносини тушунтиришга ва мусиқа гўзаллигини англатишга, дарсларнинг янги илғор педагогик технологиялар асосида ташкил этилишини йўлга қўйишга алоҳида эътибор бериш керак. Мактабларда ўқувчилар ёрдамида хона-музейлар ташкил этилиб, унда ҳудудга хос бўлган кийимлар, миллий мусиқа чолғу созлари ва маҳаллий фольклор-этнографик лапар, яллалар, миллий ўйинлар ва қадимий рақсларни ўрганувчи дасталарни ташкил этиш мақсадга мувофиқ бўлади. Кино архивлар фонди ва Санъатшунослик институти архивида халқимизнинг кўплаб олтин мероси сақланмоқда. Уларни қайта ишлаш, ўрганиш ва кенг миқёсда ёш авлодни баҳраманд этиш чораларини кўриш керак. Меросимизни ёш авлодга тушунарли бўлишида хизмат қилувчи қўлланмалар, дастурлар ишлаб чиқиш, бу борада янги-янги инновацияларни жорий этиш, грантлар ажратиш лозим. Шунингдек, турли йўллар билан миллий мусиқий меросни тарғиб этиш, бунда матбуот ва телеўйинлар, радио дастурлар имкониятидан янада кенгроқ фойдаланиш зарур. Бу кишиларда мусиқани илғаш ҳиссиётини ўстиради, ижодий қобилиятни оширади, ёшларимизнинг шахс бўлиб шаклланишида етакчи аҳамият эгаллайди. Шунингдек, манфаатдор

муассасалар ҳамкорлигида ягона мусиқа таълими Маркази ташкил этилиб, унга мусиқий таълим ва тарбияда узвийликни таъминлаш, соҳада амалга оширилаётган ишларнинг мониторингини олиб бориш, ютуқлар ва йўл қўйилаётган камчиликларни сарҳисоб қилиш вазифаси топширилиши керак. Соҳанинг ўқув адабиётлари билан таъминланиши, нашр ишлари, илмий тадқиқотларнинг натижаларини ўрганиш, жамлаш ва мутахассисларнинг фикрлари асосида мусиқий таълимнинг қайси босқичига жорий этиш ҳамда уларни оммалаштириш масалалари билан шуғулланиш мазкур Марказга топширилиши лозим. Бунда жаҳон амалиёти ютуқларини ўрганиш, ишларнинг самарадорлигини оширишда муҳим ўрин тутаети. Шу каби ватанимизнинг азалий мусиқа маданияти ўчоқларидан ҳисобланган Хоразм, Фарғона ва Бухородаги мусиқа коллежлари ҳудудларнинг фақатгина ўзига хос бўлган мусиқий меросини сақлаш ва ривожлантиришга масъул даргоҳлар ҳисобланади. Шу маънода коллежларда кадрларни тайёрлашда ҳудудийликка алоҳида эътибор бериш, ҳар ҳолда, мавжуд жиҳатни инобатга олиш зарур. Яъни, коллеж илмий жамоаси умумий ўрта махсус таълим дастури талабларини бажарган ҳолда, ўз ҳисобидаги соатларни мустақил тақсимлашига, бу борада ижодий ёндашишларига янада кўпроқ имконият бериш керак. Шунингдек, Қорақалпоғистон Республикаси ва бошқа вилоятларда ҳам кўплаб машҳур санъат арбоблари ўтган, уларнинг илмий ва ижодий меросларини ўрганиш, жамлаш, уй-музейларини ташкил этиш ёхуд тарих ва ўлкашунослик музейларида алоҳида мусиқа санъатини акс эттирувчи махсус залларни ташкил этиш ҳам мақсадга мувофиқ тадбирлар ҳисобланади.

3.2. Муסיқашунослик ва миллий муסיқа санъати ривожига асосий тенденциялар

Мамлакатимизнинг мустақилликни қўлга кири- тиши билан барча жабҳалардаги каби муסיқа ил- мида ҳам янгилааниш даври бошланди. Табиийки, жамиятнинг маданий тараққиётида муסיқанинг аҳамияти беқиёсдир. Ўзбекистоннинг муסיқашу- нос олимлари олдида асрлар давомида яратилган халқ муסיқий меросини қайтадан ўрганиш, улар- нинг асл қиймати ва қадрини тиклаш асосий ва- зифага айланди. Истиқлол йилларида миллий му- сиқа санъатимизнинг гултожи ҳисобланган «Шаш- мақом» ва мақом санъати, анъанавий ижрочилик, халқ фольклор мероси, куй ва қўшиқларининг, умуман, миллий муסיқа тарихининг ўрганилиши билан боғлиқ улкан ишлар амалга оширилди. Юр- тимиздаги муסיқа илмининг йирик намояндалари- дан бири Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбо- би, санъатшунослик фанлари доктори, профессор, муסיқашунос Файзулла Кароматли ҳисобланади¹. Олим қарийб чорак кам бир аср давомидаги илмий фаолиятини ўзбек халқ муסיқаси сирларини ўр- ганишга бағишлаган. 1971 йилда «Ўзбек чолғу му- сиқаси. Мерос» мавзусида докторлик диссертаци- ясини ёқлаган. Файзулла Кароматли халқ муסיқа меросининг устозона анъанавий ижрони талаб этувчи мураккаб турларини амалий ўзлаштириш, ушбу соҳа учун хонанда ва созандаларни тайёрлаш, фольклор экспедицияларда йиғилган дурдоналар- ни нотага олиш, тартиблаштириш ва тадқиқ этиш ишларига раҳбарлик қилди. Шунингдек, Тошкент давлат консерваториясида Шарқ муסיқаси кафе- расининг очилишида фидойилик кўрсатди. Ушбу

¹ Дадажонов И. Мумтоз муסיқамиз билимдони // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 1996 йил 9 май. № 19.

кафедрага хос ихтисосликлар бўйича ўзбекистонлик талабалар, аспирантлар билан бир қаторда қардош Қозоғистон, Тожикистон, Туркменистон, Озарбайжондан, кейинчалик Германия, АҚШ, Польша, Чехославакия, Судан, Иордания каби хорижий давлатлардан талабалар келиб таҳсил олдилар. Англиядан Л.Пиккен, Германиядан Ю.Эльснер, Эрондан Баркешли ва Пуртураб, АҚШдан М.Слобин, Ироқлик Шехерезада Хассан ва бошқалар ҳам айна шу кафедрада маърузалар ўқиган эди. Олим кўмагида ҳозирга қадар 30 дан ортиқ докторлик ва номзодлик диссертациялари ёзилиб, ҳимоя қилинди. Файзулла Кароматли раҳбарлигида ўтказилган 30 дан ортиқ мусиқий-фольклор экспедициялари Ўзбекистоннинг барча вилоят, туман, қишлоқлари ва Марказий Осиё минтақаларида яшовчи ўзбекларнинг мусиқий меросини ўрганишга сафарбар қилинган. Файзулла Музаффар ўғли Кароматли ижодига мансуб асарлардан: «Ўзбек халқ мусиқасининг локал услублари ҳақида» (Москва, 1964 й.); «Ўзбек халқ мусиқа мероси XX асрда» I том. «Қўшиқ» (Тошкент, 1978 й.); «Ўзбек халқ мусиқа мероси XX асрда» II том. «Терма, яла, қарсак» (Тошкент, 1985 й.); «Алпомиш» (Тошкент, 1999 й.)ларни келтириш мумкин. Шунингдек, илмий-назарий ва илмий тадқиқий мақолалари билан ўзбек мусиқий маданиятининг тараққиётига улкан ҳисса қўшди¹. Ўзбек мусиқа санъатининг билимдони Файзулла Кароматли ижоди истиқлол йилларида янада самарали кечди. Жаҳоннинг кўплаб мамлакатларида ўтказилган симпозиум ва семинарларда минтақамиз мусиқа санъатининг ўзига хос хусусиятлари ҳақида маърузалар билан қатнашди. Айниқса, ЮНЕСКОнинг халқаро Мусиқа Кенгаши «Мақом»

¹ Файзулла М.Кароматли. — Тошкент, 1996 йил.

халқаро тадқиқотлар гуруҳини ташкил этиб, раисдош сифатида турли давлатларда конференциялар уюштирди. 2002 йилдан Самарқанд «Шарқ тароналари» Учинчи Халқаро фестивали доирасида «Мақом» гуруҳи 5-конференцияси мақоматнинг қиёсий ўрганилиши муаммоларини кенгроқ тадқиқ этиш ишини бошлаб берди. Ўзбекистон муסיқашунослигининг йирик намояндаси Ф.Кароматлининг муסיқа санъати ривожигаги улкан хизматлари истиқдол даврида юқори баҳоланди ва олим 1994 йилда «Шухрат» медали, 1999 йили «Эл-юрт хурмати» орденлари билан тақдирланди¹.

Яна бир йирик олим, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби, санъатшунослик фанлари доктори, муסיқашунос, профессор Тўхтасин Ботирович Фафурбеков ҳисобланади. Олим ўзининг илмий тадқиқотчилик, ўқитувчилик ва жамоатчилик фаолияти билан муסיқашунослик фанигагина эмас, балки замонавий ўзбек муסיқа санъатининг ривожланиш жараёнига ҳам катта ҳисса қўшиб келмоқда. Ўзбек муסיқаси тарихига бағишланган «Навоий ва муסיқа» («Навоий» альманахи. 1991 й. № 1), «Бобур муסיқа хусусида» («Гулистон», 1994 й. № 1), «Амир Темур даври муסיқаси» (1996 й.), «Бастакорлик ижодиёти 1991–2001 йилларда» (2002 й.), «Хива муסיқаси» (1997 й.), «Мақомлар – бастакорлик ижоди таркиби(тизими)да» (1999 й.) каби 120 дан ортиқ мақолалари² халқимизнинг муסיқа ижодиёти меросига бағишланади. Унинг ўзига хос томонлари илмий таҳлил этилди ва ўзбек анъанавий бастакорлиги тарихини ёритишда улкан аҳамиятга эга бўлган илмий тадқиқотлар олиб борди. 2009 йил нашр этилган «Сайланма

¹ Ўзбекистон бастакорлари ва муסיқашунослари. – Тошкент, Янги аср авлоди. 2004й. – Б. 370.

² Плуунгян В.З., Галущенко И.Г. «Тўхтасин Ботирович Фафурбеков». – Тошкент, 2008й.

70» асари, олимнинг узоқ йиллар давомида олиб борган илмий изланишларининг умумлашмаси сифатида, Марказий Осиёда ўзбек бастакорлик санъати тарихини тадқиқ этишга бағишланади¹. Умуман, истиқлол йилларида Т.Б.Фафурбековнинг муסיқа илмидаги серқирра фаолиятида ўзбек му- сиқий мероси ва илмий аҳамияти янада залворли бўлган ўзбек бастакорлик санъати тарихи муам- молари билан боғлиқ изланишлар етакчилик қил- ди. Олим ўзбек мусиқасининг бетакрор маҳобати ҳақида: «Бизнинг ёр-ёларимизда куёв ва келин таърифида хушчақчақлик кўзга ташланади, шеъри матнида оптимизм бор, мусиқасида ҳазинлик, ғам алам ҳукмрон. Асосий маросимларимиздан тўй, хурсандчилик, бироқ куйи йиғидек, сурнай наво- ларини эсланг. Умуман, бу халқ мусиқамизнинг қатламлари нақадар кенглигидан далолат беради. Шунингдек, аёлларимизнинг қўшиқларида ҳам шу маҳзунлик, шу дард устуворлик қилади. ...Бал- ки халқимизнинг бошига тушган суронли даврлар, кулфатлар, жафокаш халқимиз тарихи меҳнатда ўтгани, зулмларнинг инъикоси-ми экан? Шу маъ- нода ўзбек миллий қўшиқларидаги дард масаласи ҳали тўлиқ ўрганилган, ўзининг илмий ечимини топган деб ҳисобламайман», – дейди олим. Бутун- ги дунёдаги глобаллашув жараёнида ўзбек фольк- лорларини, миллий мусиқа анъаналарини сақлаб қолиш масаласида: «Шиддат билан кириб келаёт- ган глобаллашув жараёни, нафақат бизда, балки бутун жаҳон маънавий тараққиётига ўз таъсирини ўтказмоқда. Шунинг учун ҳам ЮНЕСКО ўз тад- бирларида дунёнинг бетакрор қадриятлари сифа- тида, айрим соҳаларни сақлаб қолиш мақсадида қатор дастурларни амалга оширмоқда. Нафақат фольклорларни, балки барча мусиқий меросимиз

¹ Т.Б.Фафурбеков. «Сайланма 70 Избранное». Муסיқа. – Тошкент, 2009 йил.

жавохирларини, уларнинг софлигини сақлаб қолишимиз лозим. Бу тарихимизнинг тилсиз гувоҳлари меъморий обидаларни асраб-авайлаб, таъмирлаб кейинги авлодга етказиб беришдек бир ишдир. Уларни қайсидир ижодкор сайқаллаши, ўз ижоди билан бойитиши мумкин, бироқ ҳақиқий нусхаси худди, «Жаконда»дек эъзозланиши керак. Мен асл нусха тарафдориман». Бугунги мусиқий таълим: «собиқ иттифоқда ҳудудида мавжуд кўплаб консерваторияларининг эски, мослаштирилган биноларда иш олиб бораётгани ҳолда, Ўзбекистонда ана шундай мухташам бинонинг қурилганлиги ҳам мамлакатимизда мазкур соҳадаги давлат сиёсати даражасидаги эътибордан далолатдир, эндиги вазифа эса унинг самарали ишлашини таъминлашдан иборат. Мисол учун, Болония таълим тизимининг мамлакатимизда мусиқий таълимни ривожлантиришда қўллаш мумкин бўлган устувор жиҳатлари мавжуд. Бунда талабаларнинг иқтидор ва интилишларига қараб бир нечта диплом бериш, дипломнинг халқаро мавқеи, талабаларнинг қизиқишларига қараб дарсларни ва мураббийларни танлашда ихтиёрийликни таъминлаш каби замонавий талабларни, дарсликларнинг янги авлодини яратиш ва дарс ўтишда янги инновацияларни жорий этишда, уларнинг ютуқларини ўрганиш, бизнинг таълим тизимимизга олиб кириш мумкин»¹, — дейди. Яна бир йирик олим санъатшунослик фанлари доктори, Ўзбекистон давлат консерваторияси профессори Оқилхон Иброҳимовдир. Олимнинг истиқдол йилларидаги илмий фаолияти самарали кечди. У қатор илмий тадқиқий монографиялар, мақолалар, ўқув қўлланма ва дарсликларнинг муаллифидир. Жумладан, 8-синф учун дарслик

¹ Илова этилади. Тадқиқотчининг олим билан суҳбатидан. Нусхаси CD дискда Кино, фото, фоно архивнинг «Оғзаки тарих» фондига тақдим этилган.

(1995 й.), 7-синф учун Муסיқа дарслиги (Тошкент, 2001 й.) ҳамда «Мақом «гоҳ»лари хусусида» (Тошкент, 1997 й.), «Ҳазрат Навоий ва мақом» (2002 й.), «Мақомлар ҳақида» («Шарқ тароналари» 1997 й. № 1), «Амир Темур даврида мақом санъати» («Шарқ тароналари» 1997 й. № 2) каби кўплаб илмий изла-нишлари¹, Ўзбекистон ва хориждаги маърузалари истиқлол даври муסיқий меросимизнинг ўргани-лиши ва тарғиботида муҳим аҳамият касб этади. Олим истиқлол йилларида амалга оширган илмий ишлари ҳақида: «Мен истиқлолни орзиқиб кутиб олдим. Нима учунки ўша ўтган асрнинг 80-йилла-рида мақомлар билан боғлиқ кўпгина билимларни ўрганиш орқали, менда миллий-маънавий мероси-мизни ўрганиш, унинг илмий қийматини баҳолаш юзасидан катта қизиқиш пайдо бўлган эди. Бироқ маълумки ўша даврдаги ҳукмрон мафкура бун-га изн бермасди. Ўзимизнинг улуғ аждодлар ил-мий меросини очиқ-ойдин ўрганиш, фурурланишга тўсқинлик қилинарди.

Истиқдолга эришишимиз билан бу тўсиқлар ўз кучини йўқотди. Миллий қадриятларни англаш, маъ-навий муסיқий меросимизни қайта тиклаш жараёни бошланиб кетдики, унга муסיқашунослар ҳам бош қўшдилар. Бу соҳада марҳум А.Назаров, А.Ҳошимов, Р.Юнусовлар билан миллий муסיқани ривожланти-риш, илмий ўрганиш масалаларида кўп суҳбатлар ўтказар эдик. Шунда мен мақомларнинг маънолар тизимини ўрганиш ҳақида иш олиб боришга интил-дим. Собиқ иттифоқ даврида устоз-олим И.Ражабов бу мавзуда ишлаган бўлиб, табиийки, мавжуд ту-зум мақомлар билан боғлиқ миллий қадриятлар-ни тўлиқ ўрганилишига имкон бермас эди. Шу-нинг учун ҳам атоқли олим асосан мақомларнинг шаклий тузилиш қонуниятларини очиб берган

¹ Ўзбекистон бастакорлари ва муסיқашунослари. — Тошкент, «Янги аср авлоди», 2004 йил.

эдилар. Мақомларнинг маънолар тизимига эътибор қаратиш заруратини англаб, «Мақомлар семантикаси» мавзусида докторлик диссертацияси устида иш олиб бордим. Бу жараён замирида комил инсон тарбияси билан боғлиқ гўзал бир таълимот борлигини билиш, мақомлардан маънавий озуқа олиш мумкинлигини ўрганиш, ниҳоятда мароқли эди. Мақомларни тингларкансиз, бу санъатдан ҳам маънавий завқ оласиз, ҳам маълум билимга эга бўлар экансиз. Илмий изланишларим меваси сифатида 1996 йилда «Мақом ва макон», «Фарғона — Тошкент мақомлари» китобларим чиқди. Лекин бундан-да муҳимроқ нашр сифатида 2006 йилда И.Ражабовнинг «Мақомлар» китобининг чоп этилиши бўлди. 2010 йилда «Мақом ва космос» китобим нашр қилинди, умуман илмий изланишларимда мақомлар мавзуси устуворлик қилади», — дейди олим. Дунё мусиқа санъатида ўзбек мақом мусиқасининг ўрни ва ўзига хос жиҳатлари ҳақида: «Дунё мусиқа санъатида ўзбек мақомининг ўрни, масалан, шеърят мулкида Алишер Навоий ҳазратлари қанчалик мавқе эгалласа, дунё мусиқаси хазинасида ўзбек мақомларнинг ўрни ҳам шундай буюк десак, тўғри бўлса керак. Бу борада «Шашмақом» фахримиздир. Умуман, Шарқ мусиқаси, мусулмон шарқи мусиқа анъаналари қайсидир жиҳатлари билан дастлабки пайтларда пардаларида умумийлик бўлган, кейинчалик ҳар бир халқ ўзининг миллий мақом санъатини ижод қилиб, ўзининг бастакорлик анъаналарини ривожлантирган. Назаримда, уларнинг фарқи миллий ўзига хослигидадир. Мисол сифатида Шашмақомни олсак, унда ўзбек ва тожик халқларининг мумтоз мусиқий ютуқлари мужассам бўлганлигини эътироф қилишимиз керак. Иккинчидан, Шашмақом жуда салобатли санъат, унинг чолғу ва ашула йўллари ни биргалиқда олиб қарайдиган бўлсак, мухташам бир бинога ўхшайди. Мақом мана шу салобати би-

лан, қолаверса ижро жиҳатидан мураккаблиги билан ажралиб туради. И.Ражабовнинг таъбири билан айтганда, «Шашмақом» қомусий санъат асари. Унда азалдан келаётган халқ ижодидаги ютуқлар, ҳам касбий мусиқа, яъни бастакорлик анъаналари ютуқлари, қолаверса, мусиқа илмидаги ютуқлар ҳаммаси мужассам бўлган». Бугунги дунёдаги глобаллашув жараёнида ўзбек мақом мусиқаси анъаналарини сақлаб қолиш, умуман мақомларнинг келажаги ҳақида олим: «Глобаллашувнинг ижобий жиҳатлари билан бир пайтда, салбий томонлари ҳам намоён бўлмоқда. Бизнинг мусиқий тарбияни қандай йўлга қўйишимиз, муаммонинг ечими ҳисобланади. Авваллари, она алласи, мавсумий маросимлар қўшиқлари, суннат, никоҳ тўйларидаги қўшиқлар, миллий оҳанглардан узоқлашмаган, ҳозирги кундаги муаммо, яъни яқин ўтмишимиздаги олиб борилган нотўғри таълим-тарбиянинг мевасидир. Мақомларни донишманд, ошиқ инсонлар яратган, мақомни дарди йўқ одам куйлай олмайди, дейишади. Албатта, уни қалби шикаста инсонлар куйлаган, уни йиғлаб тинглаганлар, маънавий баҳра олганлар, қалбан покланганлар. Умуман, асл гўзаллик бошқача сайқал беришга муҳтож эмас, мақомлар касбий мусиқанинг юксак намунасидир, уларга ҳеч нарса қўшиб ҳам, айириб ҳам бўлмайди. Шоу-бизнес бозор талабига қараб етказилади. Мақом ҳеч қачон бозори чаққон санъат бўлмаган, бўлмайди ҳам. Одамларнинг маънавий тайёрлаб бориш лозим, шунда кишилар янги бир оламни кашф этади, ўзларида илгари фаҳмламаган завқларни туйиб боради, биз шунга интилишимиз керак. Мақом очиб берадиган оламни ҳеч нарсага тенглаштириб бўлмайди. Ҳозирда мақом жаҳон саҳналарини забт этмоқдаки, бизнинг ёшларимиз ундан бебаҳра бўлса, қандай бўлади? Мусиқа — руҳ озиғи, мақом илмий асосда аниқ фанлар доирасида ишланган, унда математика, геометрия ҳаммасини

топиш мумкин. Бу нодир санъат фавқулодда ноёб ҳодиса, келгусида бу мусиқа тўлиқ жаҳонни эгаллашда давом этади»¹, — дейди.

Санъатшунослик фанлари доктори, профессор Рустамбек Абдуллаев ўзининг илмий-тадқиқий, танқидчилик, ўқитувчилик фаолияти билан Ўзбекистон мусиқашунослиги ва санъати ривожланишига муайян ҳисса қўшиб келмоқда. У ўзбек ва бошқа Ўрта Осиё халқлари мусиқий меросининг йирик билимдони ҳисобланади. «Катта ашула жанри ва унинг ижрочилари» мавзусида номзодлик ва «Марказий Осиё халқлари маросим мусиқаси» мавзусида докторлик диссертацияларини ёқлаб, фольклоршунос олим сифатида истиқлол йилларида сермахсул ижодий фаолият олиб борди. Фольклор экспедиция материаллари асосида «Ўзбекистон анъанавий мусиқаси», «Катта ашула», «Фарғона ҳофизлари» граммофон пластинкаларини ва «Обряд и музыка», «Байсун» каби асарларини чоп эттирди. Олим Р.Абдуллаев, А.Эргашев, С.Бегматов, М.Абдукаримов, М.Кулчигаева, Р.Носиров каби мусиқашуносларнинг номзодлик диссертацияларига илмий раҳбарлик қилди. Р.С.Абдуллаевнинг мусиқа маданиятимизнинг ривожига қўшган хизматлари учун 2002 йилда «Ўзбекистон Республикаси санъат арбоби» фахрий унвони билан тақдирланди².

Ўзбекистон ва Қорақалпоғистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби, санъатшунослик фанлари номзоди, доцент Отаназар Матёкубов ҳам республикамизнинг етакчи мусиқашуносларидан биридир. Бу моҳир педагог-олим матбуотда чоп этил-

¹ Илова этилади. Тадқиқотчининг олим билан суҳбатидан. Нусхаси CD дискда Кино, фото, фоно архивнинг «Оға заки тарих» фондига тақдим этилган.

² «Ўзбекистон бастакорлари ва мусиқашунослари». — Тошкент: Янги аср авлоди, 2004 йил. — Б. 370.

ган илмий-оммабоп мақолалари, айниқса, муסיқа санъати билан боғлиқ турли туркумларда олиб борган телевизион кўрсатув ва радиоэшиттиришлари ҳамда ташкилотчилик фаолияти билан эл-юрт ҳурматига сазовор бўлди. Тафаккури ва салоҳияти кенг олим О. Матёқубов узоқ йиллар давомида анъанавий ва замонавий муסיқа санъатининг ривожига жараёни билан боғлиқ долзарб муаммоларга бағишланган мавзулар билан санъатшунослик фанига ўзининг самарали ҳиссасини қўшиб келмоқда. Ф.Кароматли раҳбарлигида «Хоразм мақомлари» мавзусида номзодлик диссертациясини ҳимоя қилган олим, 1991–1997 йилларда фақат ижодий иш билан банд бўлди. Бир неча мартаба АҚШ, Германия университетларида «Ўзбек муסיқаси тарихи» ва «Мақом асослари»дан маърузалар ўқиди. Олимнинг кўплаб мақола ва маърузалари билан бир қаторда энг йирик ишларидан «Додекограмма» китоби ва «Мақомот» (2004 й.) монографияси бўлди, дейиш мумкин¹.

Истиқлол даврининг яна бир олими Санъатшунослик фанлари номзоди, муסיқашунос, доцент Соибжон Бегматовдир. У 1994 йили «Фарғона водийси хонандалик анъаналари» мавзусида номзодлик диссертациясини ёқлаб, ҳозирда Ўзбекистон давлат консерваториясида муסיқа тарихи, анъанавий ўзбек муסיқаси, муסיқа акустикаси, мақом асослари, ноталаштириш фанларидан дарс бериб келмоқда. Олим «Хазина», «Халқ ижодиётидан», «Мерос» каби туркум радиоэшиттиришлар муаллифи, Ўзбекистон телевидениесида мумтоз муסיқа йўналишидаги «Анъаналар этади давом», «Барҳаёт наволар», «Муסיқамиз тарихидан», «Олтин мерос», «Нафосат гулшани», «Шашмақом» каби кў-

¹ Ўзбекистон бастакорлари ва муסיқашунослари. — Тошкент: Янги аср авлоди, 2004 йил. — Б. 370.

плаб кўрсатувларни олиб борди. Унинг Фарғона — Тошкент мақомларида «Сурнай мақом йўллари тўплами», «Орифхон Ҳотамов» (Тошкент, 2000 й.), «Камолиддин Раҳимов» (Тошкент, 2001 й.) каби монографиялари нашр этилди. «Ҳофизлик санъати» ўқув қўлланмасида (2008 й.) Хоразм, Бухоро, Тошкент — Фарғона ҳофизларининг ижод намуналари, уларнинг илмий таҳлили, ҳофизлик санъати талаблари ва амалиётини кўрсатиб берди. Муסיқа маданияти тараққиётидаги халқаро ҳамкорликнинг ўрни ва бозор иқтисодиёти шароитида миллий муסיқа ривожини давлат ҳимояси ҳақида: «Ўзбек муסיқий маданияти лапардан операгачадир. Барча соҳада бизнинг кадрларимиз етарли, фортепиано, скрипка мактабларимиз жаҳонда тан олинган. Барча жаҳон чолғу созларини ўрганиш, ривожлантириш мамлакатимиз ва миллатимизнинг жаҳондаги мавқеини белгилашда йирик маданий мезон ҳисобланади. Бугун ўзбек ёшлари ривожланган мамлакатларнинг энг йирик танловларида олий ўринларини забт этмоқда. Бу миллатимиз ёшларининг иқтидоридан, истеъдодидан, давлатимизнинг соҳага кўрсатаётган юксак этиборидан далолат беради. Миллий эстрада билан бир пайтда профессионал санъатнинг тараққиёти ҳам ўта муҳим ҳисобланади. Бозор иқтисодиёти бор нарса, лекин мумтоз муסיқага буни татбиқ этиб бўлмайди. Азалдан мумтоз муסיқа давлат ҳимоясида бўлган, уни ўзгартириш мумкин эмас. Улар шунчалик фалсафий ўйланганки, етти яшардан етмиш яшаргача бўлган муסיқа тингловчиси маънавиятига мос оҳанглар мужассам. У мукаммалдир, акс ҳолда мутаносибликка путур етиши мумкин. Шу маънода ҳам у давлат ҳомийлигидадир. Мумтоз муסיқани даромадли қилишнинг йўли битта, у хосларники, турли касбларнинг ҳам ҳақиқий билимдонлари юксак маънавий

билим соҳибларигина уни қадрлай олади. М.Йўлчиева ҳар йили 4—5 марта Европага боради, у 5 минг кишига концерт ташкил этмайди, 200—400 кишини қамрайди, холос. Мақом санъати тарғиботини янада кенгайтириш лозим. Бизда санокли мақом ижрочилари сақланиб қолган, уларнинг санъатини тарғиб қилишда радио ва телевидение имкониятларидан янада кенгроқ фойдаланиш лозим»¹, — дейди олим.

Ўзбекистонда истиқлол даврининг йирик мусиқашуносларидан бири, санъатшунослик фанлари доктори, профессор Абдуманнон Назаров эди. Олим ўзбек мусиқаси тарихи, Яқин ва Ўрта Шарқ халқлари мусиқий-назарий мероси, шунингдек, мусиқа таълими, ижрочилиги каби йўналишларни ўз ичига қамраб олган илмий тадқиқот ишлари билан танилди. 1996 йили «Фаробий ва Ибн Сино Мумтоз ийқоъ назарияси» мавзусида докторлик диссертациясини ёқлади. Ўзининг дарсликлари, кўплаб мақолалари билан мамлакатимиз мусиқий маданияти тараққиётига ўз ҳиссасини қўшди. Улардан «Фаробий ва Ибн Сино мусиқий ритмика хусусида» (Тошкент, 1995 й. Монография), «Бобурнинг «Мухтасар» асарида мусиқа муаммолари» («Гулистон», 2001 й.) асарлари, айниқса, диққатга сазовордир².

Мамлакатимиздаги яна бир йирик мусиқашунос олим, Ўзбекистон Республикаси санъат арбоби, санъатшунослик фанлари номзоди, Ўзбекистон давлат консерваторияси шарқ мусиқаси кафедраси профессори Равшан Юсупович Юнусовдир. Дунёқараши кенг илмий салоҳияти мустаҳкам олим

¹ Илова этилади. Тадқиқотчининг олим билан суҳбатидан. Нусхаси CD дискда Кино, фото, фоно архивнинг «Оға заки тарих» фондига тақдим этилган.

² Ўзбекистон бастакорлари ва мусиқашунослари. — Тошкент, «Янги аср авлоди», 2004 йил. — Б. 370.

Р.Юнусов ўзбек ва озарбайжон халқлари мумтоз мусиқа меросининг қиёсий таҳлилига бағишланган номзодлик диссертациясини ёқлаб, мусиқашунослик фанида мақом санъатини ўрганишда қиёсий таҳдилни бошлаб берди¹. Олимнинг «Макомы и мугамы» (Тошкент, 1992 й.), «Фахриддин Содиқов» монографиялари, «Ўзбек халқ мусиқа ижоди» ўқув қўлланмаси (Тошкент, 2000 й.) каби асарлари нашр этилган². Р.Юнусовнинг мусиқа фани ривождаги юксак хизматларини инобатга олиб, ҳукуматимиз 1999 йилда «Ўзбекистон Республикаси санъат арбоби» фахрий унвони билан тақдирлади.

Санъатшунослик фанлари номзоди, доцент Ботир Матёқубов жамоатчилик ва давлат ишлари билан бир пайтда истиқлол йилларида «Хоразм дostonларининг мусиқий хусусиятлари» мавзусида тадқиқоти билан Марказий Осиё бахшилик санъати ва ундаги Хоразм дostonчилигининг ўзига хос хусусиятларини очиб беришда хизматлари катта бўлди. Олимнинг «Авазхон», «Базирён», «Хирмондали», «Ошиқ Фариб ва Шохсанам» дostonларининг тўлиқ матни ва нота ёзувлари билан биргаликда 4 та тўплами, «Хоразм дoston ижрочилигининг зарҳал саҳифалари» (1999 й.) асарлари, «Дамли чолғулар» ўқув қўлланмаси ва қатор илмий мақолалари диққатга сазовор ҳисобланади.

Ўзбекистон давлат консерваторияси профессори Мурод Тошмуҳаммедов ҳам мустақиллик йилларида Ўзбекистон мусиқа илми ривожига катта ҳисса қўшди. А.Дадаев, А.Шомағрупов, Қ.Комилов, Ж.Саидов каби кўплаб шогирдларни етказиб берди. Олим қатор ўқув қўлланмалар ва дарслик-

¹ Дадажоновна И. Мусиқа — маданиятимиз кўзгуси // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 1996 йил 29 март. № 13.

² Ўзбекистон бастакорлари ва мусиқашунослари. — Тошкент, «Янги аср авлоди», 2004 йил. — Б. 370.

лар муаллифи, жумладан, «Бадий ҳаваскорликда фикрда чалишни ўргатиш», «Фижжак дарслиги», «Фижжак-альт» ва бошқаларни келтириш мумкин¹. Яна бир йўналиш, Ўзбекистон давлат консерваториясининг «Шарқ мусиқаси» кафедраси учинчи босқич талабаси Комилжон Саидов ўзи каби кўзи ожизлар учун Брайл тизимига асосланган икки жилдан иборат «Шашмақом» ёзувини нашр эттирди. Консерваториянинг кўплаб билимдон санъаткорлари ва устоз олимлар кўмагида у «Солфеджио» ва «Ўзбек мақомлари» китобларини ҳам нашрга тайёрламоқда². Шунингдек, А.Жабборов, И.Акбаров, Д.Муродова, А.Жумаев, М.Ҳамидова каби кўплаб мусиқашунос олимларимизнинг ижоди мамлакатимизда мусиқа илми ва унинг сифат даражасини юксалтиришда муҳим аҳамият касб этади. Мамлакатимизда йирик мусиқашунос олимлари томонидан истиқлол йилларида бир қатор адабиётлар чоп этилди. Улардан Т.Головянц ва Е.Мейкенинг «Композиторы и музыковеды Узбекистана», Т.Головянцнинг «Восток в творчестве французских композиторов. К.Дебюсси, М.Равель, Жюливе», Т.Головянц ва И.Галушенколарнинг «Совет Варелас» монографияси, В.Плунгянининг «Современные аспекты и методические подходы в изучении творчества Бетховена», И.Галушенконинг «История музыки народов мира», Н.Янов-Яновскаянинг «Проблемы музыки XX века, М.Бурханов» монографияси кабиларни келтириб ўтиш мумкин. Шунингдек, М.Бафоевнинг «Рубоиёт ва композиторлик ижодиёти» ўқув қўлланмаси,

¹ Аҳмедов А. Фидойи устоз // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 2 декабрь, № 49.

² Холмирзаева Ш. «Шашмақом» брайл тизимида // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2010 йил 16 апрель. № 16.

И. Гулзарованинг «История музыки народов мира», «Г.Вергилесов», «Баходир Салихов» монографиялари, Х.Ҳасанованинг «Болалар кўшиқлари тўплами», Н.Норхўжаевнинг «Болалигим подшолигим» кўшиқлар тўплами, Д.Омонуллаеванинг «Эстрада кўшиқлари тўплами», А.Жабборовнинг «Ўзбек мусиқали драма театри», Ф.Алимовнинг «Халқ куйларини қайта ишлаш бўйича намуналар» каби яна бошқа кўплаб асарлари шулар жумласидандир.

Истиқлол йиллари мамлакат мусиқа маданиятини ривожлантиришда Ўзбекистон Бастакорлар уюшмасида фаолият олиб бораётган композиторларнинг ижодий фаолияти ҳам самарали кечди. Улар мусиқанинг барча жанрларида баракали ижод қилдилар. Жумладан, И.Акбаровнинг «Жалолиддин Мангуберди» операси, Т.Қурбоновнинг «Широқ», «Шерзод ва Паризод» балетлари, Ф.Янов-Яновскийнинг «Принцесса на горошине» болалар операси, «Урашимо Таро» балети, Н.Ғиёсовнинг «Уч оғайни ботирлар» опера-балети, Ф.Алимовнинг «Муҳаббатнома» балети, А.Мансуровнинг «Ўзга сайёралик робот», «Ҳайвонлар султони» болалар опералари, Қ.Комиловнинг «Увайсий» телебалети каби кўплаб йирик мусиқий асарлар дунёга келди. Композитор А.Эргашевнинг «Ҳумо» балети мутахассислар томонидан юқори баҳоланди¹. Ўзбек кинофильмларига мусиқа яратиш ҳам муҳим йўналишдир. Улар киноларнинг таъсирчанлигини ошириш, сифатини яхшилашда етакчи ўрин тутди. Етук композиторлардан О.Абдуллаеванинг «Севги фариштаси» телесериалига, «Ҳикмат чироғи» болалар фильмларига, шу каби Х.Назаровнинг «Қайдасан, оймомо» ва бошқа кўплаб фильмларга мусиқалар басталандилар. Шунингдек, истиқлол йилларида қатор йи-

¹ Иброҳимов О. Ҳумо // Театр. № 6. 2012. — Б. 11-12.

рик жанрдаги чолғу асарлар ҳам дунёга келди. Улардан И.Акбаровнинг «Самарқанд» симфонияси, «Мирзо Улуғбек валломати» туркум асари, Муҳаммад Отажоновнинг халқ чолғулари оркестри учун чолғулаштирган «Хоразм дурдонаси» фантазияси, Қ.Комилов чолғулаштирган «Қадимий ушшоқ» халқ куйи, Н.Фиёсовнинг 13 ва 14-симфониялари, оркестр учун қайта ишланган «Бозургоний» асари, М.Маҳмудовнинг «Буюк бешик қўшиғи» ораторияси, симфоник оркестр учун «Истиқлол нашидаси» увертюраси, Ф.Янов-Яновскийнинг 2 та чолғу ва торли оркестр учун «Концерто гроссо № 3», Анатолий Вареласнинг Симфония 4-асарлари, Н.Норхўжаев фортепианода 4 қўл ижроси учун камер чолғу асарлар туркуми — «Рақс», «Орзу сари», «Ишқ иқрори» (Р.Хўжаев сўзи), «Забон йўқ» (Х.Деҳлавий сўзи) романслар туркуми, «Одамийлик» хор туркуми (Х.Деҳлавий шеъри) каби юксак санъат асарлари яратилди. Композитор Д.Сайдаминова Европа ва миллий куйлар уйғунлигида яратган «Амир Темур», «Умар Хайём билан суҳбат» асарлари чет элларда ҳам катта муваффақият қозонди¹.

Истиқлол даври замонавий ўзбек профессионал мусиқа санъатининг ривожланиш тарихини ҳақли равишда Ўзбекистон Республикаси Давлат мадҳияси мусиқасининг муаллифи, Ўзбекистон халқ артисти Мутаваккил Бурҳонов номи билан боғлаш тўғри бўлади. Бу нодир истеъдод соҳиби, баркамол, ширадор ва жозибали асарлари билан юртимизни дунёга танитишдаги хизматлари катта бўлди. Унинг барча асарлари оригиналлиги, миллийлиги билан ажралиб туради. М.Бурҳоновнинг тингловчи қалбига осон кириб борадиган куйлари,

¹ Азимов К. Инсоний фазилатлар куйчиси // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. № 17. 2013 йил 26 апрель. — Б. 5.

айни вақтнинг ўзида мураккаб ҳамдир. Чунки улар оҳангдорлиги билан инсон ички дунёсининг бойлиги, муаллифнинг нозик ва сезгир табиатини, ўй ва ҳис-туйғуларини ифода этади. Ўзбек халқининг асл фарзанди М.Бурҳонов ҳаёт йўлининг дастлабки босқичи оғир ва қийинчиликлар билан тўла кечди, бироқ ана шу шароитда ҳам композитор тинимсиз ўз устида ишлади ва баракали ижод қилди. Айниқса, мамлакатимиз истиқдолни қўлга киритгач, буюк бастакор ижодида янги босқич бошланди. Табаррук 80 ёшли тўйини янги мусиқий асарлар билан кутиб олди. Жомий дўсти Алишер Навоийга бағишлаб ёзган «Ширу шакар» шеърига қўшиқ, болалар хори учун «Ватан бизга меҳрибон» (М.Мирзо сўзи) қўшиғи, акапелла хори учун «Бухорои Шариф» (Рудакий шеъри) қўшиқларини яратди. Шу билан бирга Ўзбекистон мусиқаси тарихида М.Бурҳонов биринчи бўлиб, яккахонлар хор ва симфоник оркестр учун беш қисмли «Абадий хотира» номли РЕКВИЕМ яратди. Бу асар қатагон йилларининг бегуноҳ қурбонлари бўлган ўзбек халқининг улуф фарзандлари Файзулла Хўжаев, Қодирий, Фитрат, Чўлпон, Усмон Носир, композиторнинг катта акаси Мисбоҳ, амакилари Масхариддин, Мукамил ва Муаммир Бурҳоновлар хотирасига бағишланди¹. Композитор Мутаваккил Бурҳонов Ўзбекистон мусиқа маданиятини ривожлантиришда буюк хизматлари учун «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби», «Ўзбекистон халқ артисти» фахрий унвонлари, «Меҳнат шухрати» медали ва қатор давлатлар фахрий ёрлиқлари билан тақдирланди.

Истиқдол даврининг яна бир йирик композитори Ўзбекистон Республикаси санъат арбоби, Республика Давлат мукофоти совриндори Рустам Аб-

¹ Ўзбекистон бастакорлари ва мусиқашунослари. — Тошкент, «Янги аср авлоди», 2004 йил. — Б. 370.

дуллаевдир. Композитор замонавий ўзбек мусиқа санъатининг забардаст ижодкорларидан бири сифатида Шарқ ва Ғарб мумтоз мусиқий санъатларининг анъаналари изидан бориб, турли жанр ва шаклларда мусиқий асарлар яратди ва ватанимизнинг мусиқий маданиятининг ривожланиш жараёнига самарали ҳисса қўшиб келмоқда¹. Ижодкорнинг истиқлол йилларидаги ижодий самарадорлиги янада юқори бўлди. Композитор томонидан яратилган мусиқий асарлар 400 га яқин бўлиб, 3 та опера, 1 та балет, 5 фортепиано концерти (шундан 3 таси жаҳон премьераларида қатнашган) мавжуддир. Бастакорлик ижоди билан бир қаторда, мусиқашунос олим сифатида ҳам қатор асарлар ёзди. Улардан «Опера драматургияси» (Тошкент, 2007), «Вокальная лирика» (Тошкент, 2010), «Фортепиано учун асарлар тўплами» (Тошкент, 2008) каби китоблари нашр юзини кўрди. Композиторнинг асарлари, жумладан, «Кимларга хор, кимлар зор» моноопера (М.Мирзо, 2004), «Эпитафия» симфоник оркестр учун достони (1998 й.), Рапсодия № 1 (1998), Рапсодия № 2 (2008), «Муҳаббат қўшиғи» симфоник оркестр учун достони (2009), «48 фуга» (2010) каби кўплаб мусиқий ижод намуналари бугунги кунда нафақат мамлакатимизда балки дунёнинг кўплаб мамлакатларида ҳам ижро этилмоқда. Улардан Германия, Франция, Англия, Швеция, Голландия, Миср, Туркия, Таиланд, АҚШ, Россия, Грузия, Қозоғистон ва Тожикистон кабиларни санаб ўтиш мумкин. Композитор ўзи ҳақида: «Бизнинг она томондан авлодимиз «Дутор мақомлари»ни ёзишда хизматлари катта бўлган йирик санъаткорлар бўлишган. Оилада доим мусиқий муҳит бўлган Комилжон Отаниёзов, Ҳожихон Болтаев, Назира

¹ Умарова Г. Оҳанглар оғушидаги умр // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2007 йил 16 ноябрь. № 46.

Юсупова, Шерозий ота каби буюк санъаткорлар оиламизга келиб қўшиқлар айтиб, мушоиралар ўтказиб туришган. Мен шу муҳитдан узоқ бўлмай, мусиқа мактабига кириб, дастлаб рубобдан таълим олганман. 12 ёшимдан Хивадаги халқ театрида со-зандалик қилганман. 14 ёшимда Тошкентга келиб, Ҳамза билим юртига ўқишга кирдим. Талабалик йилларимдан Фортепиано концертим билан Москва, Ленинград, Грузияларда концерт берганман. Аспирантурада «Самарқанд ушшоғи-Шодимулк» операмни яратганман. Мустақиллик йилларидан ижодкорлар учун жаҳон дарвозалари очилди. 18 бор жаҳон премьерасида қатнашганман, шундан 15 таси Банкокда бўлганди. У ердан кўплаб ижодий ишларим CD, DVDлар шаклида жаҳонга тарқалиб кетди. Фарзандларимдан бири Германияда, бири Кореяда гранд ютиб, мусиқа соҳасида таълим олдилар», — дейди. «Ўтган асрнинг 20-йилларида ўзбек зиёлиларимизнинг асосий мавзуси бўлган, «миллий опера» яратиш орзуси, орадан 20 йил ўтиб Мухтор Ашрафийнинг «Бўрон» операси орқали дунё юзини кўрганди. Айтмоқчиманки, опера яратиш, шундай буюк бастакорни дунёга келтириш ҳам узоқ вақт ва машаққатли меҳнат, улкан иқтидорни талаб қилади. Умуман, опера ёзадиган одам кўшиқчилик санъатидан ҳам, симфоник (оҳанг) ва сўз драматургияси, рақс ва мусиқани ҳам бирдай чуқур билиши лозим. Кўпгина миллатларда бундай имкониятга эга бўлган шахсларнинг ўзи йўқ. Бизда ҳам унча кўп эмас, бу миллатнинг маданий даражасидан далолат беради. Опера ҳар куни яратилмайди, бунда фақатгина композиторга боғлиқ эмас, у либреттога, режиссёрга, хонанда ижрочига ва қолаверса, дирижёрга ҳам бирдай боғлиқ бўлган санъатдир. Бу энг мураккаб жанр, ёшларимиз ҳам бу соҳани ташлаб қўяётгани йўқ. Бастакорлар

уюшмасининг бугунги кундаги салоҳияти ниҳоят-да юқори ва биз буни янада ошириш учун кўплаб халқаро фестиваллар ўтказиб келмоқдамиз. Албатта, композиторлик санъатисиз мусиқанинг келажagini тасаввур этиб бўлмайди. Мусиқа ҳаётни акс эттиради, ҳеч бир мафкура инсоннинг онгини куч билан забт эта олмайди. Ўша совет мафкураси хукмронлиги шароитида яратилган А. Хачатурянининг «Спартак» балети ёки М.Бурҳоновнинг романсларини олайлик, уларда совет мафкурасига зид тарзда жоғеийлик кучли эди». Мусиқа миллатнинг ички оламини очиб беришда муҳим восита ҳисобланади, бу борада: «Мусиқа – миллат кўзгуси. Конфуций: «Менга қайси халқнинг қандай қўшиқ тинглашини айт. Мен сенга ўша халқни қандай идора қилишни кўрсатиб бераман», – деган экан. Албатта, кишининг тинглаётган мусиқасига қараб, унинг характерини, кимлигини билса бўлади. Мусиқасига қараб миллатни билса бўлади, унда миллатимизнинг тарихи акс этган. Вазминлик, улуғворлик, чуқур фалсафа мақомларимизда акс этган, яллалар, айтишувларда эса миллатимизнинг тантилиги, сўзамоллиги, жўмардлиги ўз аксини топган. Ҳаёт қийинчиликлари инсонларнинг шодликка интилишини янада орттирган, шу жараёнда лазгилар, тановарлар яратилган. Мусиқада алдаб бўлмайди, Фарб мусиқасига интилиш бир томондан халқимизнинг маданий тараққиётига хизмат қилган, деб ўйлайман. Шекспир ижоди таъсирида «Навой» операси яратилган. Маданиятлар таъсирланиши ижобий ҳолат, бу ерда хавфли таъсирлардан қутулиш йўли ёшларимизнинг мумтоз мусиқалардан хабардорлигини таъминлаш, билим беришимиз лозим. Ёшлар миллий-маънавий меросни чуқур билиши, уларни фарқлай олиши керак. Халқимизда буюк иқтидорлар жуда кўп, уларни излаб топиб

тарбиялаш лозим. Бундай халқ дунёда йўқ, деб ҳисоблайман. Аҳолининг 60 фоиздан кўпини ёшлар ташкил этиши ҳам, миллатимизнинг имкониятлари чексизлигини кўрсатади, бугун Оврўпа ҳақида бундай деб бўлмайди». Халқимизнинг миллий оҳангларини сақлаб қолиш масаласида композитор: «Миллий оҳангларни роялга ёки европанинг бошқа созларига ҳам солиб бўлмайди, бироқ бу масалада миллий созлардан кўпроқ ва унумли фойдаланиш лозим деб ўйлайман. Операнинг келажаги масаласида ҳозирда бутун дунёда маънавий тушкунлик, таназзул ҳолати кузатилмоқда. Америка, Россия, Европанинг ўзида ҳам бу ҳолатни кузатиш мумкин. Биз ёш давлат бўлганимиз учун бу ҳолат тегишли эмас, бироқ лоқайдликка ҳам берилиш керак эмас. Кадрлар тайёрлашда бирламчи манба бўлган мусиқа мактабларининг пуллик қилиб қўйилиши тизимини яна бир кўриб чиқиш керак, деб ўйлайман. Санъат бу миллат маънавияти, бунда пул иккинчи ўринда бўлиши керак»¹, — дейди.

Мамлакатимизда истиқлол йилларида қизгин фаолият олиб борган яна бир йирик композитор, Ўзбекистон Республикаси санъат арбоби, педагог Мустафо Бафоевдир. Унинг ёрқин ижоди замонавий оҳанг ва анъанавий услубий оқимлар таъсиридаги жозибали мусиқий асарлари билан ажралиб туради. М.Бафоев истиқлол даври мусиқаси тарихининг забардаст дарғаларидан. Композиторнинг мустақиллик йилларидаги ижоди ниҳоятда серунум бўлди. Жумладан, 1998 йилда халқаро симфоник ва камер мусиқа фестивалида «Суғд» фрескалари симфоник достони, 1999 йил Тошкентда ўтказилган халқаро «Илҳом XX» мусиқа фестива-

¹ Илова этилади. Тадқиқотчининг ижодкор билан суҳбатидан. Нусхаси CD дискда Кино, фото, фоно архивнинг «Оғзаки тарих» фондига тақдим этилган.

ли концерт дастурида дутор ва фортепиано учун «Концерт-достон» ва 2000 йилда халқаро «Илҳом XX» мусиқа фестивалида фортепиано ва миллий чолғулар учун 8 та мусиқий манзара («Алпомиш» достони асосида), «Зардуштийлар маросими» оратория-балети, аралаш хор ва камер оркестр учун «Концерт» (М.Шайхзода сўзи), танбур ва симфоник оркестр учун Концерт, «Самарқанднома» овоз, зарбли чолғулар учун «Sounds of samo'» (Самоъ садолари) концертлари ўзининг кўплаб мухлисларини топди. 2001 йил овоз, камер оркестри, хор, зарбли чолғулар ва фортепиано учун «Зикрал-Ҳақ» номли концерти дунё юзини кўрди. Композиторнинг сермашаққат меҳнати мамлакатимиз раҳбарияти томонидан юксак баҳоланди. Ижодкор «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби» фахрий унвони (1995 й.), А.Қодирий номидаги Давлат мукофоти (1997 й.), «Фидокорона меҳнатлари учун» орденлари билан тақдирланди. Бастакор ўзи ҳақида: «1964—1969 йилларда Тошкент давлат консерваториясининг Халқ чолғулари факультетида таълим олганман. Кейин 1972 йилдан иккинчи марта консерваториянинг Композиторлик факультетига кириб, 1977 йилда уни иккинчи марта битирдим. Яна икки йил аспирантура, ассиссентура дейди бизда, мана ўшандан буён мусиқа оламидан шўнғиб чиқолмаяпман, тобора тортиб кетяпти. 5 та опера ёздим. Шулардан, «Умар Хайём», «Ал-Фарғоний» ёки «Муҳаббатим осмони», «Бухорои Шариф» теле-операм (Х.Даврон либреттоси), сўнг Алишер Навоий ижодидан «Лисон ут-тайр» операм, яқинда Тожикистонда «Ибн Сино» деган операмнинг премьераси бўлди. Яна бошқа таклиф ҳам бор, насиб қилса 6-операм ҳам яратилиши мумкин. Бундан ташқари Муқимий театри таклифи билан кўплаб мусиқали дра-

малар ёзганман. Ҳозир ҳам либретто тайёр бўлса, декабрь ойида «Тўмарис» номли мусиқали драма тараддудида юрибман. Шогирдларимдан туркиялик Э.Ханкалали яхши асарлари билан дунёга танилиб бормоқда, ўзбекистонлик С.Юсупов, Қорақалпоғистондан Ж.Чоршемов, Б.Алланиёзов ва бошқаларни келтириб ўтишим мумкин. «Устоз-шогирд» анъаналарини давом эттириб келмоқдамиз».

— Мамлакатимиз истиқлолни қўлга киритгандан сўнгги йилларни эсласангиз, бозор иқтисодиёти шароитида ижодингизда қандай ўзгаришлар содир бўлди, — деб сўраганимизда, шундай жавобни олдик:

— «Истиқлол йилларида миллий меросимизнинг тикланиши, халқимизнинг минглаб йиллик тарихий давлатчилиқ қадриятларига нисбатан муносабатнинг кескин ўзгариши ижодкорларга янгидан-янги имкониятларнинг пайдо бўлишига олиб келди. Мен Амир Темурнинг 660 йиллиги, Улуғбекнинг 600 йиллиги, ал-Фарғонийнинг 1200 йилликларига бағишланган тадбирларда ўз асарларим билан қатнашдим. Унда «ал-Фарғоний» операм, Бухоронинг 2500 йиллик тўйига атаб «Бухорои Шариф» операм, «Шарқ тароналари» тадбирларида «Буюк Ипак йўли» асарим дунёга келди. Шу билан бирга дастлабки пайтларда опера бизга нима керак деган гаплар ҳам бўлди, бироқ ҳукуматимизнинг олиб бораётган тўғри, оқилона сиёсатининг натижасида бугунги кунда ҳамма соҳада бўлгани каби мусиқа соҳасида ҳам кўпгина ишлар амалга оширилмоқда. Авваллари консерваторияда битта зал бўлса, янги бинода 4 та зал мавжуд, қайси жанрда ёзсак, ўзининг тингловчиси бор. Симфоник асарлар, камер асарлар, опера, вокал асарларнинг ҳам тингловчилари бор. Албатта, ҳамма санъаткор ўз халқининг тарихини, маданиятини, адабиётини чуқур билиши

ва ҳис эта олиши шарт деб ҳисоблайман. 2011 йил 29 ноябрда консерваторияда орган залида иккинчи концертимни қўйдим. Унда янги асарларим сонаталар, фортепиано учун асарларим, бири «Коинот сирлари» (Муҳаммад с.а.в.га бағишланган), бошқаси «И.С.Бах Саҳрои Кабирда» дейилиб, араб мусиқаси билан немис классик мусиқасини хаёлан боғлаганман. 2013 йилнинг февраль ойида консерваториямизда 4 та концертим: кларнет учун, волтерна учун, труба учун ва танбур, сато учун ижро этилди». Кинолардаги мусиқага муносабатингиз. «Санъат санъат учун»ми деган саволларимга бастакор: «Корейс сериалларида кичик бир воқеа жараёнида бутун корейс халқи тарихини, маданиятини акс эттирмоқда, бир пайтда тарғиб этмоқда. Бу йиррик аҳамиятга молик жиҳат. Бизда ҳам аста-секин шу йўлдан борилади, деб ўйлайман. Албатта, бунинг учун қидириш, меҳнат қилиш керак. Мен 3 та кинога мусиқа ёзганман. Режиссёр Қ.Камоловнинг «Йўл бўлсин» киносига мусиқа ёзганман. Бу кино давлат мукофотига сазовор бўлган, дунёнинг кўп мамлакатларида қўйилган бўлиб, кўпгина халқ мусиқаларимиз, миллий чолғу созларимиздан фойдаланганман. Шунингдек, «Кичкина одамлар», «Мурувват» деган киноларга ҳам мусиқа ёзганда, ҳатто Ҳ.Носирова ижро этган «Чаман ичра» қўшиғини асос қилиб олиб, унинг алоҳида қирраларини топиб, шу орқали миллий оҳанглар ёрдамида қаҳрамонлар характерини очишга ҳаракат қилганман. «Санъат санъат учун» — бунга мен қаршиман, мен ўзим учун ёзмайман, уни халқ тушунсин, халқни санъатга яқинлаштириш, унинг мусиқий тасаввурларини ошириш учун ёзаман. Менинг мусиқам ҳам профессионал, барча талабларга жавоб

бериши керак, ҳам халқ оҳангларини ишлатиш орқали халқимизнинг маънавий бойлигига хизмат қилиши керак.

— Ҳозирда бастакорлар томонидан яратилаётган асарларни тарғиб қилиш борасидаги фикрингиз.

— Мамлакатимизда «Театр», «Санъат» журналлари бор, нега «Муסיқа» журнали йўқ. Ўшанда композиторларнинг ижодини тарғиб этиш, таҳлил этиш учун яхши имконият бўларди. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси ҳам бугунги муסיқий жараёнларни тўлиқ ёрита олмаяпти, алоҳида миллий ва мумтоз муסיқамизни тарғиб этиш мақсадида телеканал ташкил этилса янада мақсадга мувофиқ бўларди, деб ҳисоблайман¹.

— Бугунги кунда дунёни кўрган, дунё таниган ва тан олган ижодий зиёлилар муסיқий маданиятимизнинг йирик вакиллари суҳбатларидан иложи борича кўпроқ фойдаланганлигимизнинг боиси, мазкур муסיқашунос олим ва композиторлар фикрларининг аҳамияти беқиёслиги билан боғлиқдир.

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист, композитор, доцент Баҳрулло Лутфуллаев ҳам истиқлол даври муסיқий маданиятига катта ҳисса қўшган ижодий зиёлилардан бири ҳисобланади. Унинг мустақиллик йилларида яратган йирик шаклдаги асарларидан 1991 йил «Сарахбори Дугоҳ ва тароналари» асосида хор учун 9 қисмли «Концерт», жўрсиз хор учун «Фироқ» (Навой сўзи) 9 қисмли туркум, 1995 йил камер оркестр учун «Симфония № 5», 2000 йил симфоник оркестр учун «Симфония № 6», «Мустақиллик қасидаси» достони ва бошқа турли мавзуларда 400 дан ортиқ кўшиқ, романс ва

¹ Илова этилади. Тадқиқотчининг ижодкор билан суҳбатидан. Нухаси CD дискда Кино, фото, фоно архивнинг «Оғзаки тарих» фондига тақдим этилган.

достонлар ёзди. Айниқса, Мустақиллик, Наврўзга бағишланган тадбирлар учун яккахон хор ва эстрада кўшиқларини, кўплаб сахна асарларига мусиқалар басталади.

Замонавий ўзбек профессионал мусиқа санъатининг йирик намояндаларидан яна бири Ҳабибулла Раҳимовдир. У турли мавзу, шакл ва жанрларда хилма-хил баркамол асарлар яратиб, мусиқамиз тараққиётига муҳим ҳиссасини қўшиб келмоқда. Ҳ.Раҳимов яратган симфоник ва вокал симфоник асарлари Ўзбекистон миллий симфоник оркестри репертуарини янада бойитди. Симфония № 3 (1991 й.), симфоник оркестр учун корейс халқ куйларига «Фантазия» (1992 й.), «Рост» (1996 й.), хор ва оркестр учун Муқумов сўзига «Баҳоуддин Балогардон» (1993 й.), Ж.Жабборов сўзига «Соҳибқирон абадияти» (1996 й.), Т.Ниёз сўзига «Истиқлол» ораторияларини ёзди. 1999 йил эса У.Азим либреттосига «Алпомиш ва Ойбарчин» операсини яратди. Ҳ.Раҳимов республикамизда ўтказилган «Энг яхши кўшиқ танлови»нинг 1992, 1993, 1995, 1997 йиллар совриндори. Унинг сара асарлари нафақат Ўзбекистон, Марказий Осиё республикаларида, шунингдек, чет элларда — Россия, Туркия, Миср, Болгария, Франция, Японияда ҳам муваффақиятли ижро этилган. Ижодкор Ҳ.Раҳимов, 1997 йили «Шухрат» медали билан тақдирланди ва 2001 йили «Ўзбекистон Республикаси санъат арбоби» унвонига сазовор бўлди.

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист, композитор Алишер Икромовнинг симфоник, вокал-симфоник, мусиқали сахна асарлари, айниқса, замондош шоирлар шеърларига ёзган эстрада кўшиқ ва куйлари алоҳида эътиборга сазовордир. Кўғирчоқ театри учун «Бахт изловчи Гасан» ва «Карлик — Бурун» (1993 й.), «Карли одамча» (1992

й.), «Алоуддиннинг сеҳрли чироғи»га (1995 й.) ёзган мусиқалари муваффақиятли чиққан. 1993 йили «Мамат кулол» (А.Баграмов), 1995 йили «Жаҳддор подшонинг сири» (А.Колмогоров) оперетталари, 1996 йили «Буюк Темур» (И.Жиянов либреттоси) номли операси томошабинларга ҳавола қилинди¹. Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими, композитор Дилором Омонуллаеванинг ижодий фаолиятида замонавий эстрада қўшиқчилик санъати етакчилик қилади. У замондош шоирлардан У.Азим, Ж.Жабборов, Ё.Мирзо, П.Мўмин, Н.Нарзуллаев, З.Мўминова, Ҳ.Худойбердиева ва бошқа шоирларнинг сўзларига, турли мавзуларда 100 дан ортиқ қўшиқлар яратди. Улар орасида «Мен сени ҳеч кимга бермайман», «Ёмғир ёғди», «Сиз ёққан-сиз менга ҳамиша» каби кўплаб қўшиқлари халқимизнинг севимли қўшиқларига айланиб, телерадио тўлқинларида янграб келмоқда². Шунингдек, у 1997 йилда У.Азим шеърига «Шарқ тароналари» халқаро мусиқа фестивали мадҳиясига, «Миллий театр мадҳияси» (Усмон Азимов шеъри)га мусиқа басталади. Д.Омонуллаеванинг хизматлари 1998 йили «Дўстлик» ордени билан тақдирланди. У «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими» фахрий унвони, «Офарин» мукофоти соҳиби ва бошқа танловлар совриндори бўлди.

Ўзбекистон халқ артисти, профессор Шермат Ёрматовнинг номи ёш ўқувчилар орасида ҳам ҳаммага таниш десак, хато бўлмайди. Ўз ишини 1970 йилда ташкил этган «Булбулча» ансамблидан бошлаб қарийб ярим асрлик фаолияти давомида халқимиз фарзандларининг мусиқий билимларини ошириш-

¹ Ўзбекистон бастакорлари ва мусиқашунослари. — Тошкент, «Янги аср авлоди», 2004 йил.

² Хўжаева М. Санъат — тарбия воситаси // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2005 йил 8 апрель. № 15.

га хизмат қилди. Унинг кўплаб шогирдлари орасидан, яъни «Булбулча»дан И.Фармонов, А.Санаев, А.Фаниев, С.Назархон каби кўплаб халқимизнинг сеvimли санъаткорлари етишиб чиқди. Истиқлол йилларида у раҳбарлик қилган «Булбулча» мамлакатимиз болалари қўшиқларининг асосий манбаси бўлиб хизмат қилмоқда¹. Албатта, мамлакатимизда фаолият юритаётган барча ижодий зиёлилар, бастакорларнинг ижодий фаолиятини бир асар доирасида тўлиқ қамраб олиб бўлмайди. Бастакорлар уюшмасида истиқлол даври мусиқий олами ни шакллантиришда хизмат қилаётган юзга яқин композиторларнинг ижодий кўлами ниҳоятда катта, айниқса, юксак иқтидорли ёшлар ҳисобига бу соннинг чегараси янада кенгайиб бормоқда².

Истиқлол йилларида вилоятлардаги бастакорлар ҳам қизгин ижодий фаолият олиб борди. Жумладан, Фарғонада Султонали Маннопов, Самарқандда Ҳалим Мамадалиев, Равшан Ҳамроқуловлар, Хоразмда Бозорбой Ёринов, Жиззахда Пайзиқул Зокиров, Бухорода Ориф Атоевлар ўз асарлари билан мусиқа маданиятимиз ривожига ҳисса қўшмоқдалар. Истиқлол йилларида Ўзбекистон Республикаси санъат арбоби унвони билан — Р.Абдуллаев, Р.С.Абдуллаев, М.Бафоев, Р.Юнусов, М.Маҳмудов, Ҳ.Раҳимов, Д.Омонуллаева, Б.Лутфуллаев³, Ф.Алимов, А.Икромов, А.Эргашевлар, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист унвони билан А.Расулов, Д.Илёсовлар, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган Маданият ходими унвони билан — Т.Қурбонов,

¹ Боймуродова М. Дунё кезган «Булбулча» // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2010 йил 10 декабрь. № 49.

² Ерошина Г. Совриндор бўлиб туғилмайди // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. № 21. 2012 йил 25 май. — Б. 5.

³ Хайдаров У. Мусиқали драмаларда мақомлар // Театр. № 2. 2013. — Б. 26-27.

Д.Омонуллаева, Н.Норхўжаевлар, «Буюк хизматлари учун» ордени билан — М.Бурҳонов, А.Исмоиловлар, «Меҳнат шўхрати» ордени билан — О.Иброҳимов, Ф.Алимов, Б.Лутфуллаев, У.Салиховлар, «Дўстлик» ордени билан — Н.Фиёсов, Д.Муродова, А.Варелас, Д.Омонуллаевлар¹, «Эл юрт ҳурмати» ордени билан — Х.Изомов, И.Акбаров, С.Жалил, М.Бурҳоновлар, «Фидокорона хизматлари учун» ордени билан — А.Назаров, М.Бафоевлар, «Шўхрат» медали билан — Ҳ.Раҳимов, Давлат мукофоти билан — А.Эргашев, А.Қодирий номидаги Давлат мукофоти билан М.Бафоев, А.Назаров каби ижодкорлар мамлакатимизнинг турли даражадаги ордени ва медаллари билан тақдирланишидан ҳам мамлакатда муסיқа санъатига нисбатан юксак эътиборни кўриш мумкин. Истиқлол йилларида Ўзбекистон Бастакорлар уюшмасига Республика муסיқа санъатига ўз ҳиссаларини қўшиб келаётган бир қатор ёш, истеъдодли композитор ва муסיқашунослар қабул қилинди. Улардан В.Плунгян, И.Галушенко, Ш.Дадажонов, Д.Қурбонов, Д.Зокирова, А.Ташматова, И.Гульзарова, Д. Илёсов, А.Назаров, О.Абдуллаева, М.Хусановларни айтиб ўтиш мумкин. К.Раҳимов, Ҳ.Хилямов, Ф.Ҳожиқулов, С.Худойбердиев, М. Абдукаримовлар эса уюшманинг фахрий аъзолари сифатида қабул қилинди².

Шу ўринда яна бир йирик йўналиш мавжуд. Бу қарийиб 15 асрдан буён янграб келаётган ота-боларимиз нафаси, фикру зикри, донишмандларча мушоҳадаларини ўзида мужассам эта олган бастакорлик санъатидир. Бугун композиторларимиз

¹ Омонова Н. Муסיқада — уйғунлик, гўзаллик ва мангулик // Санъат. № 4. 2013. — Б. 40-41.

² Ўзбекистон Республикаси Бастакорлар уюшмаси ҳисоботи. — Тошкент, 2011 й. — Б. 4-11.

томонидан яратилган бирор жанр йўқки, уларни анъанавий мумтоз мусиқа, фольклор ёки узоқ ва яқин ўтмиш бастакорларининг яратган куйларисиз тасаввур қилиб бўлса. Шунингдек, Европа композиторлик санъати ютуқларини истифода этган ҳолда ўзбек бастакорларининг янги авлоди ижодига мансуб айрим асарларнинг яратилганлиги ҳам муҳим аҳамиятга эга. Дастлаб, Ф.Содиқов, К.Жабборов, Н.Ҳасанов, М.Мирзаев каби бастакорлар яратган асарларда, кейинроқ уларнинг шоғирдлари А.Исмоилов, Ў.Расулов, А.Дадаевларнинг асарларида миллий чолғу созларининг ижро имкониятларидан унумли фойдаланганлар. Ўзбекона полимонодиянинг ёрқин намунаси сифатида бастакор Ф.Содиқовнинг «Ўзбекча вальс»и, А.Исмоиловнинг ғижжак ва анъанавий ўзбек созлари ансамбли учун яратган «Ҳолим сўрма» асарлари, хонаки(камер)роқ полимонодияга Н.Қулабдуллаевнинг «Ўйламанг» асарларини мисол келтириш мумкин¹. Шунингдек, моҳир созанда ва мураббий, дирижёр Ҳикмат Ражабовнинг «Тантана» (фортепиано учун), «Нодир» (дутор учун), «Дилафгор» (Танбур учун), «Нафис» (қашқар рубоби учун) каби бошқа кўпгина асарлари ҳам шулар жумласидандир. «... Устозлар овозини қайта-қайта сел бўлиб тинглайман, улар юрагимдан дарё бўлиб ўтади. Шундай бўлмаса ўзбек миллий мусиқаси, халқ чолғу созлари оламига кириб бўлмайди. Мақомларнинг буюклиги шундаки, у вужудингга, руҳингга қуйилади. У асрларни ўзининг нозик пардаларида, овозларида кўтариб ўтаётгандай»², — дейди бастакор

¹ Ғофурбеков Т. Ўзбек бастакорлиги: ўтмиш ва ҳозирги замон. — Тошкент, 2005. М(м) Г — 30. № 1015/2. — Б. 17.

² Суюндиқова О. Мусиқа жондан яралади // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2010 йил 9 апрель. № 15.

Ҳикмат Ражабов. Миллий мусиқа санъатимизнинг асоси бўлган бу йўналиш, ўзининг бетакрор жозибаси, мафтункорлиги билан истиқлол йилларида нафақат мамлакатимизда ўз қаддини тиклаб бормоқда, балки жаҳоннинг кўплаб мамлакатларида яшовчи инсонларнинг қалбини ҳам забт этишга улгурди. Бу борада Президентимиз И.А.Каримовнинг Муножатхон Йўлчиевага «Буюк хизматлари учун» орденини тақдим қилаётганда: «... мақомчиликдек мумтоз санъатни ёйиш, бу тарихимизни давом эттириш дегани. Эсимда бор, Амир Темур йили тантаналарида (1996 йил Парижда), ЮНЕСКО тадбирларида ўзим гувоҳ бўлгандим. Муножатхон мақомни яқунлаши билан бутун зал оёққа туриб шундай қарсақлар бўлдики, олқишладики. Мен ҳайрон бўлдим, менга улар бу қўшиқларни гўё ҳар куни эшитадигандай туюлди. Бу бизларнинг улкан маънавий меросга эгалгимизнинг исботи эмасми...»¹.

Шу ўринда қисқача хулоса қиладиган бўлсак, истиқлол йилларида мамлакатимизда мусиқа илми ва унинг сифат даражасини юксалтиришда улкан ишлар амалга оширилди. Мамлакатимизнинг йирик мусиқашунос олимлари томонидан истиқлол йилларида янги даврнинг мусиқий оламини шакллантириш мақсадида бир қатор адабиётлар чоп этилди. Умуман, мустақиллик йилларида санъатшунослик ва мусиқашунослик фанларидан юзга яқин номзодлик ва докторлик диссертацияларининг муваффақиятли ёқланиши ҳам соҳага кўплаб ёш олимларнинг кириб келаётганлигини, уларнинг илмий изланишлари, мусиқий маданиятимиз тараққиётига катта ҳисса бўлиб қўшилмоқда. Композиторлик санъатисиз мусиқанинг келажагини тасаввур этиб бўлмайди. Мустақил Ўзбекистоннинг

¹ «Ўзбекистон» ТВ дастури, 2011 йил 7 декабрь.

Энг янги тарихида мусиқа маданиятини ривожлан-тиришда Ўзбекистон Бастакорлар уюшмасида фаолият олиб бораётган композиторларнинг ижодий фаолияти ҳам жуда самарали кечди. Улар мусиқанинг барча жанрларида баракали ижод қилдилар. Жумладан, кўплаб опералар, балетлар, симфониялар, концертлар, романслар, ораториялар, увертюралар, кинофильмларига мусиқалар яратилди. Ўтган давр мобайнида ўзбек миллий мусиқа санъати тараққиётида асосий тенденция сифатида ижодкорларнинг тарихий мавзуларга мурожаати етакчилик қилди. Бу мусиқашунослик тадқиқотларида ҳам, мусиқа санъати вакилларининг ижодида ҳам залворли ўрин эгаллади. Ўзбекистон композиторлари томонидан «Ал-Фарғоний», «Лисон ут-тайр», «Ибн Сино», «Жалолиддин Мангуберди» опералари, «Хумо», «Широқ» балетлари, «Увайсий» телебалети каби кўплаб оригинал асарлар дунё юзини кўрди. Шунингдек, халқимизнинг азалий қадриятларидан бастакорлик санъати ҳам ўз тараққиётининг янги босқичига кўтарилди. Мамлакатда мусиқа санъатига нисбатан юксак эътиборнинг самараси ўлароқ Ўзбекистон бастакорлари уюшмасининг 40 дан ортиқ аъзолари мамлакатимизнинг турли даражадаги орден ва медаллари билан тақдирландилар.

ЎЗБЕКИСТОННИНГ ЖАҲОН ҲАМЖАМИЯТИ БИЛАН ИНТЕГРАЦИЯЛАШУВИДА МУСИҚА МАДАНИЯТИНИНГ ЎРНИ

4.1. Глобаллашув шароитида муסיқа халқ дипломатиясининг етакчи воситаси

Марказий Осиё минтақасида азалдан кўплаб кўчманчи чорвадор ва ўтроқ зироаткор қабила-лар яшаб келган. Халқимиз қадимдан савдо-сотик ва ҳунармандчиликнинг ривожини натижасида узоқ ва яқин мамлакатлар билан алоқага киришганлар. Узоқ тарихий жараёнларда шакланган халқ дипломатияси ўзбек халқи маданиятининг таркибий қисмига айланиб, ўзига хос маданият кўринишини олган. Дарҳақиқат, халқ дипломатияси қадимдан ўз олдига олижаноб мақсадлар ва инсонпарварлик ғояларини, маданий ҳамкорликнинг ўзаро фойдали принципларини қўйиб келган. Халқ дипломатияси — умумийлик ва хусусийликнинг қонуний зарурати бўлиб, ўзида муносабатларнинг барча шаклларини, яъни ижтимоий-сиёсий, иқтисодий, маданий мулоқотларни ҳамда аҳолининг барча қатламларини — деҳқонлар, ҳунармандлар, савдогарлар, диндорлар, зиёлилар, ишчилар, талабалар, ўқувчиларни ҳам жамлай оладиган халқаро муносабатлар шаклидир. Бу қадимий, самимий ва ҳар хил мафкуравий, сиёсий, диний қарашлар, манфаатлардан холи энг беғубор, энг таъсирчан ва энг самарали дипломатиядир. Халқ дипломатияси халқ ва ҳукумат манфаатларнинг ифодасидир. У халқ ва ҳукуматнинг муштарақ ижтимоий-сиёсий мақсадларини рўёбга чиқаради. Халқ дипломатияси ҳукумат таркибига кирмайдиган жамоат бирлашмаларининг

ижтимоий-сиёсий, маданий муносабатлари шаклидир. Ҳар қандай демократик давлат энг аввало, ўз халқининг манфаатларини ифода этади. Демак, бугунги халқ дипломатияси алоҳида мавжуд бўлмай, ҳукумат тасарруфидаги дипломатиянинг таркибий қисмидир¹. Аслида халқ дипломатиясининг инсонпарварлик моҳияти, турли моддий, маънавий маданиятга эга бўлган халқларни ўзаро таништириш, бу халқлар ўртасида ўзаро тушуниш, дўстлик, хайрихоҳликни қарор топтириш демакдир. Бу борадаги маданий алоқаларда адабиёт, санъат (кино, театр), спорт, сайёҳлик (туризм), айниқса, мусиқа маданиятининг ўрни беқиёсдир.

Мамлакатимиз ҳудудида жуда қадим замонлардан турли миллатларга мансуб халқларнинг вакиллари қўни-қўшничилик, дўсту биродарлик, ошна-офайничилик асосида ўзаро ҳамкорликда яшаб келганлар. Бу турли миллат ва элат вакиллари истиқомат қиладиган ҳар қандай давлатнинг тарихий тараққиётида ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Қадим тарихимизга назар соладиган бўлсак, ватанимиз ҳудудида жиддий миллий низолар ҳеч қачон кўзга ташланмайди. Ваҳоланки, минтақада нафақат турли миллатлар, элатлар, балки бир пайтда бир қанча динларнинг ҳам мавжуд бўлганлигига гувоҳ бўламиз. Жаҳон тарихидаги нодир ҳодисалардан бўлган, бу ҳолатни қандай тушуниш мумкин. Назаримизда, донишманд аждодларимиз муаммонинг ечимини айнан мусиқадан топганлар. Яъни, тарбиянинг асоси миллий мусиқа ҳисобланган ва шу йўл билан ёш авлодда инсон учун зарур бўлган барча эзгу хислатларни камол топтирганлар. Бунда она

¹ Раҳимбаева Д.В. Ўзбекистонда дипломатия хизмати-нинг шаклланиши ва ривожланиши тарихи (1944–2001 й.й. Ташқи ишлар вазирлиги мисолида). Тарих фанлари номзоди ил. дар. Олиш учун дисс. Автореферати. – Т.: 2007. – Б. 26.

алласи билан инсон қалбига сингдирилган энг эзгу қадриятлар турли маросим кўшиқлари, фольклор, ёр-ёру яллаларда ривожлантириб борилган. Ўзбек миллий мақом санъати дунёдаги барча юксак маънавиятли кишиларга манзур, чунки у нафақат миллатимизга хос оҳанглари, балки умуминсоний қадриятларни ҳам ўзида бирдай акс эттиргандир.

Қадим замонлардан Марказий Осиё инсониятининг мусиқа маданияти тараққий топган минтақаларидан ҳисобланади. Жаҳон олимларининг фикрича, юртимиз кордофонларнинг (торли соз) ватанидир. Торли созлар эраизининг I асридан дунё халқларига халқ дипломатиясининг турли йўллари билан тарқала бошлаган эди. Бу соз хитой императори Ву Тининг турк маликасига уйланганидан сўнг хитойга борган, сўнгра Ҳиндистонга тарқалган эди¹. Албатта, муаззам тарихимиздан бу каби мисолларни жуда кўплаб келтириб ўтиш мумкин. Чор мустамлакачилиги даврида, 1889 йилда Шораҳим Шоумаров, Ҳамроқул Қори, Эрка Қориларнинг ижролари «Эдиссон» номли немис фирмаси томонидан ёзиб олиниб, кенг тарқалиб кетганди. Айниқса, машҳур ҳофиз ва дуторчи созанда Ҳожи Абдулазиз Абдурасуловнинг² «Ироқ», «Насруллоий», «Ушшоқ» каби кўплаб ижролари 1909 йил Риганинг «Грамофон» жамияти томонидан ёзиб олинган³ ва улар европадаги шарқ мусиқаси ихлосмандларига ҳам етиб борган эди. Халқимизнинг мусиқа маданияти ҳар доим жаҳон халқлари томонидан жуда катта қизиқиш билан кутиб олинган. Собиқ советлар

¹ Назаров А. Антик давр мусиқа маданияти. — Тошкент, 2003. СИТИ, М(м) Н — 19. — Б. 4.

² Исматиёв И. // Маориф ва ўқитувчи журнали, № 7-8 сон., 1927 й.

³ История узбекской советской музыки. I том. Ташкент, Фафур Фулом, 1972 й. — Б. 49.

давлати даврида, маълум мафкуравий тазйиқларга қарамай, ўзбек мусиқа маданияти намояндалари ўз санъатлари билан халқимиз номини дунёга танитиб улгурган эди. 1925 йил Париждаги халқаро мусиқа фестивалида ўзбек миллий мусиқа санъати европалик мусиқа ихлосмандлари томонидан қизгин қарши олинганди. Европа аҳли Муҳиддин Қориёқубов ва ёш Тамарахонимлар қиёфасида ўзбек мусиқа ва рақс санъати мухлисига айланди ва энг нуфузли Париж газеталари саҳифаларида ҳам бу ҳақида кўплаб мақолалар чоп этилганди. Айниқса, 1935 йилда Буюк Британиянинг Лондон шаҳрида ўтказилган жаҳон халқлари мусиқа ва рақс фестивалида Уста Олим Комилов ва Тамарахонимларнинг маҳорати олтин медал билан тақдирланганди. Шунингдек, 1958 йилда бастакор, тенгсиз овоз соҳиби К.Отаниёзов раҳбарлигида «Хоразм ашула ва рақс чолғу ансамбли» ташкил этилган эди. Жамоа ўзбек мусиқа санъатини бутун оламга машҳур этди. Ҳиндистон, Афғонистон, Бирма каби кўплаб давлатлардаги санъат ихлосмандлари К.Отаниёзовнинг ижро этган ашулалардан таъсирланиб, ўзбек санъатининг мухлисига айланган эди. Ансамблнинг бадиий раҳбари, балетмейстер Гавҳар Раҳимова етакчилигидаги жамоа 1975 йил Тунисда бўлган этнографик ансамблларнинг Саккизинчи Халқаро Карфаген фестивалида олтин медални қўлга киритди. Бу даврда М. Ойнақулова, Олмагул ва Урбигул Суярбоевалар Хоразм булбулига айланганди. 80-йилларда «Лазги» ансамбли машҳур хонанда О. Отажонов раҳбарлигида доврўф қозонди¹. Ансамблнинг барча муваффақиятларининг ягона илдизи,

¹ ЎзР МДА, Фонд Р-2487 Опис 3 Йиф. Жилд 5974 Материалы о работе Узбекской государственной филармонии им. М.Кариякубов и РГКО «Узбекконцерт» Л — 76. — Б. 20-21.

унинг миллийлигида ва Хоразм санъатига содиқлигида эди. Яна бир Ўзбекистоннинг фаҳрига айланган «Баҳор» рақс ансамбли чет элларда халқимиз санъатининг ёрқин тимсолига айланган эди. Биргина ўтган асрнинг 80-йилларида «Баҳор» дунёнинг 20 давлатида 25 мартаба гастролда бўлган. 1985 йил 20-31 март кунлари Ўзбекистон санъаткорлари иштирокида Швецарияда «СССР маданияти кунлари» ўтказилди. Унда «Шодлик» ансамбли 9 марта концерт бериб, бу тадбир ҳақиқий халқлар дўстлиги байрамига айланиб кетди. Ўзбек санъати намойишларида 10 мингдан ортиқ томошабинлар иштирок этдилар. Бу концертлар Швецариянинг деярли барча теледастурларида намойиш этилган эди. «Аргус», «Жорнол дель Понолле», «Тичинезе» каби нуфузли газеталар ўзбек санъаткорларининг ижоди хусусида йирик мақолалар берди. Шунингдек, 1985 йил апрель ойида Марокашда ўтказилган «Ўзбекистон кунлари»да «Лазги» ансамблининг концертлари Марокаш халқи томонидан юксак баҳоланди. Маҳаллий матбуотда уларнинг санъатига бағишланган кўплаб материаллар чоп этилди.

Илк ўзбек эстрада жамоаларидан бўлган «Ялла» ҳам кўшиқларининг жозибadorлиги, оранжировкаларининг ўзига хослиги билан кенг шуҳрат қозонганди. Ботир Зокировнинг эстрада йўналишида миллий, шарқона оҳанглар асосидаги ижоди нафақат мамлакатимизда, балки шарқ мамлакатларининг эстрада санъати ривожланишига ҳам ўзига хос ҳисса қўша олган эди. Бу борада унинг араб эстрада юдузи Умм Кулсум билан ижодий ҳамкорлигини мисол келтириш мумкин. 1982 йили «Ялла» ёшларнинг IX жаҳон фестивалида биринчи ўринни эгаллаб, бутун дунёга танилганди. 1984 йил «Ялла» Литва, Латвия, Эстония, Россия ва Ма-

кедонияларда, «Садо» ансамбли Афғонистон, Бангладеш ва Белоруссияларда, «Наво» Афғонистон ва Туркменистонларда, «Шодлик» ансамбли Голландия ва Тожикистонда, «Лазги» ансамбли Иордания, Янги Зеландия ва Австралияларда муваффақиятли концертлар уюштирган эдилар¹. Ўзбек эстрадасининг дастлабки вакилларида Н. Нурмухаммедова «Дрезден – 84» Халқаро эстрада қўшиқлари танловида биринчи ўринни олди². Юқоридаги бир неча мисоллардан келиб чиқиб, айтиш мумкинки, ўзбек мусиқий маданияти хоҳ миллий мусиқий мерос бўлсин, хоҳ эстрада йўналишларида бўлсин, ҳар доим жаҳон халқлари томонидан юқори баҳоланган ва миллатимиз даҳосининг ҳақиқий рамзига айланган эди.

Бугунги кунда авж олаётган халқаро глобаллашув жараёнида халқ дипломатиясини муваффақиятли ривожлантириш муҳим аҳамиятга эга. Шу ўринда, истиқлол берган имкониятлардан янада унумли фойдаланган ҳолда миллатимиз мусиқа маданиятини тарғиб этиш, халқимиз ва мамлакатимизни жаҳон халқларига таништиришда ўта таъсирчан восита ҳисобланади. Бунда радиоэшиттиришлар ҳам ўзига хос ўрин тутади. Ўзбекистонда хорижий мамлакатларга эшиттиришлар бериш, ўтган асрнинг 40-йилларида йўлга қўйилган эди. Гарчи, бу советлар мамлакатининг фаол ташқи сиёсатини қўллаб-қувватлаш мақсадларини ифодалашига қарамай, халқимизни дунё аҳлига яқинроқ таништиришда маълум маънода ижобий роль ўйнаган эди. Ўтган давр мобайнида Ўзбекистон телерадиокомпанияси томонидан 16 тилда хорижий мамлакатларга эшиттиришлар бериб борилди. Бу орқали дунёнинг

¹ ЎзР МДА., Фонд Р-2487 Опис 3 Йиф. Жилд 6139. — Б. 17-19.

² Умарова Г. Халқ эътирофи менинг бахтим // Совет Ўзбекистони санъати, № 12, 1984 й. — Б. 18-19.

кўплаб давлатларига мамлакатимиз халқлари ҳаёти ва маънавиятини таништиришда мусиқа маданияти муҳим аҳамият касб этди. Хусусан, ҳиндистонлик радиотингловчилар учун эшиттиришлар бериш 1962 йилда ташкил этилган ва бу икки халқнинг азалий дўстлик алоқаларини ёритишга катта хизмат қилди. Бу борада Ўзбекистон телерадиокомпанияси «Ёшлар» каналининг «Намасте Ҳиндистон» дастури муаллифи, «Дўстлик» ордени соҳиби Аҳмаджон Қосимов ўз суҳбатида шундай таъкидлайди: «1979—1980 йилларда Деҳли шаҳрида малака ошириб келиб, 1980 йил 20 августдан буён Ўзбекистон телерадиокомпанияси хорижий мамлакатларга эшиттиришлар бўлимида бошловчи, бўлим мудирини ва бош муҳаррир вазифаларида ишлаб келганман. Хизмат вазифам боис, Ҳиндистонга жуда кўп марта сафар қилганман. Биринчи марта Ҳиндистонга борганимда, Ҳиндистон ва Непал ўртасидаги кичик-кичик қишлоқларда ҳам Б.Ҳамдамов, Х.Шеров, О.Матюсупов, Ш.Ғозиев каби кўплаб хонандаларимизнинг ҳиндча ижролари машҳур эканлигини кўрганман. Ҳаттоки, уларни кассеталарга ёзиб олиб, қайта-қайта эшитишларининг кўп бор гувоҳи бўлганман. Ваҳоланки, бу инсонлар оддий халқ вакиллари эдилар. Уларнинг турмуш шароитлари оғир эканлигига қарамай, санъаткорларимизнинг суратларини ўзлари билан олиб юришганликларини эслайман. Бу санъатнинг улкан қудратидан далолатдир. Истиқлол йилларида Тошкент халқаро радиосига дунёнинг 70 дан ортиқ мамлакатларидан келган мактубларнинг, аксарияти ҳиндистонлик радио тингловчилардан келган. Дастурларимизга йўлланган хатлар орқали кўплаб кўплаб дўстлар орттирдим. Шунингдек, 1992—1993 йилларда «Бобур ўтган йўллар бўйлаб», деб номланган халқаро экспедиция давомида Покистон

ва Ҳиндистон чегараларидаги юзлаб километрларга чўзилган саҳролар орасидаги қишлоқларда ҳам бизнинг эшиттиришларимизни тинглашларига, бизнинг санъаткорларимизнинг кўшиқларини севиб эшитишларини жуда кўп бор кузатганман. Истиқлол шарофати билан Ўзбекистон Республикасидан юборилган бир қатор журналистлар 1993—1994 йилларда Ҳиндистонда 5 ойлик малака ошириш курсларида ўқидик. Ўқиш даврида Ҳиндистоннинг деярли барча минтақаларида бўлиб, уларнинг урф-одатларини, маданиятини ўргандим. Олган билимларимни 16 йилдан буён, ўзим олиб борадиган «Намасте Ҳиндистон» дастури орқали ватандошларимизга етказиб келаман»¹, деб ҳикоя қилади. Бугунги кунда халқимиз санъатини янада кенгроқ кўламда тарғиб этиш, бу соҳадаги ишларни кўпроқ олиб бориш мақсадга мувофиқдир. Шу ўринда, 1957 йилда «Умумжаҳон биродарлашган шаҳарлар федерацияси»га асос солинган эди. 1961 йилда Тошкент шаҳри Карочи (Покистон), Патиала (Ҳиндистон), Марокаш (Марокаш), Тунис (Тунис), 1966 йилда Триполи (Ливия), 1973 йилда АҚШнинг Сиэтл шаҳарлари билан биродарлашган бўлса, Самарқанд 1974 йилда Туниснинг Кайраун, Бухоро 1980 йилда Испаниянинг қадимий шаҳри Кордова билан биродарлашган эдилар². Эндиликда бу дўстлик алоқаларини қайтадан тиклаш, бу анъаналарни давом эттириш ва халқларларимиз ўртасидаги маданий, илмий, иқтисодий алоқаларни ривожлантиришда ҳам халқ дипломатиясининг ҳаётбахш имкониятларидан янада кенгроқ фойдаланиш им-

¹ Илова этилади. Тадқиқотчининг олим билан суҳбатидан. Нусхаси CD дискда Кино, фото, фоно архивнинг «Оғзаки тарих» фондига тақдим этилган.

² Жўраев Р.Т. Ўзбекистон халқ дипломатиясининг халқаро муносабатлардаги роли. Тарих фанлари номзоди ил. даражасини олиш учун Диссертация. — Т.: 1999 й. — Б. 96.

кониятлари мавжуд. Бу борада ҳам муסיқий маданият алмашинувларини йўлга қўйиш улкан таъсир кучига эга.

Истиқлол 130 йил давомида тўхтатиб қўйилган мустақил ташқи сиёсат олиб бориш ҳуқуқини қайтариб берди ва бу давлатчилигимиз тарихида янги саҳифаларни очди. Мамлакатимизда мустақиллик қўлга киритилгач, дунёнинг кўплаб давлатлари билан дипломатик алоқалар йўлга қўйилди. Марказий Осиёда етакчи ўринга эга бўлган Ўзбекистон учун халқ дипломатияси анъаналарини тиклаш ҳам ички барқарорликни таъминлашда, ҳам жаҳон давлатлари ҳамжамиятига дадил кириб боришида ўта муҳим аҳамиятга эга. Умуман, мамлакатимизнинг дунёга танилишида, халқимизнинг жаҳон халқлари билан янада кенгроқ алоқа боғлашида халқ дипломатиясининг етакчи воситаларидан бири сифатида муסיқий меросимиз тарғиботи жуда муҳим ўрин эгаллайди. Бугунги глобаллашув шароитида бу борадаги ишларни янада авж олдириш, халқимизнинг қадим маданияти илдишларини чуқур ўрганиш, шу орқали давлатимизнинг сиёсий, иқтисодий ва маданий соҳалардаги ташқи сиёсатини ишлаб чиқишда халқ дипломатияси имкониятларидан янада кенгроқ фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Келажакда Ўзбекистоннинг жаҳон давлатлари билан дўстона муносабатларни қарор топтиришда халқ дипломатиясини ривожлантириш энг самарали ва сердаромад соҳага айланиши мумкин. Ўзбекистон ҳудудида бугунги кунда 136 миллат ва элат вакиллари истиқомат қилади ҳамда мамлакатимизда миллатлараро дўстлик, биродарликни ривожлантиришга қаратилган ҳаракатлар кенг қўллаб-қувватланмоқда. Муסיқа маданияти том маънода халқимизнинг жаҳон халқлари билан дўстлик ва ҳамкорлик

муносабатларининг қарор топишида муҳим бўгин сифатида хизмат қилади. Бунда асосий йўналишлар сифатида иқтисодий, ижтимоий-сиёсий соҳалар билан бир қаторда маданий тадбирларнинг ҳам ўзига хос ўрни бор. Дастлаб, Ўзбекистоннинг хорижий мамлакатлар билан дўстлик ва маданий-маърифий алоқалар жамиятлари Кенгашини тузилди. Кенгашнинг асосий вазифаси сифатида мамлакатимизни жаҳонга танитиш, дунё халқлари билан кенг кўламли алоқаларни йўлга қўйиш кабилар белгиланди. Ўзбекистоннинг халқаро ва хорижий мамлакатларнинг ноҳукумат ташкилотлари билан маданий-маърифий алоқаларини ривожлантириш, ахборот алмашинувини кенгайтириш ва халқ дипломатиясини фаоллаштириш мақсадида Республикада қатор жамоат ташкилотлари ташкил этила бошланди. Хусусан, 1991 йилда «Ўзбекистон – Франция»¹, «Ўзбекистон – Италия (1991 й.)», «Ўзбекистон – АҚШ», «Ўзбекистон – Япония» каби кўплаб дўстлик жамиятлари тузилди. Ўзбекистон Халқаро маданий-маърифий алоқалар Миллий Ассоциацияси қошида ташкил этилган дўстлик жамиятлари хорижий мамлакатлар халқлари ва чет элда истиқомат қилаётган ватандошлар билан маданий-маърифий алоқаларни ривожлантириш ҳамда чет эл жамоатчилигини Ўзбекистон халқи тарихи ва маданияти билан яқиндан таништириш ишларида ҳам мусиқа маданияти етакчи ўринга эга бўлди². Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президент-

¹ ЎзР МДА., Фонд. М – 2. 1-рўйхат. 56-йиғма жилд. – Б. 67-80.

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон хорижий мамлакатлар билан дўстлик ва маданий-маърифий алоқалар жамиятлари кенгашини қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Фармони 26.05. 1997 й. № ПФ-1785. [http:// www. Lex. uz](http://www.Lex.uz)

тининг турли мамлакатларга давлат ташрифлари давомида улар билан ҳамкорликни ривожлантириш соҳасида эришилган битимлар ва аҳдлашувларни амалга ошириш жараёнидаги тадбирларда ҳам му- сиқа маданияти халқ дипломатиясининг таъсирчан воситаси сифатида катта ўрин тутмоқда¹. Умуман, миллий муסיқий меросни тарғиб этиш, бу ўзликни, миллатни, унинг маданияти ва борлигини жаҳон- га танитиш демақдир. Миллатнинг кадр-қиммати, унинг салоҳияти ва жаҳон маънавий тараққиётига қўшган ҳиссаси билан белгиланади.

Истиқлолнинг дастлабки кунларидан мамлака- тимиздаги таниқли ижодий зиёлилар зўр ғайрат билан миллий муסיқий меросимиз дурдоналарини янада кенгроқ кўламда жаҳон саҳналарига олиб чиқа бошладилар. Жумладан, 1991 йил 1–11 ав- густ кунлари фольклор санъати бўйича Франция- нинг Джон шаҳрида ўтказилган жаҳон фестивалида Андижоннинг «Сумалак» жамоаси муваффақиятли иштирок этди². 1991 йил 2–6 сентябрь кунлари Малайзиянинг Кучинг шаҳрида «Осиё мамлакат- лари муסיқий мероси» фестивалида Ф.Мамадали- ев, А.Холтожиев, М. Тожибоев, Р. Қосимовлар³ ёш Ўзбекистоннинг қадимий муסיқий мероси шуҳра- тини бутун Осиё қитъасига кўз-кўз қилдилар. 1991 йил 11 октябрь – 4 ноябрь кунлари АҚШда «Ўзбек муסיқаси кунлари» ўтказилди ва тадбир доирасида Т.Алиматов, М.Йўлчиева, Ш.Мирзаев, И.Икромов, Д.Жабборовалар АҚШнинг бир нечта штатларида

¹ Ҳиндистон республикаси билан ҳамкорликни янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида. 2005 йил 18 апрель, ПҚ-58-сон. Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳуж- жатлари тўплами, 2005 й., 15-16-сон, 113-модда

² ЎзР МДА., Фонд 2487. Опис 3. Йиғ. Жилд. 6997(в). – Б. 26.

³ ЎзР МДА., Фонд 2487. Опис 3. Йиғ. Жилд. 6997(в). – Б. 41.

концерт бердилар¹. Бу концертлар АҚШ жамоатчилиги томонидан жуда илиқ кутиб олинган ва АҚШ матбуотида кенг ёритилди. Бу йўналиш йил сайин ривожланиб борди ва бугун Ўзбекистоннинг мусиқий мероси дунёнинг барча нуқталарида танилди. Албатта, бу ишда мамлакатимизнинг кўпгина ижодий зиёлиларининг хизматлари беқиёс каттадир. Жумладан, Турғун Алиматов, Муножат Йўлчиева² (устози Ш. Мизаев) ва Абдуҳошим Исмоилов бошчилигидаги «Мақомчилар ансамбли»нинг Германия, Франция ва АҚШлардаги чиқишлари мисолида фикримизни яна бир бор асослашимиз мумкин. Шу ўринда, Ўзбекистон давлат консерваторияси профессори, санъатшунослик фанлари доктори Тўхтасин Ғофурбеков ўзбек мусиқий меросининг жаҳон халқларига манзурлиги ҳақида: «Иорданиянинг Мафраг шаҳридаги «Ал-албайт» университетида халқаро анжуманда иштирок этган эдим. Мен маърузамни ўқиб бўлгач, мисол тарзида ўзимизнинг халқ куйларидан А.Исмоилов ижросидаги «Ҳолим сўрма» асарини қўйиб бердим. Шунда қирол Хусайннинг келини, машҳур мусиқашунос олма: «Бундай мусиқани яратган халқ жуда доно халқ бўлади, келинлар олқишлайлик», — деди. Шунда бутун зал бизнинг мусиқамизга қалқиб туриб, қарсак чалди. Япониядами, Франциядами, Америкадами дунёнинг қайси мамлакатига борсам ўзим билан олиб борган халқ мусиқаси наволари ўзининг юксак баҳосини топганига кўп бор гувоҳ бўлганман»³.

¹ ЎзР МДА., Фонд 2487. Опис 3. Йиф. Жилд. 6997(в). — Б. 19.

² Расулов Ў. Парисони йиғлатган наво // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 29 апрель. № 18.

³ Илова этилади. Тадқиқотчининг олим билан суҳбатидан. Нусхаси CD дискда Кино, фото, фоно архивнинг «Оф-заки тарих» фондига тақдим этилган.

Ўзбек миллий оҳанглари асосида яратилган бутунги композиторларимизнинг асарлари ҳам жаҳоннинг кўпгина халқлари томонидан илиқ қарши олинмоқда. Бу соҳа ҳам истиқлол шарофати бўлиб мусиқий маданият тараққиётида катта аҳамият касб этди. Ўзбекистон давлат консерваторияси профессори Мустафо Бафоев бу хусусда: «Мустақиллик йилларида асарларим дунёнинг кўплаб мамлакатларида ижро этилди. «Бухороча концертим» Америкада, Ангалияда габой ва симфоник оркестр учун концертларим ижро қилинди. Улар Бурса ва Болгариянинг Варна шаҳарларида ҳам мухлислар томонидан жуда яхши кутиб олинди. 2004 йил Японияда қўйилган танбур ва симфоник оркестр учун концертларим ҳам катта муваффақият қозонди. Шунингдек, 2013 йил Туркиядаги туркий давлатларнинг созандаларидан ташкил топган «Турксой» оркестри томонидан концертларим ҳам Германияда, ҳам Туркияда ижро этилди»¹. Айтиш мумкинки, халқаро муносабатларни ривожлантиришда ва мамлакатимизнинг халқаро майдонда янада танилишида ҳам бу жиҳат муҳим аҳамият эгаллайди.

Халқимизнинг асл тарихини, асл маънавиятини ифода этувчи мусиқа маданиятимиз дурдоналарини жаҳон халқларига намойиш этишда БМТнинг ихтисослашган ташкилоти ЮНЕСКО билан ҳамкорликда ўтказилган кўплаб тадбирлар ҳам муҳим ўрин тутди. Бу борада 1997 йил Франциянинг пойтахти Париж шаҳрида ўтказилган Бухоро ва Хива шаҳарларининг 2500 йиллигига бағишланган ҳафталик тадбирларида халқимизнинг мусиқий мероси европалик мусиқа ихлосмандлари томонидан жуда

¹ Илова этилади. Тадқиқотчининг ижодкор билан суҳбатидан. Нусхаси CD дискда Кино, фото, фоно архивнинг «Оғзаки тарих» фондига тақдим этилган.

илиқ кутиб олинди¹. 1998 йил 19 октябрь куни Парижда очилган ЮНЕСКО ижроия Кенгашининг 155-сессиясининг якуний йиғилиши 6 ноябрь куни Тошкентдаги «Интерконтинентал» меҳмонхонасининг «Амир Темур» залида ташкил этилди. Бу нуфузли халқаро ташкилотнинг нафақат ёш мамлакатимизга, балки аждодларимизнинг инсоният маданияти ривожига қўшган улкан ҳиссасига бўлган ҳурмати самарасидир.

Яна бир улкан мерос мавжуд. Бу ўзбек халқининг миллий рақсларидир. Дарҳақиқат, яқин ўтмишимизда «Баҳор» ансамблининг рақслари учун таржимоннинг кераги йўқ эди. «Пилла», «Баҳор вальси», «Андижон полкаси», «Дилдор», «Наманганнинг олмаси», «Пиёла»лар Ҳиндистон, Покистон, Малайзия, Сингапур, Марокаш, Тунис, Жазойир, Венгрия давлатларида ҳам ўз муҳлисларини топган эди. Шу билан бирга ансамбл томонидан рус, араб, озар, қозоқ, қирғиз, ҳинд каби кўплаб дунё халқлари рақслари саҳналаштирилган ва бу халқларни яқинлаштириб, уларнинг ўртасида дўстлик кўпригига асос солган эди². Истиқлол йилларида эса бу йўналиш янада ривож топди. Тошкент Давлат миллий рақс ва хореография Олий мактаби катта ўқитувчиси, «Шухрат» ордени соҳибаси Сайёра Тўраева бу борада: «Бугун ўзбек миллий рақс санъатининг дўстлари дунёда жуда кўп. Уларни Осиёда ҳам, Европада ҳам, Америкада ҳам учратиш мумкин. Жумладан, туркиялик Айфар хо-

¹ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1997 йил 6 июнь № 231-Ф рақамли «ЮНЕСКОнинг Париждаги Бош штаб-квартирасида Бухоро ва Ҳива шаҳарларининг 2500 йиллигига бағишланган Хафталикни тайёрлаш ва ўтказиш тўғрисида»ги қарори. [http:// www. Lex. uz](http://www.lex.uz)

² Тўлахўжаева М. Афсонага айланган аёл // Театр. № 3. 2013. — Б. 14-15.

нум Уста Олим Комиловнинг «Доира рақси» бўйича диссертация ёқлаб, ўзбек рақс санъатини илмий ўрганиш билан шуғулланади. АҚШлик Лора Грей хоним 1992 йил ўз юртида «Тановар» ансамблини очиб, Қ. Дўстмуҳаммедова, Қ. Мўминовлар билан ижодий ҳамкорликда ўзбек рақс санъатини океан ортида тарғиб этса, Германияда балерина Жаклин Аҳмедова, Ҳиндистонда Самикша Шарма, Кореяда Пак Минолар ҳам ўз юртларида ўзбек миллий рақсларини тарғиб этмоқдалар. Швейцария фуқароси Катя Даниела ўзбек миллий рақсларини бир бор кўриб, унинг бир умрлик асирасига айланган. У 1992 йил 16 ёшида Ўзбекистонга келиб, нафақат ўзбек рақсларини, ўзбек тилини ҳам ўрганишга киришган эди. Катя 20 ёшида Тошкент Хореография коллежига ўқишга кириб, диплом олган ва бугун Европа мамлакатларидаги кўплаб тадбирларда ўзбек миллий рақсларини ижро этиб келмоқда»¹ — дейди. Хореография Олий мактаби кафедра мудирини, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими, профессор Қўрқмас Сағатов, ўзбек рақс Олий мактабининг бугунги кундаги халқаро мавқеи ҳақида сўзлаб: «Педагог кадрларимиз салоҳияти ва ўзбек рақс санъатига қизиқишининг юқорилиги боис чет эллардан келадиган талабалар сони келажакда янада ортиши мумкин. Ҳозирда Россия, Қозғистондан талабалар келиб ўқимоқдалар. Мисол учун, 2014 йилда Малайзия қироллиги томонидан ўзбек рақс санъати ихлосмандлари 5 нафар талаба юбормоқчи бўлдилар...»², — деган эди.

¹ Илова этилади. Тадқиқотчининг мураббий билан суҳбатидан. Нусхаси CD дискда Кино, фото, фоно архивнинг «Оғзаки тарих» фондига тақдим этилган.

² Илова этилади. Тадқиқотчининг мураббий билан суҳбатидан. Нусхаси CD дискда Кино, фото, фоно архивнинг «Оғзаки тарих» фондига тақдим этилган.

Мустақил Ўзбекистон Республикасининг жаҳон ҳамжамияти томонидан танилишида мусиқа маданияти халқ дипломатияси воситаси сифатида намоён бўлмоқда. Юқоридаги тадбирлардан ташқари иккинчи йўналиш ҳам мавжуд бўлиб, бу бирор бир давлатда «Ўзбекистон маданияти кунлари»ни ташкил этишдир. Жаҳоннинг кўплаб мамлакатларида ўтказилган «Ўзбекистон маданияти кунлари», декадаларда ўзбек миллий мусиқаси ва рақс санъати, миллий мусиқий меросимизнинг энг яхши намуналари дунёнинг барча халқлари томонидан қизғин оққишлар билан қарши олинмоқда. Бу тадбирлар нафақат миллий мусиқий меросни тарғиб этиш, балки юртимизнинг маданий, иқтисодий, ижтимоий, сиёсий тараққиётини кўрсатиб бериш орқали мамлакатимизнинг халқаро майдондаги нуфузини янада юқори кўтариш имкониятини беради.

Жаҳон геосиёсатида тобора муҳим аҳамият касб этиб бораётган Марказий Осиёда тинчлик ва мўътадил тараққиётни таъминлашда маданий ҳамкорликни ривожлантириш ҳам алоҳида аҳамият касб этади. Марказий Осиёда иқтисодий ва ижтимоий барқарорликни таъминлашдан ҳамма давлатлар бирдай манфаатдор бўлиб, бунда дўстона муҳитни яратишда маданий алоқаларнинг изчил йўлга қўйилиши барқарор асос бўлиши мумкин. Шу ўринда халқларимиз ўртасидаги қадимдан мавжуд бўлган қуда-андачилик, тўю томошаларнинг мавжудлиги ва бу алоқаларни янада мустаҳкамлаш, бу йўлда халқ дипломатиясининг муҳим воситаси — чегара билмас мусиқа энг камхарж ва энг таъсирли куч эканлиги сир эмас. Президентимиз И.А.Каримовнинг Олий Мажлиснинг 1995 йил 23 февралдаги биринчи сессиясида Марказий Осиё мамлакатлари билан муносабатлар борасида: «Марказий

Осиё давлатлари билан ҳар томонлама ўзаро ҳамкорлик миллий хавфсизликнинг асосий шартларидан биридир. Халқларимиз тарихи, маданияти анъаналари, диний эътиқодининг мустаҳкамлиги мамлакатларимиз ўртасидаги амалий ҳамкорлик ва ҳамжиҳатликнинг муҳим пойдевори ҳисобланади. Бизнинг мақсадларимиз бир, тақдиримиз бир», деган сўзлари ўзаро маданий муносабатларнинг тараққиётида дастуриламал бўлиб хизмат қилмоқда. Юртбошимизнинг «Туркистон умумий уйимиз» деб номланган эзгу ғоясининг амалга ошишида халқ дипломатияси, айниқса, азалдан шакланган мусиқий алоқаларнинг ўрни беқиёсдир. 1995 йилнинг 21 – 24 май кунлари Қозоғистонда «Ўзбекистон маданияти кунлари» ўтказилди. Унда 500 нафарга яқин санъаткорлардан иборат жамоа Алмати, Қарағанда, Чимкент шаҳарларида концертлар уюштирдилар. Концертларга «Шодлик» ашула ва рақс дастаси, «Лазги», «Зарафшон», «Камер» ансамбли, «Ҳамза» театри, «Ялла», «Нола», «Шофайз», «Самарқанд», «Мақом» ансамбли жамоалари, шунингдек, Хоразм, Қорақалпоғистон ва Фарғонадан тақлиф қилинган санъаткорлар ташриф буюрдилар. Ғ.Якубов, О.Арифжонов гуруҳлари концертлари икки қардош халқ ўртасидаги дўстлик ва ҳамкорликнинг янада ривож топишида хизмат қилди¹. 2008 йил 18 – 28 октябрь кунлари Қозоғистон Республикасининг Атырау вилояти ҳокимлиги тақлифига мувофиқ «Суғдиёна» ўзбек миллий чолғулари камер оркестри иштирокида Атырау шаҳрида дўстлик концертлари ташкил этилди. Шунингдек, 2013 йил 17 ноябрда Тошкентнинг «Истиқлол» саройида Ўзбекистон ва Қозоғистон Республикалари ўртасида тузилган абадий дўстлик Шартномасининг 15 йиллиги муносабати билан Халқаро оқин-

¹ ЎзР МДА., М – 7. 1-рўйхат. 347- йиғма жид., – Б. 13-26.

ларнинг «Айтис» беллашуви бўлиб ўтди. Шоберди Болтаев, А.Поёновлар иштирок этган танловда қибрайлик оқин Қулмихон Дуйсенов мутлақ голиб деб топилди. Истиклол йилларида амалга оширилган кўплаб мусиқий тадбирлар халқларимиз ўртасида ўзаро тушуниш, ўзаро ҳамжиҳатликни қарор топтиришда муҳим бўгин бўлиб хизмат қилмоқда. 1998 йил 15—19 апрелда Ўзбекистонда «Қирғизистон маданияти кунлари» ўтказилди¹. 2001 йил 25—30 июнь кунлари Қирғизистоннинг Бишкек шаҳрида бўлиб ўтган «Юные таланты» Халқаро иқтидорли болалар фестивалида Глиэр номидаги РИММАЛ ўқувчилари ва 2009 йил 26 май — 2 июнь кунлари Қирғизистондаги ёш мусиқа ижрочиларининг «ARS POLONIA» IV Халқаро танловида В.А.Успенский номидаги Республика махсус мусиқа академик лицейи ўқувчилари иштирок этиб фахрли ўринларни қўлга киритдилар. 1998 йил 29 июнь — 5 июль кунлари Ўзбекистонда «Тожикистон маданияти кунлари»² ташкил этилди. 2005 йил 19—26 сентябрь кунлари Тожикистонда ўтказиладиган «Садои дилҳо» халқаро фестивалида Сурхондарё вилояти Шўрчи туманининг «Булбулигё» ансамбли, 2006 йил 17—20 июль кунлари Тожикистон Республикасининг Кўлоб шаҳрида ўтказилган II «Фалак» халқаро фестивалида Қашқадарё вилоятининг «Ҳилола» фольклор-этнографик ансамбллари муносиб иштирок этиб, танлов лауреати бўлишга муваффақ бўлдилар. 2008 йил 7—12 апрель кунлари Ашхабод шаҳрида бўлиб ўтган «Туркменистон: мусиқа санъати — инсониятнинг маънавий хазинаси» номли Халқаро фестивали-

¹ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 10 апрелдаги 145-Ф сонли фармойиши. <http://www.Lex.uz>

² Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 18 июндаги 288Ф-сонли фармойиши. <http://www.Lex.uz>

да Ўзбекистондан «Ўзбекистон солистлари» камер оркестри муваффақиятли иштирок этди. 2009 йил 15 июнь куни Туркменистоннинг Туркманбоши шаҳрида Туркменистон томони таклифига мувофиқ Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Озодбек Назарбеков ҳамда «Ниҳол» мукофоти совриндори Феруза Жуманиёзовалар гуруҳлари, 2010 йил 16 – 17 февраль кунлари Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Озодбек Назарбеков гуруҳи Туркменистоннинг Ашхабод шаҳридаги «Ватан» киноконцерт залида ўз концерт дастурини намойиш этдилар. 2010 йил 27 – 30 сентябрь кунлари Озарбайжонда «Ўзбекистон ёшлари кунлари» ташкил этилди. Юқорида келтирилган тадбирлар том маънода қардош халқларимиз ўртасидаги дўстлик ва ҳамжиҳатликка хизмат қилди. Ушбу маданий жараёнлар мустақиллигимизнинг 23 йиллиги тарихидаги ажойиб ютуқлардир.

МДХ мамлакатлари доирасида кенг кўламли алоқаларни йўлга қўйишда ҳам муסיқа маданиятининг ўрни беқиёсдир. 1994 йил ноябрида Россияда «Ўзбекистон Республикаси маданияти кунлари» ўтказилди¹. Россия нафақат иқтисодий, балки маданий алоқаларда ҳам Ўзбекистоннинг етук ҳамкори ҳисобланади. Албатта, муסיқа санъатини ривожиди Россиядаги тегишли соҳа ижодкорлари билан илмий ва амалий ҳамкорликни йўлга қўйиш ўзининг улкан самарасини беради. 2005 йил 23 – 24 сентябрь кунлари Ярославда бўлиб ўтган Ўзбекистон маданияти кунларига бағишланган тадбирлар ўтказилди. Бу борада икки мамлакат ўртасидаги кўплаб муסיқий танловлар ўзаро маданият алмашинувида муҳим ўрин эгаллаган. 2009 йил 1 – 6 ноябрь кунлари Москва шаҳрида ўтказилган «Роза ветров» халқаро болалар ва ёшлар ижодиёти

¹ ЎЗР МДА., М – 7. 1-рўйхат . 349-йиғма жилд. – Б. 7.

фестиваль-танловида Навоийнинг «Соната» эстрада рақс ансамбли муваффақиятли иштирок этдилар¹. Ўтган қисқа даврда юзлаб бундай мисолларни келтириб ўтиш мумкин. МДХ ва Марказий Осиё мамлакатлари ўртасидаги халқаро дўстлик ва биродарликни мустаҳкамлаш борасида, 1996 йил Белорусияда «Ўзбекистон Республикаси маданияти кунлари»², 1997 йил Ўзбекистонда «Украина маданияти кунлари» ўтказилди.

Жаҳоннинг ривожланган мамлакатлари билан амалга ошириладиган иқтисодий, сиёсий ва маданий алоқаларнинг ўзаги ўзбек маданияти ва санъатини тарғиб этиш ва таништириш ҳисобланади. Германия Европанинг энг ривожланган давлатларидан биридир. Истиқлол даврида икки давлат ўртасида сиёсий, иқтисодий муносабатларни ривож топтириш билан бир пайтда кенг маданий ҳамкорлик алоқалари ҳам йўлга қўйилди. Шу мақсадда, 1997 йил Германияда Ўзбекистон маданияти кунлари ўтказилди³. Мана шу муносабатларнинг самараси ўлароқ, икки мамлакат ўртасида кенг қўламли маданий алоқалар йўлга қўйилди. 1998 йил 4–7 июнда Германиянинг Польшайм шаҳрида ўтказилган фольклор жамоалари фестивалида Навоий вилоятининг «Нуржаҳон» фольклор-этнографик рақс дастаси, 2001 йил 10–18 сентябрь кунлари Германиянинг Стралзунд шаҳрида бўлиб ўтган Халқаро рақс фестивалида «Ўзбекрақс» Сирдарё вилояти бўлими жамоаси муваффақиятли иштирок этдилар. Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамияти

¹ Шомуротова Н. «Соната» — жаҳон кубоги эгаси // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2007 йил 22 июн. № 25.

² ЎЗР МДА., М — 7. 1-рўйхат. 349-йиғма жилд. — Б. 6-8.

³ Вазирлар Маҳкамасининг 1997 йил 10 мартдаги «Германияда Ўзбекистон маданияти кунларини ўтказиш тўғрисида»ги № 128 рақамли қарори

томонидан танилиши ва тан олинишида АҚШ ўта муҳим аҳамиятга эга. Бу борада Америка Қўшма Штатлари билан ҳар томонлама алоқаларни авж олдиришда ҳам мусиқа маданиятининг ўрни жуда катта. Шу мақсадда, 1999 йил 2 – 12 ноябрь кунлари АҚШда Ўзбекистон маданияти ҳафталиги ўтказилиб, бой маданиятимиз ва санъатимиз билан Америка халқи таништирилди¹. 2003 йил 24 – 31 май кунлари АҚШнинг Калифорния штати Сан-Хосе шаҳрида бўлиб ўтган Халқаро пианиночилар танловида қатнашган В.А.Успенский номидаги Республика махсус мусиқа академик лицейи ўқувчилари Нурон Муқумий биринчи ўринни, Навфал Муқимий эса 2-ўринни эгалладилар. 2003 йил 7 октябрь – 12 декабрь кунлари Бельгияда Ўзбекистон маданияти кунлари бўлиб ўтди. 2009 йил 10 – 22 ноябрь кунлари Хельсинки шаҳри (Финляндия)да ўтказилган «Ўзбек маданияти кунлари» фестивали ташкил этилди.

Мустақиллик йилларида тўсиқларнинг олиб ташланиши икки дўст давлат Ўзбекистон ва Ҳиндистон ўртасида барча соҳалардаги каби мусиқа йўналишида ҳам кенг кўламли алоқалар йўлга қўйилди. Бу борада, айниқса, Ўзбекистон Республикаси Халқаро маданий-маърифий Алоқалар Миллий Ассоциацияси қошида 1995 йил таъсис этилган «Ўзбекистон-Ҳиндистон» дўстлик жамиятларнинг ташкил этилиши муҳим ҳодиса бўлди. 1996 йилнинг 26 февралда «Ўзбекистон – Ҳиндистон» дўстлик жамиятининг ҳисоботи тингланиб, унда Ҳиндистоннинг Ўзбекистондаги элчиси М.К.Бхатракумар жаноблари сўзга чиқиб, жамиятнинг ўзаро дўстлик

¹ Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 15 октябрдаги «АҚШда Ўзбекистон маданияти ҳафталигини ўтказиш тўғрисида»ги 464-сонли қарори

ва маданий алоқалардаги истиқболли режалари ҳақида ўртоқлашди¹. Ўзаро маданият алмашинув тадбирлари доирасида 2001 йил 29 август – 2 сентябрь кунлари Деҳлида «Тановар» рақс ансамбли, 2003 йил 4 – 14 октябрь кунлари Деҳли ва Чандигар шаҳарларида ўтказилган «Куллу Дусхера» Халқаро мусиқа фестивалида «Ўзбекистон» ашула ва рақс ансамбли аъзолари муваффақиятли қатнашдилар. А.Қосимов мустақиллик йилларидаги Ўзбекистон Ҳиндистон муносабатлари юзасидан фикр юритиб, бу борада эришилган ютуқлар тўғрисида сўзлар экан: «1997 йил Ҳиндистонда Ўзбекистон кино ҳафталиги ўтказилди. Албатта, йилига 1000 дан ортиқ кино суратга оладиган мамлакат халқини бизнинг кинолар билан тан олдириш осон иш эмас эди. Аммо, уларнинг маҳаллий газеталарида берилган кўплаб мақолаларда берилган ижобий фикрларни ўқиб, хурсанд бўлдим.

Мамлакатимизда 2006 йил декабрида «Раж Капурни хотирлаб» номли тадбир ўтказилди. Ҳиндистон ташқи ишлар вазирлиги билан ҳамкорликда Раж Капур соҳибнинг уч фарзандини таклиф этдик. Ўзбекистонга ташриф буюрган Ранвхир Капур 2010 йил 20 октябрда ҳинд киноси кунларини очиб берди. Ўтган йили Ҳиндистонга хизмат сафари билан борганимда Риши Капур кино майдонида ўта банд эканлигига қарамай, мени ўз олдига чақирди ва ҳамманинг олдида: «СССРда «Папа Жи» (Раж Капур)ни кўпчилик ҳурмат қилишарди. Аммо, у тарқалиб кетгач, фақат Ўзбекистондагина (2006 йил) уни эслаб йирик тадбир ўтказишдилар», деб мени бағрига босди. Мен чин юракдан хурсанд бўлиб кетдим. Тамарахоним, Раж Капур, Бобомурод

¹ ЎзР МДА., Фонд, М – 2. 1-рўйхат. 196-йиғма жид. – Б. 7-19.

Ҳамдамов каби санъаткорлар икки халқнинг азалий дўстлигини муносиб давом эттирдилар. Юртимизда кўплаб турли ёшдаги Индиаларни учратишингиз мумкин. Марғилонлик Вижантимала Жабборова, тошкентлик Ражив Орипов, сурхондарёлик 14 ёшли Хритик, шунингдек, ангорлик Мунира ая ўз набирасига Радха исмини қўйган, буларнинг ҳаммаси санъатнинг сеҳри, халқ дипломатияси меваларидир. Бунга ўхшаш мисолларни Ҳиндистонда ҳам топиш мумкин. Бугунги кунда икки мамлакат ўртасидаги азалий дўстлик алоқаларини янада мустаҳкамлаш лозим. Бу борада «ўзбек – ҳинд дўстлик жамияти»ни фаоллаштириш, «Ҳиндистон маданий маркази» имкониятларидан янада кенгроқ фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Деҳлида «Ўзбекистон маданият маркази»ни очиш зарур, деб ҳисоблайман. Дўстона алоқаларни шу йўл билан янада ривожлантириш мумкин. Чунки ҳозирда Ҳиндистонда ўзбек халқи маданияти ва тили билан кўплаб ёшлар қизиқишади»¹. 2011 йил 23 – 26 сентябрь кунлари Ҳиндистон Республикасида «Ўзбекистон маданияти кунлари» юқори савияда ўтказилди. Албатта, биз келтирган мисоллар амалга оширилган ишларнинг жуда кичик қисми, холос. Ҳиндистон ва Ўзбекистон мамлакатлари ўртасидаги маданий алоқалар кўлами жуда кенг бўлиб, махсус теле дастурлар, матбуот, ҳинд мактаблари, Ҳиндистон маданияти маркази фаолияти, Ҳиндистондан ташриф буюрувчи кино юлдузлари, улар билан қўшма концерт дастурлари, хуллас, бу масалада Ҳиндистонни ҳақли равишда биринчи ўринга қўйиш мумкин. Таниқли олим ва санъаткор Зиёдулла Насруллаев ўз суҳбатида қўшниларимиз бўлган Яқин Шарқ

¹ Илова этилади. Тадқиқотчининг олим билан суҳбатидан. Нусхаси CD дискда Кино, фото, фоно архивнинг «Орзаки тарих» фондига тақдим этилган.

мамлакатлари билан маданий муносабатлар хусусида шундай дейди: «1972—1975 йилларда Афғонистон, 1981—1985 йилларда Покистон давлатларида таржимон бўлиб фаолият кўрсатганман. Мамлакатимиз истиқлолни қўлга киритгач эса, Ҳиндистон, Покистон, Афғонистон мамлакатларига амалга оширилган расмий делегацияларида таржимон сифатида, кўпгина маданий тадбирларда эса санъаткор сифатида иштирок этганман. Мустақиллик йилларида юртимизда ўтказилган кўплаб санъат фестиваллари, илмий конференцияларда қатор санъаткорлар билан танишганман. Умуман, деярли бутун умримни Ҳиндистон ярим ороли муסיқа маданиятини ҳам назарий, ҳам илмий, ҳам амалий ўрганишга бағишладим. «Ҳиндистон булбули» номини олган буюк санъаткор Муҳаммад Рафи ва покистонлик Меҳди Ҳасанларни ўзимнинг устозим, деб биламан. Истиқлол йилларида биз ўзимизни танитиш бахтига эришдик. 1995 йил Покистоннинг кўплаб шаҳарларида Қ.Дадабоев, М.Йўлчиева, С.Азизбоев, К.Раззоқова, Муҳаммад гармонлар билан бир ой давомида муваффақиятли концертлар бердик. Шунингдек, Покистоннинг адабиёт ва санъат маркази Лохур шаҳридаги Рафи Пир театрида Ўзбекистоннинг қўғирчоқ театри томошалари жуда машҳур бўлиб кетган эди. 2000 йил Покистонда «Халқаро сўфи муסיқаси» фестивалида ҳам М.Эрматов, Ҳ.Исроиловалар билан жуда катта муваффақият қозондик. 2006 йил ноябрида Ҳиндистонда ўтказилган «Ўзбекистон маданияти кунлари»да бир гуруҳ санъаткорлар билан ўзбек санъатини намойиш этдик. Айниқса, Ф.Абдураҳимова раҳбарлигидаги «Суғдиёна» халқ чолғулари оркестри концертлари Янги Деҳли, Лакхнау шаҳарларида ҳиндистонлик томошабинларда жуда катта қизиқиш уйғотди. Шу ўринда нокамтарлик

бўлса ҳам, айтишни жоиз топдим. Менинг ҳинд ва урду тилларидаги ижроларимни тинглаган кўпгина ёшлар Ўзбекистонга ташриф буюрганларида «устоз» деб, консерваторияга излаб келишади. Мен қаерда бўлсам Афғонистондами, Покистондами, Ҳиндистондами ўзим танишган кўплаб инсонлар юртимизни ўзларининг ота юрти сифатида қадрлашига кўп бор гувоҳ бўлганман. Санъат, бу борада бузилмас кўприк вазифасини ўтайди, деб ўйлайман. Покистонда ўзбек мақом санъатини, айниқса, миллий рақсларини севишади. Шубҳасиз, яқин кўшниларимиз ўртасида дўстона алоқаларни янада ривожлантиришда мусиқа санъати халқ дипломатиясининг энг самарали, энг манзур ва энг беғубор йўлидир, деб ҳисоблайман»¹.

Яна бир қадимий давлат Япония билан маданий алоқалар ҳам жуда сермахсул бўлди, дейиш мумкин. Жумладан, 1997 йил Японияда Ўзбекистон маданияти кунлари ташкил этилди. Ўзбекистонда 1999 – 2004 йиллар кетма-кет 6 марта «Япония маданияти кунлари» юқори савияда ўтказилди. Кейинги йилларда ҳам бу соҳадаги тадбирлар давом эттирилди. Жумладан, 2008 йил 20 март — 3 апрель кунлари Япониянинг Асахикава шаҳрида ташкил этилган концертларда Р.Глиэр номидаги Республика махсус мусиқа академик лицейи ёш мусиқачилар гуруҳи икки халқ дўстлигини тараннум этдилар. 2009 йил 9 май — 8 июнь кунлари Японияда ташкил этилган «Буюк Ипак йўли бўйлаб мусиқий саёҳат» номли маданий тадбирда «Регистон» фольклор-этнографик гуруҳи ўз санъатларини намойиш этиб қайтдилар².

¹ Илова этилади. Тадқиқотчининг олим билан суҳбатидан. Нухаси CD дискда Кино, фото, фоно архивнинг «Офзаки тарих» фондига тақдим этилган.

² Маданият ва спорт ишлари вазирлиги архиви. Ҳисобот. — Тошкент, 2009 йил.

1996 йил 5 июнда Халқаро маданий-маърифий алоқалар миллий Ассоциацияси томонидан «Ўзбекистон-Корея Республикаси» дўстлик жамияти тузилиб, унда А.Орипов, Корея элчиси Со Кон Илар иштирок этдилар. Жамият икки давлат ўртасидаги маданий, маърифий, иқтисодий, дўстлик алоқаларини ривожлантиришни назарда тутди¹. 1998 йил, 2003 йил ва 2005 йиллари Ўзбекистонда «Корея Республикаси маданияти кунлари» ташкил қилинди. 2006 йил 9–13 октябрь кунлари Корея Республикасининг Ўзбекистондаги элчихонаси ташаббуси билан, Ўзбекистонда Корея маданияти кунлари тадбири бўлиб ўтди. Ушбу тадбирлар Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил март ойида Корея Республикасига Давлат ташрифи давомида имзоланган 2006–2008 йилларда маданий алмашув бўйича Дастур доирасида маданият соҳасида икки томонлама ҳамкорликни янада чуқурлаштириш мақсадида амалга оширилди. Корея маданияти кунлари дастурига мувофиқ Навоий номидаги Давлат академик катта театрида мумтоз мусиқа бўйича ўзбек-корейс қўшма концерти (2006 йил 12 октябрь) муваффақиятли ташкил этилди. Ўзбекистонлик ҳамда корейлик санъаткорлар ҳамкорлигида Навоий номидаги давлат Академик катта театрида ўтказилган мумтоз мусиқа концертида Корея томонининг талабига мувофиқ «Суғдиёна» халқ чолғу созлари камер оркестри қатнашди. Концерт дастури кўп сонли томошабинлар томонидан қизгин кутиб олинди ва санъатимиз тарихида ўчмас из қолдирди. Корея Республикаси билан маданий алоқалар ўзининг самарадорлиги билан ажралиб туради. 2012 йил 23 ноябрь куни Ўзбекистон Миллий академик театрида Осие

¹ ЎЗР МДА, Фонд, М – 2. 1-рўйхат. 224-ийғма жид. – Б. 13.

«Достончилик санъати» Кўмитаси томонидан Жанубий Кореянинг Кванджу шаҳрида эртак, афсона ва эпослар сценарийларининг Халқаро танлови ўтказилиб, танловнинг мутлақ ғолиби Гран-При дипломига «Алпомиш» киносценарийси лойиқ топилди (муаллифлар-Мастура ва Жасур Исҳоқовлар). Бу ҳам бой маданий меросимизга нисбатан юксак халқаро эътирофдир¹.

Хитой бугунги дунёда ўзининг ишлаб чиқаришдаги ютуқлари билан бир пайтда қадимий маданияти билан ҳам жаҳоннинг энг пешқадам ўлкаларидан ҳисобланади. 2005 йил 17–24 май кунлари Хитой Халқ Республикасида «Ўзбекистон маданияти кунлари» ўтказилди. Икки давлат ўртасидаги ўзаро маданий алоқаларни ривожлантириш мақсадида 2008 йил 18–22 июль кунлари «Пекин Олимпия – 2008 ўйинлари»га бағишланган маданий дастур доирасида ташкил этилган «Маданият кечаси» концерт дастурида Абдуҳошим Исмоилов бошчилигидаги «Офарин» мусиқа гуруҳининг Пекин шаҳрида ўтказган концерт дастури Хитой халқи томонидан жуда яхши кутиб олинди². 2011 йил 5–12 июль кунлари Хитой Халқ Республикасида «Ўзбекистон маданияти кунлари» ўтказилди³. 2012 йил 16-23 октябрь кунлари эса Ўзбекистонда Хитой маданияти кунлари юқори савияда ўтказилди⁴.

Мустақиллик йилларида амалга оширилган кўп-лаб бундай тадбирларда қадим маданият соҳиби бўлган ўзбек халқининг мусиқий мероси жаҳон халқлари билан ўзаро яқинлашувида муҳим аҳами-

¹ «Алпомиш» ҳамиша ғолиб // Гулистон. № 12. 2012 йил.

² Маданият ва спорт ишлари вазирлиги архиви. Ҳисобот. – Тошкент, 2008 йил.

³ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 4 июлдаги 424-ф-сонли фармойи

⁴ Фонд М-38, Рўйхат № 1, Йиғ.жид. 1762, – Б. 98.

ят касб этди. Жумладан, Ўзбекистонда 2008—2009 йилларда «Миср маданияти ҳафталиги» тадбирлари ўтказилди. 2009 йил 28—30 апрель кунлари Оман Султонлигининг таклифига мувофиқ Бухоро вилоятининг «Бухорча» ашула ва рақс ансамбли Оман давлатида ўз санъатларини намойиш этдилар. 2009 йил 23—30 сентябрь кунлари Ўзбекистон Республикасининг Индонезия ва Малайзия давлатларидаги элчихоналарида Ўзбекистон халқ артисти Зулайҳо Бойхонова, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Тоҳир Турғунов ҳамда раққоса Зарина Фатоевалар ўз концерт дастурлари билан иштирок этдилар. 2011 йил 25—31 март кунлари Саудия Арабистони Қиролигида «Ўзбекистон маданияти кунлари» ташкил этилди. Маданият кунлари доирасида Ар-Риёд ва Жидда шаҳарларида ўзбек миллий мусиқа ва кўшиқларидан иборат мусиқий дастур ҳамда «Ўзбекистон — Ватаним маним» халқ амалий санъати ва фото кўргазмаси намойиш этилди. Шунингдек, 2011 йил 8—10 сентябрь кунлари Малайзия пойтахти Куала Лумпур шаҳрида Ўзбекистон Республикаси мустақиллигининг 20 йиллигига бағишланган тадбирлар ўтказилди¹. 2011 йил 7—14 сентябрь кунлари Брунейда «Ўзбекистон маданияти кунлари» ташкил этилди. 2011 йилнинг 12—13 сентябрь кунлари Бруней Султонлигининг пойтахти Бандар Сери Бегаван шаҳрида «Ўзбекистон маданияти кунлари» доирасида «Сато» гуруҳи ўзбек миллий мусиқа санъатини намойиш этди. Маданий тадбирларда иштирок этган Бруней султонлигининг Маданият, спорт ва ёшлар вазирини Х.Абдулла Ўзбекистонлик санъаткорларнинг маҳоратини юқори баҳолади². Бруней давлатининг

¹ Малайзияда Ўзбекистон маданияти кунлари // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 21 октябрь. № 43.

² Фонд М-38, Рўйхат № 1, Йиғ.жилд. 1598, — Б. 93.

маҳаллий матбуотида Ўзбекистон мамлакати ва унинг маданияти ҳақида «Uzbekistan cultural fiesta at the Mall», «SATO musical performance moves crowd» каби кўплаб мақолалар чоп этилди¹. Мазкур тадбирлар Ўзбекистонимиз маданиятининг мустақиллик йилларидаги тарихидан мустаҳкам ўрин эгаллади. Шунингдек, халқаро туризм йўналишини тараққий эттириш ҳам мамлакатимиз тараққиётида фоят муҳим аҳамиятга эга. Буюк Ипак йўлидаги қадимий шаҳарлар — Самарқанд, Бухоро, Хива ва Тошкентларга хорижий сайёҳларни кенг жалб этиш, шунингдек, мамлакатда замонавий туризм саноатини вужудга келтиришда ноёб туризм имкониятлари ва тарихий-маданий, мусиқий меросни кенг кўламда тарғиб қилиш масалаларига жиддий эътибор қаратилмоқда². Мамлакатимизда туризм соҳасининг ривожига муҳим аҳамият касб этиши мумкин бўлган мусулмон шарқи давлатлари билан ҳам маданий алоқаларнинг ўсиб бориши яқин келажакда ўзининг ижобий самарасини бериши муқаррар. Албатта, мусиқа миллатлар ўртасидаги универсал тил ҳисобланади ва ўзаро дўстлик, биродарликнинг қарор топишида мустаҳкам кўприк бўлиб хизмат қилади. Бу борадаги ишларни бугунги кунда Ўзбекистон Дўстлик жамиятлари Кенгаши қошида 35 та хорижий мамлакатлар билан дўстлик жамиятлари, уларнинг вилоятлардаги бўлимлари ва 20 дан ортиқ чет давлатлардаги унга

¹The BRUNEI times. 14 September, 2011. Homepage Borneo bulletin.

² Буюк Ипак йўлини қайта тиклашда Ўзбекистон Республикасининг иштирокини авж олдириш ва республикада халқаро туризмни ривожлантириш борасидаги чора-тадбирлар тўғрисида. 1995 йил 2 июнь, ПФ-1162-сон Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1995 й., 6-сон, 140-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2009 й., 25-сон, 282-модда

турдош ташкилотлар кенг кўламли фаолият олиб бормоқда¹. Истиқдол йилларида амалга оширилган бу тадбирлардан асосий мақсад мамлакатимизни жаҳон халқларига таништиришга қаратилди. Бунда халқимиз томонидан асрлар давомида яратилган улкан маънавий қадрият бўлган мусиқий меросимизнинг ўрни жуда катта бўлди.

4.2. Ўзбек мусиқа маданияти намояндаларининг халқаро маданий жараёнлардаги иштироки

Нозиктаъб ва санъат аҳлига талабчан ўзбек халқининг мусиқаси кенг кўламли маънавий кўзгусидир. Асрлар оша авлоддан — авлодга устоз-шогирдлик аňъаналари йўли билан ривожланиб келганлиги боис, ўзбек халқи мусиқий мероси қатламлари — меҳнат ва маросим куй-қўшиқларидан тортиб мураккаб дoston, ашула, катта ашула, мақом йўллари даврма-давр сараланиб келган. Шу туфайли, ҳозирги давргача етиб келган деярли барча мусиқий асарлар шаклан ва мазмунан катта-кичиклигига қарамай, бадий мукамаллиги билан ажралиб туради. Халқимизнинг мусиқа мероси ўта қадимий бўлиши билан бир пайтда, унда кўпгина шарқ халқлари мусиқа маданиятининг ҳам ижобий таъсири бўлган. Ўтган асрнинг 20-30 йилларида совет мафкурачилари «...ўзбекнинг ўз мусиқаси йўқ, у араб ҳамда эрон таъсирида пайдо бўлган. Ундан воз кечиш ва Европа мусиқаси асосида янги ўзбек мусиқасини яратиш зарур», — деган даъво билан чиққан эдилар². Фитрат, Гулом Зафарий каби қатор ўзбек миллий зиёлилари бу фикрларга кескин

¹ Абидов З. Халқ дипломатияси халқлар ўртасидаги дўстлик ва ҳамкорликни мустақамлаш омили // O'zbekiston. № 1-2. — Тошкент, 2012. — Б. 14.

² МИ 3 — 37. Инв. 168. № 62. Зафарий Ф., Ўзбек музикаси тўғрисида // Аланга. 1930. — Б. 10.

қарши чиқдилар. Фитрат «Ўзбек классик мусиқаси ва унинг тарихи» китобида ўзбек халқ мусиқасининг қадим илдизларини бахшилар ва ўзанлар томонидан яратилган дostonлар, лапар, яллаларга боғлаган эди. Шу билан бирга кўшни халқлар билан олиб борилган алоқалар фақат миллий мусиқа маданиятимизнинг бойишига хизмат қилган. «Рок» ҳиндча «мақом» демақдир, фижжаксимон «саранг» эса ҳинд чолғуларидан биридир. Булар мусиқамизнинг кўп эскидан ёлғиз араб, эрон эмас, ҳатто, ҳинд мусиқасидан ҳам таъсирланганлигини кўрсатадир», — деган эди Фитрат¹. Мулло Шобарот танбурчи бизнинг мусиқамизда Урганч ва Қошғар таъсири бор, деганди. Албатта, таъсирланиш мусиқа маданияти тараққиётида азалдан ижобий роль ўйнаган. Ўзбекистон композиторларининг шарқ оҳангларига мурожаати ўтган асрнинг 70-80 йилларидан кенг тус олди. Композитор У.Мусаевнинг «Ҳинд достони» балети, И.Акбаровнинг Р. Тагор асарлари асосидаги «Почта» симфоник сюитаси дунёга келган эди. Мустақиллик йилларида ўзбек композиторлари ижоди янги босқичга кўтарилди. Турли имкониятларнинг очилиши, хорижий сафарлар, халқаро фестивалларнинг ташкил этилиши, бу борада қулай муҳитни юзага келтирди. Ўзбекистоннинг йирик композиторлари Р.Абдуллаев, Ҳ.Раҳимов, М.Бафоев, Ф.Алимов, Н.Норхўжаев кабилар Шарқ оҳангларига асосланган ҳолда қатор асарлар яратдилар. 1991 — 1993 йилларда Р.Абдуллаевнинг Таиланд куйлари асосида яратилган «Тай наволари» номли 3-концерти, Ҳ.Раҳимов-

¹ Б.И.Мустафоев, Ш.У.Норова Абдурауф Фитрат ва ўзбек мусиқашунослиги. Санъат йўналишларида ёшларни маънавий-ахлоқий тарбиялаш: изланиш, ечим ва истиқболлар». Республика илмий-амалий конференцияси материаллари тўплами. Бухоро. 2013. Б — 22-23.

нинг 2001 йилда қадимий корейц халқ мусиқа са-доларига асосланувчи «Ариран» номли фантазияси дунёга келди. М. Бафоевнинг «Орфейнинг тушлари» асари, «Ўрта ер денгиз тўлқинлари» (2003 йил), «Ипак йўли менинг тахайюлимда» номли асарлари асосини эрон, турк, араб оҳанглари ташкил этади. Санъатшунослик фанлари номзоди, мусиқашунос, доцент Соибжон Бегматов ўзбек мусиқа санъатининг бугунги ҳолати ҳақида: «Бизнинг аждодларимиз янглиғ, мусиқамиз ҳам тенгсиздир. М.Бафоев, Р.Абдуллаев каби кўплаб композиторларимизнинг мусиқий асарлари жаҳон саҳналарида қўйилмоқда. О.Азимова, И.Гулзарова, Э.Мамажанова, И.Ғаниева каби кўплаб мусиқашуносларимиз алақачон жаҳонга танилиб, Европа мусиқа оламига кириб бўлган. Жаҳоннинг энг кўзга кўринган санъаткорларидан Елена Образцова консерваториямизда «мастеркласс» ўтказганида, бизнинг талабаларимизнинг тарбиясига, илмига, иқтидори ва овозига тан берган эди. Талабаларимиз санъаткорнинг қўйган вазифаларини айтган пайтида, жараённинг ўзида бажариб бердилар. Эндиги вазифа бу ишларга ёшлар кенгроқ жалб этилса, кутилган натижа, албатта, янада самаралироқ бўлади»¹.

Ўзбек мусиқа маданияти намояндаларининг халқаро маданий жараёнлардаги иштирокида БМТнинг ихтисослашган ЮНЕСКО ташкилоти билан ҳамкорлик ниҳоятда самарали бўлди. Бу борада ўтказилган турли илмий-маданий тадбирларда мамлакатимизнинг кўплаб ижодий зиёлилари ўз санъатлари билан Европа маданий жараёнларига кириб борди. Хусусан, 1999 – 2000 йилларда маданият соҳасига ажратилган ЮНЕСКО – Ашберг стипен-

¹ Илова этилади. Тадқиқотчининг олим билан суҳбатидан. Нусхаси CD дискда Кино, фото, фоно архивнинг «Оға заки тарих» фондига тақдим этилган.

диясини қўлга киритган Миллий рақс ва хореография Олий мактаби ўқувчиси Наталья Сон Италиянинг Режжио Эмилия шаҳрининг Классик балети мактабида таҳсил олди. 2001 йил 28 июнь – 2 июль кунлари Парижда Рақс бўйича Халқаро ЮНЕСКО Кенгашининг навбатдаги йиғилишига «Ўзбекрақс» раҳбарияти таклиф этилди. Шунингдек, 2006 йил 18 январь куни Ўзбекистон давлат консерваториясида ЮНЕСКОнинг Ўзбекистондаги ваколатхонаси ва Германиянинг Гёте институти ҳамкорлигида «Нур – Шарқдан» концерти, 2006 йил 25 апрель – 2 май кунлари Париж шаҳрида Амир Темур таваллудининг 670 йиллигини кенг нишонлаш доирасида Франциядаги «Марказий Осиё – Европа» уюшмаси билан ҳамкорликда тақдимот ўтказилди. Тақдимотнинг маданий дастурида 28 апрель куни Ўзбекистон халқ артисти Муножатхон Йўлчиева иштирок этди. 2009 йил 7–11 апрель кунлари ЮНЕСКОнинг Париждаги Бош қароргоҳида Тошкент шаҳрининг 2200 йиллик юбилей тадбирлари ташкил этилди¹. Европа мусиқасининг отаси Ф. Лист таваллудининг 200 йиллиги бутун дунёда нишонланди. ЮНЕСКО ташкилоти томонидан 2011 йил «Ф.Лист йили» деб эълон қилинди. Бу санани мамлакатимизда ҳам муносиб нишонлаш мақсадида, Ўзбекистон консерваториясида 2011 йил 5 ноябрдан 1 декабргача Ф.Листнинг асарлари янгради. Юртимиздаги Европа мусиқаси ихлосмандлари ва меҳмонлар олдида талаба ёшлар ўз иқтидорларини намойиш этдилар². Мазкур тадбирларда давлатимиз расмий вакиллари, фан, маданият ва санъат намояндаларидан иборат Ўзбекистон делегациялари иштирок этди ва истиқлолимизнинг 23 йиллик

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 6 мартдаги Ф-3133 сонли фармойиши. [http:// www. Lex. uz](http://www.lex.uz)

² Фафурова С. Олтин мусиқа ёмғири... // Санъат. № 1. 2012. – Б. 37-38.

тарихининг олтин зарварақлари сифатида ўрин эгаллади.

Истиқлол йилларида Европанинг йирик маданият ўчоқларидан бўлган Франция давлати билан маданий алоқалар ҳам жуда самарали кечди. Бу борада, 2001 йил 24 – 29 март кунлари Франциянинг пойтахти Париж шаҳрида ўтказиладиган Халқаро фольклор фестивалида Сурхондарё вилояти фольклор жамоалари иштирок этди. Шунингдек, Парижда 2003 йил 4 – 15 апрель кунлари Александр Глазунов номидаги Учинчи Халқаро скрипкачилар танловида Глиэр номидаги РИММАЛ ўқувчиси Тоҳиржон Яхшибоев, Успенский номидаги РИММАЛ ўқувчиси Грес Гафаров ҳамда Ўзбекистон давлат консерваторияси Иқтидорли болалар академик лицейи талабаси Дмитрий Исаковлар турли ёшдаги болалар категорияларида, ўз гуруҳларида фахрли биринчи ўринни қўлга киритдилар¹. 2008 йил 20 – 27 апрель кунлари Париж шаҳрида бўлиб ўтган «Н.Рубинштейн» номидаги IX Халқаро ёш пианиночилар танловида Р.Глиэр номидаги РИММАЛ ўқувчилари қатнашиб, 4-синф ўқувчиси Асқаров Тоҳир биринчи ўринга, 6-синф ўқувчиси Сатторов Дилшод иккинчи ўринга сазовор бўлдилар. Францияда ёш ижрочиларимизнинг маҳорати, айниқса, юқори баҳоланди. Париж шаҳрида ўтказиладиган VII Александр Глазунов халқаро танловида дунёнинг 10 дан ортиқ давлатлардан келган 52 нафар қатнашчи орасида Глиэрнинг 3 – босқич ўқувчиси А.Қориева (скрипка) Гран-При соҳиби, деб топилди. Танлов раиси, профессор Ю.Дварионас голибларни табриклар экан, аввало, ўзбек миллий мусиқасининг бойлиги ва гўзаллигига алоҳида тўхталиб ўтди. У ўзбек ёшларининг иштироки бу

¹ Халқаро танлов голиблари // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2003 йил 9 май. № 19.

танловнинг савиясини янада оширганлигини таъкидлаб, А.Қориева, М.Азизова ва Б.Маҳкамбоевларнинг мукамал ижролари Гран-При соҳибини аниқлашда қийинчилик туғдирганини айтди. Глиэр номидаги РИММАЛнинг 4-синф ўқувчиси Д.Фуломжонов ҳам бу танловида биринчи ўринни олди¹. Албатта, миллатимиз келажаги бўлган бу ёш авлод вакиллариининг эришаётган улкан ютуқларида мамлакатимизда иш олиб бораётган фидойи устоз-мураббийларнинг хизматлари беқиёсдир. Ёш санъаткорларимизнинг қўлга киритаётган улкан ютуқларда мамлакатимиздаги Ж.Ибрагимов², Б.Қурбонов каби кўплаб моҳир педагогларнинг меҳнати мевасидир³.

Жаҳоннинг энг ривожланган давлатларидан бири Германия ҳисобланади. Мамлакатимизнинг мустақилликни қўлга киритиши муносабати билан икки давлат ўртасидаги алоқалар янада кенг кўлам касб этди. 2002 йилнинг 4 декабрь куни Германиянинг Бонн шаҳрида «Алпомиш» достонининг нашр этилишига бағишланган тантаналар ўтказилди. Унга Ўзбекистон халқ баҳшиси Ш.Болтаев таклиф этилди. 2003 йил Ўзбекистон давлат консерваторияси магистранти Жаҳонгир Шукуров 29 сентябрь — 5 октябрь кунлари Германияда бўлиб ўтган «мастер-класс» тадбирларида қатнашди. Шунингдек, 2005 йил 22 февраль — 2 март кунлари Германиянинг Веймар шаҳрида Ф.Лист номидаги Биринчи Халқаро ёш пианиночилар танловида В.А.Успенский номидаги РИММАЛ ўқувчилари Г.Исаметдинова ва Г.Умаровалар, 2008 йил 25 март — 5 апрель кун-

¹ Достонбекнинг Франциядаги ютуғи // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. № 9. 2012 йил 2 март. — Б. 1.

² Абдурахмонова Х. Маликанинг муваффақияти // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 30 декабрь. № 52

³ Ёш ижрочилар ютуғи // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. № 12. 2012 йил 23 март. — Б. 6.

лари Германиянинг Дармштадт шаҳрида С.Раҳма-
нинов номидаги Биринчи Халқаро ёш пианиночи-
лар танловида Ўзбекистон давлат консерваторияси
қошидаги мусиқа академик лицейи ўқувчиси Ксе-
ния Нажмутдиновалар муваффақиятли иштирок
этдилар. «Ўзбекистон» камер оркестри ўзбек-не-
мис санъаткорлари ҳамкорликда 2009 йил 9–19
май кунлари Берлин ва Бонн шаҳарларида бир
қатор концертлар ташкил этди. 2009 йил 23–27
ноябрь кунлари Германиянинг Мюнстер шаҳрида
ўзбек маданияти, адабиёти ва тилига бағишланган
конференция ўтказилди. Тадбир доирасида таш-
кил этилган концерт дастурида «Бадий жамоа-
лар ижодий бирлашмаси»нинг санъаткорлар гу-
руҳи иштирок этди. Шу каби, 2010 йил 5–12 июнь
кунлари Берлин, Гиссен ва Потсдам шаҳарларида
Ўзбекистоннинг иқтисодиёти, сайёҳлик салоҳияти,
бой маданияти ва кўҳна тарихини кенг жамоатчи-
ликка танитиш учун «Сурхон» гуруҳи иштирокида
йирик концертлар ташкил этилди. Умуман, ўзбек
мақом санъатига германиялик олимлар жуда катта
қизиқиш билан қарайдилар. 2011 йилнинг ноябрь
ойида Германияда «Шашмақом»га бағишланган
халқаро илмий конференция ўтказилди. Унда қар-
рийб бутун дунёдан мақомшунос олимлар иштирок
этдилар. Ҳатто, Германияда мақомларни ўрганиш-
га қаратилган илмий марказ бўлиб, унда мақомшу-
нос олимлардан Юрген Эльснер ва Ангелика Юнг-
лар иш олиб боради. Мазкур тадбирлар доираси-
да икки халқ ўртасидаги дўстлик ва ҳамжиҳатлик
ришталари тобора боғланиб борди.

Европанинг яна бир йирик давлати Буюк Брита-
ния билан маданий алоқаларда ҳам мусиқий йўна-
лиш муҳим аҳамият касб этди. Жумладан, 2006
йил 18–22 октябрь кунлари Лондон шаҳрида ўт-
казиладиган «Халқаро мусиқа танлови ташкилоти»
таклифи асосида Ўзбекистонлик ёш пианиночилар

Навфал ва Нурон Муқумийлар Лондон шаҳрига борди. Улар Британиялик мухлислар учун қатор концерт дастурларини муваффақиятли намойиш этдилар¹. Буюк Британия пойтахти Лондон шаҳрида 2009 йил 18—28 апрель кунлари ўтказилган Еттинчи Халқаро пианиночилар танловида «Ниҳол — 2008» мукофоти совриндори Беҳзод Абдураимов иштирок этиб, Гран-при соҳиби бўлди. Бу ютуқлар Ўзбекистоннинг истиқлол даври тарихини безаш билан бир қаторда, мамлакатимизда фаолият юритаётган муסיқа маданияти намояндalари учун улкан мактаб вазифасини ҳам ўтади².

Ўзбекистон АҚШ ўртасидаги маданий алоқаларнинг ривожланиб боришида муסיқий тарғибот муҳим бўғин бўлиб хизмат қилмоқда. Бу борада, айниқса, турли кўрик-танловлар ва таълим дастурларида ёшларимизнинг фаол иштироки таъминланмоқда. Жумладан, 1997 йилда АҚШда ўтказиладиган «Дунё танлови» кўрик-танловида юртдошимиз Фазлиддин Хусанов муваффақиятли иштирок этиб, танлов лауреати бўлди³. Шунингдек, 2003 йил 3 июнь — 17 август кунлари АҚШнинг Мичиган штатида ўтказилган «Интерлохен» ёзги Олий санъат мактаби курсларида Успенский номидаги РИММАЛ ўқувчилари, 2003 йил 18 — 25 сентябрь кунлари Ўзбекистоннинг Нью-Йоркда ташкил қилинган концертларда Самарқанд шаҳрининг «Навбаҳор» фольклор ансамбли муваффақиятли қатнашдилар. 2006 йил май ойида Успенский номидаги Республика ихтисослашган махсус му-

¹ Маданият ва спорт ишлари вазирлиги архиви. Ҳисобот. — Тошкент, 2006 йил.

² Маданият ва спорт ишлари вазирлиги архиви. Ҳисобот. — Тошкент, 2009 йил.

³ Қосимова С. Сеҳрли бармоқлар санъати // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2010 йил 9 апрель. № 15.

сиқа академик лицейи (РИММАЛ) ўқувчиси Беҳзод Абдураимов Нью-Йорк шаҳридаги «Жули арт скул» санъат мактаби имтиҳонларини муваффақиятли топшириб, мазкур ўқув даргоҳига талаба сифатида қабул қилинди. 2006 йил 30 июль — 13 август кунлари АҚШнинг Нью-Йорк шаҳрида ўтказилган Халқаро мусиқа фестивали саммитида В.А.Успенский номидаги РИММАЛ ўқувчиси Динора Шоҳиддинова муваффақиятли қатнашиб, ҳакамларнинг махсус соврини соҳиби бўлиб қайтди¹. Бу алоқалар ёш санъаткорларимиз учун малака мактаби бўлиши билан бир пайтда, халқимизнинг миллий санъатининг океан ортидаги муваффақиятли намоиши вазифасини ҳам ўтади.

Европа мусиқа маданияти ўчоқларидан бири Италия ҳисобланади. Мамлакатимизда мусиқа маданиятини тараққий эттиришда, айниқса, опера санъати ва чолғу ижрочилиги соҳаларини ривожлантиришда Италия билан ижодий ҳамкорлик алоқаларни йўлга қўйиш ҳам муҳим аҳамиятга эга. Истиқлол йилларида бу борада катта ишлар амалга оширилди. Италиянинг нуфузли халқаро танловларида ҳам ватандошларимиз ўзларининг юксак иқтидорларини намоиш этдилар. Хусусан, 2004 йил 18—25 октябрь Италияда бўлиб ўтган Халқаро пианиночилар танловида В.А.Успенский номидаги Республика махсус мусиқа академик лицейи ўқувчилари қатнашиб, Беҳруз Неъматов биринчи ўрин, Самара Темурова иккинчи ўрин ҳамда Марям Илёсовалар фахрли учинчи ўрин соҳиби бўлдилар. Италиянинг Ланчиано шаҳрида 2008 йил 7—9 октябрь ҳамда 9—11 октябрь кунлари ўтказилган LIBERTANGO номли халқаро мусиқа танловларида

¹ Умарова Г. Истиқлол фарзандлари // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2001 йил 21 сентябрь. № 39.

Ўзбекистон давлат консерваторияси талабаси Виктория Сапарованинг муваффақиятли иштироки кўпчиликнинг мақтовига сазовор бўлди. 2011 йил Р. Глиэр номидаги РИММАЛнинг 9-синф ўқувчиси Жаҳонгир Иброҳимовнинг шогирди Дилшод Нарзуллаев Италиянинг Сан Барталамео шаҳрида виолончел сози ижрочилари ўртасида Гран-При мукофоти соҳиби бўлди¹.

Шунингдек, Европанинг яна бир ривожланган мамлакати Белгияда ҳам ўзбек мусиқа маданияти намояндалари ўз санъатлари билан шуҳрат қозониб улгурди. Жумладан, 1998 йил 19 май — 4 июнь кунлари Бельгиянинг Сен-Гален шаҳрида ўтказилган XV Халқаро фольклор фестивалида «Ўзбекрақс» Миллий рақс бирлашмаси рақс гуруҳи, 2005 йил 9-16 август кунлари Бельгиянинг Бернем шаҳрида бўлиб ўтган «Inzadafest» Халқаро фольклор фестивалида Фарғона вилояти Қува туманининг «Анор» рақс дасталари муваффақиятли иштирок этдилар. Айниқса, 2007 йил 15—21 май кунлари Белгияда ўтказилган «21-st Wereldfolkloreade» халқаро фестивалидаги «Лазги» ансамблининг иштироки кўпчилик томошабинларда жуда катта таассурот қолдирди².

Истиқдол йилларида ёшларимизнинг Европа мамлакатларидаги зафарли юришларига ҳам жуда кўп мисоллар келтириш мумкин. Жумладан, 2002 йил 24 ноябрь — 1 декабрь кунлари Грецияда бўлиб ўтган Саккизинчи Халқаро пианиночилар танловида В.А.Успенский номи РИММАЛ ўқувчилари иштирок этиб, мактабнинг 4-синф ўқувчиси Нонна Гудаева иккинчи ўринни, 3-синф ўқувчиси

¹ Италияни лол этган созанда // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 30 сентябрь. № 40.

² Маданият ва спорт ишлари вазирлиги архиви. Ҳисобот. — Тошкент, 2007 йил.

Аброр Раҳматов учинчи ўринларни эгалладилар. 2003 йил 25 октябрь — 2 ноябрь кунлари Грецияда бўлиб ўтган «Konzerteum 2003» Халқаро пианиночилар танловида Успенский номидаги РИММАЛ ўқувчилари Нодира Дадамухамедова, З.Абдурашидовалар иштирок этишиб, совринли ўринларни қўлга киритдилар¹. 2004 йил октябрь ойида В.А.Успенский номидаги РИММАЛ ўқувчилари Грецияда ўтказилган Халқаро пианиночилар танловида иштирок этиб, Шаҳноза Дадабаева биринчи ўринни эгаллади. Шунингдек, 2003 йил 24—29 июнь кунлари Руминия пойтахти Бухарест шаҳрида бўлиб ўтган Еттинчи Халқаро фортепиано танловида ҳам Успенский номидаги РИММАЛ ўқувчиси Эвилена Черномор ўз гуруҳида фахрли биринчи ўринни эгаллади.

Истиклол йилларида МДХ давлатлари доирасидаги маданий тадбирларда мамлакатимиз мусиқа маданияти намояндаларининг иштироки ҳам ўта самарали кечди. Жумладан, 2003 йил 13—28 август кунлари Ўзбекистонлик ёш мусиқачилар Поволожье симфоник оркестрининг ёзги сессияси тадбирларида, 2004 йил 24—31 октябрь кунлари Улан-Уде шаҳрида бўлиб ўтган «Байкал кубоги» I Осие ва Тинч океани минтақаси мамлакатлари миллий торли чолғу созлари ижрочилари халқаро танловида ҳам ёшларимиз жуда муваффақиятли иштирок этдилар. Унда Ўзбекистон давлат консерваторияси талабалари Шафоатов Фазлиддин биринчи ўринни, Капимов Есемурза иккинчи ўринни эгалладилар. 2005 йил 21—27 сентябрь кунлари Ялтада ўтказилган «Ялта — 2005» ёш эстрада ижрочилари халқаро танлови, 2006 йил 26 май — 1 июнь

¹ Авлақулов Ю. Нодиранинг Нарвадаги ютуғи // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2006 йил 17 февраль. № 7.

кунлари Москвада бўлиб ўтган «Москва встречает друзей» халқаро фестивалида Р.Глиэр номидаги РИММАЛнинг «Булбулча» ижодий жамоаси ва «Шашмақом» фольклор гуруҳлари ҳам муваффақиятли иштирок этдилар¹. 2006 йил Москва шаҳрида бўлиб ўтган «Роза Мира – 2006» санъат фестивалидаги Ўзбекистонлик санъаткорларнинг фаол иштироки ҳам мамлакатимиз санъаткорларининг ўз соҳаларида истеъдод эгаси эканликларини яна бир бор исботлади. 2009 йил 25 май – 2 июнь кунлари В.Спиваков Халқаро хайрия фонди томонидан Москва шаҳрида ўтказилган «Москва встречает друзей» Олтинчи Халқаро фестивалида Р.Глиэр номидаги Республика махсус мусиқа академик лицейининг ўқувчиларидан ташкил топган «Ритмы Узбекистана» ансамблининг аъзолари ака-ука Ш. Ҳақимов, Б.Ҳақимов, М.Ҳақимовлар, Ўзбекистон давлат консерваторияси талабалари – созаңдалар О.Имомов ва З.Болтаевлар танлов ғолиблари қаторидан жой олдилар². 2009 йил 3–7 август кунлари Қрим Автоном Республикасининг Боғчасарой шаҳрида ўтказилган эстрада ижрочиларининг «Шарк базары» V халқаро телевизион танлов-фестивалида хонандалар Дилфуза Раҳимова, Жаҳонгир Отажонов, Шаҳзода Жалилова, Шухрат Воҳидов, Тоҳир Содиқов ва Даврон Ғоиповлар иштирок этдилар. Ушбу танлов-фестивалда Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Дилфуза Раҳимова Гран-При соҳиби бўлди³. Шунингдек, Успенский номи-

¹ «Шашмақом»нинг Москвадаги ютуғи // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2007 йил 29 июн. № 26.

² Маданият ва спорт ишлари вазирлиги архиви. Ҳисобот. – Тошкент, 2009 йил.

³ Маданият ва спорт ишлари вазирлиги архиви. Ҳисобот. – Тошкент, 2009 йил.

даги РИММАЛнинг иккинчи босқич ўқувчиси қатор жаҳон танловлари ғолиби Нилуфар Муҳиддинова 2012 йил Украинанинг «Individuals» халқаро танловида иштирок этиб, Гран-При мукофотига лойиқ топилди¹. 2014 йил Россия Федерациясининг Сочи шаҳрида ўтказилган олимпиада ўйинларида Фигурали учишда хориж санъаткорларининг ўзбек миллий рақси «Дилхирож» оҳанглари асосида рақс ижро этиши ҳам халқимизнинг бу беназир санъатига нисбатан катта эътибордан дарак беради.

Марказий Осиёда маданий ҳамкорликни ривож топтириш, минтақада мусиқа маданиятини тараққий эттиришдан барча қўшни мамлакатлар бирдай манфаатдордир. Истиқлол йилларида бу борадаги алоқалар, айниқса, қўшни Қозоғистон Республикаси билан жуда самарали кечди. 2001 йил 29 – 5 апрель Қозоғистоннинг Алмати шаҳрида бўлиб ўтган халқаро скрипкачилар танловида Р.Глиэр номидаги РИММАЛ ўқувчиси Суннат Ибрагимовлар учинчи ўрин соҳиби бўлди². 2003 йил ноябрь ойида Қозоғистон пойтахти Остона шаҳрида бўлиб ўтган «Шабўт» Олтинчи Халқаро ёш ижодкорлар танловида Ўзбекистон давлат консерваториясининг ассистент-стажери Наргиза Юсупова қатнашиб, «Гран-При» соҳиби бўлди. 2004 йил 25 – 30 октябрь ва 3 – 8 ноябрь кунлари Остона шаҳрида ўтказилган «Шабўт» Еттинчи Халқаро ёш ижодкорлар фестивалида Ўзбекистон давлат консерваторияси талабалари қатнашиб, Юсупова Наргиза (камер дуэти) биринчи ўрин, Маҳмудов Улуғбек, Кабдурахманов Алибек, Борисевич Станислав (камер ансамбль

¹ Асанова Д. Моҳир скрипкачи // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. № 4. 2013 йил 25 январь. — Б. 5.

² Муллажонов Д. Ёш «Ростропович» // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2001 йил 4 май. № 19.

триоси) иккинчи ўрин, Горховер Екатерина, Ким Вадим (торли кватрет) иккинчи ўринга лойиқ топилдилар. 2004 йил 5—9 декабрь кунлари Қозоғистонда бўлиб ўтган Иккинчи Халқаро пианиночилар танловида Ўзбекистон давлат консерваторияси талабаси Рамиль Халбеков иккинчи ўринни қўлга киритди. Шунингдек, 2006 йил 3—6 октябрь кунлари Қозоғистоннинг Чимкент шаҳрида бўлиб ўтган «Романсиада — 2006» танловида Ҳ.Ҳ.Ниёзий номидаги Республика мусиқа коллежининг тўрт нафар ўқувчилари қатнашиб, Халқаро танлов дипломига сазовор бўлдилар. 2007 йил 28 апрель куни Қозоғистоннинг Чимкент шаҳрида бўлиб ўтган «Буран бел» Халқаро рақс фестивалида «Сабо» рақс ансамбли¹, 2010 йил 13—20 апрель кунлари Қозоғистоннинг Ақтобе шаҳрида бўлиб ўтган «Жубановская весна — 2010» халқ чолғулари ансамбллари ва оркестрларининг Халқаро фестивалида «Суғдиёна» давлат миллий чолғулари камер оркестри муваффақиятли иштирок этди. 2010 йилда Дилором Мадраҳимова Қозоғистонда ўтказилган Арлео халқаро рақс фестивалида «Доира рақси» билан биринчи ўринни қўлга киритган бўлса, 2014 йил худди шу Арлео фестивалида Сеҳриё Мирзаева «Пилла», Шерзод Абдуллаев «Лаган» рақслари билан биринчи ўринни, Ёқутхон Ҳасанова «Шўҳ қиз» рақси билан иккинчи ўринни эгаллади. Шунингдек, 2005 йил 26 ноябрь — 8 декабрь кунлари Озарбайжонда бўлиб ўтган «Булбул» номидаги вокал ижрочиларининг Учинчи Халқаро кўрик-танловида Навоий номидаги ДАКТ опера ижрочиси Абдумалик Абдуқаюмов олий соврин — Гран-При соҳиби бўлди. 2009 йил 17—25 март кунлари Озарбайжонда-

¹ «Сабо»нинг муваффақияти // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 21 октябрь. № 43.

ги Ҳайдар Алиев Жамғармаси раҳбари Меҳрибон Алиева ташаббуси билан Озарбайжоннинг Баку шаҳрида ўтказилган «Мақом» халқаро фестивалида мамлакатимиз вакиллари иштирок этиб, хонанда Юлдуз Турдиева биринчи ўринга сазовор бўлди¹. 2009 йил 24 – 25 май кунлари Озарбайжоннинг «Коинот» ёшлар маркази томонидан Боку шаҳрида ташкил этилган Биринчи Халқаро болалар мақом фестивалида Р.Глиэр номидаги Республика махсус мусиқа академик лицейи ўқитувчиси Тимур Маҳмудов раҳбарлигида ўқувчилар Азизбек Эркинов, Улуғбек Ҳошимов ва Жасурбек Ганиевлар иштирок этиб, фахрли биринчи ўрин совриндори бўлдилар. 2009 йил 29 июнь – 7 июль кунлари Тожикистоннинг «Базморо» давлат гастроль-концерт ташкилоти ташаббуси билан Бухоро вилоятининг «Мавриги» фольклор ансамбли жамоасининг Тожикистонга гастрол сафари ташкил этилди. Сафар давомида «Мавриги» фольклор ансамбли Душанбе ва Хўжанд шаҳарларида ўз концерт дастурларини намойиш этдилар. Озарбайжонда 2012 йил ўтказилган ёш мақом ижрочиларининг ҳар икки йилда ўтказиладиган халқаро фестивалида хоразмлик А.Баҳодиров иккинчи ўринни қўлга киритди. Бу ютуқларнинг барчаси мамлакатимизда ёш ижодкорларга берилаётган эътибор мевасидир².

Ватанимиз ва Ҳиндистон ўртасидаги маданий алоқалар тарихи узоқ минг йилликлар билан белгиланади. Шу ўринда, айрим мутахассисларнинг муносабатларини келтириб ўтиш мумкин. Ўзбекистон давлат консерваториясининг «Ўзбек ва хорижий тиллар кафедраси» доценти, педагог-олим,

¹ Маданият ва спорт ишлари вазирлиги архиви. Ҳисобот. – Тошкент, 2009 йил.

² Дўстмуродов Б. Мақомат анжумани // Театр. № 6. 2012. – Б. 31.

моҳир санъаткор Зиёдулла Насруллаев ўз суҳба-тида: «Қадимдан бизнинг кўплаб ватандошларимиз турли сабаблар билан Ҳиндистонга бориб қолишган ва улар икки халқнинг абадий дўстлигига асос солганлар. Жумладан, «Амир Хисрав Дехлавий асарларида мусиқага оид маълумотлар» номли китобимни шу масалалар таҳлиliga бағишлаганман», — дейди. «Улуғ мутафаккир, ҳамсанавис Амир Хисрав Дехлавий нафақат форсий, ҳиндавий тилларида кўплаб шеърлар ёзган шоир, балки буюк бастакор ҳам ҳисобланади. У «Ўн икки мақом» тизимини мукамал билгани ҳолда қадимий ҳинд мусиқа маданиятини ҳам чуқур ўзлаштирган. Уларни уйғунлаштириб, ҳинд халқ кўшиқлари асосида кўплаб асарлар яратган ва қоввали (ғазал), тарана жанрларига асос солган эди. Шунингдек, сектор ва табла каби ҳинд созларининг яратилишини ҳам Хисрав Дехлавийга нисбат беришади. Ж.Неру ўзининг «Ҳиндистоннинг кашф этилиши» асарида «Амир Хисрав бошлаган кўшиқлар ҳозирги кунда ҳам Ҳиндистон бўйлаб янграб турибди», деганди. Ҳиндистонда маданий ҳаётни янада жонлантирган яна бир ватандошимиз Заҳириддин Муҳаммад Бобурдир. У ўзи билан кўплаб илм аҳли ва санъаткорларни олиб борган эди. Нагара, най, танбур каби кўплаб созларнинг бобурийлар даврида Ҳиндистонга бориб қолганлигини ҳинд олимларининг ўзлари ҳам тан оладилар. Бобурийлар даврида урду тили илмий-адабий тилга айланди. Айниқса, Буюк Акбар даврида мусиқий ҳаёт тараққий этди. У ҳинд миллий санъаткори Тансенни ўз саройига чақириб, ҳар чоршанба кун «назм ва наво» кечаларини ўтказган. Шу боис бўлса керак, бу ришталар бугунги кунда ҳам халқларимизнинг орзу-армонлари, эзгу ниятларининг муштараклиги ифодаси сифатида мусиқа санъатимизда яшаб келмоқда. Истиқлол йилларида кўплаб олимлар, магистрларимиз нафақат ўзбек ва ҳинд, балки покистон, эрон мусиқа

маданиятларини қиёсий тарзда ўрганмоқдалар¹. Истиқлол йилларида икки дўст мамлакат ўртасидаги маданий алоқалар самараси сифатида 1995 йилнинг 14–19 январь кунлари Р. Қурбоновнинг «Лазги» гуруҳи Ҳиндистоннинг Деҳли ва Жайпур шаҳарларида концерт бердилар². 1999 йил 13–22 январь кунлари Ҳиндистоннинг Аҳмадобод шаҳрида ўтказилган «Махотсав – 99» Халқаро фольклор рақс фестивалида «Хоразм гуллари» фольклор ансамблидан иборат гуруҳ муваффақиятли иштирок этди. 2001 йил 9–18 сентябрь кунлари Деҳли, Гужорат ва Махараштра штатларида «Марказий Осиё мамлакатлари рақс ва мусиқа фестивали»да Сурхондарё вилояти Узун туманининг «Роҳат» фольклор этнографик гуруҳи ўз санъатларини намойиш этдилар. 2002 йил 19–30 декабрь кунлари ўзбек-ҳинд маданият алмашинувлари Дастури доирасида «Сурхон» гуруҳи, 2003 йил 10–20 декабрь кунлари Ҳиндистонда бўлиб ўтадиган Марказий Осиё мамлакатлари халқаро фестивалида қатнашиш мақсадида «Етти гўзал» рақс ансамбли ҳамда 2003 йил 13 декабрь – 2004 йил 20 январь кунлари «Ниҳол» совриндори Ирода Йўлдошевлар Ҳиндистонда концерт бериш учун Деҳлига ташриф буюрди. 2006 йил 27 ноябрь – 7 декабрь кунлари «Суғдиёна» халқ чолғулари камер оркестри Ҳиндистоннинг бир қатор шаҳарларида бўлиб, ўзининг концерт дастурларини намойиш қилди³. 2011 йил 1–15 февраль кунлари «Ўзбекистон» рақс ансамбли Ҳиндистоннинг Харьяна штати Фаридобод шаҳрида «Сураджкунд Крафтс Мела» миллий фольклор фестивалида муваффақиятли иштирок

¹ Илова этилади. Тадқиқотчининг олим билан суҳбатидан. Нусхаси CD дискда Кино, фото, фоно архивнинг «Оғзаки тарих» фондига тақдим этилган.

² ЎЗР МДА, Фонд, М – 7. 1-руйхат. 349-йиғма жилд. – Б. 35.

³ Узоқова Г. «Суғдиёна» шодиёнаси // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 2 декабрь. № 50.

этди. 2012 йил 1 – 15 февраль кунлари Ҳиндистоннинг «26-Суражкунд ҳунармандчилик фестивали – 2012» тадбирларида ўзбек халқи амалий санъати намуналари билан бирга «Гавҳар» ансамблининг раққосалари чиқишлари ҳаммани ўзига ром этди. Уларнинг рақслари фестивалнинг асосий дастурига киритилиб, ҳар куни икки мартадан концерт берди ва меҳмонларда катта таассурот қолдирдилар¹.

Хитой мамлакати билан маданий алоқалар тарихи жуда қадим замонларга бориб тақалади. Л. Пиккен «хитойликларнинг миллий сози пийпани Марказий Осиё халқларининг қадимий сози барбатнинг хитойча талаффузидир»², деганди. Илк ўрта асрлардаёқ Туркистон раққос ва раққосалари Хитой императорларини ҳайратга солганлиги тарихдан маълум. Хитойлик тарихчи Лю ян Синнинг ёзишича: «Тошкентлик ёш йигитлар ўт олдидан тиз чўкиб, худди от ёки қушдек ўйинга тушади. Оёқ билан турли-туман ритмик ҳаракатлар қиладилар», деб ёзган эди³. Истиқлол йилларида бу маданий алоқалар кенг кўлам касб этди. Айниқса, Пекин шаҳрида ўтказиладиган Халқаро маданият ва туризм фестивалида 2003 йил 18–22 сентябрь кунлари «Умид» фольклор рақс ансамбли, 2005 йил 21–30 сентябрь кунлари фестивалнинг навбатдаги сонидан Тошкент вилояти Оққўрғон туманининг «Тўрғай» ашула ва рақс дасталари муваффақиятли иштирок этдилар⁴.

Истиқлол йилларида мамлакатимиз халқини япон маданияти билан таништириш, уларнинг ма-

¹ «26-Суражкунд ҳунармандчилик фестивали – 2012» // O'zbekiston. № 1-2. — Тошкент, 2012. — Б. 30-31.

² Pikken L. The origin of the short Lute. The Galpin Society Journal, 8, 1955.

³ Бегимов Р., Йигитлар рақси ривожланадими // Совет Ўзбекистони санъати, № 2, 1980 йил. — Б. 22-23.

⁴ Фонд М-38, Рўйхат № 1, Йиф.жилд. 1762, — Б. 98.

даниятидан ўрганиш имкониятларини яратиш мақсадида кўплаб тадбирлар амалга оширилди. Жумладан, Япониянинг «Сока Гаккай» ташкилоти ва «Мин – Он» концерт бирлашмаси билан ҳамкорликда ўзбек санъати намояндалари 2000 йил 14 август – 14 сентябрь ва 2000 йил 16 октябрь – 14 ноябрь кунлари кунчиқар мамлакатнинг 20 та шаҳрида 21 та концерти билан япон мухлисларини хушнуд этдилар. Япониянинг таклифига биноан 2001 йил 26 октябрь – 7 ноябрь кунлари Хореография билим юрти ўқувчилари опера ва балет санъати бўйича ўзаро тажриба алмашиб қайтдилар. 2003 йил 20 октябрь – 5 ноябрь кунлари Навоий номидаги Давлат академик катта театри балет жамоаси Японияга гастроль сафарини амалга оширдилар. Истиклол йилларидаги маданий тадбирлар доирасида Корея Республикаси билан алоқалар, айниқса, самарали бўлди. 2001 йил 14 сентябрь – 3 октябрь кунлари Сеул шаҳрида бўлиб ўтган Халқаро маданият ва санъат фестивалида «Ўзбекрақс»нинг «Етти гўзал» ва «Лазги» рақс ансамллари, 2002 йил 10–29 апрель кунлари 20 – «Апрель баҳори» дўстлик ва санъат фестивалида «Ўзбекистон» миллий симфоник оркестри ҳамда Хоразм вилояти бир гуруҳ санъаткорлар иштирок этдилар. 2002 йил 27 сентябрь – 6 октябрь кунлари Кореянинг Андонг ва Пусан шаҳарларидаги Халқаро рақс фестивалида Самарқанднинг «Бешқарсак» фольклор гуруҳлари муваффақиятли иштирок этдилар. 2007 йил 1–24 октябрь кунлари Корея Республикасида бўлиб ўтган «Jinju Namgang Lantern Light Festiv», «Hamyang Millebanga Festival» ва «Pungy Ginseng Festival» фестивалларида Фарғона вилоятининг «Анор» ашула ва рақс ансамбли муваффақиятли иштирок этиб қайтдилар¹. 2008 йил 3–7 ок-

¹ Маданият ва спорт ишлари вазирлиги архиви. Ҳисобот. – Тошкент, 2007 йил.

тябрь кунлари Кореяда ўтказиладиган «Бек-дже» маданият ва санъат фестивалида «Ўзбекистон» ансамблидан иборат санъаткорлар гуруҳи, 2008 йил 8–13 октябрь кунлари Сеул шаҳрида бўлиб ўтган «Кангнам» халқаро санъат фестивалида Маданият ва санъат усталарининг бутунжаҳон ассоциацияси аъзоси, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист, раққос Эркин Қаҳҳоров бошчилигидаги рақс гуруҳи қатнашди. Ушбу тадбирда Ўзбекистон халқ артисти И.Жалилов классик репертуарни ижро этиш бўйича қатнашиб, фестивалнинг «олтин» кубоги соҳиби, Корея қўшиқлари ижрочилиги бўйича эса, «кумуш» кубоги эгаси бўлди. 2009 йил 12–22 май кунлари Корея Республикасининг Сеул шаҳрида бўлиб ўтган Корея – Марказий Осиё маданият фестивалида «Сурхон» гуруҳи, хонанда Сардор Раҳимхон ва «Офарин» замонавий рақс театри раққосаларидан иборат ижодий гуруҳлари иштирок этдилар¹. 2010 йил «Сайқал» жамоаси Корея Республикасида жаҳоннинг 54 мамлакатидан вакиллар келган Халқаро фестивал фолиби бўлиб, қатнашчилар ва меҳмонлар қалбини ўзбек мусиқасининг оҳанглари билан ром этдилар².

Истиқлол йилларида қардош халқлар Туркия Республикаси билан маданий алоқаларнинг тикланиши ва ривожланиши соҳасида ҳам катта ишлар амалга оширилди. Жумладан, биргина 1997 йил Туркиянинг Ялова шаҳрида бўлиб ўтган «Биринчи Халқаро болалар фольклор рақс фестивали»да Тошкент шаҳар «Умид» болалар дастаси, Бурса шаҳрида «Олтин қарагёз» XI Халқ рақслари танловида М.Турғунбоева номидаги «Ўзбекрақс» мил-

¹ Маданият ва спорт ишлари вазирлиги архиви. Ҳисобот. – Тошкент, 2009 йил.

² Ризаева Д. Кўнгилларни ром этган «Сайқал» // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2010 йил 24 декабрь. № 52.

лий рақс бирлашмаси, Измир шаҳрида «IV Халқаро Измир ярмаркаси халқ рақслари фестивали»да «Хоразм гуллари» фольклор ансамбларининг муваффақиятли иштироки халқларимиз ўртасидаги маданий алоқаларнинг ривожига муҳим ўрин тутди¹. Шунингдек, 1998 йил ноябрь ойида Миср Араб Республикасининг пойтахти Қоҳира шаҳрида бўлиб ўтган IX Халқаро араб мусиқаси фестивалида «Суғдиёна» миллий чолғулар камер оркестри муваффақиятли иштирок этди. 2002 йил 4 декабрь — 2003 йил 3 январь кунлари Тайванда бўлиб ўтган Халқаро зарбли чолғулар танловида иштирок этиш учун «Аббос» гуруҳи раҳбари Аббос Қосимов Тайпейга борди ва мухлислар учун доира ижрочилиги бўйича қатор ўқув машғулоти ўтказди. 2004 йил 24-26 ноябрь кунлари Малайзия пойтахти Куала Лумпур шаҳрида бўлиб ўтган Халқаро пианиночилар танловида Эльвира Шукурова қатнашиб, танлов ғолиблари орасидан жой олди². 2008 йил 9-23 апрель кунлари Бирлашган Араб Амирлигининг Шаржа амирлигида ўтказиладиган «Мерос» Халқаро фестивалида «Осиё» миллий чолғу созлари гуруҳи санъаткорлари, 2009 йил 1—5 июль кунлари Марокашнинг Агадир шаҳрида ўтказиладиган «Тимитар» Халқаро фестивалида С. Аҳроров раҳбарлигида мақом гуруҳлари муваффақиятли иштирок этиб келдилар³. 2010 йил 28 июнь — 3 июль кунлари Бирлашган Араб Амирлигининг Дубай шаҳрида ўтказилган Халқ ижодиёти халқаро фестивалида Ўзбекистон давлат консерваториясининг «Анъа-

¹ Маданият ва спорт ишлари вазирлиги архиви. Ҳисобот. — Тошкент, 1997 йил.

² Маданият ва спорт ишлари вазирлиги архиви. Ҳисобот. — Тошкент, 2004 йил.

³ Маданият ва спорт ишлари вазирлиги архиви. Ҳисобот. — Тошкент, 2011 йил.

навий ижрочилик» кафедраси ходимлари таклиф этилди. 2010 йил 18—27 июль кунлари Малайзияда бўлиб ўтадиган «Сабах» Бешинчи Халқаро фольклор фестивалида Бухоро вилоятидан «Мавриги» ашула ва рақс ансамбли муваффақиятли иштирок этди. Албатта, бу рўйхатни жуда узоқ келтириш мумкин. Мамлакатимиз ижодий зиёлилари вакиллари Япония, Испания, Нидерландия, Болгария ва Польша каби мамлакатларда ўтказиладиган қатор маданий тадбирларда, нуфузли халқаро танловларда ҳам иштирок этиб, кўплаб фахрли ўринларни қўлга киритдилар. Жаҳоннинг кўплаб мамлакатларида ўтказиладиган танловлар жараёнида мамлакатимиз мусиқа санъати намояндлари ўз ижоди билан танилган бўлса, халқимизнинг мусиқий оҳанглари ўз тингловчиларини, миллий рақсларимиз эса ҳақиқий мухлисларининг сонини янада оширди.

— Мустақиллик йилларида Ўзбекистон композиторларининг асарлари бир қатор давлатларда бўлиб ўтган Халқаро фестивал ва концертларда янгради. Бугунги кунда дунёнинг 40 дан ортиқ мамлакатларида ўзбек композиторлари яратган асарлар қўйилмоқда. Хусусан, М.Бафоев — Туркия, АҚШ, Япония, Ҳиндистонда, Д.Сайдаминова — АҚШ, Германия, Нидерландия, Россия, Миср, Испанияда, Ф.Алимов — АҚШ, Хитой, Миср, Испания, Ҳиндистонда, П.Медюлянова — Германия, Нидерландия, Швейцария, Францияда, М.Отажонов — Ҳиндистонда, А.Эргашев — Германия, Россия, Ф. ва Д.Янов-Яновскийлар асарлари — АҚШ, Германия, Франция, Италия, Нидерландия, Буюк Британия, Россия ва бошқа давлатларда муваффақиятли ижро этилди. Бир қатор уюшма аъзоларининг мусиқа санъати ривожига ва тарғиботига қўшган улкан ҳиссалари ҳукумат томонидан муносиб тақдирланди. Бу жараёнларда 1996 йилда

жаҳон композиторлик ижодиёти намуналари ва услублари билан таништириш мақсадида ташкил этилган «Тошкентда замонавий камер мусиқа фестивали «Илҳом ХХ», 1998 йилдан бошланган симфоник мусиқа фестивали каби тадбирлар республикада симфоник мусиқа жанрининг янада ривож топишида муҳим омил бўлиб хизмат қилди. Шарқ ва Ғарб маданиятининг яқинлашувида опера санъатининг ўрни катта. Танлов ғолиблари Мамадалиева Саида (Гран-При – 2002) Қозоғистонда бўлиб ўтган Халқаро вокалчилар танлови лауреати, Абдуқаюмов Абдумалик (Гран-При – 2005) – Грузияда ўтказилган Халқаро вокалчилар танлови Гран-При соҳиби, Қозоғистон, Санкт-Петербургда ўтказилган Халқаро танловлар лауреати, Ойгул Ғуллом (Гран-При – 2007) – Хитой халқ Республикасида ўтказилган Халқаро вокалчилар танловининг лауреати бўлдилар. Умуман, бугунги ривожланган дунёда опера санъатининг мавқеи ниҳоятда баланд, истиқлол йилларида бу санъат мамлакатимизда янада тараққий этди, десак хато бўлмайди. Буни дунё эътироф этмоқда. Масалан, «Бирор бир давлатда тўрт, яъни италян, француз, рус ва ўзбек тилларида юксак маҳорат билан ижро этадиган опера хонандаларини кўрмаганмиз. Мен бугун Муюссар Раззоқова, Нормўмин Султоновларни жаҳон опера санъатининг ёрқин юлдузлари деб билман», – дейди италиялик машҳур дирижёр Эдди Де Надаи¹. Бу борада «*Campezione dell' Opera*» XIV Халқаро опера солистлари танловининг 2014 йилда Ўзбекистонда ташкил этилиши ҳам ўзбек опера санъаткорлари маҳоратининг халқаро эътирофи самарасидир. «*Campezione dell' Opera*» XIV Халқаро опера солистлари танловини Ўзбекистонда ўт-

¹ Опера юлдузлари учрашуви // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2010 йил 30 апрель. № 18.

казиш тўғрисида қарор қабул қилди. Танлов 2014 йил 24-28 ноябрь кунлари Тошкент шаҳрида юқори савияда ўтказилди. Танловнинг ҳакамлар ҳайъати аъзоси, Санта Чечелия консерваторияси профессори, италиялик дирижёр ва композитор Маурицио Чампи: «Ушбу танлов бошқаларига нисбатан энг ёрқин беллашув сифатида ажралиб турди. Бу каби танловлар ниҳоятда катта аҳамият касб этишига тўхталиб, унда қатнашган мамлакатимизнинг ёш санъаткорларига нисбатан юқори баҳо берди ва келажақда уларнинг орасидан буюк санъаткорлар этишиб чиқишига ишонч билдирди»¹.

Бугунги дунёда шиддат билан кечаётган глобаллашув жараёни нафақат бизга, балки бутун жаҳон маънавий тараққиётига ўз таъсирини ўтказмоқда. Шунинг учун ҳам ЮНЕСКО ўз тадбирларида дунёнинг бетақрор қадриятлари сифатида, айрим соҳаларни сақлаб қолиш мақсадида қатор дастурларни амалга оширмоқда. Мамлакатимизда фақат фольклорни эмас, балки барча мусиқий меросимиз жавоҳирларини, миллий мусиқа анъаналарини, уларнинг софлигини сақлаб қолиш борасида ҳам катта ишлар амалга оширилди. Бу борада, Ўзбекистон халқ артисти Муножатхон Йўлчиеванинг ўзбек миллий маданиятининг асл дурдоналаридан мақом санъатини дунёга ёйишдаги хизматлари, айниқса, таҳсинга сазовордир. М.Йўлчиеванинг 2008 йил 4–10 март кунлари Испаниянинг Севилья шаҳрида Марказий Осиёга бағишланган маданий дастурлардаги иштироки, 2009 йил 20 январь – 4 февраль кунлари Францияда ташкил этилган «Ўзбекистон хазиналари» кўرғазмасидаги концерт дастурлари Европанинг энг нозиктаъб тингловчиларининг ҳам қалбини ўзига ром этди. 2009 йил 8-15 сентябрь

¹ Йўлдошева Х. Дунё севган наволар // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2014 йил 28 ноябрь. № 48. – Б. 1.

кунлари Нидерландиянинг Утрехт ва Бельгиянинг Брюссель шаҳарларида ўтказилган мусиқа фестивалларида, 2010 йил 2 апрель куни Испаниянинг Сантяго шаҳрида¹, 2010 йил 22 май куни Марокаш Работ шаҳрида, 2010 йил 9–12 август кунлари Тунисда ўтказилган нуфузли халқаро мусиқа фестивалларида ҳақли равишда М.Йўлчиевани ўзбек мақом санъатини дунё саҳналарининг юқори чўққисига олиб чиқди, дейиш мумкин². Юртбошимиз И.А.Каримовнинг 2002 йил 22 март куни Ўзбекистон давлат консерваториясининг янги биноси очилишига бағишланган тантанали маросимда айтган: «Айниқса, мана шу билим масканида таҳсил олган ўнлаб санъаткорларимизнинг ўз истеъдоди билан жаҳон саҳналарини забт этаётганида, ёш ижрочиларимизнинг нуфузли халқаро танловларда ғолиб чиқиб, Ўзбекистон довуғини бутун дунёга таратаётганида, юртимизда ўтказилаётган турли мусиқа фестивалларига кўплаб хорижий мамлакатларда ҳам қизиқиш ортиб бораётганида консерватория ижодий жамоасининг хизмати катта. ...Ишонаманки, бу даргоҳда таълим-тарбия оладиган ўғил-қизларимиз келажақда буюк созанда, хонанда ва бастакорлар бўлиб етишади, Ўзбекистон санъатини янги чўққиларга олиб чиқади»³, деган умидлари тўлиқ оқланмоқда.

Шу ўринда қисқача хулоса қилиб, истиқдолнинг 23 йиллик тарихида ўзбек мусиқа санъати барча йўналишларда ўз гўзаллиги ва бетакрорлиги билан жаҳоннинг энг нуфузли саҳналарини забт этди. Дарҳақиқат, мамлакатимиз ҳудудида қадим-

¹ Маданият ва спорт ишлари вазирлиги архиви. Ҳисобот. — Тошкент, 2011 йил.

² Умарова Г. Юксак санъат эъзози // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 1 сентябр № 36.

³ Каримов И.А. Ҳавфсизлик ва тинчлик учун курашмоқ керак. — Асарлар, 10-жилд, Тошкент, 2002 й. — Б. 124.

дан турли халқлар қўни-қўшничилик, дўсту биродарлик асосида яшаб келганлар. Бу борада, халқ дипломатияси тараққиёти муҳим аҳамият касб этган. Халқ дипломатияси қадимий, самимий ва ҳар хил мафкуравий, сиёсий, диний қарашлар, манфаатлардан холи энг беғубор дипломатиядир. Унинг инсонпарварлик моҳияти, турли моддий маънавий маданиятга эга бўлган халқларни ўзаро таништириш, бу халқлар ўртасида ўзаро тушуниш, дўстлик, хайрихоҳликни қарор топтириш, демакдир. Узоқ тарихий жараёнда шакланган ўзбек халқи менталитетининг таркибий қисмига айланган толерантлик ҳам халқ дипломатиясининг самарасидир. Марказий Осиёда етакчи ўринга эга бўлган Ўзбекистон учун халқ дипломатияси анъаналарини тиклаш ҳам ички барқарорликни таъминлашда, ҳам жаҳон давлатлари ҳамжамиятига дадил кириб боришида ўта муҳим восита ҳисобланади. Бу турли миллат ва элат вакиллари истиқомат қиладиган ҳар қандай давлатнинг тарихий тараққиётида ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Мамлакатимизда мустақиллик қўлга киритилгач, дунёнинг кўплаб давлатлари билан дипломатик алоқалар йўлга қўйилди. Мамлакатимизнинг дунёга танилишида, халқимизнинг жаҳон халқлари билан алоқа боғлашида халқ дипломатиясининг етакчи воситаларидан бири сифатида мусиқий меросимиз тарғиботи жуда муҳим ўрин эгаллайди. Бугунги глобаллашув шароитида бу соҳадаги ишларни янада авж олдириш, халқимизнинг қадим маданияти илдизларини чуқур ўрганиш, шу орқали давлатимизнинг сиёсий, иқтисодий ва маданий соҳалардаги ташқи сиёсатини ишлаб чиқишда халқ дипломатияси имкониятларидан янада кенгроқ фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Келажакда Ўзбекистоннинг жаҳон давлатлари билан дўстона муносабатларни қарор топтиришда

халқ дипломатиясини ривожлантириш энг самарали ва сердаромад соҳага айланиб боради.

Узоқ вақт мобайнида мустабид совет тузумининг ёпиқ сиёсати натижасида мамлакатимиз халқларининг ташқи давлатлар билан алоқаларига чек қўйилган эди. Бунинг оқибатида юзага келган бўшлиқ мустақиллик йилларида ижодий зиёлиларнинг халқаро маданий тадбирлардаги иштирокини кўпайтириш йўли билан тўлдириб борилмоқда. Дунёнинг ривожланган мамлакатлари билан амалга ошириладиган сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий алоқаларнинг ўзаги, ўзбек маданияти ва санъатини таништириш, тарғиб этишдан бошланади. Бунда халқимизнинг юксак маънавий қадриятлари, қадимий давлатчилик анъаналари, миллий мусиқа мероси кабилар муҳим ўрин тутаяди. Юртимиз қадимдан жаҳоннинг мусиқа маданияти тараққий топган минтақалардан ҳисобланади. Бугунги кунда ҳам ўзбек миллий мусиқа санъати дунёдаги барча юксак маънавиятли кишиларга манзур. Чунки у нафақат миллатимизга хос оҳангларни, балки умуминсоний қадриятларни ҳам ўзида бирдай акс эттирган. Ҳозирда жаҳоннинг қўшлаб мамлакатларида, халқларида опера эмас, концерт ёза оладиган композиторлар ҳам камёб ҳисобланади. Шуни инобатга олсак, юртимизда мусиқий маданиятнинг нақадар юксак эканлигини тасаввур этиш қийин эмас. Бу борда Ўзбекистоннинг давлат сиёсати ниҳоятда тўғри танланганлиги ўз исботини топмоқда. Юқоридаги қатор мисоллардан келиб чиқиб, айтиш мумкинки, ўзбек мусиқий маданияти хоҳ миллий мусиқий мерос бўлсин, хоҳ эстрада йўналишида бўлсин, ҳар доим жаҳон халқлари томонидан юқори баҳоланган ва миллатимиз даҳосининг ҳақиқий рамзига айланган. Албатта, халқаро маданий алоқаларнинг кенгайиб бориши мамлакатимизда мусиқа маданиятини янада тараққий эттириш кафолати ҳамдир.

ХУЛОСА

Мамлакатимиз ҳудуди инсониятнинг энг қадимий маданият бешикларидан биридир. Археология фанининг шоҳидлик беришича, бу бир неча юз минг йиллар билан белгиланади. Антик давр тарихчиси Плутарх айтганидек, «...қадимийликда мисрликлар билан беллаша олади»ган халқимизнинг мусиқа санъати тарихи ҳам худди шундай кўҳна ҳисобланади. Миллий мусиқа ва рақс халқнинг тарихидан шоҳидлик беради. Табиатан зукко ва санъат аҳлига талабчан ўзбек халқининг мусиқаси кенг кўламли маънавият кўзгусидир. Ҳозирги давргача етиб келган халқимизнинг деярли барча мусиқий асарлари шаклан ва мазмунан катта-кичиклигига қарамай, бадий мукамаллиги билан ажралиб туради. Узоқ тарихий давр мобайнида аждодларимиз томонидан яратилган бу беназир мусиқий қадриятлар минтақада Россия империяси мустамлакачилик тузуми, айниқса, мустабид советлар ҳукмронлиги шароитида бирмунча зиддиятли ҳолатларни бошидан кечирди. Шу ўринда совет давлатининг маданият соҳасидаги сиёсатини икки босқичга бўлиб ўрганиш мумкин.

Биринчи босқич XX асрнинг 20—30 йилларини ўз ичига олиб, «социалистик миллий маданият» яратиш шиори остида амалга оширилди. Унда миллий зиёлиларнинг ташаббуси, фидокорона меҳнатлари ва маҳаллий раҳбарларнинг жасоратлари эвазига кенг кўламли ишлар амалга оширилди. Жумладан, 1919 йил мартида маҳаллий халқ зиёлиларининг саъй-ҳаракати билан Туркистон Халқ консерваториянинг эски шаҳар бўлими очилди. Нати-

жада миллий муסיқани илмий ўрганиш учун илк марказ очилди. Шундан сўнг 1919 йил Самарқанд ва Фарғона шаҳарларида, 1921 йилда Бухородаги Шарқ муסיқа мактаблари вужудга келди. 1924 йил Туркистон Халқ консерваторияси Тошкент муסיқа техникуми номини олди. Ўзбек халқи миллий муסיқий меросини илмий ўрганиш ва уни нотага олиб келажак авлодга соф ҳолда етказиш мақсадида 1928 йил Самарқанд шаҳрида Муסיқа ва Хореография илмий текшириш институти очилди. Унда Ўзбекистоннинг барча ҳудудларидан келган Ота Жалол Носиров, Ҳожи Абдулазиз Абдурасулов, Ота Фиёс Абдуғаниев, Левича ҳофиз, Домла Ҳалим Ибодов, Ҳожи Абдурахмон, Абдуқодир Исмоилов, Матюсуф Харратов, Содирхон Бобошарифов каби энг билимдон санъат дарғалари тўпланган эдилар. Улар Мухтор Ашрафий, М.Бурҳонов, Д.Зокиров каби қатор ёш иқтидорли ўзбек композиторларининг янги авлодини тарбиялаб чиқариш ишига ҳам ўз ҳиссаларини қўшдилар. Шунингдек, бу даврда Ф.Хўжаев ва Фитратларнинг ташаббуси билан 1923 йил В.А.Успенский томонидан Шашмақом илк бор нотага олиниб, 1924 йил Москвада нашр этилди. Хоразм мақомлари 1934 йил Е.Е.Рамановская томонидан қайтадан Европа нотасига олиниб, 1939 йилда нашр эттирилди.

Бу даврда ўзбек театр санъати ҳам ўзининг янги тараққиёт босқичига кўтарилди. Ўзбек муסיқали драма театрларининг тамал тошини қўйган устоз санъаткорлар — Фулом Зафарий, Ҳамза, Хуршид, Чўлпон, Маннон Уйғур, Муҳиддин Қориёқубовларнинг заҳматли меҳнатлари самараси ўлароқ, бу жанр тарихан қисқа давр мобайнида катта муваффақиятларга эришди. 1929 йилнинг октябрида Давлат этнографик муסיқа труппаси базасида биринчи Ўзбек давлат муסיқали театри пайдо бўлди. Ўзбек

санъат усталарининг ташаббуси билан Москва консерваторияси қошида ўзбек опера студияси ташкил этилди. Ўзбекистон миллий зиёлиларнинг истаклари ҳамда интилишлари меваси сифатида ўзбек миллий опера санъати дунёга келди. Фитратнинг «Тўлқин» асари илк ўзбек операси «Бўрон» учун асосий манба бўлиб хизмат қилди. Шу йилларда Париж (1925 йил), Лондон (1935 йил), Москва (1937 йил) саҳналарида ўзбекистонлик санъаткорлар томонидан ўзбек миллий муסיқа маданиятининг энг ёрқин асарлари куйланди, ижро қилинди.

Иккинчи босқич XX асрнинг 30-йиллари охиридан 80-йилларгача бўлган даврни ўз ичига олади. Маъмурий-бўйруқбозлик тизимининг тўлиқ қарор топиши натижасида советлар давлатининг «ривожланган» босқичида, маданий ривожланишда «секинлаштириш» позицияси танланди. Миллий муסיқий меросга нисбатан эскилик сарқити деган муносабат шакллантирилди ва унинг барча жанрлари тазйиққа олинди. Таълим дастурларида миллий муסיқий мерос ўз ўрнини топа олмади. Аксинча, миллий муסיқа созлари учун дарс соатлари умумий дарс юкласининг атиги 5 фоизи миқдоридан ажратилган эди. Халқ муסיқасининг билимдонлари илм даргоҳларига йўлатилмади. Халқнинг бетакрор миллий муסיқий мероси узоқ вақт эътиборсизлик, аксинча, тазйиқ ва тақиқлар ҳукмронлиги шароитида яшаб келди. 1972 йилга келибгина, Тошкент давлат консерваториясида «Шарқ муסיқаси» кафедраси очилди.

Ўзбекистоннинг мустақилликни қўлга киритганидан сўнг ўтган қисқа тарихий давр мобайнида Республикада муסיқа маданиятини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асослари тўлиқ такомиллаштирилди. Булар давлатчилигимиз ҳуқуқий асоси бўлган «Ўзбекистон Республикаси Конституция-

си»дан «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»гача, «Ўзбекистон Республикаси Ташқи сиёсий фаолият Концепцияси»дан «Муаллифлик ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида»ги қонунларгача бўлган кўплаб қонунлар, қарорларлар, фармон ва фармойишларни қамрайди. Соҳада олиб борилаётган кенг кўламли ислоҳотларнинг ижтимоий ҳаётда самарали қўлланишига эришиш ҳам муҳим аҳамиятга эга. Маълумки, ЮНЕСКО 2003 йилнинг 17 октябрь куни Париж шаҳрида махсус Конвенция қабул қилинган эди. 2007 йил Ўзбекистон ҳукумати мазкур «Номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш бўйича халқаро Конвенция»ни ратификация қилди ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан 2010 йил 7 октябрда «2010—2020 йилларда номоддий маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш, асраш, тарғиб қилиш ва улардан фойдаланиш Давлат дастурини тасдиқлаш тўғрисида»ги қарори қабул қилинди. Бу мустақил халқаро ҳуқуқий субъект сифатида Ўзбекистон Республикасининг олиб борилаётган ислоҳотлари жаҳондаги ўзгаришлар ва халқаро интилишлар билан нақадар уйғун эканлигини англатади.

Миллатнинг ўзлигини англашида мусиқий мерос ва миллий оҳанглар кўринмас, лекин ўта муҳим восита ҳисобланади. Бу мусиқий мерос, бу оҳангларда миллатимиз маънавияти, шуури, ғурури, тарихи ва келажаги яшайди. Шубҳасиз, миллий мусиқий меросимиз халқимизда, айниқса, ёшларда «оммавий маданият» ва глобаллашув жараёнларининг номақбул таъсирларига қарши мафкуравий иммунитетни шакллантиришда улкан восита бўлиб хизмат қилади. Мамлакатимизда истиқлол йиллари гача миллий мусиқий меросимизни тарғиб этиш мақсадида атиги иккита кўрик-танлов ўтказилган бўлса, бугунги кунда ҳар йили 20 дан ортиқ турли

хил кўрик-танловлар ташкил этилмоқда. Бу борада Президентимиз И.А.Каримов: «Мустақиллик йилларида, улуғ боболаримизнинг ана шундай анъаналарини давом эттирган ҳолда, мамлакатимизда муסיқа санъатини кенг ривожлантиришга қаратилган дастур ва режалар амалга оширилмоқда. Жумладан, мумтоз муסיқий меросимизни асраб-авайлаш ва ўрганиш, уни ёш авлодларга безавол етказиш мақсадида кўплаб кўрик-танловлар, нуфузли халқаро муסיқа анжуманлари мунтазам равишда ўтказиб келинмоқда»¹, – деб таъкидлаган эди. Истиқлол йилларида миллий эстрада санъатини юзага келтириш ва ривожлантириш мақсадида давлат томонидан кенг кўламли ислохотлар амалга оширилди. Албатта, энг ёш ва қизиқувчилари кўлами жиҳатидан энг юқори ўринни эгаллаб турган миллий эстрада санъатининг камол топиши етук бастакорлар, иқтидорли хонандалар, муסיқашунос олимлар ва шоирларнинг фидокорона меҳнатлари ва уларнинг самарасига боғлиқ. «Оммавий маданият» ва «Шоу-бизнес»нинг айрим салбий жиҳатлари ҳам айнан шу муסיқий эстрада соҳасида кўзга ташланмоқда. Ўзбек миллий эстрада санъатини фақатгина миллий муסיқий меросимизни чуқур ўрганиш, соҳани халқона оҳанглар билан уйғунликда ривожлантириш ва унинг илмий-назарий асосларини яратиш эвазига дунёга келтириш мумкин.

Истиқлол йилларида миллий рақс санъатини ривожлантириш борасида ҳам каттагина ишлар амалга оширилди, буни турли мамлакатларга уюштирилган ижодий сафарларда, халқаро танловлардаги миллий рақс жамоаларимизнинг муваффақиятли иштирокларида кузатиш мумкин. Наврўз, Мустақиллик байрами, Шарқ тароналари каби кўплаб

¹ И.А.Каримов. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Тошкент, Маънавият. 2008 йил. – Б. 142.

оммавий тадбирларда саҳналаштирилаётган миллий рақслар ўзининг бетакрор жозибаси билан жаҳоннинг кўплаб мамлакатларидан Ўзбекистонга ташриф буюрган меҳмонлар томонидан зўр ҳайрат билан кутиб олинмоқда. Албатта, мусиқанинг келажаги етук кадрларнинг кўлидадир. Ҳозирда мусиқий таълимнинг барча бўғинларида миллий мусиқий меросимизга етарлича аҳамият берилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 8 июлда қабул қилинган «Болалар мусиқа ва санъат мактабларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва уларнинг фаолиятини янада яхшилаш бўйича 2009—2014 йилларга мўлжалланган Давлат дастури тўғрисида»ги қарорлари соҳада олиб борилаётган ислохотларнинг изчил давом эттирилаётганлигини кўрсатади.

Истиқлол йилларида мусиқий маданиятимиз тараққиётида профессионал (касбий) мусиқа санъатида ҳам катта ютуқларга эришилди. Ўзбекистон Бастакорлар уюшмасида фаолият кўрсатаётган ижодий зиёлилар ҳам педагогик фаолияти, ҳам илмий-ижодий изланишлари билан мамлакат мусиқа оламининг ўзаги бўлиб хизмат қилмоқда. Жамоанинг ижод ютуқларини ўрганиш ва янада кенгроқ тарғиб қилиш лозим. Хусусан, опера ижрочиларининг ютуқлари ёхуд Ўзбекистон бастакорлари томонидан яратилган мусиқий асарларнинг бугун дунёнинг 40 дан ортиқ мамлакатларида ижро этилаётганлиги ҳам фикримизнинг далилидир. Шу ўринда, миллий операларни ёзишда йирик композиторларнинг ижодий имкониятларидан янада кенгроқ фойдаланиш, ёш композиторлар, дирижёрлар, опера режиссёрлари тайёрлашни янада кенгроқ рағбатлантириш мақсадга мувофиқдир. Истиқлолнинг дастлабки пайтларида ўтиш даври қийинчиликлари шароитида қўшни мамлакатларда

Бастакорлар уюшмалари тугатилиш арафасига келиб қолган, ҳаттоки опера театрлари ёпиб юборилган бир пайтда, мустақиллик йилларида Ўзбекистонда санъатнинг бу соҳалари ўзининг ривожланишида давом этди.

Мамлакатимиз ҳудудида қадимдан турли халқлар кўни-кўшничилиги, дўсту биродарлик асосида яшаб келганлар. Халқ дипломатияси қадимий, самимий ва ҳар хил мафкуравий, сиёсий, диний қарашлар, манфаатлардан холи энг беғубор дипломатиядир. Унинг инсонпарварлик моҳияти, турли моддий маънавий маданиятга эга бўлган халқларни ўзаро таништириш, бу халқлар ўртасида ўзаро тушуниш, дўстлик, хайрихоҳликни қарор топтириш, демакдир. Марказий Осиёда етакчи ўринга эга бўлган Ўзбекистон учун халқ дипломатияси анъаналарини тиклаш ҳам ички барқарорликни таъминлашда, ҳам жаҳон давлатлари ҳамжамиятига дадил кириб боришида ўта муҳим аҳамиятга эгадир. Мамлакатимизнинг дунёга танилишида, халқимизнинг жаҳон халқлари билан алоқа боғлашида халқ дипломатиясининг етакчи воситаларидан бири сифатида мусиқий меросимиз тарғиботи жуда муҳим ўрин эгаллайди. Мустақиллик йилларида жаҳоннинг кўплаб мамлакатларида ўтказилган «Ўзбекистон маданияти кунлари» кенг миқёсли тарғибот вази-фасини бажарди. Бу эса мамлакатимиз ва жаҳон халқлари ўртасидаги дўстлик, ўзаро ҳурматнинг юзага келишига хизмат қилди. Шунингдек, ёш санъаткорларимизнинг халқаро танловларда эришаётган ютуқлари ҳам залворли бўлди. Ана шу жараёнларда Ўзбекистоннинг мусиқа санъатини дунё яқиндан таниди ва тан олди. Эндиги вазифа, бу ишлар кўламини янада ошириш ва унинг самарадорлигини таъминлашдан иборатдир.

Ўзбекистоннинг энг янги тарихи бўлган мустақиллик йилларида мусиқа маданиятининг ривожланишида ижодий зиёлиларининг фаолиятида учта асосий тенденцияни кўрсатиб ўтиш мумкин.

Биринчи тенденция — миллий мусиқий мерос — қадимий халқ ижодиёти ва бастакорлик анъаналари асосида шакланган мумтоз мақом санъати, катта ашула, бахшилик, фольклор, лапар, ялла ва бошқа халқимизнинг мусиқий санъатларини тиклаш ҳамда тарғиб этиш борасида олиб борилган ишлар.

Иккинчи тенденция — замонавий ўзбек профессионал (касбий) мусиқа санъати, композиторлик фаолиятидир. Бу йўналишда эришилган муваффақиятларни мустаҳкамлаш, соҳани янги-янги иқтидорли кадрлар билан бойитиш ва яратилаётган мусиқий ижод намуналари опера, симфония, концертларни мамлакатимиз ва жаҳон саҳналарига янада кенгроқ олиб чиқиш.

Учинчи тенденция — энг ёш ва қизиқувчилари кўлами жиҳатидан энг юқори ўринни эгаллаб турган миллий эстрада санъатидир. Миллий эстрада санъатини миллий мусиқий меросимиз, халқона оҳанглар уйғунлигида ривожлантириш ва унинг илмий-назарий асосларини яратиш лозим ҳисобланади.

Ўрганилаётган давр юзасидан қуйидаги таклиф ва тавсияларларни тақдим этиш мумкин:

Аввало, мустақиллик шарофати билан ватанимизда ташкил этилган «Мақом жамоалари ва катта ашула ижрочиларининг анъанавий Республика кўрик-танлови», «Бахши-шоирлар, оқинлар, жиров ва халфаларнинг анъанавий Республика кўрик-танловлари», «Барҳаёт наволар» Республика кўрик-танловлари каби тадбирлар мазкур беназир қадриятларни сақлаб қолиш ва ривожлантиришда ўта муҳим аҳамиятга молик. Шу боис, бу тадбирлар акс этган дисklarни кенг тарғиб этиш, уларни сифатли ва арзонроқ қилиб сотувга чиқариш зарур.

Мамлакатимизда фаолият юритаётган фольклор жамоаларнинг моддий аҳволини яхшилашда туризм саноати имкониятларидан фойдаланиш тизими яратиш муҳим аҳамиятга эга. Ўзбек туризм реклама роликларида, барча турдаги рекламаларда миллий фольклор жамоалари ва мақом ансамбллари концертларини акс эттириш керак. Мамлакатимизга ташриф буюраётган сайёҳларни нафақат «Минг гумбаз шаҳри» Хива, навқирон Самарқанд ва кўҳна Бухоронинг меъморий архитектураси, балки халқимизнинг минг йиллар давомида яратган мусиқий мероси ҳам асло бефарқ қолдирмайди.

Мусиқа ёшларнинг ижодий қобилиятини оширади, уларнинг шахс бўлиб шаклланишида етакчи ўрин тутаетди. Бугунги кунда миллий мусиқий меросимизнинг тарғибот кўламини янада ошириш, архив фондларида мавжуд халқимизнинг кўплаб олтин меросини қайта ишлаш, ўрганиш ва ёш авлодни баҳраманд этиш чораларини кўриш; мусиқий меросимизни ёш авлодга тушунарли бўлишида хизмат қилувчи қўлланмалар, дастурлар ишлаб чиқиш, бу борада янги-янги инновацияларни жорий этиш, грантлар ажратиш лозим.

Рақснинг тарихи бу миллатнинг, тилнинг тарихидан ҳам қадимийроқдир. Шу жиҳатлари билан ўзбек миллий рақсларини тарғиб этиш, оммавий маданиятнинг салбий оқибатларига қарши курашишда чинакам восита ҳисобланади. Мамлакатимизда қадимдан давом этиб келатган миллий рақс мактаблари анъаналарини ривожлантириш, йигитлар рақс ансамблларини ташкил этиш, миллий рақс санъатидаги янгиликларни кенг тарғиб ва таҳлил этиб бориш, хореографлар ва раққосалар томонидан янги-янги рақсларни саҳналаштиришни рағбатлантириш зарур.

Мамлакатимизда миллий эстрада санъатини ривожлантиришнинг давлат томонидан қўллаб-қувватланиши ўлароқ, соҳа жуда тез ривожланиб бормоқда, бироқ савиясини ошириш соҳада мантиқсиз ижролар, иқтидор ва овозсиз хонандаларнинг кўпайиб кетишининг олдини олиш лозим. Шу мақсадда ижрочиларнинг шахсий концертларида фонограммадан фойдаланишини мутлақ тақиқлаш лозим. Ўзбекистон халқ артисти унвонини беришда талабгорларнинг ўзбек мусиқаси маданиятининг асоси бўлган мақом катта ашула ёки дostonларни ижро эта олиши ёхуд улар ҳақида чуқур назарий билимга эга бўлиши мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Ўзбекистонда иш олиб бораётган иқтидорли болалар марказлари, уларнинг сони ва уларда ташкил этилган тўғарақларнинг қамров кўлами ҳам муҳим аҳамиятга молик. Чунки болалар мусиқа ва санъат мактаблари умумтаълим тизимида ўқиётган ўқувчиларнинг 2 фоизи атрофида эканлигини инobatта олсак, мусиқа билан қизиқувчи ёшларнинг қолган қисмини фақат иқтидорли болалар марказлари ўз бағрига олиши мумкин. Шу ўринда мамлакатимизда фуқаролик жамиятининг асосий институти сифатида Маҳалла ташкилотига катта эътибор қаратилмоқда. Ҳар бир маҳалла идораси қошида миллий чолғу созлари билан таъминланган мусиқа тўғарагини ташкил этиш ишларини рағбатлантириш лозим. У иқтидорли болалар, ҳаваскорлар ва маҳалладаги барча қизиқувчиларни қамраб олиши мумкин. Бунда маҳаллада ўтказиладиган турли тадбирлар, тўй-маъракалар, Наврўз, Меҳржон каби халқ байрамларини ташкил этишда мазкур тўғарақ ўз вазифасини бажариб маҳалла аҳлига яхши кайфият улашиш билан бирга жамият, умуман, ёшларда миллий менталитетимизга хос жамоавийлик туйғусини шакллантиришда ҳам муҳим бўлиб хизмат қилади.

Коллежларда кадрларни тайёрлашда ҳудудийликка алоҳида эътибор бериш лозим. Яъни, коллеж ўқув жамоаси умумий ўрта махсус таълим дастури талабларини бажарган ҳолда, ўз ҳисобидаги соатларни мустақил тақсимлашига, бу борада ижодий ёндашишларига янада кўпроқ имконият бериш керак.

Имкон қадар халқ миллий чолғу созларини сақлаб қолиш, йўқолганларини тиклаш йўлидан бориш лозим. Халқимизнинг маълум ҳудудлари билан боғлиқ ўта ажойиб санъат турлари бор, улардан аёллар санъати ҳисобланган халфачилик (Хоразм), созанда (Бухоро), яллагчилик (Фарғона), эркакларга тегишли дийралишма (Хоразм), мавригий (Бухоро), ёвайло (Фарғона)ларни ҳам ривожлантириш ва тарғиб қилиш, уларни комплекс режали тарзда илмий ўрганиш, ҳужжатлаштириш ва таълим дастурларига киритиш орқали кейинги авлодларга етказиш лозим.

Мамлакатимизни жаҳон халқларига танитишда халқ дипломатиясининг етакчи воситаларидан бўлган мусиқа маданияти имкониятларидан фойдаланиш муҳим аҳамият касб этади. Бу борада миллий мусиқий меросимизнинг энг яхши намуналарини турли тилларга таржима қилиш, чет элларга тарқатиш, тарғиб қилиш лозим. Бу тадбирлар кўламини янада кенгайтириш эса юртимизнинг жаҳон сийёсатига дадил кириб бориши ва мамлакатимизда халқаро туризм соҳаларини жадал ривожлантириш учун ҳам ишончли асос бўлиб хизмат қилади.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар рўйхати

Каримов И.А. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. 3-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 2000.

Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: Барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. — Т.: Ўзбекистон, 1997.

Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. — Тошкент: Шарқ, 1998. — С. 31.

Каримов И.А. Биз танлаган йўл-демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли. 11-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 2003.

Каримов И.А. Тинчлик ва Хавфсизлигимиз ўз куч қудратимизга, ҳамжиҳатлигимизга, қатъий ирода-мизга боғлиқ. 12-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 2004.

Каримов И.А. Жамиятимизни эркинлаштириш, ислохотларни чуқурлаштириш, маънавиятимизни юксалтириш ва ҳалқимизнинг ҳаёт даражасини ошириш — барча ишларимизнинг мезони ва мақсади. 15-жилд. — Т.: Ўзбекистон, 2007.

Каримов И.А. Юксак маънавият — енгилмас куч. — Т.: Маънавият, 2008.

Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси. — Т.: Ўзбекистон, 2010.

**Ўзбекистон Республикаси Марказий давлат
архиви (ЎЗР МДА)**

Фонд — Р-2487 — Мин истерство културеси Уз ССР («Минкултуреси Уз ССР») (1971 — 1991 гг.).

Фонд — Р-2847 — Государственный заслуженный ансамбль народного танца Р УЗ «Бахор» им. М.Тургунбоево й. Концертной — государственного объединения «Узбекнаво». (1962-1997 гт.)

Фонд — Р-2661 — Узбекского общество дружбы и культурной связи с зарубежными странами. (1947—1992 гт.)

Фонд — Р-2366 — Узбекская филармония им. М. Кары Якубова. Минкультуры Уз ССР. (1938-1989 гт.)

Фонд — Р -2438 — Государственный узбекской музыкальный театр им. Муками. Минкультуры Уз ССР.

Фонд — Р-2744 — Ўзбекистон композиторлар уюшмаси.

Фонд — Р -2653 — Министерство висящего и среднего специального образование Уз ССР. Минвуз Уз ССР. (1976-1988 гт.)

Фонд — Р — 94 — Министерство просвещение Уз ССР. «МинПрос Уз ССР» (1966-1983 гт.)

Фонд — Р -2428 — Республиканское гастрольно — концертное объединения «Узбекконцерт». (1945—1991 гт.)

Фонд — М -2 — Ўзбекистон Республикаси маданият-маърифий алоқалар миллий ассоциацияси. (1992 — 1997 й й.)

Фонд — М — 7 — Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги.

Фонд — М — 26 — Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги.

Фонд — М — 55 — Ўзбекистон миллий ахборот агентлиги.

Фонд — М — 38 — Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлиги.

«Сабо»нинг муваффақияти // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 21 октябрь. № 43.

«Ўзбекнаво»: устозлар, юлдузлар, шогирдлар. — Т.: Чўлпон. 2000. — Б. 217.

«Шашмақом»нинг Москвадаги ютуғи // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2007 йил 29 июн. № 26.

Абдувалиев А. Қўшиқ умри мангудир // Совет Ўзбекистони санъати. 1981 й. № 5. — Б. 11.

Абдукаримов М. Танбур, сато и сетор в музыкальной традиции Узбекистана и Таджикистана. Дисс... канд. искусствовед. — Т.: 1997. — С. 218.

Абдуллаев Р. Бахшилар беллашуви // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2007 йил 11 ма й. № 19.

Абдуллаев Р. Катта ашула // Совет Ўзбекистони санъати. 1980 й. № 6. — Б. 24-25.

Абдуллаев Р. Маънавий мерос ва замон // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 16 сентябрь. № 38.

Абдуллаев Р. Рок керакми? // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 1990 йил 2 февраль.

Абдуллаев Р. Ўлмас наво мушоираси // Совет Ўзбекистони санъати. 1983 й. № 12. — Б. 2-3.

Абдуллаева О. Муסיқа ва ҳаёт фалсафаси // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 1998 йил 1 ма й.

Абдуллаева О. Оҳанглар файласуфи // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 1997 йил 19 декабрь.

Абдуллаева О. Такрорланмас оҳанглар сири // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2000 йил 21 апрель.

Абдураззаков А. А. Миллий қадриятлар ва уларнинг миллатнинг ўз-ўзини англашдаги ўрни. Фалсафа фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ҳимоя қилинган диссертация. Тошкент давлат университети. — Т.: 1995.

Абдурасулова О. А. Проблемы повышения творческой активности интеллигенции в процессе реформы в Республике Узбекистан. Автореф. дис... канд. филос. наук. — Т.: 1997. — Б. 27.

Абдураҳимов Б. Саёз ижро йўли тўсилади // Халқ сўзи. 2003 йил 8 январь.

Абдурахимова Ф. Тарихий тажриба // Совет Ўзбекистони санъати. 1986 й. № 6. — Б. 22-23.

Абдурахмонов Г. Высшая школа советского Узбекистана. — Т.: Узбекистан. 1977.

Абдурахмонова Х. Маликанинг муваффақияти // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 30 декабрь. № 52.

Абдухамитова Э. А. Традиции гуманизма и их роль в укреплении духовных основ независимости Узбекистана. Дисс..канд. филос. наук. — Т.: 2000.

Айходжаева Ш. И. «Мақом тароналари». Дисс... санъатшунослик фан. номзоди. — Т.: 2007. — Б. 150.

Акбаров И. Навоси оҳанграбо // Совет Ўзбекистони санъати. 1987 й. № 2. — Б. 4.

Акбаров И. Таҳсил ва анъана // Совет Ўзбекистони санъати. 1986 й. № 5. — Б. 8-9.

Акбаров Ил., Кон Ю. Узбекская народная инструментальная музыка. Сб. Узбекская народная музыка. т. I. III. — Т.: 1959.

Акбаров М. «Ушшоқ»дек умр мазмуни // Совет Ўзбекистони санъати. 1983 й. № 4. — Б. 21.

Алиханов М. М. Ўзбекистон ижодий зиёлиларининг мустақилликни қўлга киритиш ва уни мустақкамлаш давридаги фаолияти (1985-2000 й.). Дис... тарих фан. номзоди. — Т.: 2007. — Б. 172.

Аманмурадова С. Традиции песенного — эстрадного искусства Египта и Узбекистана (на примере творчества Умм Кульсум и Батыра Закирова). Автореф. дисс. канд. искусствоведения. Т.: СИТИ. М(а) А — 61. — С. 21.

Античная музыкальная эстетика: Вступление А.Ф. Лосева и сборник трудов». — М.: 1960 г.

Анъана ва новаторлик // Совет Ўзбекистони санъати. 1987 й. № 12. — Б. 19-21.

Атоев О. Сафаров, Тўраев Ф., «Бухорча» ва «Мавриги» тароналари. — Тошкент: Фан. 2005. — Б. 192.

Аҳмад С. Буюк мусиқапараст // Нафосат, № 7-8, 1992 й. — Б. 22-24.

Аҳмад М. Маданият кошонаси // Нафосат. 1992 й. № 1. — Б. 11.

Аҳмаджон Раҳим. Диананинг орзулари // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2010 йил 22 январь. № 4.

Аҳмедов А. Фидойи устоз // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 2 декабрь. № 49.

Аҳмедов М. Бобомни билган борми? // Санъат. 1990 й. № 9. — Б. 26-27.

Аҳмедов М. Дони Зокиров. Т.: Ибн Сино нашриёти. 1994. — Б. 92.

Аҳмедова Н. Ҳофиз, созанда, боғбон // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 23 сентябрь. № 39.

Ачилдиев А. Бугунги дунёнинг мафкуравий манзараси. — Т.: Ижод дунёси, 2002. — Б. 32.

Ачилдиев А. Миллий ғоя ва миллатлараро муносабатлар. — Т.: Ўзбекистон, 2004.

Аъзамов Қ. Жумаев Ш. Маънавият ва маърифат иши. — Т.: Шарқ, 2005.

Бадалов М. Умрбоқийлик // Нафосат, № 9-10, 1993 й. — Б. 18-19.

Байрамова С. Б. Художественная культура как средство гуманизации молодежи. Дисс. канд. филол. наук. — Т.: 1991.

Бакаров Н. Сайра, куйла чанқовузим // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2010 йил 22 январь. № 4.

Баҳор қизларидан бири // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 29 апрель. № 18.

Бахронов Ж. Шахс миллий ўзлигини англаши қонуниятлари. Самарқанд. 1994.

Бахт Э. Қўшиқларда ҳаё бўлсин! // Ниқуқ. 2003 йил 26 февраль.

Бахшилар мушоираси // Совет Ўзбекистони санъати. 1985 й. № 7. — Б. 8-9.

Бегимов Р. Йигитлар рақси ривожланадими // Совет Ўзбекистони санъати. 1980 й. № 2. — Б. 22-23.

Бегимов Р. Қарсак ўйинлари // Совет Ўзбекистони санъати. 1979 й. № 11. — Б. 24-25.

Бекниёзов Р. Қалдирғоч // Совет Ўзбекистони санъати. 1981 й. № 8. — Б. 8-9.

Беков О. Современная узбекская эстрадная песня в контексте музыкальной культуры Узбекистана. Т.: СИТИ. М(М) 1994. — Б. 42.

Беков О., Муллажонов Д. Миллий эстрада санъати // Ўзбекистон санъати (1991 — 2001 йиллар). — Тошкент, Шарқ НМАК. 2001. — Б. 238.

Беляев В. М. Музыкальные инструменты Узбекистана. — М.: 1933.

Беляев В. М. Обзор музыкальных культур узбеков и других народов Востока. Самарқанд: 1931.

Бехбудий М. Танланган асарлар. — Т.: Маънавият. 2006.

Бойқобилов Б. Ўзбекнома. — Т.: Шарқ, 1999.

Бойсуннинг «Шалола»си // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 5 август. № 32.

Болтабоев Х. XX аср бошлари адабиётшунослиги ва Фитратнинг илмий мероси. Филология фанлари док. дисс... — Тошкент: 1996. — Б. 326.

Ботирова Ҳ. «Ялла»нинг янги парвози // Совет Ўзбекистони санъати. 1988 й. № 10. — Б. 22-23.

Буранов К. Диалектика развития социалистической культуры. — Т.: Узбекистан. 1974.

Бухоро мақом мактаби // Нафосат. 1992 й. № 7-8. — Б. 15.

Бўронов М. Бухоро мақомининг тақдири // Совет Ўзбекистони санъати. 1987 й. № 3. — Б. 14.

Валиев А. К. Советская национальная интеллигенция и ее социальная роль. — Т.: 1969.

Валиев А. К. Формирование и развитие советской национальной интеллигенции в Средней Азии. — Т.: 1966.

Василенко С. Узбекская сюита. — М.: 1937.

Ваҳобов А. Миллий тикланиш ва ўзликни англаш. — Т.: 2004.

Векслер С. М. Очерки истории узбекской музыкальной культуры. Ташкент: 1965. — С. 289.

Виктор Александрович Успенски й. — Тошкент: 1959. — Б. 230.

Воҳидов А. Илҳомбахш манба // Совет Ўзбекистони санъати. 1983 й. № 7. — Б. 20-21.

Вызго Т. С. Музыкальные инструменты Средней Азии. Исторические очерки. — М.: Музыка. 1980.

Вызго Т. С. Развития музыкального искусства Узбекистана и его культуры. Ташкент: 1965. — С. 289.

Фаниева И. А. Ўзбек мусиқасида Тановар. Санъ. фан. номз. ил. дар. учун. Дис — Т.: 2008.

Гаспиринский И. Ҳаёт ва мамот масаласи. — Т.: Маънавият. 2006.

Гафурбеков Т. Б. Сайланма 70 Избранное. — Т.: Мусиқа. 2009.

Гуломов Э. Бешқарсак оҳанглари // Совет Ўзбекистони санъати. 1981 й. № 3. — Б. 6.

Давра суҳбати Давр руҳи кўшиқларда янграсин // Совет Ўзбекистони санъати. 1980 й. № 11. — Б. 2-3.

Давра суҳбати: Аҳвол қалай, музика? // Санъат. 1990 й. № 7. — Б. 6-8.

Давра суҳбати: Вокал санъати қай аҳволда // Совет Ўзбекистони санъати. 1983 й. № 7. — Б. 6-9.

Давра суҳбати: Музикали драма жанри: имконият ва истак // Совет Ўзбекистони санъати. 1983 й. № 1. — Б. 2-7.

Дадажонов И. Мумтоз мусиқамиз билимдони // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 1996 йил 9 ма й. № 19.

Дадажонов И. Мусиқа — маданиятимиз кўзгуси // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 1996 йил 29 март. № 13.

Джаббаров А. Соломонова Т. Композиторы и музыковеды Узбекистана. Биографические очерки. Ташкент: Искусство. 1975. — С. 290.

Димитриев Ю. Советская эстрада. М.: Знания. 1968. — С. 41.

Дониш А. Наводир ул вақое. — Тошкент: 1984 й. — Б. 234-236.

Ёқубова Ф. Муסיқа ва инсон камолоти // Гулистон. 1998 йил. № 6. — Б. 14-15.

Жабборов А. Жангчи, хонанда, олим // Совет Ўзбекистони санъати. 1988 й. № 2. — Б. 8-9.

Жабборов А. Наволарга тўлиқ бу кўнгил // Совет Ўзбекистони санъати. 1989 й. № 1. — Б. 6-7.

Жиянов И. Эстрада оламида нима гап? // Санъат. 1991 йил. № 8. — Б. 21-22.

Жиянов И. Эстрада ўғайми? // Санъат. 1990 йил. № 2. — Б. 27-28.

Жонли ижро фестивали // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 30 декабрь. № 52.

Жўрабоев А. Одамларга бахшида умр // Совет Ўзбекистони санъати. 1983 й. № 4. — Б. 6-8.

Жўрабоев А. Яшасин санъат ва ҳақиқат // Совет Ўзбекистони санъати. 1985 й. № 9. — Б. 20-21.

Жўрабоева Н. Ёш опера хонандалари танлови // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 2 декабрь. № 49.

Жўраев А. Қўшиқ — софинч малҳами // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2004 йил 22 октябрь. № 42.

Жўраев М. фил.ф.ғ. проф. Ўзимизнинг Ўткир ака // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 9 сентябрь. № 37.

Жўраева Л. Жўрнавозлар // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 12 август. № 33.

Зарба — 2011 // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 20 ма й. № 21

Зафарий Ф. Шарқ куйлари ва чолғулари (Гулистон. 1992. № 1. — Б. 60.).

Зокиров Н. Ҳаётбахш ижод йўлланмаси // Совет Ўзбекистони санъати. 1980 й. № 9. — Б. 2.

Зокиров Р. Кўза синдирган азизу... // Нафосат. 1992 й. № 2. — Б. 18-20.

Зокиров С. Мактаблар талаб даражасидами? // Совет Ўзбекистони санъати. 1983 й. № 8. — Б. 8-9.

Иброҳимов А. Бизким, ўзбеклар... . Миллий давлатчилигимиз асослари ҳақида мулоҳазалар. — Т.: Шарқ. 2001.

Иброҳимов О. А. IX-XI асрлар ўзбек мусиқа маданияти // Санъат йўналишларида ёшларни маънавий-ахлоқий тарбиялаш: изланиш, ечим ва истиқболлар. Республика илмий-амалий конференцияси материаллари тўплами. Бухоро. 2013 й. — Б. 10.

Иброҳимов О. Мақом ва макон. — Тошкент, Мавороуннаҳр. 1996. — Б. 96.

Иброҳимов О. Мақомлар семантикаси. Дисс. санъатшунослик фан. док-ри. — Т.: 1996. — Б. 257.

Иброҳимов О. Ўзбек халқ мусиқаси. I жилд. — Тошкент, Ибн Сино нашриёти. 1994. — Б. 104.

Ижрочилик санъати юксалиши керак // Совет Ўзбекистони санъати. 1985 й. № 8. — Б. 2-4.

Измаилова Г. Биз нега танловда қатнаша олмадик? // Совет Ўзбекистони санъати. 1984 й. № 8. — Б. 18.

Измаилова Г. Уч янги юлдуз // Совет Ўзбекистони санъати. 1985 й. № 8. — Б. 10-11.

Измаилова Г. Ҳорманг Танғуриев // Совет Ўзбекистони санъати. 1987 й. № 2. — Б. 19.

Иноятов М. Эрурман торга чин ошно // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2003 йил 25 ма й. № 30.

Исматий И. «Маориф ва ўқитувчи» журнали. 1927 й. № 7-8 сон.

Исматуллаева Н. «Муножат издошлари» изланишда // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 11 март. № 11.

Исматуллаева Н. Миллий ашула сеҳри // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 3 июн. № 23.

Исмоилов И. Махмудов Р. Баркамол инсон-баркамол жамият сари // Тафаккур. 1997 й. № 1.

Исмоилова М. Абдулмаев Ф., Қашқадарё фольклор ижрочилиги // Санъат. 2000 й. № 3. — Б. 22-23.

Истиқбол дебочаси // Совет Ўзбекистони санъати. 1986 й. № 8. — Б. 6-10.

История узбекской советской музыки. I том. — Т.: Ф. Фулом. 1972. — Б. 380.

Италияни лол этган созанда // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 30 сентябрь. № 40.

Йўлдошева С. Ҳ. Ўзбекистонда мусиқа тарбияси ва таълимнинг ривожланиши. — Т.: Ўқитувчи, 1985.

Қадриятлар ва ижтимоий тараққиёт. Илмий ишлар тўплами. — Т.: Ўзбекистон, 1997.

Кадыров И. Очерки развития общеобразовательной школы советского Узбекистана. — Т.: Узбекистан. 1974.

Карабаев У. Х. Национальное и интернациональное в массовой культурно-просветительской работе. — Т.: Фан. 1984.

Карабаев У. Х. Традиционная народная культура: тенденции возрождения и развития. Автореф. дис. док. филос. наук. — Т.: 1993. — С. 51.

Карабаев У. Х. Традиционное народное творчество: проблемы возвращения и развития. — Т.: Фан. 1990. — Б. 285.

Караматов Ф. Анъанавий музика ва замонавийлик // Совет Ўзбекистони санъати. 1983 й. № 9. — Б. 17.

Караматов Ф. М. Узбекская домбровая музыка. — Т.: 1962.

Караматов Ф. М. Узбекская инструментальная музыка. — Т. Из-во. лит.и иск-ва. 1972.

Караматов Ф. Хива анъжумани // Совет Ўзбекистони санъати. 1980 й. № 9. — Б. 3.

- Караханов М.* Культура советского Узбекистана. — Т.: Гос. изд. УзССР. 1957.
- Каримов Н.* Қорасоч ва Олтойхон // Совет Ўзбекистони санъати. 1989 й. № 3. — Б. 5-6.
- Каримов Н.* Ўзбек киносининг қадирғочи // Нафосат. № 1. 1992 й. — Б. 24-26.
- Каримова М.* Балли, Беҳзод // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2003 йил 26 декабрь. № 51-52.
- Каримова М.* Қиз Минайим Ҳиндистонда // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2001 йил 13 апрель. № 16.
- Каримова Р.* Жозибалар олами // Совет Ўзбекистони санъати. 1984 й. № 6. — Б. 6-7.
- Каримова Р.* Юлдузларимиз // Санъат. № 10. 1989 й. — Б. 22-23.
- Касимова Ф. М.* Роль искусства в гуманизации личности и общества (на примере музыкальной культуры Узбекистана). Дисс..канд. филос. наук. — Т.: 2001.
- Қодиров М.* Қизиқчилар сардори // Совет Ўзбекистони санъати. 1989 й. № 4. — Б. 30.
- Қодиров М.* Тонг булбули // Совет Ўзбекистони санъати. 1982 й. № 11. — Б. 6-7.
- Комилов К.* Куйла Муножат! // Совет Ўзбекистони санъати. 1980 й. № 5. — Б. 19.
- Қориев Р.* Яловбардор // Совет Ўзбекистони санъати. 1986 й. № 10. — Б. 4-6.
- Қосимов Р.* Таъзимдамиз // Совет Ўзбекистони санъати. 1989 й. № 5. — Б. 22.
- Қосимова С.* Сехрли бармоқлар санъати // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2010 йил 9 апрель. № 15.
- Қуронов М.* Миллий тарбия. — Т.: Маънавият. 2007.
- Қуронов М.* Ўзбек характери ва миллий ғоя. — Т.: Маънавият. 2005.

Қўшжонов М. Ўзбекнинг ўзлиги. — Т.: А.Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти. 1994.

Қўшиқчилик юксак санъат // Санъат. 1991 й. № 5. — Б. 18.

Лутфиддинова Х. Биллур булоқ қўшиғи // Совет Ўзбекистони санъати. 1983 й. № 2. — Б. 6-7.

Маврулов А. А. Маънавий соғломлаштириш даври. — Т. Ўзбекистон. 1992.

Маврулов А. *Культура Ўзбекистана на современном этапе: общее состояние, проблемы, тенденции развития.* Автореф. дис. док. ист. наук. — Т.: 1993. — С. 51.

Маврулов А. Маънавий баркамол инсон тарбияси. — Т.: Ўзбекистон, 2008.

Магаева Ш. Миллий менталитет ва демократик тафаккур. — Т.: Фалсафа ва ҳуқуқ институти нашриёти, 2007.

Мақсуд Т. Санобар Раҳмонова // Совет Ўзбекистони санъати. 1981 й. № 11. — Б. 21.

Малайзияда Ўзбекистон маданияти кунлари // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 21 октябрь. № 43.

Мамадалиев Ф. Нодир мерос // Совет Ўзбекистони санъати. 1986 й. № 7. — Б. 8-9.

Мамадалиев Ф. Яхши кайфият, яхши қўшиқдан // Совет Ўзбекистони санъати. 1984 й. № 5. — Б. 25.

Марк Халсон. Буюк Ипак йўлида янграган наво // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2003 йил 14 ноябр. № 45-46.

Матёқубов О. Қадимий ва навқирон санъат // Совет Ўзбекистони санъати. 1983 й. № 4. — Б. 10-12.

Матёқубов О. Танлов яқунланди, танлов давом этади // Совет Ўзбекистони санъати. 1987 й. № 4. — Б. 25.

Матлуба Темур қизи. Қўшиқларда юрт мадҳи // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2010 йил 9 апрель. № 15.

Матлуба Темур қизи. Юракдан куйлаш бахти // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2010 йил 15 январь. № 3.

Матюсуф Харратов // Санъат. № 10. 1989 й. — Б. 22.

Матякубов О. Фараби об основах музыки Востока. — Т.: Фан. 1986.

Маҳкамов А. Мукешни тошкентдан топдим // Совет Ўзбекистони санъати. 1987 й. № 11. — Б. 19.

Маънавият. Асосий тушунчалар изоҳли луғати. Т.: Шарқ нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси бош таҳририяти. 2003.

Мерос ва замонавий мусиқа // Совет Ўзбекистони санъати. 1979 й. № 8. — Б. 8-10.

Миллий куй қўшиқ // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2010 йил 21 ма й. № 21.

Мирзакулов З. Санъатимизнинг умид юдузлари // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2001 йил 22 июн. № 25.

Мирқосимова Э. Мусиқий оҳанглар // Гулистон. 1998 йил. № 4. — Б. 11-12.

Мирхўжаева С. Замондошимиз опера қаҳрамони // Совет Ўзбекистони санъати. 1986 й. № 1. — Б. 7,11.

Муллажанов Д. 1990 йиллар Ўзбек мусиқий эстрадасида оҳанг муаммоси. Санъатшунослик фанлари номзоди диссертацияси автореферати. — Тошкент, 2004. — Б. 26.

Муллажонов Д. Ёш «Ростропович» // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2001 йил 4 ма й. № 19.

Мумтозлик // Совет Ўзбекистони санъати. 1989 й. № 1. — Б. 14-15, 26.

Муродов М. Қорабоев У. Бахшилар халқ қалби // Совет Ўзбекистони санъати. 1983 й. № 7. — Б. 4-5.

Муродов М. Раззоқ бахши // Совет Ўзбекистони санъати. 1981 й. № 5. — Б. 7.

Мустафаева Н. XX асрнинг 20-30 йилларида Ўзбекистон маданиятининг асосий йўналишла-

ри ва муаммолари давр тарихшунослигида. Тарих фан. ном. ... дис.. — Тошкент, 1999;

Муҳсинова Р. Ижод эстафетаси // Совет Ўзбекистони санъати. 1987 й. № 1. — Б. 19.

Мўмин П. Қўшиқ айтиб етди муродга // Совет Ўзбекистони санъати. 1988 й. № 8. — Б. 18-19.

Назаров А. Ф. Мумтоз ийқо назарияси. Санъ. фан. док. ил. дар. учун. Дисс. — Т.: 1997.

Неъматов Р. Исломов Қ. Созлар соз бўлсин // Совет Ўзбекистони санъати. 1984 й. № 4. — Б. 6-8.

Ниёзова Ҳ. Соз ва оҳанг сеҳри // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 11ноябрь. № 46.

Низомова Р. Онадек севардик уни // Совет Ўзбекистони санъати. 1988 й. № 3. — Б. 20-21.

Норқобил Қ. Умарова Г. Қўшиқ — халқнинг чеҳраси ёхуд бачкана хиргойилар кимга керак? // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2003 йил 18 июль. № 29.

Носиров М. Бир қўшиқнинг нархи қанча? // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 1998 йил 14 август.

Носирова Ю. Операда хотин қизлар образи // Совет Ўзбекистони санъати. 1988 й. № 12. — Б. 19-20.

Оқ йўл сенга Сухроб // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2001 йил 5 октябрь. № 41.

Опера — юксак санъат // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2010 йил 22 октябрь. № 43.

Опера юлдузлари учрашуви // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2010 йил 30 апрель. № 18.

Ортиқов О. Ёшлар тарбияси жамият ва миллат тақдирини белгилайди. Андижон. 2006.

Отаметов А. Ҳаёт таронаси // Совет Ўзбекистони санъати. 1988 й. № 4. — Б. 12-13.

Очилова Н. Р. Ҳозирги замон цивилизациясининг шахс маънавий қиёфасига таъсири. Фалсафа фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ҳимоя қилинган диссертация. Ўзбекистон Миллий университети, -Т.: 2010.

Палуаниязов П. История музыкальной культуры Каракалпакистана (1925-1950г.). Автореф. дисс канд. ист. наук. Нукус. 2003. — С. 23.

Пахрурдуinov К. Рақс — ҳаётим // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2010 йил 30 апрель. № 18.

Пеккер Я. Узбекская опера. Москва: Музгиз, 1963. — С. 190.

Плунгян В. З. Галущенко И. Г. Т. Б. Фафурбеков. — Т.: 2008.

Плунгян В. Семёркин А. Сарчашма // Санъат. 1989 й. № 11. — Б. 26.

Плунгян В. Ўзбек операсининг тантанаси // Совет Ўзбекистони санъати. 1989 й. № 4. — Б. 26-27.

проф. Абдуллаев Рустамбек. Катта ашула — инсоният дурдонаси // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2010 йил 29 октябрь. № 44.

Ражабий Ҳ. Бағринг тўла наво сенинг // Совет Ўзбекистони санъати. 1981 й. № 5. — Б. 18-19.

Ражабий Ҳасан. Сўзнинг гўзаллиги // Совет Ўзбекистони санъати. 1980 й. № 2. — Б. 14.

Ражабов И. Мақомлар масаласига доир. — Т.: Ўздабийнашр. 1968.

Ражабов Х. Поэзия и музыка. Ташкент: 1975. — С. 190.

Рақсшунослик жонкуяри // Совет Ўзбекистони санъати. 1986 й. № 4. — Б. 29.

Расулов Ў. Парисони йиғлатган наво // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 29 апрель. № 18.

Расултоев Ж. К. Ўзбек дутор дасталари. СИТИ. М(м) Р — 24. 1007/1 Т. 2004.

Расултоев Ж. К. Ўзбек дутор ижрочилиги. — Т.: Ўқитувчи, 1997.

Раҳимов А. Бернора Қориева // Совет Ўзбекистони санъати. 1982 й. № 4. — Б. 18-19.

Раҳимов А. Қалбга сингган наволар // Совет Ўзбекистони санъати. 1981 й. № 4. — Б. 27.

Раҳимов А. Композитор Улуғбек Мусаев // Совет Ўзбекистони санъати. 1983 й. № 6. — Б. 12-13.

Раҳимов А. Миллий эстрада қандай бўлиши керак // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2002 йил 1 январь.

Раҳимов Д. Халқ булбули // Совет Ўзбекистони санъати. 1980 й. № 8. — Б. 13.

Раҳмонов М. Ечилмаган муаммолар // Совет Ўзбекистони санъати. 1986 й. № 11. — Б. 8-9.

Раҳмонов М. Фитрат драматургияси ва унинг саҳна тарихи // Санъат. 1991 й. № 3. — Б. 17-21.

Раҳмонов Н. Турк ҳоқонлиги. — Т.: А.Қодири й. 1993.

Раҳмонов Р. Ёшлар дунёқарашини шаклланишида тарихий онг ва тарихий хотира. — Т.: Ўзбекистон, 2008.

Рашидова Д. Дарвиш Али Чангий и его трактат о музыке (Мавераннахр XVI-XVIIвв.). Автореф. канд. дисс. иск. Москва: 1982.

Ризаева Д. Кўнгилларни ром этган «Сайқал» // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2010 йил 24 декабрь. № 52.

Ризаева Д. Рақс одоби // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 7 октябрь. № 41.

Розенберг М. Қуёшга таъзим қил // Совет Ўзбекистони санъати. 1988 й. № 1. — Б. 10-11.

Рўзиев Ш. Мафкуравий иммунитет манбалари. — Т.: Алишер Навоий номидаги Миллий кутубхона нашриёти. 2008 й. — Б. 72.

Садоков Р. Л. Музыкальная культура древнего Хорезма. Москва: Наука. 1970. — С. 289.

Саидов У, Умаров Б, Эргашев Ф. Баркамол авлод тарбияси. — Т.: Академия. 2005.

Саипова Д. И. Мусиқий-назарий билимларни ўзлаштириш жараёнида ўқувчи шахсини шакллантириш (бошланғич 1-4-синфлар мисолида). Дисс... педагогика фан. номзоди. — Тошкент, 2006. — Б. 198.

Салимова С. Ечимини кутаётган муаммолар // Совет Ўзбекистони санъати. 1986 й. № 7. — Б. 20-21.

Салимова С. Мангулик сирлари // Совет Ўзбекистони санъати. 1982 й. № 1. — Б. 4-5.

Санъаткорлик касб эмас, қисмат // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 30 сентябрь. № 40.

Сардор // Совет Ўзбекистони санъати. 1980 й. № 1. — Б. 6-7.

Сатторов У. Достонлар хазинаси // Совет Ўзбекистони санъати. 1981 й. № 7. — Б. 6-7.

Сирожев В. Лауреатлар қани? // Совет Ўзбекистони санъати. 1981 й. № 8. — Б. 12-14.

Сирожева О. Халққа бахшида санъат // Совет Ўзбекистони санъати. 1985 й. № 12. — Б. 10-11.

Соғуний Алихонтўра. Туркистон қайғуси. — Т.: Шарқ, 2003.

Сокин Ш. Алп сиймо ёхуд М.Қориёқубовнинг учинчи ўлими // Санъат. 1990 й. № 6. — Б. 3-6.

Сокин Ш. Баркамоллик // Совет Ўзбекистони санъати. 1985 й. № 9. — Б. 12-13.

Сокин Ш. Давримизни куйга солиб // Совет Ўзбекистони санъати. 1989 й. № 1. — Б. 2-3.

Сокин Ш. Қўшиқ соҳилларида // Совет Ўзбекистони санъати. 1986 й. № 1. — Б. 22-23.

Сокин Ш. Мағрур садо // Санъат. 1990 й. № 9. — Б. 9-10.

Сокин Ш. Оташнафас ҳофиз // Совет Ўзбекистони санъати. 1987 й. № 4. — Б. 23-24.

Сокин Ш. Содирхон ҳофиз // Совет Ўзбекистони санъати. 1983 й. № 6. — Б. 25.

Сокин Ш. Улкан тадқиқот // Совет Ўзбекистони санъати. 1989 й. № 5. — Б. 12-13.

Сокин Ш. Халқим камолин куйлаб ўтарман // Совет Ўзбекистони санъати. 1986 й. № 8. — Б. 14, 21.

Сокин Ш. Ҳожихондай ҳофиз ўтди дунёда... // Санъат. № 9. 1989 й. — Б. 22-24.

Сотиболдиева М. Силжиш бўладими? // Санъат. 1990 й. № 5. — Б. 8-9.

Сулаймонова Ф. Шарқ ва Фарб. Т.: Фан. 1991.

Султонова Р. Мусиқа сарчашмаларида // Санъат. 1991 й. № 6. — Б. 9.

Сутягина Г. Рақсга бағишланган умр // Совет Ўзбекистони санъати. 1983 й. № 7. — Б. 26-27.

Суюндиқова О. Мусиқа жондан яралади // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2010 йил 9 апрель. № 15.

Сўфиев Н. Бахшичилик муаммолари // Совет Ўзбекистони санъати. № 9. 1987 й. — Б. 11.

Тамарахоним (Альбом). — Тошкент: Ф.Фулум. 1973.

Тангуриева С. Минг чиннигул // Санъат. 1989 й. № 7. — Б. 10-11.

Тангуриева С. Тинчлик дўстлик элчиси // Совет Ўзбекистони санъати. 1987 й. № 6. — Б. 28.

Театр танқидчилиги: бурч ва масъулият // Совет Ўзбекистони санъати. 1985 й. № 7. — Б. 4-7.

Тешабаева Д. Х. Эстетические особенности узбекского музыкально-песенного искусства. Автореф. дисс... канд. филос. наук. — Т.: 2009. — С. 24.

Тожибоев М. Ижоднинг уч қирраси // Совет Ўзбекистони санъати. 1988 й. № 8. — Б. 15.

Тоҳир Карим. Миллий тафаккур шаклланиш тарихидан. — Т.: Чўлпон. 2003.

Тошбоев О. «Оммавий маданият» таҳдиди // Тафаккур. 2008 й. № 1.

Тоштемиров Н. Жиззах вилояти ўзбек халқ қўшиқчилиги. Санъатшунослик фанлари номзоди даражасини олиш учун ёзган диссертацияси. — Тошкент, СИТИ. М(м) Т — 25. 1993. — Б. 203.

Туйғун Б. Умарова Ф. Шахснинг мусиқий маданияти // Совет Ўзбекистони санъати. 1986 й. № 5. — Б. 23.

Туленов Ж. Қадриятлар фалсафаси. — Т.: Ўзбекистон, 1998.

Туленова Г. Ёшларни мафкуравий тажовузлардан ҳимоя қилиш йўллари // Халқ таълими. 2001 йил. № 2. — Б. 4.

Турсунов Р. Асл қўшиқ-бу санъат асари // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 19 август. № 34.

Турсунов Р. Миллий мусиқа ва бастакорлик санъати // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2007 йил 12 январь. № 2.

Турсунова Г. А. Карим Зокиров ва унинг сулоласи XX аср Ўзбекистон мусиқа маданияти кесимида. Санъатшунослик номзоди илмий даражасини олиш учун ёзган диссертацияси. — Тошкент, 2007. — Б. 155.

Убайдулло Т. «Булбулча» оҳанглари // Совет Ўзбекистони санъати. 1987 й. № 1. — Б. 18.

Узоқов Ҳ. Уйга қайғу келмагай // Совет Ўзбекистони санъати. 1982 й. № 1. — Б. 15.

Узоқова Г. «Суғдиёна» шодиёнаси // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 2 декабрь. № 50.

Умаров А. Қонун — қадимий чолғу асбоби // Совет Ўзбекистони санъати. 1986 й. № 5. — Б. 23.

Умарова Г. «Билмас»ни айтгани ким билмас // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 12 август. № 33.

Умарова Г. Истиқлол фарзандлари // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2001 йил 21 сентябрь. № 39.

Умарова Г. Қўшиқ — ҳаётимнинг маъноси // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2010 йил 8 октябрь. № 41.

Умарова Г. Қўшиқ маъноси ва навоси билан соз // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 22 июль. № 30.

Умарова Г. Мумтоз ашула — санъатимиз обида-
си // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 29
апрель. № 18.

Умарова Г. Операмиз юлдузи // Ўзбекистон ада-
биёти ва санъати. 2011 йил 18 ноябрь. № 47.

Умарова Г. Рақс миллат мулки // Ўзбекистон
адабиёти ва санъати. 1996 йил 15 ноябрь. № 46.

Умарова Г. Ўлмас оҳанглар сири // Ўзбекистон
адабиёти ва санъати. 2006 йил 11 август. № 32.

Умарова Г. Халқ эътирофи менинг бахтим //
Совет Ўзбекистони санъати. 1984 й. № 12. — Б.
18-19.

Умарова Г. Юксак маънавият — санъаткор одо-
би мезони // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011
йил 25 ноябрь. № 48.

Умарова Г. Юксак санъат эъзози // Ўзбекистон
адабиёти ва санъати. 2011 йил 1 сентябрь. № 36.

Успенский В. А. Классическая музыка узбеков //
В.А.Успенский й. — Т.: 1980. — Б. 33.

Ўзбекистон бастакорлари ва мусиқашунослари.
— Т.: Янги аср авлоди. 2004. — Б. 370.

Ўзбекистон Миллий энциклопедияси. 12 жил-
дик. — Т.: Ўзбекистон Миллий энциклопедияси
нашриёти. 2003.

Файзиев К. Глобаллашув шароитида оммавий
ахборот воситаларининг ўрни // Жамият ва бо-
шқарув. 2008 йил. № 4. — Б. 39.

Файзиев О. Раҳимов Қ. Борбад — Шарқ санъа-
ти асосчиларидан бири // Санъат йўналишларида
ёшларни маънавий-ахлоқий тарбиялаш: изланиш,
ечим ва истиқболлар. Республика илмий-амалий
конференцияси материаллари тўплами. Бухоро.
2013 й. — Б. 12-14.

Файзиев Ф. Рақс бахтим сурурим // Совет
Ўзбекистони санъати. 1984 й. № 5. — Б. 14-15.

Файзиева Г. Эстраданинг оидин йўли // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2001 йил 13 июнь.

Файзиева У. «Олтин Ҳумо» яна бир қўшиқ байрами ҳақида // Халқ сўзи. 2002 йил 14 сентябрь.

Файзулла Музаффар Кароматли. — Тошкент: 1996.

Фалсафа — қомусий луғати // Тузувчи ва масъул муҳаррир. Қ. Назаров. — Т.: Шарқ. 2004. — Б. 168.

Фитрат А. Ўзбек классик мусиқаси ва унинг тарихи. — Т.: Фан. 1993.

Фаробий Абу Наср. Фазилат, бахт-саодат ва камолот ҳақида. — Т.: Ёзувчи. 2002.

1.2 Ҳабибуллаева Д. А. Ўзбекистонда миллий ва умуминсоний қадриятларнинг қайта тикланиши (1985-1994 йиллар). Дис... тарих. фан. номзоди. — Т.: 1995. — Б. 139.

Ҳажиева М. Миллий мафкура ва толерантлик // Илм сарчашмалари. 2008 йил. № 3. — Б. 35.

Ҳазратқулов М. Умри боқий қўшиқлар // Совет Ўзбекистони санъати. 1983 й. № 6. — Б. 18-19.

Ҳайдаров А. Маънавият — ҳуқуқий давлатнинг таянчи. — Т.: Адабиёт ва санъат, 1999.

Ҳайруллаев М. М. Ўрта Осиёда IX-XII асрларда маданий тараққиёт. — Т. Фан. 1994.

Ҳақназаров З. Мусиқамизнинг актуал муаммолари // Совет Ўзбекистони санъати. 1980 й. № 10, — Б. 2.

Ҳақназаров З. Халқдан олиб халққа // Совет Ўзбекистони санъати. 1980 й. № 7. — Б. 10-11.

Халқаро фестивал ғолиблари // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 1996 йил 23 август. № 34.

Ҳамидов Ҳ. История духовной культуры Узбекистана: формирование и проблемы развитие (на примере истории узбекского традиционного песенного искусства). Автореф. дис. док. ист. наук. — Т.: 1997. — С. 51.

Ҳамидов Ҳ. Ўзбек анъанавий кўшиқчилик маданияти тарихи. — Т. Ўқитувчи. 1996.

Ҳамидова М. Музикали драма муаммолари // Совет Ўзбекистони санъати. 1980 й. № 2. — Б. 8-9.

Ҳамидова М. Мўъжиза бор эрур оҳангларида // Гулистон. 1993 йил. № 3. — Б. 10-12.

Ҳамроева Г. Рақс жозибаси // Совет Ўзбекистони санъати. 1986 й. № 6. — Б. 20-21.

Ҳасанов А. Гап жанрда эмас // Совет Ўзбекистони санъати. № 9. 1980 й. — Б. 24.

Ҳасанов А. Муסיқа ва тарбия. — Тошкент, 1993. — Б. 190.

Ҳасанов Б. Национальная интеллигенция Узбекистана и исторические процессы 1917- начала 50- годов. Дис... д-ра. ист. наук. — Т.: 2000. — С. 286.

Ҳасанова Н. Р. Музыкальная критика современного Узбекистана: состояния, проблемы, тенденции. Автореф. дисс. канд. искусствоведения. Ташкент. СИТИ. М(а). X — 24. 2001. — С. 21.

Ҳидирова Ш. «Марду майдон»лар баҳси // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 28 октябрь. № 44.

Ҳидирова Ш. Халқ куйлари — битмас хазина // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 9 сентябрь. № 37.

Ҳоджаметова Г. И. Музыкальная культура Каракалпакстана периода независимости. Дисс. канд. ист. наук. Нукус: 2007. — С. 108.

Ҳолмирзаева Ш. «Шашмақом» брайл тизимида // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2010 йил 16 апрель. № 16.

Ҳошимхонава Ф. Эътироф // Совет Ўзбекистони санъати. 1988 й. № 11. — Б. 7.

Ҳудойберганов М. Сўнмас соз, ўчмас овоз // Совет Ўзбекистони санъати. 1981 й. № 8. — Б. 7.

Ҳусанов О. Куйла давр қизи // Совет Ўзбекистони санъати. 1982 й. № 3. — Б. 13.

Хусанов О. Самарқанд булбули. — Т.: Ф. Гулом. 1970. — Б. 47.

Хушев И. Ёниқ қўшиқлар // Совет Ўзбекистони санъати. № 9. 1980 й. — Б. 21.

Хушев И. Куйла Хуррият! // Совет Ўзбекистони санъати. 1980 й. № 7. — Б. 15.

Хўжаева М. Санъат — тарбия воситаси // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2005 йил 8 апрель № 15.

Шарафиддинов О. Чўлпон драмалари // Санъат. 1990 й. № 4. — Б. 8-10.

Шодлик гулдастаси // Совет Ўзбекистони санъати. 1981 й. № 9. — Б. 9.

Шогмоналиев Д. Қўшиқчининг умри қўшиқда // Совет Ўзбекистони санъати. 1981 й. № 6. — Б. 8-9.

Шомуротова Н. «Соната» — жаҳон кубоги эгаси // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2007 йил 22 июн. № 25.

Эркаев А. Маънавият — миллат нишони. — Т.: Маънавият. 1999.

Эшмирзаева М. Опера-бу образли ижро // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2011 йил 29 июль. № 31.

Юлғашева С. Развития музыкального воспитания и образований в Узбекистана. — Т.: Узбекистан. 1979.

Юлғашева С. Х. Ўзбекистонда музика тарбияси ва таълимнинг ривожланиши. — Тошкент, 1985. — Б. 385.

Юнусов Р. Навқиронлик // Санъат. 1990 йил. № 9. — Б. 8.

Юсупов Л. Основные этапы становления и развития узбекской музыкальной эстрады. Автореф. дисс. канд. искусствоведения. М.: 1990. — С. 23.

Юсупов Л. Ўзбекистонда жаз музикаси // Совет Ўзбекистони санъати. 1989 й. № 1. — Б. 10-11.

Юсулов М. Сабот // Совет Ўзбекистони санъати. 1987 й. № 6. — Б. 18.

Юсулов М. Устоз мақомдонлар // Совет Ўзбекистони санъати. 1980 й. № 3. — Б. 12-13.

Юсулов Ш. Ашуланинг жони — сўз // Совет Ўзбекистони санъати. 1980 й. № 1. — Б. 20-22.

Юсулов Ш. Соз ила ҳамроҳ // Совет Ўзбекистони санъати. 1987 й. № 8. — Б. 19.

Юсулов Ш. Фурқат — бал хусусида // Совет Ўзбекистони санъати. 1989 й. № 4. — Б. 10-11.

Юсулов Ш. Шожалиловлар // Совет Ўзбекистони санъати. 1981 й. № 12. — Б. 8-9.

Юсулова Л. Ўзбекистонда жаз мусиқаси // Совет Ўзбекистони санъати. 1989 йил. № 1. — Б. 18-19.

Юсулова О. Нозик бармоқлар // Совет Ўзбекистони санъати. 1986 й. № 6. — Б. 13.

Юсуфжон Қизик. Замонамдан айланай // Совет Ўзбекистони санъати. 1985 й. № 8. — Б. 18-19.

Якубова Ф. Миллий мусиқа маданияти ва инсон маънавияти. Дис. санъатшунослик. фан. номзоди. — Т.: 1999. — Б. 150.

Яхшиликков Ж. Мустақиллик ва муҳандис-техник зиёлилар ижодий техник фаоллиги муаммолари. — Т.: Фан. 2001.

МУНДАРИЖА

Сўзбоши.....3

I БОБ. МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕКИСТОНДА МУСИҚА САНЪАТИ РИВОЖЛАНИШИНИНГ ШАРТ-ШАРОИТЛАРИ ВА ОМИЛЛАРИ

1.1. Истиқдолгача Ўзбекистон мусиқа маданияти тарихи:
тенденциялар ва муаммолар8
1.2. Мустақил Ўзбекистонда мусиқа маданиятини
ривожлантиришнинг ҳуқуқий асосларининг
такомиллашуви57

II БОБ. МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА МУСИҚА – МАДАНИЯТНИНГ МУҲИМ ЙЎНАЛИШЛАРИДАН БИРИ СИФАТИДА

2.1. Мусиқий мерос: миллийлик ва умумбашарийлик.....90
2.2. Замонавий мусиқа маданиятини ривожлантириш
муаммолари 130
2.3. Миллий хореография санъати 161

III БОБ. ЎЗБЕКИСТОНДА МУСИҚИЙ ТАЪЛИМ ВА МУСИҚАШУНОСЛИК МУАММОЛАРИ

3.1. Мусиқа таълими ва кадрлар тайёрлаш масалалари..191
3.2. Мусиқашунослик ва миллий мусиқа санъати
ривождаги асосий тенденциялар.....219

IV БОБ. ЎЗБЕКИСТОННИНГ ЖАҲОН ҲАМЖАМИЯТИ БИЛАН ИНТЕГРАЦИЯЛАШУВИДА МУСИҚА МАДАНИЯТИНИНГ ЎРНИ

4.1. Глобаллашув шароитида мусиқа халқ
дипломатиясининг етакчи воситаси.....251
4.2. Ўзбек мусиқа маданияти намояндаларининг халқаро
маданий жараёнлардаги иштироки280

Хулоса.....307

Фойдаланилган манба ва адабиётлар рўйхати.....318

Илмий-услубий нашр

БАҲРОМ ИРЗАЕВ

**МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕКИСТОНДА
МУСИҚА МАДАНИЯТИНИНГ
РИВОЖЛАНИШИ**

Муҳаррир
Маъмура ҚУТЛИЕВА

Мусахҳиҳ
Суннат МУСАМЕДОВ

Бадий муҳаррир
Ҳусан МЕҲМОНОВ

Техник муҳаррир
Сурайё АҲМЕДОВА

Компьютерда саҳифаловчи
Нигора УМАРҚУЛОВА

Лицензия рағами: АІ № 252, 2014 йил 2 октябрда берилган.

Босишга 2015 йил 12 майда рухсат этилди.

Бичими 84x108 ^{1/32}.

Босма тобоғи 10.75. Шартли босма тобоғи 18.06.

Гарнитура «Virtec Baltica Uz». Офсет қоғози.

Адади 500 нусха. Буюртма № 102.

Баҳоси келишилган нарҳда.

«Янги аср авлоди» НММда тайёрланди
ва чоп этилди.

100113. Тошкент, Чилонзор-8, Қатортол кўчаси, 60.

Мурожаат учун телефонлар:

Нашр бўлими — 278—36—89;

Маркетинг бўлими — 128—78—43. факс — 273—00—14;

e-mail: yangiasravlodi@mail.ru